ปทุมวนารามเถรานุสรณ์
พระวินัยโสภณ
(เล็ก ธมฺมปาลเถร ป.ธ.๕, น.ธ.เอก)

ปทุมวนารามเถรานุสรณ์

งานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ

พระวินัยโสภณ

(เล็ก ธมฺมปาลเถร ป.ธ.๕, น.ธ.เอก)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม ราชวรวิหาร

วันเสาร์ ที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔

ณ เมรุวัดธาตุทอง เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร

ธัมมานุวัตต์และศาสนวิถี

โดย

สามเณรสีลาภิรโต

(ประมัย กาษเนตร เปรียญ)

คณะสงฆ์วัดปทุมวนารามและผู้มีจิตศรัทธา

จัดพิมพ์เป็นกุศลวิทยาทานในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ

พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม

วันเสาร์ ที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘

ณ เมรุวัดธาตุทอง เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร

หนังสือ ธัมมานุวัตต์และศาสนวิถี

โดย สามเณรประมัย กาษเนตร เปรียญ

วัตถุประสงค์ : จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ
พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม
วันเสาร์ ที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘

ผู้จัดพิมพ์ : วัดปทุมวนาราม
๙๖๙ ถนนพระราม ๑ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐

ที่ปรึกษา : พระธรรมธัชมุนี (อมร) เจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม
พระเทพดิลก (วัชรพันธ์) / พระเทพสีลาภรณ์ (สมัย) / พระเทพวิมลญาณ (ถาวร)
พระอมรโมลี (สุภาพ) / พระปริยัติสารเวที (ทองสุข) / พระกิตติสารสุธี (เชิดชัย)
พระครูธรรมธรฉอ้อน สุจิณฺโณ / พระครูโสภณอาจารวัฒน์ (อาคม)
พระครูสุทธิอาจารวัฒน์ (ณรงค์) / พระครูปัญญาสารสุธี (ภิรมย์)
พระครูวิบูลอาจารวัฒน์ (เฉลิมพล) / พระครูปทุมธรรมธาดา (โสหส)

อำนวยการผลิต : พระเทพญาณวิศิษฏ์ (ชัยทวี)
พระครูมงคลกิตติธาดา (ปัญญา) / พระปลัดสกุล สิริกุโล

ข้อมูลและรูปเล่ม : พระมหาศราวุธ สุนฺทรธมฺโม / พระมหานนทรัตน์ ชยานนฺโท

พิมพ์ต้นฉบับ : พระมหาชาญชัย ชยปุตฺโต / พระมหาสุมน อภิมโน
พระมหาปัญญา ปญฺญาวโร / พระจักริน รตนวโร ป.
สามเณรชัชชล แวดล้อม / นายวิทิตพงษ์ ภาเจริญ ป.

พิสูจน์อักษร : พระมหาสุดท้าย จิตปุญฺโญ / พระมหาสุริยันต์ ปภาโส / พระมหาสุมน อภิมโน
พระจิตกร ธมฺมธีโร / พระมหาศุภวัฒน์ สุภวฑฺฒโน / พระมหาภูวนนท์ โสภณปุญฺโญ
พระชวภณ คุตฺตญาโณ / สามเณรสุจินดา วะโนปะ / สามเณรพิทักษ์ จักสาน

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร
ถนนพระสุเมรุ บางลำพู เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๙๙๓ **สำนักพระราชวัง**

๑๐ มกราคม ๒๕๕๘

พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) อายุ ๑๐๔ ปี พรรษา ๘๔ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม มรณภาพเนื่องจากติดเชื้อในโรงพยาบาลที่ทางเดินหายใจส่วนล่าง ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันศุกร์ ที่ ๙ มกราคม ๒๕๕๘ เวลา ๑๘.๒๕ น.

วันอาทิตย์ ที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๕๘ เวลา ๑๘.๐๐ น. พระราชทานน้ำหลวงสรงศพ พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ ณ ศาลาชัยสินธพ วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานหีบทองทึบประกอบศพ.

คมกฤช /พิมพ์/ ภณัท/ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) เพื่อทราบ เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๓๕๙๗ **สำนักพระราชวัง**

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

พระราชทานเพลิงศพ พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม ณ เมรุวัดธาตุทอง เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ ที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ เวลา ๑๓.๓๐ น. เชิญหีบขึ้นรถวอประเทียบจากศาลาชัยสินธพ วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน ไปยังเมรุวัดธาตุทอง เขตวัฒนา หยุดรถเชิญหีบศพเวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๖.๐๐ น. พระราชทานเพลิง.

คมกฤษ/พิมพ์/[illegible] /ทาน.

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) เพื่อทราบ เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ค.)

หมายรับสั่งที่ ๑๐๑๗

สำนักพระราชวัง

๑๔ มกราคม ๒๕๕๘

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดเกล้า ฯ ให้ นายติรวัฒน์ สุจริตกุล เชิญพวงมาลาไปวางที่หน้าหีบศพ พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) ณ ศาลาชัยสินธพ วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

วันพุธ ที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๕๘ เวลา ๑๙.๐๐ น.

คมกฤษ/พิมพ์/[illegible]/ทาน.

วัน	**หน้าที่** พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

พระมหากรุณาธิคุณ

นับตั้งแต่พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม ได้ถึงแก่มรณภาพลงเมื่อวันศุกร์ ที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ เวลา ๑๘.๒๕ น.

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานน้ำหลวงสรงศพ พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ และทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเพลิงศพ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพวงมาลา ไปวางที่หน้าหีบศพ

นับว่า เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นพ้นหาที่สุดมิได้แด่พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม คณะสงฆ์วัดปทุมวนาราม และวงศ์ตระกูล ตลอดจนถึงบรรดาคณะศิษยานุศิษย์

หากพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก) หยั่งทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่ง ก็จะพึงมีจิตปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้รับพระราชทานเกียรติอันสูงในครั้งนี้

คณะสงฆ์วัดปทุมวนาราม คณะศิษยานุศิษย์ และคณะญาติของพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก) ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสถวายพระพรด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นหาที่สุดมิได้ และเทิดทูนพระมหากรุณาธิคุณนี้ไว้เป็นสรรพสิริมงคลตลอดกาลนาน.

ขอถวายพระพร

คำปรารภ

พระเดชพระคุณพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม ได้ถึงแก่มรณภาพด้วยโรคชรา ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย เมื่อวันศุกร์ ที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ สิริรวมอายุได้ ๑๐๔ ปี พรรษา ๘๓ คณะสงฆ์วัดปทุมวนารามได้เชิญศพมาตั้งบำเพ็ญกุศลที่ศาลาชัยสินธพ ภายในวัดปทุมวนาราม ตั้งแต่วันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา

ในการนี้ สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานน้ำหลวงสรงศพ พระราชทานหีบทองทึบประกอบศพ และทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเพลิงศพ

อนึ่ง สมเด็จบรมราชกุมารีบพิตร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพวงมาลาวางหน้าหีบศพ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นหาที่สุดมิได้ แก่พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) คณะสงฆ์วัดปทุมวนาราม วงศ์ตระกูล ตลอดถึงบรรดาคณะศิษยานุศิษย์

พระเดชพระคุณพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) เป็นพระมหาเถระที่มีอายุกาลพรรษายาวนานสูงสุดของวัดปทุมวนาราม ซึ่งนับแต่สร้างวัดมายังไม่ปรากฏว่ามีพระเถระรูปใดที่มีอายุกาลพรรษายืนนานเกินกว่านี้ การถึงแก่มรณภาพของพระเดชพระคุณ ฯ จึงถือเป็นการสูญเสียพระมหาเถระผู้เป็นเสาหลักและเป็นมิ่งขวัญของวัดปทุมวนาราม เป็นเหตุการณ์ที่นำความโศกสลดสังเวชมาสู่บรรดาพระเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณร ตลอดทั้งอุบาสกอุบาสิกาวัดปทุมวนารามอย่างทุกถ้วนกัน

นับตั้งแต่ที่พระเดชพระคุณ ฯ ได้ถึงแก่มรณภาพมาจนถึงกาลอันเป็นที่สุดแห่งการบำเพ็ญกุศลศพนี้ ได้มีท่านพระมหาเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณรจากพระอารามและอารามต่าง ๆ พร้อมทั้งท่านพุทธศาสนิกชนที่เคารพคุ้นเคยทั่วไป ได้มีเมตตากอปรด้วยศรัทธามาสรงน้ำศพ ฟังสวดพระอภิธรรม และบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายเป็นจำนวนมากมิได้ขาด เป็นที่ซาบซึ้ง อนุโมทนา และเป็นที่อบอุ่นใจของคณะสงฆ์วัดปทุมวนาราม ตลอดทั้งคณะศิษยานุศิษย์เป็นอย่างยิ่ง ในนามของคณะสงฆ์วัดปทุมวนาราม และคณะศิษยานุศิษย์ทั้งปวง จึงขอกราบขอบพระคุณท่านพระมหาเถรานุเถระ และขออนุโมทนาต่อท่านสาธุชนทั้งหลายไว้ ณ โอกาสนี้ และหากพระเดชพระคุณพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) จะหยั่งทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่งแล้ว ก็คงจักอนุโมทนาสาธุการและคงบันเทิงสุขในกองกุศลที่ท่านพระมหาเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณร ศิษยานุศิษย์ และท่านสาธุชนได้ตั้งใจบำเพ็ญอุทิศแล้วนี้ทุกประการ

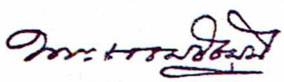
ตลอดระยะเวลาแห่งการมีชีวิตอยู่อย่างยาวนาน พระเดชพระคุณ ฯ หาใช่โมฆะบุรุษที่ปล่อยชีวิตให้ล่วงไปอย่างไร้คุณค่าความหมาย หากแต่ได้มุ่งสร้างสมกุศลคุณความดีเพิ่มพูนบุญบารมีธรรม ชีวิตของพระเดชพระคุณ จึงเป็นชีวิตที่เป็นอยู่อย่างผู้มีปัญญา เป็นอุดมชีวิตที่สามารถสัมผัสรับรู้ได้จากผลงานและความเลื่อมใสศรัทธาจากบุคคลหลากหลายระดับ ดังปรากฏมีผู้มาเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลและฟังสวดพระอภิธรรมศพทุกคืนมิได้ขาดดังกล่าวแล้ว

อนึ่ง ในช่วงบั้นปลายท้ายชีวิต ที่พระเดชพระคุณ ฯ ไม่สามารถลงปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน โดยเฉพาะการนำสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น อันเป็นกิจวัตรที่ท่านถือปฏิบัติเคร่งครัดตลอดมาได้ตามปกติ เพราะเหตุแห่งชราและพยาธิธรรมย่ำยี ยังปรากฏมีท่านพระเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณรภายในวัด นัดกันไปเจริญพระพุทธมนต์ธัมมจักกัปปวัตนสูตรและโพชฌังคปริตรถวายที่กุฏิ ในทุกวันเสาร์ของสัปดาห์ เป็นระยะเวลายาวนานถึงหนึ่งปีเต็ม แม้ถึงคราวอาพาธหนักที่ต้องเข้าพักรักษาอาการที่โรงพยาบาล กิจกรรมเจริญพระพุทธมนต์ถวายก็ยังย้ายตามไปถึงห้องพักอาพาธ จนกระทั่งครั้งสุดท้ายในวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ก่อนหน้าที่พระเดชพระคุณ ฯ จะถึงแก่มรณภาพจากไปในอีกเพียงหนึ่งวันถัดมา

เหตุการณ์เหล่านี้ ล้วนแสดงให้เห็นว่า พระเดชพระคุณ ฯ เป็นพระมหาเถระที่ได้รับความเคารพบูชาจากพระภิกษุสามเณรวัดปทุมวนารามอย่างสูงส่งเพียงใด

ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระเดชพระคุณพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) ณ เมรุวัดธาตุทอง เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร ในวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ศกนี้ คณะสงฆ์วัดปทุมวนาราม ได้จัดพิมพ์หนังสือ **"ธัมมานุวัตต์และศาสนวิถี"** ซึ่งเป็นผลงานวรรณกรรมธรรมาธิบายของสามเณรประมัย กาฬเนตร เปรียญธรรม ๓ ประโยค ผู้เป็นสหธรรมิกและสัทธิวิหาริกร่วมพระอุปัชฌาย์เดียวกันกับพระเดชพระคุณพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล) ซึ่งก็คือพระเดชพระคุณพระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปญฺโญ) อดีตเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม รูปที่ ๕ เป็นที่ระลึกในงาน โดยหนังสือเล่มนี้ มีความน่าสนใจตรงที่ผู้เขียนเป็นสามเณรซึ่งมีประสบการณ์ในด้านกัมมัฏฐาน มีปฏิปทาในทางปฏิบัติ ที่ได้รับการกล่าวนามถึงมากที่สุดรูปหนึ่งในวงพระกัมมัฏฐานสายหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งหนังสือธัมมานุวัตต์และศาสนวิถีนี้ เป็นหนังสืออธิบายธรรมะเชิงปฏิบัติ ที่พระเถระสายปฏิบัติหลายรูปให้การชื่นชมยกย่อง และเคยตีพิมพ์เผยแพร่มาแล้วหลายครั้ง เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนทั่วไป แต่ส่วนใหญ่เป็นการพิมพ์แบบแยกเล่ม คือ เป็นธัมมานุวัตต์ เล่มหนึ่ง ศาสนวิถี เล่มหนึ่ง และธัมมานุวัตต์เป็นที่แพร่หลายมากกว่าศาสนวิถี ฉะนั้น ในการพิมพ์ครั้งนี้ เพื่อให้เกิดความสะดวกแก่ผู้สนใจศึกษาและปฏิบัติ จึงได้นำมาพิมพ์รวมกันเป็นเล่มเดียว ด้วยหวังว่าจะอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจได้เป็นอย่างดี

ขออำนาจแห่งกุศลทั้งปวง ที่คณะสงฆ์และศิษยานุศิษย์ได้บำเพ็ญอุทิศถวายตั้งแต่ต้น และกุศลอันเกิดจากหนังสือเล่มนี้ ขอจงเป็นพลวปัจจัยอำนวยให้พระเดชพระคุณพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก) เสวยนิรามิสสุขในสัมปรายภพตามควรแก่คติวิสัย สมเจตนาปรารภบำเพ็ญอุทิศทุกประการ.

(พระธรรมธัชมุนี)

เจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม

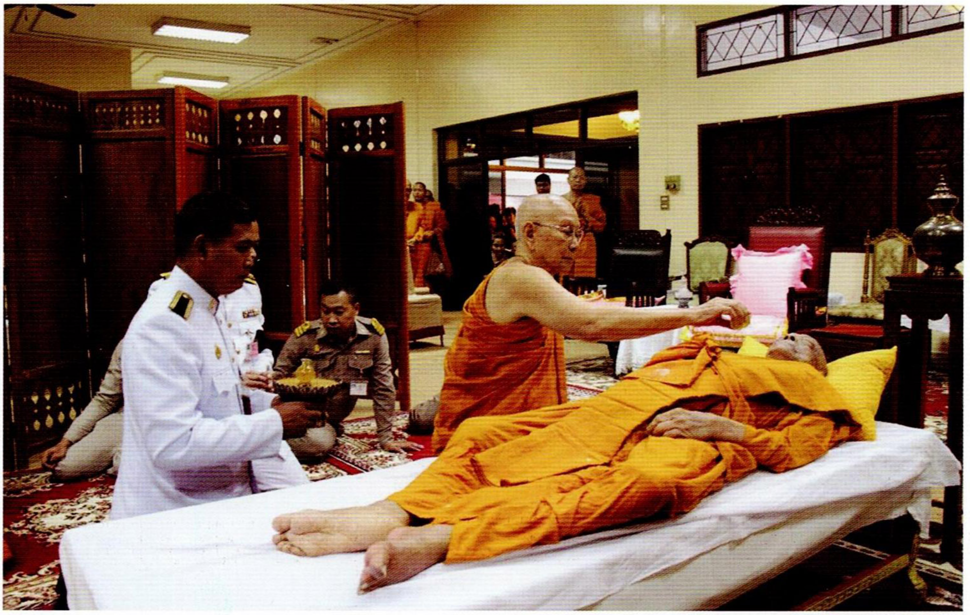
กรรมการมหาเถรสมาคม

ประมวลภาพงานบำเพ็ญกุศลศพ

พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม

ณ ศาลาชัยสินธพ วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

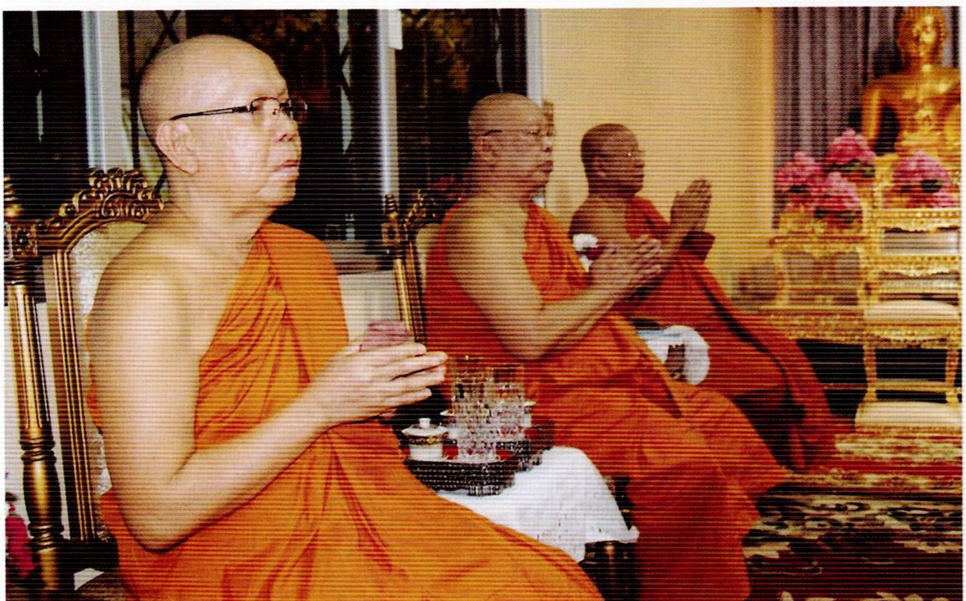

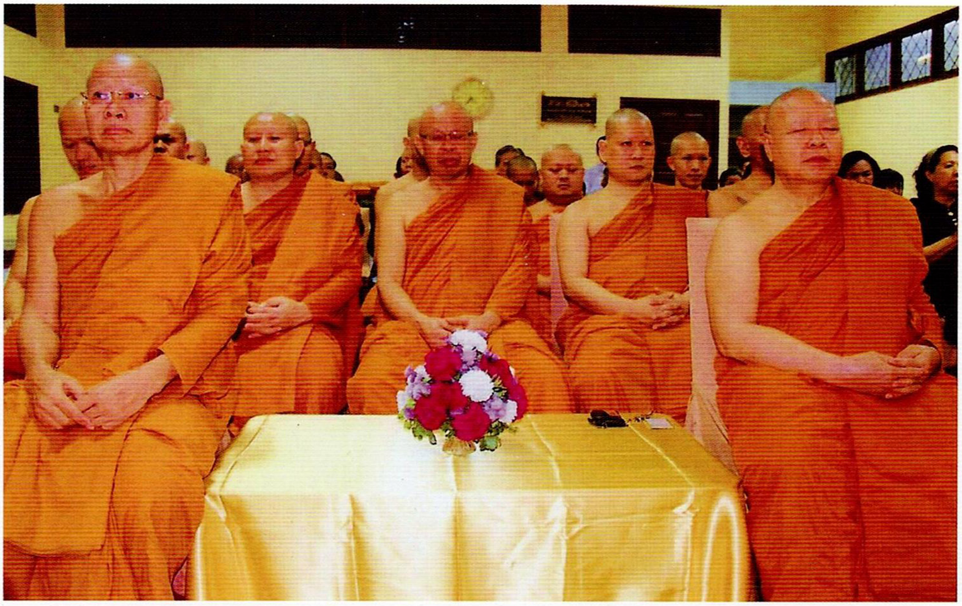

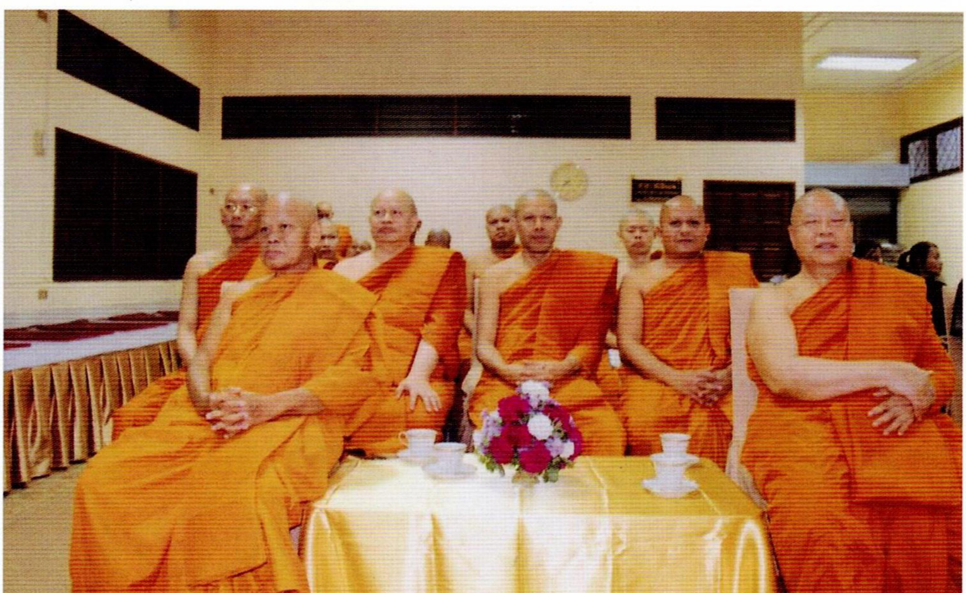

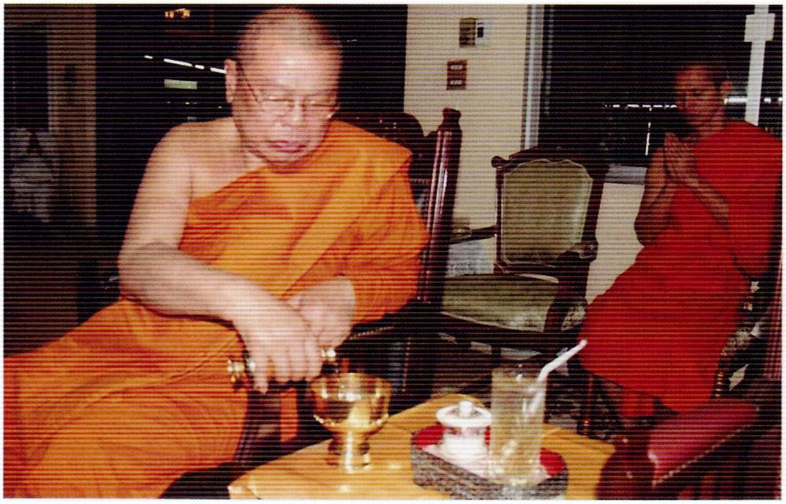

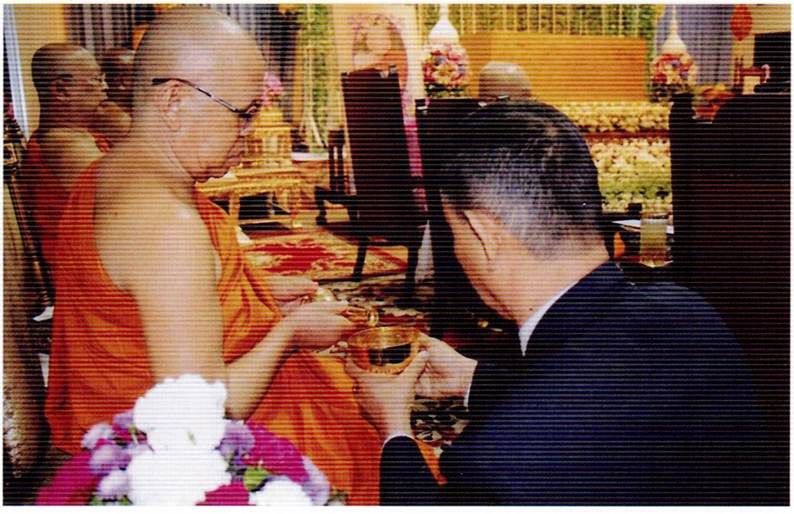

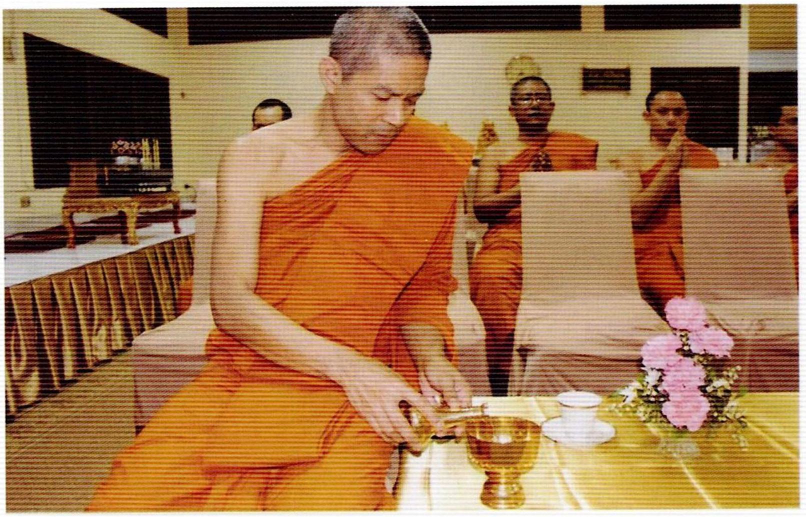

16/01/2015

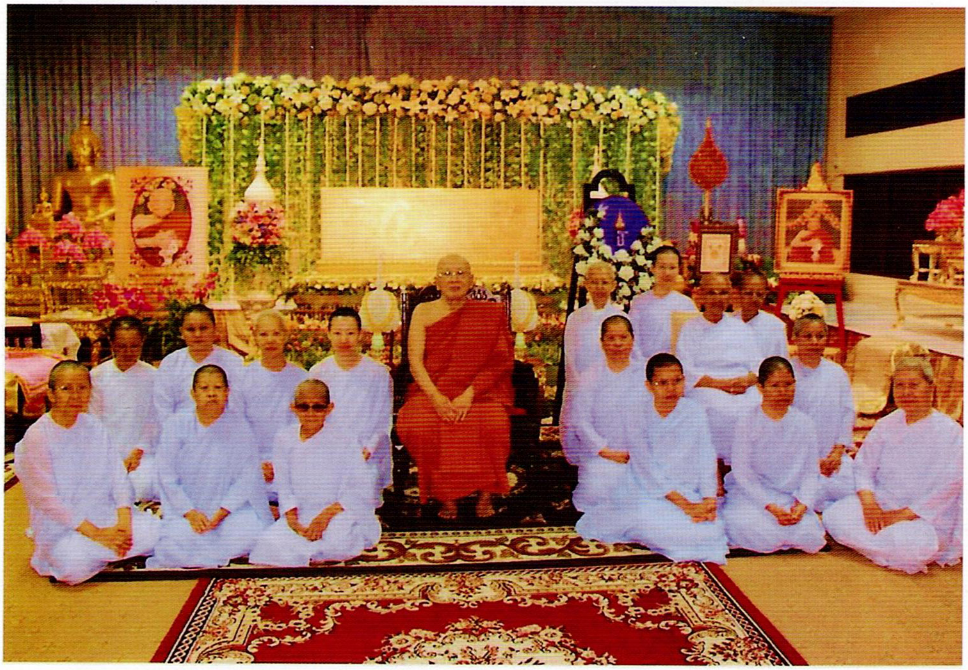

สังเขปประวัติและผลงาน
พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก)
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม

สถานเดิม ชื่อ เล็ก นามสกุล วงศ์แก้ว

เกิดวันที่ ๘ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๘ ที่ตำบลเริงราง อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี

บิดา นายอยู่ วงศ์แก้ว

มารดา นางเที้ยม วงศ์แก้ว

บรรพชา วันที่ ๑ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีเถาะ ที่วัดปทุมวนาราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร

พระอุปัชฌาย์ พระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปญฺโญ) วัดปทุมวนาราม

อุปสมบท วันที่ ๓๐ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะแม ณ วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน จังหวัดกรุงเทพมหานคร

พระอุปัชฌาย์ พระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปญฺโญ)

ประวัติการศึกษา

(๑) พ.ศ. ๒๔๗๐ สอบได้นักธรรมชั้นตรี

(๒) พ.ศ. ๒๔๗๓ สอบได้นักธรรมชั้นโท

(๓) พ.ศ. ๒๔๗๘ สอบได้นักธรรมชั้นเอก

(๔) พ.ศ. ๒๔๗๖ สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค

(๕) พ.ศ. ๒๔๘๐ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค

(๖) พ.ศ. ๒๔๘๒ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค

(๗) พ.ศ. ๒๔๖๗ สำเร็จการศึกษาปีที่ ๕ แผนกหัตถศึกษา
โรงเรียนวัดบรมนิวาส
เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

ตำแหน่งหน้าที่

(๑) พ.ศ. ๒๕๒๐-ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม

(๒) เป็นกรรมการสงฆ์วัดปทุมวนาราม

(๓) เป็นเจ้าคณะปกครองคณะ ๒ วัดปทุมวนาราม

(๔) พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๕๒๘ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดปทุมวนาราม

(๕) พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการสนามหลวงแผนกธรรม

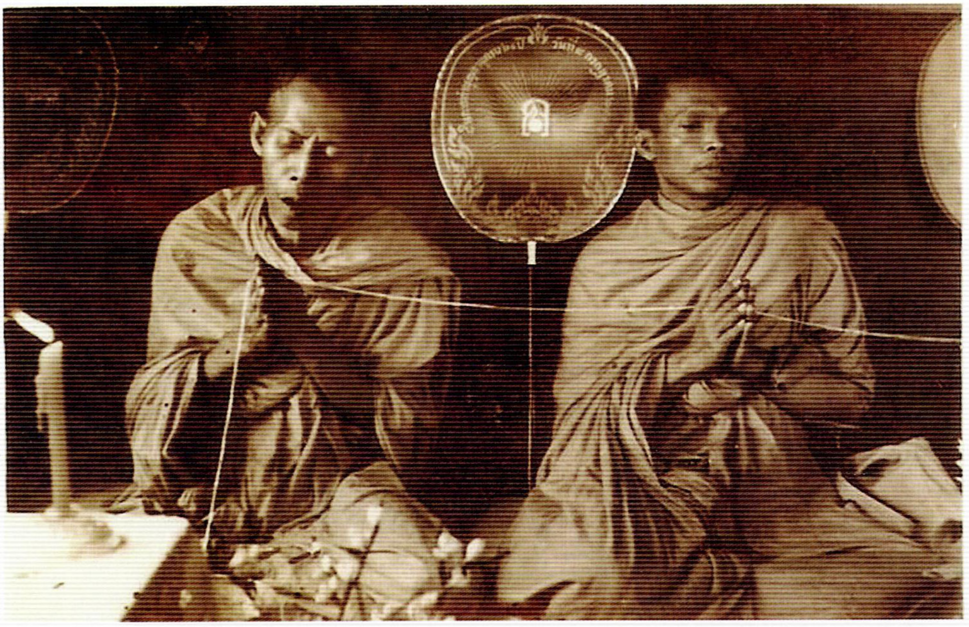
(๖) พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการสนามหลวงแผนกบาลี

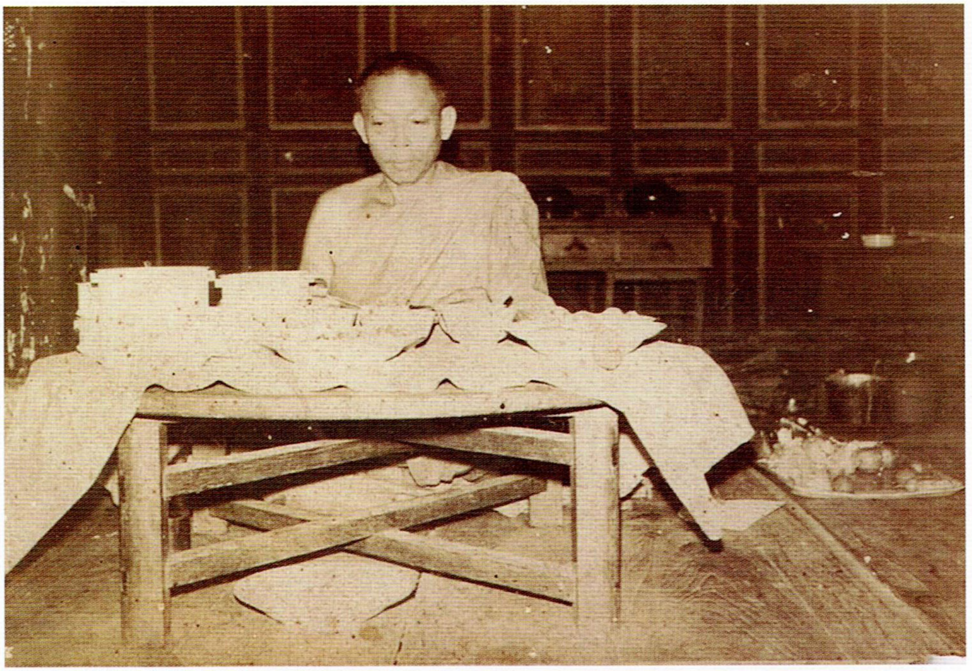
ผลงานสำคัญ

พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๐๔ สร้างโรงเรียนประชาบาลประจำหมู่บ้าน ตำบลเริงราง อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ชื่อ **“โรงเรียนวัดเชิงราก (เล็กราษฎร์บำรุง)”**

งานสาธารณูปการภายในวัดปทุมวนาราม

(๑) พ.ศ. ๒๕๐๑ บริจาคทรัพย์บูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะสงฆ์วัดปทุมวนาราม โดยคณะศรัทธา เป็นจำนวนเงิน ๔๕,๐๐๐ บาท

(๒) พ.ศ. ๒๕๑๖ นำคณะญาติโยมสร้างกุฏิ "จิตต์สดใส" ถวายวัดปทุมวนาราม รวมมูลค่า ๒๕๐,๐๐๐ บาท

(๓) พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๐ บริจาคทรัพย์บูรณปฏิสังขรณ์กุฏิสงฆ์คณะ ๒ วัดปทุมวนาราม เป็นเงินทั้งสิ้น ๔๕,๐๐๐ บาท

(๔) พ.ศ. ๒๕๒๐ บริจาคทรัพย์สมทบทุนซ่อมพระอุโบสถ วัดปทุมวนาราม เป็นจำนวนเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท

(๕) พ.ศ. ๒๕๒๑ บริจาคเงินซ่อมหลังคากุฏิคณะ ๒ วัดปทุมวนาราม เป็นจำนวนเงิน ๔๖,๘๘๗ บาท

(๖) พ.ศ. ๒๕๒๒ บริจาคเงินซ่อมกุฏิสงฆ์วัดปทุมวนาราม เป็นจำนวนเงิน ๓๗,๐๐๐ บาท

(๗) พ.ศ. ๒๕๒๒ บริจาคเงินสร้างห้องน้ำคณะ ๒ วัดปทุมวนาราม เป็นจำนวนเงิน ๒๑,๐๐๐ บาท

(๘) พ.ศ. ๒๕๒๖ ตั้งทุนไว้ที่มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อเอาดอกผลบำรุง วัดปทุมวนาราม เป็นจำนวนเงิน ๒๒,๕๐๐ บาท

(๙) พ.ศ. ๒๕๓๐ บริจาคทรัพย์ปฏิสังขรณ์พระวิหาร วัดปทุมวนาราม รวมเป็นจำนวนเงิน ๔๐,๐๐๐ บาท

งานสาธารณูปการภายนอกวัด

(๑) พ.ศ. ๒๕๐๗ สร้างโบสถ์วัดเชิงราก ตำบลเริงราก อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๕๓๓,๔๐๐ บาท

(๒) พ.ศ. ๒๕๑๒ บูรณะเสนาสนะสงฆ์วัดเชิงราก อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๔๘,๓๐๐ บาท

(๓) พ.ศ. ๒๕๑๔ หาทุนสร้างวิหารวัดเชิงราก อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๒๕๓,๘๐๐ บาท

(๔) พ.ศ. ๒๕๑๕ หาทุนสร้างศาลาการเปรียญวัดเชิงราก อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๖๒๓,๘๘๗ บาท

(๕) พ.ศ. ๒๕๑๖ หาทุนเงินสร้างห้องน้ำ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๓๐,๐๐๐ บาท

(๖) พ.ศ. ๒๕๑๘ สร้างโรงครัว วัดเชิงราก อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๑๒๓,๙๐๔ บาท

(๗) พ.ศ. ๒๕๒๐ หาทุนเงินสบทบทุนสร้างอุโบสถวัดบ้านชุ้ง ตำบลเริงราก อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๑๔๐,๐๐๐ บาท

(๘) พ.ศ. ๒๕๒๑ หาทุนเงินสร้างอุโบสถวัดตะเฆ่ ตำบลม่วง อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๑๓๐,๐๐๐ บาท

(๙) พ.ศ. ๒๕๒๒ หาทุนเงินสร้างเมรุ วัดมหาโลก ตำบลขวัญ อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๑๕๐,๐๐ บาท

(๑๐) พ.ศ. ๒๕๒๓ หาทุนเงินสร้างหอสวดมนต์ และซ่อมวิหาร วัดเชิงราก อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๑๗๘,๔๖๔ บาท

(๑๑) พ.ศ. ๒๕๒๔ หาทุนสร้างอุโบสถวัดหนองถ่านเหนือ ตำบลห้วยป่าหวาย อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๒๕๙,๘๖๔ บาท

(๑๒) พ.ศ. ๒๕๒๕ หาทุนสร้าง และบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะสงฆ์ วัดเชิงราก อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงิน ๓๐๕,๐๘๐ บาท

(๑๓) พ.ศ. ๒๕๒๖ หาทุนสร้างอุโบสถวัดบัวงาม ตำบลเริงราง อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๒๗๔,๑๕๓ บาท

(๑๔) พ.ศ. ๒๕๒๗ หาทุนสร้างอุโบสถวัดเพชร ตำบลบ้านยาง อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๓๑๕,๗๕๙ บาท

(๑๕) พ.ศ. ๒๕๒๘ หาทุนสร้างเมรุ วัดเชิงราก อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๒๑๔,๘๘๐ บาท

(๑๖) พ.ศ. ๒๕๒๙ หาทุนสร้างเมรุวัดเชิงรากเพิ่มเติม อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๑๙๔,๗๖๕ บาท

(๑๗) พ.ศ. ๒๕๓๐ สร้างหอสมุดวัดเชิงราก เป็นเงินจำนวน ๓๕๗,๘๕๐ บาท

(๑๘) พ.ศ. ๒๕๓๐ สร้างเจดีย์ วัดเชิงราก เป็นเงินจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท

(๑๙) พ.ศ. ๒๕๓๐ หาทุนสร้างศาลาการเปรียญ วัดหนองถ่านเหนือ ตำบลห้วยหวาย อำเภอพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๒๔๔,๙๗๖ บาท

(๒๐) พ.ศ. ๒๕๓๐ สร้างอาคารเฉลิมพระเกียรติ ๖๐ พรรษา วัดเชิงราก จังหวัดสระบุรี เป็นเงินจำนวน ๓๕๗,๘๕๐ บาท

(๒๑) พ.ศ. ๒๕๓๕ สร้างอาคารเฉลิมพระเกียรติ ๖๐ พรรษา พระบรมราชินีนาถ วัดเชิงราก จังหวัดสระบุรี เป็นเงินทั้งสิ้น ๗๘๖,๑๒๔ บาท

(๒๒) พ.ศ. ๒๕๓๙ สร้างอาคารเฉลิมสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี ร.๙ วัดเชิงราก จังหวัดสระบุรี เป็นเงินทั้งสิ้น ๗๕๑,๕๐๐ บาท

(๒๓) พ.ศ. ๒๕๔๓ สร้างตึกอนุสรณ์ ๙๐ ปี วินัยโสภณ วัดเชิงราก จังหวัดสระบุรี เป็นเงินทั้งสิ้น ๑,๗๐๐,๐๐๐ บาท

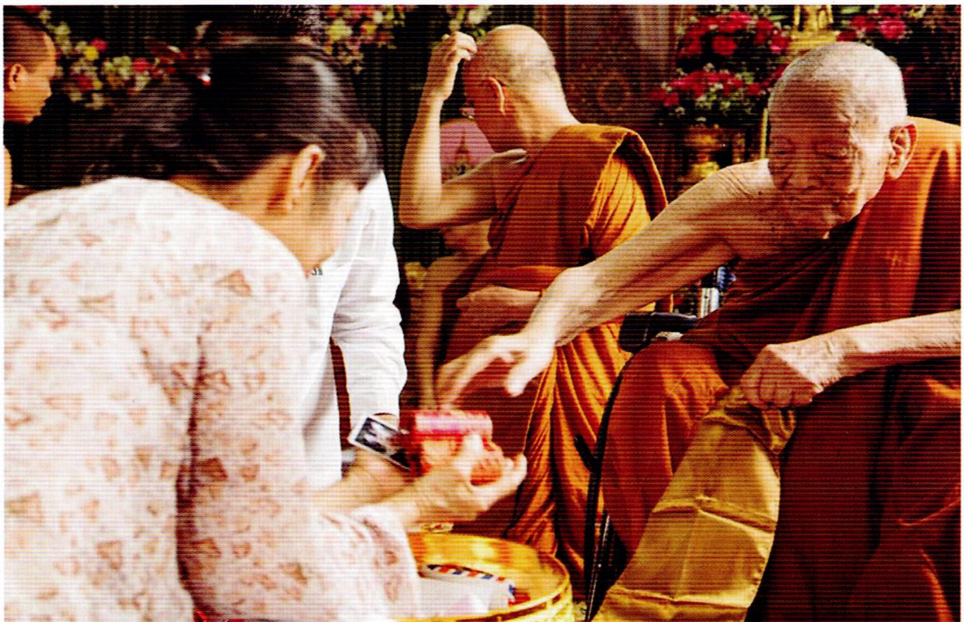
สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๒๐	เป็นพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามชั้นเอก ที่ **พระครูปทุมธรรมรัตน์**
พ.ศ. ๒๕๒๕	เป็นพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงชั้นพิเศษ ในราชทินนามเดิม
พ.ศ. ๒๕๔๐	ได้รับพระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ ชั้นสามัญที่ **พระวินัยโสภณ**

มรณภาพ

มรณภาพเมื่อวันศุกร์ ที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย เวลา ๑๘.๒๕ น. ด้วยอาการสงบ สิริรวมอายุ ๑๐๓ ปี ๖ เดือน ๑ วัน พรรษา ๘๓

พรรษากาลสุดท้ายกับพระเถรานุเถระวัดปทุมวนาราม

กิจกรรมเจริญพระพุทธมนต์ธัมมจักกัปปวัตนสูตรและโพชฌังคปริตร
ถวาย ครั้งสุดท้าย ในวันที่ ๘ มกราคม ๒๕๕๘

บทพระธรรมเทศนาสีลานิสังสกถา

ในการบำเพ็ญกุศลสัตตมวารศพ

พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม

วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ เวลา ๑๐.๐๐ น.

ณ ศาลาชัยสินธพ วัดปทุมวนาราม

พระธรรมปาโมกข์ (สุนทร สุนฺทราโภ) วัดราชผาติการาม

แสดง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สีลํ พลํ อปฺปฏิมํ สีลํ อาวุธมุตฺตมํ

สีลํ อาภรณํ เสฏฺฐํ สีลํกวจมพฺภุตนฺติ.

บัดนี้ จักได้แสดงพระธรรมเทศนา ในสีลานิสังสกถา พรรณนาเรื่องอานิสงส์ของศีลทางพระพุทธศาสนา อนุรูปแก่กุศลจริยาทักษิณานุปทาน ปัจโจปการกิจ ที่คณะสงฆ์ คณะศิษย์และญาติมิตรผู้มีความเคารพนับถือ ซึ่งมีพระเดชพระคุณพระธรรมธัชมุนี เจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม รองเจ้าคณะภาค ๑๐ และกรรมการมหาเถรสมาคม ได้มาพร้อมเพรียงกันในการบำเพ็ญกุศลศพ ของท่านเจ้าคุณพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม กรุงเทพมหานคร ในสัตตมวารครบ ๗ วันตามวิธีทักษิณานุปทานทางพระพุทธศาสนา อนุวรรตน์ตามพุทธภาษิตที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสไว้กับพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินมคธราชว่า

อทาสิ เม อกาสิ เม ญาติมิตฺตา สขา จ เม

เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ

แปลว่า **เมื่อบุคคลมาระลึกถึงอุปการกิจ ที่ท่านได้กระทำไว้กาลก่อนว่า ท่านผู้นี้ได้ให้สิ่งอันนี้แก่เรา ท่านผู้นี้ได้กระทำกิจอันนี้แก่เรา ท่านผู้นี้เป็นญาติเป็นมิตร เป็นสหายของเราดังนี้แล้ว พึงบำเพ็ญทักษิณา เพื่อท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว** ดังนี้

พระวินัยโสภณ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม นามเดิมชื่อ เล็ก วงศ์แก้ว เกิดวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๕๔ ตรงกับวันเสาร์ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ที่ตำบลเริงราง อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี บิดาชื่อ นายอยู่ มารดาชื่อ นางเที่ยม วงศ์แก้ว บรรพชา เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ที่ วัดปทุมวนาราม พระปัญญาพิศาลเถร (หนู ธิตปญฺโญ) เป็นพระอุปัชฌาย์ อุปสมบทวันที่ ๓๐ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะแม ณ วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน โดยพระอุปัชฌายะองค์เดียวกัน ได้ศึกษาพระธรรมวินัยด้วยวิริยะอุสสาหะเป็นอย่างดี มีวิทยาฐานะนักธรรมชั้นเอก เปรียญธรรม ๕ ประโยค ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อประเทศชาติและพระพุทธศาสนามากมาย โดยเฉพาะในบ้านเกิดเมืองนอน เป็นที่เคารพนับถือและได้รับการยกย่องจากพุทธศาสนิกชน จนได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระวินัยโสภณ มีชนมายุถึง ๑๐๓ ปี พรรษา ๘๓ นับเป็นความสง่างามในชีวิตพรหมจรรย์ด้วยธรรมวินัยอันเป็นหลักชัยของพระพุทธศาสนาด้วยปฏิบัติดีปฏิบัติชอบประกอบด้วยอัตตสัมมาปณิธิตามธรรมวินัย เป็นบุญเขตของศิษยานุศิษย์มิตรญาติ ควรแก่ทักษิณาทานที่นำมาสักการบูชาเป็นผู้งดงามด้วยปฏิปทาสมควรแก่พระราชทินนามว่า พระวินัยโสภณ โดยแท้ เพราะท่านเป็นผู้มีศีลาจารวัตรเป็นกำลังเป็นอาวุธมีคุณภาพสูงสำหรับประหารกิเลสได้อย่างเหมาะเจาะเป็นเกราะเครื่องป้องกันกิเลสได้เป็นอย่างดีทั้งยังมีศีลเป็นเครื่องประดับอาภรณ์ที่สมสมัย

จักได้แสดงอานิสงส์ของศีลในระบบต่างๆ คือระบบคุณธรรม ๑ ระบบวินัย ๑ ระบบสี ๑ ระบบทิศ ๑ ระบบฤดู ๑ รวมเป็น ๖ ระบบ เพื่อเป็นแนวคิดแห่งการศึกษาและปฏิบัติของท่านสาธุชนเป็นลำดับไป

ในโลกยุคปัจจุบันนี้ ทุกๆ อย่างล้วนแปรเปลี่ยนไปตามกฎของอนิจจัง โดยเฉพาะความเชื่อและความเลื่อมใสต่อพระพุทธศาสนาอย่างหนักแน่นมั่นคงที่เคยมีมาแต่ในอดีต เมื่อมาถึงยุคนี้จืดจางลบเลือนไปจนน่าเป็นห่วง ถ้าเป็นอยู่เช่นนี้ก็ยังคาดการณ์ไม่ได้ว่า อนาคตภายภาคหน้าจะเป็นไปในรูปการใด แต่อย่างไรก็ตามในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ศาสนธรรม เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงและบัญญัติไว้ เมื่อ ๒,๖๐๐ (สองหันหกร้อยกว่าปี) ที่เรียกกันในสมัยนี้ว่า "พุทธชยันตี"ก็ยังทันสมัยอยู่เสมอ ยกระดับอยู่เสมอ ยกระดับตัวเองให้เข้ากันได้ทุกระบบและสถานการณ์อย่างไม่เปลี่ยนแปรทั้งยังคงเป็นมาตรฐานที่ใช้วัดความเป็นมนุษย์ของระบบสากลได้อย่างกว้างขวางจนเรียกได้ว่า เป็นแกนกลางของแนวความคิดทั้งมวล ก็ว่าได้กล่าวคือทรงบัญญัติศีล ๕ ข้อไว้ เป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นที่เรียกว่า มนุษยธรรมหรือมนุสสธรรม นำสันติภาพและสันติสุขให้เกิดขึ้นแก่มวลมนุษย์และสังคมได้อย่างแท้จริง เป็นการสอดคล้องตรงกับวิถีชีวิตแห่งธรรมชาติในระบบจักรวาลและวงจรของชีวิตของมนุษย์ทุกรูปทุกนามบนพื้นผิวโลกนี้ตั้งแต่เกิดจนตาย เข้าสู่ระบบต่างๆ ตามธรรมชาติได้อย่างน่าอัศจรรย์ พึงพิจารณาศีลทั้ง ๕ ข้อ คือไม่ฆ่าสัตว์ ๑ ไม่ลักทรัพย์ ๑ ไม่ประพฤติผิดในกาม ๑ ไม่พูดปด ๑ ไม่ดื่มสุราเมรัย ๑ เป็น ๕ ข้อรวมลงในความรักและความปรารถนาดีต่อกัน

ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๑ คืองดเว้นจากฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ในระบบคุณธรรม ตรงกับเมตตาธรรม ความปรารถนาให้ตนเองและผู้อื่นเป็นสุขตรงกับพระพุทธสุภาษิตว่า โลโกปตฺถมฺภิกา เมตฺตา เมตตาธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองโลก คติทางจีนกล่าวไว้ว่า "ฟ้าอุ้มชูดิน เลี้ยงดูเกิดมาแล้วห้ามฆ่า" นี้เป็นระบบคุณธรรม ในระบบวัยของศีลข้อที่ ๑ ท่านจัดเป็นวัยของทารกหรือเด็กที่มีการเจริญเติบโตขึ้น เพราะความเสื่อมคือการเจริญเติบโต บางครั้งใช้คำว่า เจริญวัย ก็คือการพัฒนานั่นเอง ในระบบธาตุไม่ได้หมายถึงธาตุโดยตรงคือดิน น้ำ ลม ไฟ ท่านจัดเป็นเป็นธาตุไม้ เพราะสงเคราะห์ได้ในธาตุดิน ไม้เป็นธาตุที่เขียวชอุ่ม สมบูรณ์ เยือกเย็นให้สิ่งที่สะอาดบริสุทธิ์และรักษาแผ่นดินไว้ให้เยือกเย็น ซึ่งมีแต่การให้และหนักแน่น ในระบบสีของศีลข้อ ๑ คือสีเขียว

ถ้าเทียบกับอวัยวะของร่างกายคือตับติดต่อกับเส้นเอ็นที่ยึดหยุ่นรองรับการเจริญเติบโต การแผ่ขยายออกของสรีระร่างกายตามธรรมชาติที่สมดุลย์ถ้าขาดความสมดุลย์ร่างกายก็เกิดปัญหาจะปวดตามข้อและกล้ามเนื้อ จะต้องพยายามควบคุมอารมณ์ อย่าให้เป็นคนโมโหโทโสโกรธง่ายอารมณ์เสียบ่อยๆ ก็จะกระทบกระเทือนถึงตับและเส้นเอ็ดต่างๆ ได้ ระบบคือทิศตะวันออก เป็นทิศที่มีพลังงานสูงจะเห็นได้ว่า ดวงอาทิตย์จะขึ้นทางทิศตะวันออก อำนวยประโยชน์ได้อย่างมหาศาลและระบบฤดู เป็นข้อสุดท้าย ท่านจัดไว้เป็นฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งในระบบสากล ท่านจัดฤดูไว้ ๔ ฤดู คือฤดูร้อน ๑ ฤดูใบไม้ร่วง ๑ และฤดูหนาว ๑ ฤดูใบไม้ผลิเป็นเริ่มต้น เป็นการผลัดเปลี่ยนใบ เพื่อความเจริญเติบโตของต้นไม้เพื่อให้ประโยชน์ต่อไป

ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๒ คืองดเว้นจาการลักทรัพย์ระบบคุณธรรมได้สัมมาอาชีพประกอบชีวิตในทางที่ชอบประกอบด้วยมโนธรรม ความสำนึกความซื่อสัตย์สุจริตและไม่คิดคดโกงใคร ทำไว้ในใจว่า เห็นทรัพย์ของผู้อื่นเหมือนก้อนดิน ในทางกลับกันการไม่ขโมยลักล่อฉ้อโกงทรัพย์สมบัติของผู้อื่นก็ยังไม่ร้ายแรงเท่ากับการขโมยทรัพย์สมบัติของตัวเอง ด้วยการใช้จ่ายไปในสิ่งที่ไร้ประโยชน์ และผิดศีลธรรม ระบบวัยของศีลข้อ ๒ คือธาตุทองหรือธาตุโลหะปัจจุบันโลกเราเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วทางวัตถุนิยม อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคโลหะ ซึ่งจะเข้าสู่ยุคทองอย่างแท้จริงในยุคนี้ ธรรมชาติของยุคทองคือ เยือกเย็นไม่เปลี่ยนแปลง มีคุณค่าและพลังงานในตัวเอง เป็นที่ยอมรับในคุณค่าทั่วโลก และทองแท้ไม่กลัวไฟ หรือพิสูจน์ด้วยไฟได้ ระบบของศีลข้อ ๒ ว่าด้วยสีคือ สีขาวเป็นความหมายของความสะอาดและบริสุทธิ์ด้วยปัญญาเป็นหลักและหัวใจของพระพุทธศาสนา กับทั้งเป็นสัญลักษณ์ของประเทศชาติด้วย ที่มีสีขาวอยู่ในธงไตรรงค์ และเป็นสัญลักษณ์ของสันติภาพของโลก ศีลข้อที่ ๒ ถ้าจะเทียบกับอวัยวะของร่างกายเทียบได้กับปอดและผิวหนัง ซึ่งเป็นอวัยวะของระบบการหายใจเป็นการดึงพลังงานของชีวิต และพลังปราณ คือลมหายใจ ที่หล่อเลี้ยงร่างกายด้านพลังเชื้อโรค ทำให้ร่างกายแข็งแรงด้วยพลังปราณ สืบต่ออายุให้ยืนยาว ถ้าระบบพลังปราณคือลมหายใจสั้นตื่นขาดการออกกำลังที่ไม่สอดคล้องกับอิริยาบถทั้ง ๔ คือยืน เดิน นั่ง นอนที่ไม่สมดุลกัน

ร่างกายก็จะอ่อนแอเมื่อปอดและผิวหนังทำหน้าที่ได้ดี สุขภาพก็แข็งแรง ระบบวัยของศีลข้อนี้คือ วันผู้ใหญ่วัยชรา จะเป็นวัยที่หาความสงบสุขทางจิตและวิญญาณมากขึ้น การก่อกรรมทำเข็ญก็เบาบางลงมีความสำนึกสูงด้วยมโนธรรม อุทิศชีวิตเพื่อพระศาสนาต่างๆมากขึ้น ระบบทิศของศีลข้อที่ ๒ คือ ทิศตะวันตก ชีวิตและร่างกายจะลดลงเสื่อมโทรมลง ยากที่จะกลับคืนสู่สภาวะเดิม ระบบของฤดูได้แก่ฤดูใบไม้ร่วงเปรียบกับสังขารร่างกายมีแต่ความชำรุดทรุดโทรมเสื่อมไปเหมือนไม้สลัดใบถ้าอยู่ด้วยสติและปัญญาพิจารณาสามัญลักษณ์ของการเกิดแก่เจ็บตาย เข้าสู่อนิจจังทุกขังอนัตตา ก็จะมีชีวิตใหม่ต้นไม้ที่ผลิใบ ให้ดอกออกผลที่สมบูรณ์ ใกล้กลับมรรคผลนิพพานมากขึ้น

ศีลข้อที่ ๓ คือการงดเว้นจาการประพฤติผิดในกาม ระบบของคุณธรรมตรงกับจรรยาบรรณ มารยาท ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความมักน้อยสันโดษในคู่ครอง คุณธรรมข้อนี้ เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเจริญ และความเสื่อมของสังคม ถ้าไม่ให้ความสำคัญของคุณธรรมหมวดนี้ก็จะเป็นการยากที่จะพัฒนาสังคมให้เจริญไปได้อย่างถูกทิศทาง มีความสะดวกสบายสนุก บนพื้นฐานของความถูกใจด้วยอคติคือ ความรัก ความชัง ความกลัวและความหลง สังคมอ่อนแอ ปัญหาความขัดแย้ง อุปสรรค์ต่างๆ จักเกิดขึ้นตามมาอีกมากมาย เช่น ล่วงละเมิดทางเพศ ผิดขนบธรรมเนียมประเพณี ผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม ทิ้งความถูกต้องทางธรรมชาติ ยึดถือและปฏิบัติตามความถูกใจ ทำให้บ้านเมืองระส่ำระสาย ชาวบ้านชาวเมืองจะถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพต่างๆ โดยมิชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมอันดีงาม ขาดความรักและความเมตตาที่ถูกต้องสะอาดบริสุทธิ์ ทำให้การบริหารครอบครัวไร้ทิศทาง ขาดวิจารณญาณในจิตสำนึกที่ถูกต้อง ติดความสะดวกสบายและสนุก จนลืมตัวในกาลเทศะทำให้บ้านเมืองระส่ำระสายต้องระแวงสงสัย ขาดความไว้วางใจกันทิ้งความซื่อสัตย์สุจริตไม่เห็นคุณค่าของผู้มีอุปการคุณ อกตัญญูต่อพ่อแม่ สังคม ชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ลบหลู่คุณท่าน มีอคติ ขาดความเอื้ออาทรแก่กัน ขาดศีลขาดธรรม เมื่อศีลธรรมไม่กลับมาสู่ความเป็นอยู่ในครอบครัว ก็จะทำตัวให้พินาศและโลกในสังคมนี้จะอยู่กับใคร ระบบวัยของศีลข้อที่ ๓ คือวัยรุ่น วัยหนุ่ม วัยสาว เป็นวัยที่กำลังเติบโต มี

ความเปลี่ยนแปลงทางสรีระร่างกายและโฮโมนเป็นอย่างมาก มักจะขาดความยั้งคิดจากสิ่งที่ควรและไม่ควร ผู้ใหญ่ต้องเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำที่ถูกต้อง อย่าหาความสุขสำราญจากอบายมุขด้วยสุรานารีพาชีกีฬาบัตร์และการพนันเป็นต้น เพราะพลังสร้างสรรค์การพัฒนาต่างๆ จะสลายไปกับอบายมุข สังคมโลกของเราได้ผ่านสงครามโลกมาแล้วถึง ๒ ครั้ง ปัจจุบันนี้กำลังตกอยู่ในสงครามโลกครั้งที่ ๓ ด้วยความสะดวกสบายและสนุกโดยไม่รู้ตัว เป็นสังคมก้มหน้าขาดกาลเทศะอันเหมาะสม ถือความถูกใจมากกว่าความถูกต้อง วัยนี้จึงมีความสำคัญที่จะชี้ชะตาของชาติบ้านเมืองได้

"ถ้าไม่เห็นแก่หน้าฆ่าชื่อ　　จะนับถือพงศ์พรรณนั้นอย่าหมาย
ไหนจะต้องเหนื่อยยากลำบากกาย　　ไหนจะอายทั่วทั้งโลกา"

ระบบของศีลข้อ ๓ ได้แก่ ธาตุ คือธาตุไฟ มีทั้งคุณและโทษ ถ้านำไปใช้ในทางดี เช่น ใช้ในการศึกษาเล่าเรียน ชีวิตก็จะรุ่งโรจน์ ถ้านำไปใช้ทางที่ผิด เช่น เสพยาเสพติด ทางอบายมุขชีวิตก็จะมืดมน ไร้อิสรภาพด้วยถูกจองจำเป็นต้น ธาตุไฟ ถ้ารู้จักใช้และฉลาดในการควบคุม ก็จะยังผลประโยชน์ให้เกิดอย่างมหาศาล ถ้าไม่ฉลาดในการใช้ ก็จะเป็นไฟราคะ โทสะ โมหะ คอยเผาผลาญให้เดือดร้อน เพราะธรรมชาติของไฟไม่อิ่มด้วยเชื้อ เถนตรงไหม้โดยไม่เลือกว่าเป็นผู้ใดหรือสิ่งใด ระบบสีของศีลข้อที่ ๓ คือสีแดงอยู่ในโทนสีร้อน ดังนั้นต้องควบคุมอารมณ์อย่าให้วู่วาม ลดความแข่งขัน ลดความคะนอง จะทำให้เกิดอันตรายทั้งตนเองและผู้อื่น จึงไม่ควรประมาท ระบบอวัยวะของศีลข้อ ๓ ในร่างกายมนุษย์คือ หัวใจ เลือด พยายามทำใจให้สะอาดบริสุทธิ์ด้วยความรักและศรัทธา รักษาศีลปฏิบัติธรรม และควบคุมอาหารด้วยการบริโภคแต่อาหารที่ร่างกายต้องการ ด้วยความถูกต้องตามโภชนาการ ไม่บริโภคอาหารตามความถูกใจ ถูกปาก ซึ่งประชาชนที่เป็นโรคภัยมาก ก็เพราะถูกใจ ระบบทิศคือทิศใต้เป็นทิศผ่อนคลายโบราณท่านจัดเป็นทิศหัวนอนว่า ปลายตีนอุดร หัวนอนทักษิณ เมื่อตื่นขึ้นตอนเช้าก็จะได้รับแสงทองแห่งอรุณและดีต่อสุขภาพด้วย ระบบฤดูคือ ฤดูร้อน เป็นฤดูแห่งการเจริญเติบโตของพืชพรรณธัญญาหาร และเป็นการเจริญเติบโตของจิตวิญญาณเป็นฤดู

ของการพักร้อนของข้าราชการ แม้นิสิตนักศึกษาก็หาโอกาสบวชถือศีลในภาคฤดูร้อน อุทิศชีวิตเพื่อพระศาสนาที่จะนำไปสู่สันติธรรม สันติภาพ และสันติสุขได้โดยตรง

ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๔ คือ เว้นจากการพูดเท็จ ระบบคุณธรรมตรงกับสัจจะความจริงแท้แน่นอนคือ จริง มีประโยชน์และเป็นธรรม ที่คนดีทั้งหลายรับรองว่า **สจฺเจ อตฺเถ จ ธมฺเม จ อหุสนฺโต ปติฏฺฐิตา** แปลว่า สัตว์บุรุษคือคนดีทั้งหลายต้องดำรงอยู่ในความจริงมีประโยชน์และเป็นธรรม ดังนี้ สัจจะความจริงที่พร้อมด้วยสมบัติดังนี้จึงเป็นศูนย์กลางของคุณธรรมทั้งปวง ถ้าแกนกลางขาดสัจจะ การติดต่อสื่อสารก็ขาดความเป็นมาตรฐานสากล ระบบคุณธรรมก็จะตั้งขึ้นไม่ได้ ความสับสนวุ่นวายเป็นอันมากก็จะเกิดขึ้นไม่รู้ว่าอะไรเป็นความจริง อะไรเป็นความลวง ความดีความชั่ว ก็จะขาดมาตรฐานที่แท้จริง ถ้าสังคมโลกขาดสัจธรรม ชีวิตก็ขาดที่พึ่งพิงอิงอาศัยอย่างมั่นคง คือ สรณคมน์ ก็จะเป็นชีวิตที่ขาดความสมดุลย์ไม่เพียงพอที่จะให้เกิดความสุขได้ระบบธาตุของศีลข้อ ๔ คือ ธาตุดิน ได้แก่พื้นพสุธา ซึ่งเป็นที่ตั้งและอาศัยของโลกใบนี้เอง ที่เป็นศูนย์กลางฤดูต่างๆ ที่หมุนเวียนเปลี่ยนไปยังผลิตผลให้เกิดขึ้นให้พลังแก่ชีวิตทั้งหลายตามความเป็นจริงอย่างกว้างใหญ่ไพศาลและดินนี้ก็คู่กับฟ้า เป็นของคู่กัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากมีผลกระทบต่อกัน มีลักษณะเป็นคลื่นเป็นพลังรังสีเหมือนร่างกายกับวิญญาณ ร่างกายคือโลกกับดินเป็นรูปธรรม จิตวิญญาณชีวิตคือฟ้าเป็นนามธรรม ฟ้า ดิน จิต วิญญาณ จึงเป็นระบบสากลเดียวกันมีการรายงานสื่อสารกันตลอด ฟ้าดินมีคุณสมบัติในตังเอง เป็นที่เคารพนับถือของประชาคมโลกทั่วไปบางประชาคมโลกได้ยกย่องผู้บำเพ็ญคุณงามความดีเป็นอย่างยิ่งเทียบกับฟ้าดิน เป็นเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินผู้มีบุญบารมีผู้ทรงคุณอันประเสริฐให้เป็นจอมชนและเป็นปูชนียะบุคคลควรแก่การเคารพนับถือบูชาด้วยเป็นผู้ทรงพระคุณด้วยบุญบารมี ควรแก่การกตัญญูกตเวทีรู้อุปการคุณแล้วประกอบคุณงามความดีให้ปรากฏด้วยความจงรักภักดีซื่อสัตว์สุจริต มีมิตรไมตรีกับคนทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นคนดีย่อมได้รับความคุ้มครองปกป้องรักษาสนับสนุนส่งเสริม ให้มีความสุขความเจริญรุ่งเรืองเพราะกตัญญูต่อฟ้าดิน ในทางกลับกัน ผู้ไม่รู้คุณค่าของฟ้าดิน เป็นคนอกตัญญู อาศัยอำนาจและประโยชน์แก่ตนและพวกพ้อง

ในทางทุจริตผิดศีลธรรมไม่มีความยำเกรงในกฎหมายบ้านเมือง หลงอำนาจและประโยชน์ในทางที่ผิด เย้ยทั้งฟ้า ท้าทั้งดิน สิ้นยำเกรง ฤาใครจะเก่งเกินข้า ฟ้าดินครวญ สุดท้ายถูกฟ้าดินลงโทษด้วยการทำตัวให้หนักแผ่นดินที่จะธารไว้ได้ต้องจมธรณีไปในที่สุด แต่ถึงดังนั้นแผ่นดินก็หาได้พิโรธโกรธตอบแต่ประการใดเพราะธรรมชาติของแผ่นดินคือหนักแน่นไม่มีช่องไม่มีโพรง มีกลิ่นหอมในตัวเองยินดีรับทุกสิ่งด้วยใจที่เป็นกลาง ระบบอวัยวะของศีลข้อ ๔ เนื่องจากเป็นเวทีของความเปลี่ยนแปลงของอวัยวะต่างๆ ของสภาวธรรมคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นวัฏฏะสงสารไม่มีที่สิ้นสุด ระบบของสีข้อ ๔ คือสีเหลืองเป็นสีที่ให้ความปลอดภัย เยือกเย็น เป็นสีที่แสดงสันติภาพ สันติธรรม นำสันติสุข ระบบอวัยวะในร่างกาย คือกระเพาะอาหารและม้าม กระเพาะอาหารเป็นศูนย์ย่อยสลายอาหาร น้ำย่อยมีลักษณะเป็นสีเหลืองไปสอดคล้องกับบางตำราที่บอกว่าประเทศจีนเป็นศูนย์กลางของโลก มีลุ่มแม่น้ำเหลืองเป็นอารยธรรมโบราณ ผู้ใคร่ศึกษาพึงพิจารณาดู เมื่อเป็นเช่นนี้จะเห็นได้ว่า กระเพาะและม้าม จึงมีความสำคัญที่เกี่ยวกับร่างกาย ถ้าบริหารไม่ดีขาดความสมดุลย์กินอาหารไม่เป็นเวลา เครียดจัดไม่ได้ฝึกการปล่อยวางอารมณ์ เนื่องจากความรีบเร่งแข่งขันของสังคม ทำให้ระบบน้ำย่อยทำงานผิดปกติ คนจึงเป็นโรคกระเพาะอาหารกันมาก ข้อสำคัญอีกประการหนึ่ง ฝ่าเท้าของคนในปัจจุบัน ไม่ค่อยได้รับสัมผัสกับไออุ่นของดิน ไม่ได้รับพลังของธาตุดิน จึงขาดความสมดุลย์ของร่างกาย ระบบของทิศในทิศข้อ ๔ คือศูนย์กลางเป็นที่รวมของทิศทั้งหลายรวมกัน และระบบฤดูของศีลข้อนี้ ไม่มีฤดูเพียงแต่เป็นเวทีให้ฤดูต่างๆ หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนไปเท่านั้นเอง

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบัญญัติศีลข้อ ๕ คือ งดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เลินเล่อ เผลอเพลิน ถูกใจในสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัย ในระบบคุณธรรมของศีลข้อ ๕ ตรงกับปัญญาธรรม เป็นปัญญาชั้นต้นที่เห็นทุกข์ โทษในอบายมุข เครื่องมอมเมาทั้งหลาย ทำให้เสียเวลาเสียงาน เสียสุขภาพและเสียสติขาดจิตสำนึกที่ดี ทำให้ชีวิตตกต่ำและเสียคนในที่สุด ปัญญาในชั้นสูง คือวิปัสสนาปัญญาเห็นแจ้งในไตรลักษณ์คือ อนิจจังความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความทนอยู่ในสภาพ

เดิมไม่ได้แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ อนัตตา ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงอิงอาศัยกันเกิดขึ้น ไม่อยู่ในอำนาจของใครเป็นของว่างเปล่าไม่มีใครเป็นเจ้าของด้วยการพิจารณาเห็นสังขารในขันธ์ ๕ และในธรรมทั้งหลายในไตรลักษณ์ด้วยสัมมาญาณคือความรู้โดยชอบในอริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ด้วยญาณปริวรรตน์คือ สัจจญาณ หยั่งรู้อริยสัจว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ ก็ได้รู้แล้ว สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ คือตัณหาว่า ควรละก็ละได้แล้ว นิโรธ ความดับทุกข์ ควรทำให้แจ้งแล้ว ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ควรเจริญก็ได้แล้ว กิจจญาณ การรู้กิจในอริยสัจจ์ และกตญาณ รู้ว่าได้ทำแล้ว ก็ย่อมเกิดเนื่องกันไป เหมือนการเห็นอนิจจัง ก็เห็นทุกขัง ก็เห็นอนัตตา ฉันนั้นนี้คือระบบคุณธรรมของปัญญาธรรมในศีลข้อ ๕ ระบบธาตุของศีลข้อ ๕ คือธาตุน้ำเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ ที่ประกอบด้วยออกซิเจนและโอโซนเป็นประโยชน์แก่ร่างกายและชีวิตไม่ใช่ปัญญาที่ทำให้เสียสติปัญญา เป็นธาตุน้ำที่บริสุทธิ์สะอาดด้วยพลังพระพุทธมนต์เป็นธรรมอุทกะหรือธรรโมทก ที่สามารถชำระอาสวะกิเลสได้ในภายใน ธาตุน้ำเป็นธรรมชาติที่ละเมียดละไม ปรับตัวให้เข้ากันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้โดยง่ายระบบอวัยวะในร่างกายของศีลข้อ ๕ คือไต เป็นอวัยวะที่คอยขับของเสียออกจากร่างกายอบายมุขทุกชนิดเป็นบ่อนทำลายไต เมื่อไตถูกทำลายบ่อยๆ ก็จะเป็นโรคไตวาย คือตายไวตายเร็ว เพราะไตเป็นเจดีย์น้ำ เมื่อน้ำเต็มพอประมาณ พอดี ร่างกายก็สมบูรณ์ ระบบของศีล ๕ คือความเสื่อมสิ้นของสังขาร เป็นวัยชรา เป็นไม้ใกล้ฝั่งเพื่อคืบคลานไปหาจุดจบของชีวิต คือการตาย หัวใจหยุดเต้น หยุดงาน ระบบไหลเวียน ระบบสมอง และระบบทุกอย่างหยุดทำงาน ธาตุไฟแตกสลาย ธาตุไฟเสื่อมสลายลง ร่างกายจะเย็นเหมือนฤดูหนาวที่มาเยือนแต่ตัววิญญาณไม่ตาย ไหลไปตามสุคติหรือทุคติ ตามกรรมที่ตนได้กระทำไว้ ระบบของศีลข้อ ๕ คือ สีดำ เป็นสีแสดงสัจธรรมคือทุกข์ อันเป็นหลักของชีวิตระบบทิศของศีลข้อนี้คือ ทิศเหนือเป็นทิศที่เป็นทางเดินของแร่ธาตุต่างๆ ระบบฤดูคือฤดูหนาว เป็นฤดูที่เก็บผลิตผลทางการเกษตรเข้ายุ้งฉางและเป็นฤดูของกาลเก็บจิตวิญญาณคืนสู่ฟ้าอันเป็นที่สถิตของเทวภูมิและพรหมภูมิ ตลอดเทพเจ้าในศาสนาต่างๆ ดังนี้

ได้แสดงธรรมเรื่องอานิสงส์ของศีลในระบบต่างๆ คือระบบคุณธรรม ระบบวินัย ระบบสี ระบบทิศและระบบฤดู เพื่อแนวคิด และศึกษาของพุทธศาสนิกชนสาธุชนทั้งหลาย เป็นธรรมทัสนะอีกมุมมองหนึ่งของสากลจักรวาล ด้วยยึดศีล ๕ ที่เป็นมนุษยธรรม ยกระดับของชีวิตจิตใจให้สูงขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นว่า ศีลมีความสำคัญทุกระดับ ทุกระบบในสากาลจักรวาล ทุกระบบถ้าขาดศีลเสียแล้ว เราและโลกภิพบนี้ก็จะเสื่อมสลายโดยเร็วจะตั้งอยู่ไม่ได้นาน ศีลจึงเป็นกำลังที่หาที่เปรียบมิได้ เป็นอาวุธที่ทันสมัยสำหรับประหารกิเลสชั่วร้ายเสียหายต่างๆได้ เป็นอาภรณ์เครื่องประดับกายให้สมสมัย ไม่ตกรุ่นล้าสมัยกับทั้งเป็นเกราะเครื่องกันภัยอันตรายทั้งหลายทั้งภายนอกทั้งภายในได้อย่างน่าอัศจรรย์ ดังพระพุทธภาษิตวจนะประพันธ์ที่แสดงมาด้วยประการฉะนี้

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ.๕, น.ธ.เอก) ได้ใช้ชีวิตถวายแก่พรหมจรรย์ ด้วยธรรมวินัยตลอดชีวิต เป็นผู้งดงามด้วยพระธรรมวินัยสมกับพระราชทินนามที่ได้รับพระราชทานทุกประการ จึงควรแก่ของที่พึงนำต้อนรับคำนับ นับถือบูชา ควรแก่ทักษิณาทานของคณะสงฆ์คณะศิษย์ มิตรญาติ ของวัดปทุมวนารามและพุทธศาสนิกชนสาธุชนทั้งหลาย

ขออำนาจกุศลบุญราศีทักษิณานุปทานปัจโจปการกิจ ที่ได้บำเพ็ญแล้วในครั้งนี้ จงเป็นวิบากราศีส่วนมนุญผล เป็นที่เบิกบานใจในสัมปรายภพสมเจตนาปรารภทุกประการ รับประทานแสดงพระธรรมเทศนา ในสีลานิสังสกถา ยุติด้วยเวลา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ธัมมานุวัตต์

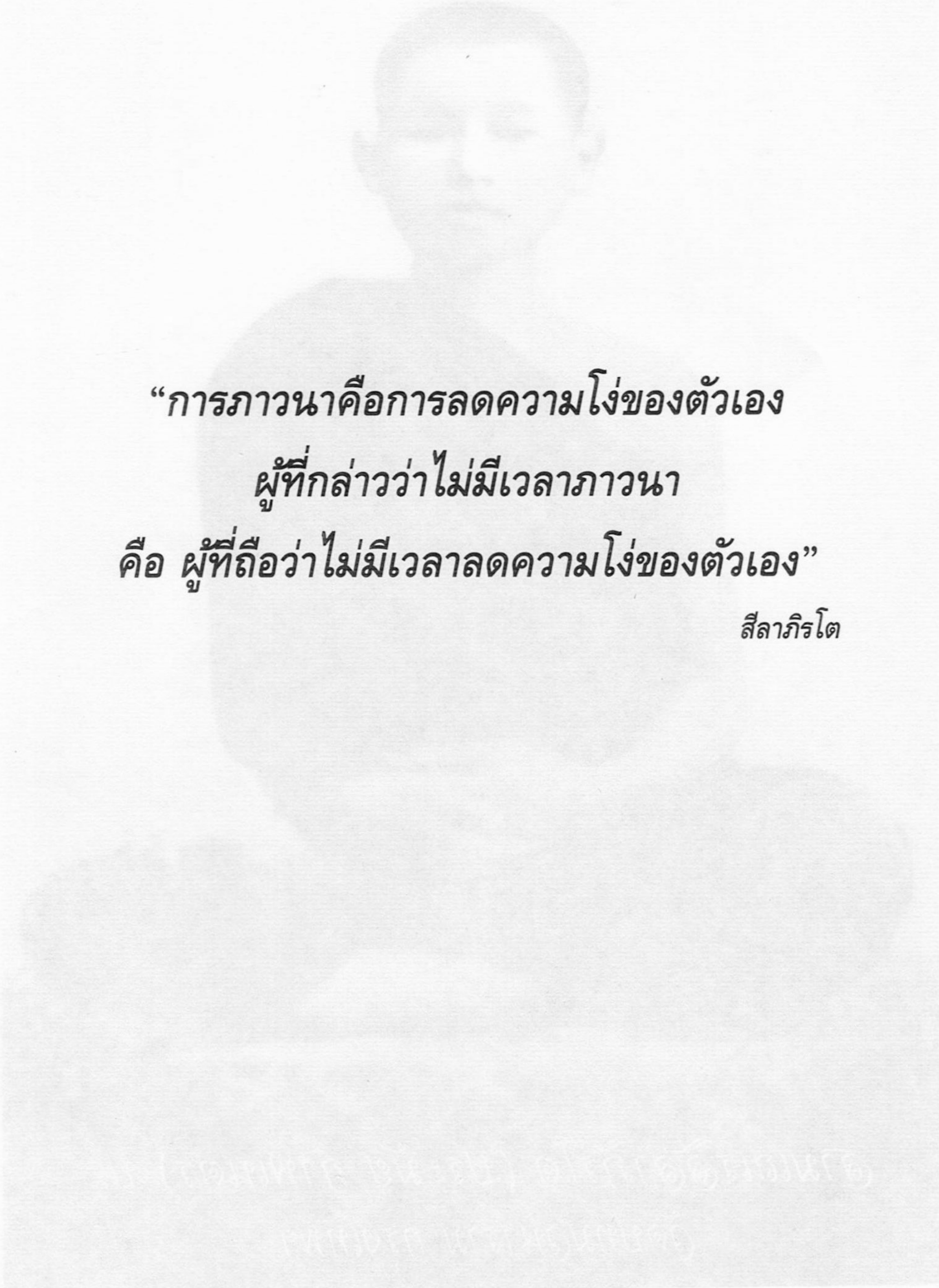
ของ

สามเณรประมัย กาพเนตร เปรียญ

วัดปทุมวนาราม

สามเณรสีลาภิรโต (ประมัย กาฬเนตร) ป.
วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ

"การภาวนาคือการลดความโง่ของตัวเอง
ผู้ที่กล่าวว่าไม่มีเวลาภาวนา
คือ ผู้ที่ถือว่าไม่มีเวลาลดความโง่ของตัวเอง"

สีลาภิรโต

คำนำ

ในการฌาปนกิจศพสามเณรสีลาภิรโต (ประมัย กาฬเนตร) ป. นี้ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่าไม่มีสิ่งอื่นจะเป็นประโยชน์ยิ่งกว่าหนังสือ "**ธัมมานุวัตต์**" เล่มนี้ ซึ่งผู้มรณภาพได้ตั้งใจเรียบเรียงด้วยน้ำพักน้ำแรง ตามแนวทางซึ่งได้มีวิริยภาพอุตสาหปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว เพื่อหวังประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนโดยแท้ มีทั้งที่ส่งเสริมปฏิบัติธรรมและการปฏิบัติธรรมโดยตรง สมควรเป็นวิถีประกอบการปฏิบัติธรรม ข้าพเจ้าจึงพิมพ์ขึ้นเป็นอนุสรณ์แด่ท่านผู้ล่วงลับไป พร้อมด้วยหนังสือ "**ศาสนวิถี**" ซึ่งผู้มรณภาพได้เรียบเรียงไว้เช่นเดียวกัน

ขออุทิศส่วนกุศล อันเกิดแต่ธรรมทานจริยาอันนี้ แด่ท่านผู้เรียบเรียงซึ่งถึงแก่มรณภาพล่วงลับไปแล้ว ตลอดสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า จงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข พ้นจากสังสารวัฏฏ์ทุกข์เทอญ.

ขุนศิริสมานการ

ประวัติ
สามเณรประมัย กาพเนตร ป.
วัดปทุมวนาราม

สามเณรประมัย ฉายา **สีลาภิรโต** นามสกุล **กาฬเนตร** เป็นบุตรขุนศิริสมานการ (ตาดำ กาฬเนตร) และนางศิริสมานการ (แตงอ่อน)

เกิดเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๕๘ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีเถาะ ที่บ้านอำเภอบุ่ง (ต่อมาเป็นอำเภออำนาจเจริญและปัจจุบันเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ) จังหวัดอุบลราชธานี

มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๖ คน คือ

๑. นางอุดม สุนทรารักษ์

๒. นายชมพู กาฬเนตร

๓. นายประมวล กาฬเนตร

๔. สามเณรประมัย กาฬเนตร

๕. นางอุทัย ประมุขกุล

๖. เด็กชายไพบูลย์ กาฬเนตร

เมื่อเยาว์วัยได้เข้าศึกษาเล่าเรียนที่โรงเรียนประจำอำเภอ อายุ ๑๑ ปี เรียนจบหลักสูตรชั้นประถมแล้วเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช อายุ ๑๓ ปี เป็นนักเรียนชั้นมัธยม ๒ แล้วเลยลาออกจากโรงเรียนเพราะชอบศึกษาในทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้เอาใจใส่ในการประพฤติปฏิบัติธรรม ได้เคยติดตามท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม เที่ยวจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อปฏิบัติ

ธรรม โดยได้รักษาอุโบสถศีลเป็นอุบาสก พออายุ ๑๕ ปี ได้มาศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ในสำนักท่านเจ้าคุณพระปัญญาพิศาลเถร (หนู) วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้ศึกษาบาลีไวยากรณ์ และสอบไล่ได้ในปี ๒๔๗๓ อายุ ๑๗ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรในสำนักวัดนั้น เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยท่านเจ้าคุณพระปัญญาพิศาลเถร เป็นอุปัชฌาย์ มีพระยาพิพากษาสัตยาธิปตัย และคุณหญิงเป็นผู้อุปการะ และสอบนักธรรมตรีได้ในปีที่บวชนั้นเอง

ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เที่ยวจาริกไปเพื่อบำเพ็ญสมณธรรมที่ถ้ำแฝด อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี แล้วกลับมาจำพรรษาที่วัดปทุมวนาราม ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ศึกษาปริยัติธรรม จนสอบไล่ได้นักธรรมโท และบาลีประโยค ๓ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ นั้น

สามเณรประมัยเป็นผู้มีนิสัยใคร่ในการปฏิบัติธรรม ได้เคยศึกษาสมถะกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานกับท่านเจ้าคุณผู้เป็นอุปัชฌาย์จนมีความรู้และเลื่อมใสในการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดว่า จะไม่สอบพระปริยัติธรรมอีก ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจะมุ่งหน้าต่อการปฏิบัติธรรมอย่างเดียว จึงเรียนความเห็นนั้นแด่ท่านเจ้าคุณผู้อุปัชฌาย์ ท่านก็อนุโมทนาด้วย

เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้เที่ยวจาริกไปทางใต้ ผ่านจังหวัดนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี แล้วพักจำพรรษาที่วัดร้าง ตำบลหนองคาง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ใน พ.ศ. ๒๕๗๖ ระหว่างที่พักจำพรรษา ก็ตั้งหน้าปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดแข็งแรง ถึงกับตั้งสัตยาธิษฐานว่าจะไม่เอนหลังนอนเลย และได้สมาทานเนสัชชิกธุดงค์อย่างอุกฤษฏ์ เพื่อปฏิบัติ

ธรรมให้เต็มกำลังสามารถสมความตั้งใจจนตลอดพรรษา และต่อมานอกจากนั้นยังได้ช่วยแนะนำสั่งสอนชาวบ้านให้มีความรู้ในธรรมปฏิบัติตามสมควร ได้ช่วยกันปฏิสังขรณ์วัดร้างนั้นให้เป็นสำนักสงฆ์ขึ้น (ปัจจุบันคือวัดอรัญญิกาวาส) และได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลประจำตำบลหนองคาง (ปัจจุบันคือโรงเรียนบ้านหนองคาง) จนสำเร็จ ออกพรรษาแล้ว ได้จาริกไปสวนโมกขพลาราม ไชยา เพื่อดูกิจการเกี่ยวด้วยการปฏิบัติธรรม กลับจากนั้นแล้วเลยจาริกไปทางเหนือจนถึงเชียงใหม่

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ กลับจากเชียงใหม่ จำพรรษาที่วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ช่วยสมภารวัดพระแท่น ฯ จัดการปฏิสังขรณ์เสนาสนะ และเรียงหนังสือ "**ธัมมานุวัตต์**" เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ต่อมาได้เรียบเรียงหนังสือ "**ศาสนาวิถี**" อีก (ระหว่างอาพาธลงแล้ว)

ในระหว่างที่อยู่ช่วยเหลือกิจการที่วัดพระแท่นฯ นั้น โรคเดิมซึ่งเคยเป็นมาแต่อายุ ๑๐-๑๖ ปี ได้กำเริบขึ้น เนื่องด้วยตรากตรำงานมากเกินไป เริ่มอาพาธกระเสาะกระแสะมาแต่เดือนธันวาคม แต่ก็จำต้องช่วยเหลืองานเทศกาลกลางเดือน ๓ ปีนั้นจนเสร็จและรักษาตัวเรื่อยมาจนวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ไปรักษาตัวที่เชียงใหม่ อาการของโรคก็ไม่ทุเลาลง ต้องกลับมารักษาตัวที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน และจำพรรษาที่วัดปทุมวนาราม แพทย์ลงความเห็นว่าเป็นวัณโรค ถึงกระนั้นก็ดี ก็ยังพยายามปฏิบัติธรรมอยู่มิได้ท้อถอย เมื่ออาการของโรคค่อยทุเลาขึ้นและออกพรรษาแล้ว วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๙ ธุดงค์ไปทางจังหวัดชลบุรี พักที่วัดร้าง ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา มีผู้เลื่อมใสจนบัดนี้ ได้จัดตั้งเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมขึ้น (ปัจจุบันคือวัดวิเวการาม บางพระ)

วันที่ ๑๘ ธันวาคม กลับไปพักอยู่ที่เขาถ้ำ ตำบลห้วยไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี (ปัจจุบันคือวัดเขาถ้ำกุญชร) อาการของโรคมักเป็นไข้เสมอมิใคร่ปกติได้ แม้เช่นนั้นก็ไม่หวาดหวั่นเกรงกลัวต่อพยาธิเลย อุตส่าห์รีบเร่งบำเพ็ญสมณธรรมจนเต็มความสามารถ เพื่อหวังความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง และพยายามรักษาพยาบาลเต็มกำลัง อาการคงทรงอยู่เช่นนั้น บางครั้งก็หนักลงจนวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้ย้ายจากเขาถ้ำไปพักรักษาตัวทางเขาช้าง อำเภอปากท่อ (ปัจจุบันคือวัดเขาช้างมงคลวนาราม) เมื่อเห็นอาการไม่ทุเลาขึ้น จึงกลับมาพักรักษาตัวที่วัดปทุมวนารามเมื่อต้นเดือนมิถุนายน และเลยจำพรรษาที่วัดนั้น ในการรักษาตัวนี้ได้รับอุปการะจากท่านเจ้าคุณพระปัญญาพิศาลเถร และเจ้าจอมมารดาทับทิมเป็นอย่างดี ตลอดจนพระภิกษุสามเณรทายกทายิกาที่คุ้นเคยก็ได้พร้อมใจกันช่วยเหลือตามกำลังความสามารถ แต่อาการของโรคมีแต่ทรงกับทรุดเรื่อยมา หมดความสามารถของแพทย์ที่จะเยียวยาได้ ได้ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๐ เวลา ๑ นาฬิกา ๔๐ นาที คำนวณอายุได้ ๒๒ ปี กับ ๖ เดือน

การที่สามเณรประมัยได้ด่วนมรณะไปเสียในปฐมวัยเช่นนี้ ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความเศร้าสลดแก่บรรดาญาติมิตรสหายเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็เป็นธรรมดาของสังขารอย่างนั้นเอง สุดวิสัยที่ผู้ใดจะฝืนให้เป็นไปได้ตามประสงค์ หากแต่ว่าผู้มรณะนี้ยังมีชีวิตอยู่ ก็คงจะสามารถทำประโยชน์ให้แก่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างมาก

พระมหาโฮม โสภโณ, พระกระจ่าง กนฺตสีโล, สามเณรประมัย สีลาภิรโต ป.

สารบัญ

คำนำ	๕
ประวัติสามเณรประมัย กาพเนตร ป.	๖
ธัมมานุวัตต์	๑๓
โพธิปักขิยธรรม	๑๖
สติปัฏฐาน ๔	๒๐
สัมมัปปธาน ๔	๒๙
อิทธิบาท ๔	๓๒
อินทรีย์ ๔	๓๕
พละ ๕	๓๗
โพชฌงค์ ๗	๓๙
มรรค ๘	๔๗
ปัญญาขันธ์	๕๒
ศีลขันธ์	๘๒
สมาธิขันธ์	๑๑๐
สมาบัติ ๘	๑๒๓
นิวรณ์ ๕	๑๓๖
ใจ จิต วิญญาณ	๑๔๓
จิตขันธ์	๑๔๘
ใครมีชิวิตเป็นธัมมานุวัตต์	๑๕๒
อันติมลิขิต	๑๖๓

สารบัญ (ต่อ)

เพิ่มเติมในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ๑๖๕

ศาสนวิถี ๑๖๙

คำนำผู้เขียน ๑๗๑

ศาสนา ๑๗๓

พุทธศาสนา ๑๘๐

การถึงพระรัตนตรัย ๘๗

บทสัมภาษณ์พระวินัยโสภณ ๑๙๒

ธัมมานุวัตต์

ชีวิตของมนุษย์ ต้องประกอบด้วยประโยชน์ที่เป็นธรรมจึงจะไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ถ้าชีวิตปราศจากประโยชน์ชีวิตก็ไร้ค่าเป็น "**โมฆะ**"

มีแต่ชีวิตของคนฉลาดเท่านั้นที่ไม่ไร้ค่า คนฉลาดมีธรรมอยู่ในตัว แต่คนพาลมีแต่โลกธรรมและทิฏฐิเท่านั้นฝังอยู่ในตัวสิ่งที่มีอยู่ในตัวเหล่านี้เป็นเครื่องดำเนินเป็นมรรคสำหรับตัวคนทุก ๆ คนไป

หลักของมรรคอันนี้แบ่งออกเป็น ๓ ข้อ คือ

๑. **โลกาธิปเตยฺย** มีโลกธรรมเป็นใหญ่
๒. **อตฺตาธิปเตยฺย** มีทิฏฐิที่กล่าวปรารภตนเป็นใหญ่
๓. **ธมฺมาธิปเตยฺย** มีธรรมที่เป็นใหญ่

โลกาธิปเตยฺย

ชีวิตของผู้ประกอบด้วยโลกาธิปเตยฺย ย่อมหมุนไปตามโลกธรรมทั้ง ๘ คือ ลาภ-ยศ-สรรเสริญ-สุข เป็น อิฏฐารมณ์

ไม่มีลาภ-ไม่มียศ-นินทา-ทุกข์ เป็นอนิฏฐารมณ์ ซึ่งย่นย่อลงได้เป็น ๒ คือ

อิฏฐารมณ์ อารมณ์ที่ชอบใจที่น่าปรารถนา ๑

อนิฏฐารมณ์ อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนาไม่ชอบใจ ๑

ความเป็นไปของชีวิตที่ประกอบด้วยธรรมเช่นนี้ เรียกว่า "**โลกานุวัตต์**" ความเป็นไปเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า "**ใจ**" ไม่มีหลักธรรมเป็นเครื่องชำระตนทุกสิ่งที่ทำไปเป็นแต่สักว่าทำเป็นอาการของทารก

อารมณ์เป็นเครื่องล่อของมาร ถ้าใจรู้เท่าทันอารมณ์ก็ไม่หมุนตาม แต่ถ้าใจไม่รู้เท่าทันชีวิตทั้งดุ้นก็ต้องถูกหมุนไปตามยถากรรม ชีวิตเช่นนี้น่าสงสารยิ่งนัก

อตฺตาธิปเตยฺย

ชีวิตที่ ๒ เรียกว่า "**อตฺตาธิปเตยฺย**" มีทิฏฐิปรารภตนเป็นใหญ่ คำว่า "**อตฺตา**" นั้น เป็นคำสำคัญที่ผู้ปฏิบัติพึงเข้าใจให้ถูกเสียก่อนว่าอะไรคืออัตตา "**สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา**" นี่เป็นหลักสำคัญในเรื่องนี้

ความไม่รู้จริง เป็นเหตุให้ยึดอัตตา ความรู้จริงทำลายความเห็นในทุกสิ่งว่าเป็นอนัตตาเสียได้ ถ้ารู้ว่าทุกสิ่งไม่มีนิมิตเครื่องหมายเป็นของไม่มีแก่นสารสูญเปล่าจากประโยชน์ ไม่มีที่ตั้ง ดังนี้ก็หมดความยึดถือว่า อัตตา โดยเห็นว่าทุกสิ่งเป็นอนัตตานั่นเอง

อัตตานุทิฏฐิ คือความเห็นว่าตนนั้นมี ๒ คือ

ภวทิฏฐิ ว่ามีแน่ คือ เห็นว่ามีภพเป็นอัตตา อัตตาเป็นภพ มีภพ

วิภวทิฏฐิ ว่าไม่มีภพ คือ ตายแล้วสูญเลย ไม่มีอะไรอีก วิธีนี้เข้าแบบที่ว่าเบญจขันธ์เป็นอนัตตา

ถ้าอย่างนั้น ความดีความชั่วทุกสิ่งที่ทำ หรือเป็นไปด้วยเบญจขันธ์ก็เป็นอนัตตา ความดี ความชั่วก็เลยหมดอำนาจเรียกว่า ไม่ต้องกลัวกันละในเรื่องการทำ จะทำดีหรือชั่วก็อนัตตาทั้งนั้น ชนิดนี้เรียกว่า "**หลงอนัตตา**"

ชีวิตของผู้เป็นไปเช่นนี้เรียกว่า "**อัตตานุวัตต์**" ถ้าเห็นว่ามีตนก็จะทำกิจทำกรรมเพื่อความมีตน ถ้าเห็นว่าไม่มีตนคือสูญไปเลย ก็ทำให้ผู้นั้นทำอะไรก็ไม่เลือกว่า "**ดี**" หรือ "**ชั่ว**" ปราศจากหลักธรรมในใจกลายเป็นคน "**รกโลก**"

ข้อที่ควรจำไว้และควรพิจารณาให้ประจักษ์แก่ใจก็คือ คำว่า **อตฺตา** นั้น ได้แก่ตัวทิฏฐิ ประพฤติตามทิฏฐิเช่นนั้นเป็นอัตตานุวัตต์ ทำลายทิฏฐิเสียได้ เห็นทุกสิ่งว่าเป็น "**อนัตตา**" ไม่ใช่สิ่งที่พึงยึดถือไว้ "**แต่ไม่ได้หมายความว่าสูญ**"

ความเห็นว่าเป็นอนัตตา เป็นความเห็นที่ชอบแท้ ทุก ๆ คน จะไม่ยึดมั่นและเป็นไปตามอัตตานุทิฏฐิ เพราะเห็นชอบเช่นนี้เอง ขอย้ำอีกครั้งว่า "**อัตตามีเพราะการไขว่คว้า อนัตตาประจักษ์เพราะหมดความไขว่คว้า**"

ธมฺมาธิปเตยฺย

ชีวิตที่ ๓ เรียกว่า **ธมฺมาธิปเตยฺย** มีธรรมเป็นใหญ่ เป็นลักษณะของชีวิตที่มีประโยชน์แท้ทั้งแก่ตนและผู้อื่น ทุกสิ่งที่เป็นไปด้วยธรรมย่อมปราศจากการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นหลักการดำเนินชีวิตชั้นเอกดำเนินตรงไปเพื่อความพ้นไปจากทุกข์ ชีวิตประกอบด้วยธรรม ความเป็นไปของชีวิตก็เว้นเสียจากโลกานุวัตต์และอัตตานุวัตต์ มีความเข้มแข็งเกิดขึ้นในตนไม่ไหวตามอำนาจของโลกธรรม มีความเห็นชอบไม่ไหวตาม "**อัตตานุทิฏฐิ**" เรียกชีวิตเช่นนั้นว่า "**ธัมมานุวัตต์**" หนังสือเล่มนี้มีชื่อว่า "**ธัมมานุวัตต์**" ก็เพราะบรรยายหลักการดำเนินชีวิต ชนิดที่เรียกว่า "**ธัมมานุวัตต์**" นั่นเอง

โพธิปักขิยธรรม

ธรรม ๓๗ ข้อ ที่พระบรมครูเจ้าทรงตรัสไว้ เป็นเครื่องอุดหนุนผู้ดำเนินตามให้ถึงความพ้นทุกข์ และธรรมนี้เป็นไปแต่เพื่อความรู้จริง เพื่อความตื่นตนโดยส่วนเดียวเท่านั้น เรียกว่า **โพธิปักขิยธรรม** ซึ่งแปลว่า ธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งความรู้

ธรรม ๓๗ ข้อนั้น แบ่งออกเป็นหมวด ๆ ดังต่อไปนี้

๑. สติปัฏฐาน ๔

๒. สัมมัปปธาน ๔

๓. อิทธิบาท ๔

๔. อินทรีย์ ๕

๕. พละ ๕

๖. โพชฌงค์ ๗

๗. มรรค ๘

คงเป็นความลำบากแน่ ที่เราจำเป็นต้องบำเพ็ญธรรมตั้ง ๓๗ ข้อให้บริบูรณ์เสียก่อน จึงจะหลุดพ้นจากความทุกข์ที่ใหญ่หลวงได้ นี่คงมีผู้เคยคิด แต่แท้ที่จริง โพธิปักขิยธรรมก็คือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า มีองค์ ๘ ประการ และสงเคราะห์ลงในขันธ์สาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

การที่ทรงขยายให้ใหญ่มากขึ้น ก็เพราะประสงค์ให้เข้าใจง่ายเข้าอีก ไม่ได้หมายความว่า เราต้องเที่ยวเก็บอันโน้นบ้างอันนี้บ้างมา จนคิดเห็นเป็น

ยุ่งยากใหญ่โต เราคงปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา เท่านั้น เมื่อเราอบรมศีล สมาธิ ปัญญาให้บริบูรณ์แล้ว ธรรมทั้ง ๓๗ ประการก็เป็นอันบริบูรณ์ไปด้วย

ศีล สมาธิ ปัญญา คู่กับ กาย วาจา ใจ ช่างเหมาะแท้ กาย วาจา ใจ ประกอบด้วยทุจริตย่อมนำผลคือความทุกข์มาให้แต่ถ้า กาย วาจา ใจ ประกอบด้วยสุจริต ก็ย่อมนำผลคือความสุขมาให้ อัตตภาพทั้งหมดเมื่อว่าโดยวิถีของเหตุทุกข์และเหตุสุขก็มีเพียง กาย วาจา ใจ เท่านั้น

พระพุทธเจ้าพระองค์เป็นยอดแห่งปวงปราชญ์โดยแท้ พระองค์ทรงแนะนำให้เอาเหตุสุขบรรจุลงใน กาย วาจา ใจ และพร้อมกันนั้นก็เท่ากับการไล่เหตุทุกข์ คือเหตุทุกข์และเหตุสุขย่อมอยู่คนละแผนก เมื่อเหตุสุขเข้ามาดันเหตุทุกข์ก็พ่ายไป โดยทำนองนี้พึงเห็นได้ว่า กาย วาจา ใจ นี่แหละเป็นตัวประกอบเหตุประกอบผล ความสุขความทุกข์ ในส่วนที่เป็นเหตุและเป็นผลไม่เลือกว่าความสุขความทุกข์ชั้นใด ๆ ความสุขว่าโดยส่วนสูงสุดคือ พระนิพพาน ก็ย่อมเป็นไปใน กาย วาจา ใจ นี่เอง

ศีล ทำหน้าที่กำกับกายกับวาจา ทำกายกับวาจาให้เป็นสุจริตทุกเมื่อ

สมาธิ ทำหน้าที่กำกับใจ ทำใจให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ

ปัญญา ทำหน้าที่ตัดอุปสรรคของศีลและสมาธิ อุดหนุนให้ศีลและสมาธิขยายตัวได้เต็มที่ เมื่อศีลและสมาธิเต็มที่แล้วกลับตัวเป็นองค์อุดหนุนปัญญา เมื่อปัญญาขยายตัวได้เต็มที่แล้วควบคุมกันเป็นองค์ธรรม องค์สุจริต กาย วาจา ใจ ของผู้ดำเนินเช่นนี้เป็นธรรมทั้งตัวเป็นสุจริตและผลก็คือความสุขอันยิ่ง

ว่าโดยหลักของการครองชีพ โพธิปักขิยธรรม เป็นหลักเอกมีทางเดียวเท่านั้นที่บริสุทธิ์แท้ บริสุทธิ์ทั้งส่วนเหตุและส่วนผลไม่มีการเบียดเบียนตนและ

ผู้อื่นปนอยู่ในข้อปฏิบัตินี้ แต่กลับตรงกันข้ามผู้ดำเนินชีวิตตามหลักนี้เป็นผู้ไม่ดูหมิ่นตน ตนเป็นผู้รักตนโดยถูกทางและเป็นผู้สงเคราะห์ตนด้วยตนเอง ตามหลักที่จริงแท้ย่อมปรากฏว่าผู้ทำแก่ตนเช่นไร ย่อมทำแก่ผู้อื่นเช่นนั้น เพราะฉะนั้นก็หมายความว่าผู้นั้นไม่ดูหมิ่นผู้อื่นรักเพื่อนร่วมโลกโดยถูกทาง และสงเคราะห์ผู้อื่นโดยธรรม

การนำตนของตนให้ก้าวขึ้นสู่หลักธรรม เป็นเมตตาอย่างประเสริฐผู้บรรลุถึงความสุข ตามขีดของการปฏิบัติย่อมไม่นิ่งดูดายจะนิ่งดูดายอย่างไรได้เล่า ในเมื่อมองไปทางไหนก็เจอแต่เพื่อนกันกำลังร้องไห้ครวญคราง สิ้นหวังในชีวิต แต่ครั้นแล้วเขาก็หัวเราะเสียงกร้าว นั่นมิใช่อื่นไกลเพื่อนเรา โอ ! เพื่อนเราเขากำลังบ้ากันอย่างขนานใหญ่ เขาจะฉีกเนื้อกันกินในไม่ช้า ไม่ผิดกันกับพวกเรือแตกที่ล่องลอยไปตามกระแสน้ำเค็ม ทั้งหิว ทั้งกระหาย ทั้งกลัวภัย ไม่มีการช่วยชนิดใดที่ประเสริฐเท่ากับการชี้ทางแห่งความสุขซึ่งยังผู้ดำเนินตามให้สิ้นหิว สิ้นกระหาย สิ้นหวาดกลัว ทุกคนมีตนเป็นที่พึ่งแก่ตนเราจะรออาศัยอิงกันนั้นเป็นของที่น่าหัวเราะ

การช่วยตนประกอบด้วยเมตตาฉันใด การช่วยผู้อื่นก็ประกอบด้วยเมตตาฉันนั้น ผู้ช่วยที่เต็มไปด้วยธรรมเช่นนี้ไม่ได้หวังความตอบแทนประกอบใดเลย เป็นผู้ช่วยที่เสียสละพร้อมแล้ว และเด็ดขาด มิได้หวั่นหรือย่นย่อต่อสิ่งใดทั้งสิ้น นี่คือชีวิตของผู้ชนะตน

พระบรมศาสดาได้ทรงช่วยเขาเองอย่างไร เขาจักดำเนินตามพระปฏิปทาอันนั้นเพื่ออะไร เพื่อความกตัญญู ! กตัญญู ! กตัญญู ! พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุพการีผู้ไม่มีใครจะเปรียบได้ เป็นพรหมของโลก ผู้ไม่สนองคุณ

พระองค์อย่างนี้จะสนองอย่างไรเล่า ขออุทิศ ! หรือจงอุทิศชีวิตทั้งหมดเพื่อตน เพื่อผู้อื่นและเพื่อพระบรมครูเจ้าเถิด

สติปัฏฐาน ๔

ข้อกฎของทางใจบังคับอยู่เต็มที่ว่า ถ้าคนเราเสียสติก็เป็นคนบ้าเท่านั้นเอง เท่าที่สติธรรมดาที่มีกันอยู่ทั่วไปนี้เป็นสติพอป้องกันมิให้เราเป็นบ้ากันเท่านั้น เพราะฉะนั้น สติ จึงเป็นตัวเอกสำหรับการแก้ความบ้าที่ไม่รู้ตัวของพวกเราได้เป็นอย่างดี โดยพยายามปลูกสตินั่นเอง ให้มีขึ้นในตัวเราให้มากที่สุด จนสุดขีดที่เราจะสามารถปลูกความบ้า ความหลง ก็คือสติไม่เต็ม ถ้าสติเต็มที่แล้วความบ้า ความหลง ทุกสิ่งก็พลันหายไป

พระบรมศาสดาทรงแสดงว่า "**การเจริญสติให้มั่นคง**" เป็นทางเดียวเท่านั้นที่ทำให้บุคคลผู้เจริญให้ถึงพระนิพพานได้ ทรงเรียกวิธีการนั้นว่า "**สติปัฏฐาน**" คือการดำรงสติให้มั่นนั่นเอง การแสดงสติปัฏฐานนี้พระองค์ทรงเห็นอำนาจประโยชน์นานาประการดังต่อไปนี้

๑. **สตฺตานํ วิสุทฺธิยา** เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย

๒. **โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย** เพื่อความก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความร่ำไร

๓. **ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย** เพื่อความอัสดงคตของความทุกข์และโทมนัส

๔. **ญายสฺส อธิคมาย** เพื่อบรรลุธรรมเครื่องรู้

๕. **นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย** เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งใจ

การดำรงสติที่ถูกต้อง พระองค์ทรงตรัสไว้ในฐาน ๔ ประการ คือ

๑. **กาย** คือรูปร่างรวมทั้งอวัยวะภายนอก ภายในของตนและผู้อื่น

๒. **เวทนา** ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข เป็นทุกข์ มิใช่ทุกข์ มิใช่สุขที่มีอยู่ในตนและผู้อื่น

๓. **จิต** คือความคิดนึกที่วิ่งไปในความดี และความชั่วของตนและผู้อื่น

๔. **ธรรม** คือสิ่งที่กั้นจิตมิให้บรรลุคุณความดีทั้งที่มีในตนและผู้อื่น

การกำหนดในฐานทั้ง ๔ ประการนี้ มิได้หมายความว่าจะต้องรวมกำหนดทั้ง ๔ แต่หมายความว่าต้องกำหนดไปทีละอาการ เช่น กายมีอาการ ๓๒ ประการ มีผมเป็นต้น เราก็ต้องกำหนดตามไปในอาการเหล่านั้นตามลำดับไป แต่ถึงอย่างไรก็ตามเราควรทราบไว้ว่า เบื้องต้นทีเดียวของการเจริญสติปัฏฐาน ต้องมุ่งเพื่อความสงบใจที่ฟุ้งซ่านเรียกว่า สมถะ เสียก่อน ลักษณะของสมถะก็คือการกำหนดใจในฐานหนึ่ง ให้ใจผูกแน่นอยู่ในฐานนั้น ๆ เรียกว่า "**เอกคฺคตา**" คือถึงความเป็นจิตเลิศดวงเดียว

สติปัฏฐานในส่วนสมถะ ที่มั่นคงเป็นธรรมเอก ต้องประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. **อาตาปี** มีความพยายามมั่นคง มุ่งเพื่อทำลายกิเลส

๒. **สมฺปชาโน** มีสัมปชัญญะรู้ว่าตัวประกอบด้วยสติ และมุ่งทำลายกิเลส

๓. **สติมา** เป็นผู้มีสติบริสุทธิ์ประกอบด้วยอุเบกขา

ลักษณะทั้งสามประการนี้ เป็นลักษณะของสมาธิชั้นเอกเป็นยอดของสมถะในส่วนเป็นไปเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งเรียกว่า "**ญาณทัสสนะ**" รวมคุณที่ประเสริฐของกำลังจิต ที่ประกอบด้วยธรรม เช่นนี้ ๒ ประการ คือ

๑. **อภิชฺฌา** ทำลายความเพ่งเล็งในผู้อื่น และสมบัติของผู้อื่น

๒. **โทมนสฺส** ทำลายความมัวหมองของใจเสียได้

สติปัฏฐาน แสดงความดำเนินถึงความพ้นทุกข์ด้วยความเป็นผู้มีสติเป็นใหญ่ เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยสติ ในข้อความที่ปรากฏอยู่นั้น แบ่งประเภทของการปฏิบัติได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. สติที่ดำรงอยู่ในองค์ของสติปัฏฐานแล้วทำให้ใจสงบเป็นสมถะ

๒. สติที่ประกอบกับใจสงบดีแล้ว กำหนดรู้ตามฐานเหล่านั้นตามความเป็นจริงเป็น วิปัสสนา

ข้อความที่ปรากฏมาแล้ว ณ เบื้องต้นนั้นเรียกว่า สมถะ เพราะเป็นแต่เพียงจิตที่สงบ เตรียมตัวเพื่อความกำหนดรู้ หรือเพื่อความค้นคว้าเท่านั้น ต่อไปนี้ว่าด้วยการเจริญวิปัสสนาต่อของผู้เจริญสติปัฏฐานชั้นสมถะสำเร็จดีแล้ว เป็นการก้าวหน้าต่อไป

การกำหนดตาม

เมื่อมีจิตประกอบด้วยสติและสัมปชัญญะบริสุทธิ์แล้ว น้อมจิตไปเพื่อการกำหนดฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ให้รู้ความจริงทั้งหมดของฐานเหล่านั้น และต้องเข้าใจว่า การกำหนดตามนั้นต้องถือหลักที่ว่า กำหนดตามอาการอันหนึ่งในอาการทั้งหมดที่มีปรากฏอยู่เสมอไปทีละอาการ

๑. กำหนดตามฐานที่เป็นภายใน
๒. กำหนดตามฐานที่เป็นภายนอก
๓. กำหนดเทียบกันทั้งภายในและภายนอก

สกนธ์กายของเราเองได้ชื่อว่าภายใน สกนธ์กายของผู้อื่นได้ชื่อว่าภายนอก เมื่อกำหนดตามฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม แต่ละอย่าง ๆ ที่มีอยู่ในสกนธ์กายของตนดีแล้วพึงกำหนดตามฐานทั้ง ๔ เหล่านั้นแต่ละอย่าง ๆ ที่มีอยู่ในสกนธ์กายของผู้อื่นต่อไป

ครั้นกำหนดตาม ๒ เงื่อนนี้บริสุทธิ์ดีแล้ว ให้น้อมเอาฐานเหล่านั้นทั้งที่ปรากฏในตนและผู้อื่นมาเทียบเคียงกันดู จนรู้ประจักษ์ชัดว่ามีความเป็นไปอย่างเดียวกันคือ จะดูของเขาก็เหมือนของเราจะดูของเราก็เหมือนของเขา โดยเงื่อนเหล่านี้ประชุมลงในลักษณะ ๓ ประการคือ **อนิจฺจํ** ไม่เที่ยง, **ทุกฺขํ** เป็นทุกข์, **อนตฺตา** มิใช่ตนชื่อว่ากำหนดเห็นทั้งภายในและภายนอก

การกำหนดที่ถูกต้อง

๑. ต้องมีสติที่กำหนดรู้ว่า สิ่งเหล่านั้นมีอยู่หรือไม่

๒. ความรู้นั้นเป็นแต่สักว่าความรู้ อย่าให้ไหวตามสิ่งใดๆทั้งสิ้น

๓. สติก็เป็นแต่สักว่าสติ อย่าให้หลงพั่นเฟือนตามอาการของทุกสิ่ง

๔. ระวังใจไม่ให้อาศัยอยู่ ติดอยู่ในสิ่งเหล่านั้น

๕. ไม่ยึดมั่นสิ่งทั้งหมดว่าเป็นเราหรือเป็นของเรา

ทั้ง ๕ ข้อนี้นับว่าเป็นหลักใหญ่ของผู้เจริญวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน

ความเข้าใจในสติปัฏฐาน

สติปัฏฐาน คือการดำรงสติในฐาน ๔ อย่างคือ กาย เวทนา จิต ธรรม ถ้าหากเราดูแต่เพียงเผิน ๆ ก็จะเห็นว่าช่างยากเสียจริง ๆ มีตั้ง ๔ อย่าง ทำอย่างไรจึงจะหมดกันสักที แต่พึงเข้าใจเถิดว่าธรรมของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงแสดงไว้แล้วนั้น แสดงไว้ให้พวกเราพากันดำเนินตาม ถ้าเป็นของที่มนุษย์เช่นพวกเราดำเนินตามไม่ได้แล้ว ธรรมของพระพุทธเจ้าก็เป็นแต่สักว่าธรรมเท่านั้น จะไม่พึงให้ผลเป็นนิยยานิกะ คือนำสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ได้

แต่ผู้ที่ดำเนินตามทางที่พระองค์ทรงแสดงนี้ ได้ถึงความพ้นทุกข์ไปแล้วมากมาย ย่อมเป็นองค์พยานส่อให้เห็นว่าเป็นของไม่เหลือวิสัยเป็นแน่ และเราทุกคนก็ต้องดำเนินตามทางอันนี้เช่นเดียวกันไม่พึงท้อถอยแม้แต่น้อย

ฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นของต่อเนื่องกันเป็นลำดับ ไม่ใช่เป็นของตั้งอยู่โดดเดี่ยวซึ่งความจริงปรากฏว่า เมื่อรู้กายแล้วก็รู้จักรู้เวทนา รู้เวทนาแล้วก็จักรู้จิต รู้จิตแล้วก็จักรู้ธรรม ฐานทั้ง ๔ นี้ละเอียดยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับ ส่วนกายเป็นส่วนหยาบกว่าเพื่อน และเห็นได้ง่ายจึงจัดเป็นต้นทางของการเจริญสติปัฏฐาน

อบรมเพื่อสมถะ

ถ้าเรารู้จักกำหนดฐานทั้งสี่ได้โดยพร้อมมูลในขณะเดียวกันก็จะเป็นของประเสริฐไม่น้อย และเป็นความจริงที่ฐานทั้งสี่รวมกันเป็น เอกายนมรรค คือเป็นทางอันเดียวมิใช่ ๔ ทาง ถ้าเรารู้จักกำหนดได้พร้อมทั้งสี่แล้วกำหนดแยกทีละอาการได้ดังกล่าวแล้ว ณ เบื้องต้น เป็นความสำเร็จตามนัยที่กล่าวว่ามีทางเดียว

หัวใจ นับว่าเป็นหลักสำคัญของการเจริญสติปัฏฐาน คือ

หัวใจเป็นศูนย์กลางของฐานทั้ง ๔ ว่าโดยกาย หัวใจก็จัดเป็นกายส่วนหนึ่ง ว่าโดยเวทนา ใจก็เป็นผู้กำหนดรู้ความเสวยอารมณ์ทั้งหมด ว่าโดยจิต ใจก็เป็นต้นเหตุของความคิดนึก ว่าโดยธรรมใจก็เป็นตัวตั้งเป็นประธานของธรรม เพราะฉะนั้นหลักโดยย่อของการเจริญสติปัฏฐานจึงมีแต่เพียงว่า "**พึงกำหนดใจให้อยู่ที่ใจ**" เท่านั้นเอง

เมื่อใจกำหนดอยู่ที่ใจดีแล้ว จักกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต ธรรม ได้โดยชอบและโดยง่าย เนื้อความที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า "**ให้กำหนดไปทีละอาการ**"

นั้นยังไม่แจ่มแจ้งดี ขอให้เข้าใจว่า ถ้าสติกับใจไม่ประกอบกันเสียก่อนแล้วการระลึกในฐานต่าง ๆ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม แต่ละอย่าง ๆ ทีละอาการก็จะพลอยเป็นอันเสียไปด้วยความตั้งมั่นของสติก็จะไม่มี รวมความว่าถ้าไม่ทำใจให้อยู่ที่ใจเสียก่อน จะไปหยิบเอาอย่างอื่นมาทำก่อนประโยชน์ที่จะพึงได้ไม่คุ้มกับเวลาที่ล่วงไป

แต่เพียงการอบรมใจให้สงบเป็นสมถะตามหลักของสติปัฏฐานก็ไม่มากมายอะไรนัก ขณะใดที่เรากำหนดกาย เวทนา จิต ธรรมได้ในขณะเดียวกันขณะนั้นใจก็จะตั้งสงบมั่น เป็นสัมมาสมาธิ คือเป็นสมาธิที่ถูกต้อง กำจัดอภิชฌาและโทมนัสได้โดยไม่ยาก ถ้ายังหลงไล่ทีละอาการอยู่ ถึงใจยังสงบก็ยังกำจัดอภิชฌาและโทมนัสมิได้ การกำหนดฐานทั้งสี่ด้วยใจในขณะเดียวของสมถะก็คือ

๑. รู้ว่าตนกำลังบำเพ็ญธรรมอยู่ด้วยอิริยาบถใด

๒. เวลานั้นเสวยเวทนาอะไรก็รู้

๓. เวลานั้นจิตบริสุทธิ์ ก็รู้ว่าจิตบริสุทธิ์

๔. รู้ว่าตนมีจิตปราศจากเครื่องห้าม เช่น กามฉันท์ คือความพอใจในกามเป็นต้น

สมถะที่เป็นเช่นนี้จัดเป็นสมถะชั้นเอก มีความเข้มแข็งเตรียมพร้อมเพื่อเข้าสู่สนามรบทำสงครามกับกิเลสและค้นคว้าหาข้าศึกที่แอบแฝงอยู่ในบริเวณของตน พึงอบรมให้เกิดมีขึ้นในตนเสียก่อน อย่าด่วน **"สุกก่อนห่าม"** จะลำบากใจ

อบรมเพื่อวิปัสสนา

เมื่อการอบรมเพื่อสมถะเป็นไปโดยเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้นจะต้องเป็นวาระของการค้นคว้าฐานทั้งสี่ให้เข้าใจชัดแจ้งตามเหตุและผลที่เป็นจริง การรวบรวมกำลังใจที่เป็นองค์สมถะคือ สงบรวมกันเป็นองค์เดียว ให้มีอยู่เสมอตลอดเวลาของการค้นคว้านั้นย่อมเป็นของประเสริฐ เพราะเมื่อจิตมีกำลังมากการค้นคว้าย่อมไม่รู้สึกลำบากและย่อมเป็นเหตุให้เราค้นคว้าหาเหตุผลที่เป็นจริงได้โดยไม่คลาดเคลื่อนจากความจริง

หลักของความจริงที่จะต้องค้นคว้าให้ประจักษ์ชัดแก่ใจมีอยู่เพียง ๓ ประการ คือ

๑. **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา** สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง

๒. **สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา** สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์

๓. **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา

การค้นคว้าเป็นกิจสำคัญอย่างยิ่ง ผู้ค้นคว้าต้องมีความเพียรปรารภมั่นคง จึงจะสามารถเข้าใจในลักษณะทั้งสามประการดังกล่าวแล้วได้ชัดเจน กายเป็นส่วนต้องถูกค้นก่อนฐานใด ๆ ทั้งหมด เพราะเป็นส่วนหยาบที่ปกปิดส่วนละเอียดไว้ พึงพินิจให้รู้ชัดว่า กายนี้มีความเกิดขึ้นแล้วจักมีความดับไปเป็นที่สุดแล้ว พึงกำหนดใจให้เป็นเครื่องบังคับกายนั้นว่า **"จงทำลายไป"** เมื่อปรากฏว่ากายทำลายไปตามอำนาจของความกำหนดเช่นนั้นแล้ว เราก็จักพิจารณาเห็นฐานอื่น ๆ ที่เหลืออยู่คือ เวทนา จิต ธรรม ตามลำดับโดยน้อมใจไปว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เหลืออยู่เหล่านี้ ก็มีความดับไปเป็นธรรมดาจนประจักษ์ชัดว่าดับไปหรือไม่มีอะไรเหลืออยู่ และเกิดขึ้นรู้ขึ้นในธรรมเหล่านั้นว่า **"สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา"** เมื่อ

เป็นเช่นนั้นความรู้สึกก็พึงมีว่า "**สิ่งทั้งหมดไม่พึงยึดมั่นถือมั่นไม่ว่าจะเป็นส่วนที่ล่วงแล้วหรือปัจจุบันหรือยังไม่มาถึง**"

โดยนัยนี้ สามัญลักษณะ คือลักษณะทั่วไปของธรรม ได้ปรากฏแก่ปัญญาจักษุของผู้ค้นคว้า ซึ่งลักษณะนั้นมีว่า สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นของมิใช่ตน

ฐานทั้งสี่เหล่านี้กายเป็นส่วนรูปขันธ์ เวทนา จิต เป็นส่วนนามขันธ์ รวมกาย เวทนา จิต เข้าด้วยกันเป็นส่วนธรรมขันธ์ในพระบาลีท่านจัดเอา "**นิวรณ์ ๕**" ว่าเป็นธรรมในบทนี้ แต่เมื่อเรามาพินิจพิเคราะห์ให้แน่ชัดด้วยใจแล้ว จะพึงเห็นได้ดังนี้

นิวรณ์ ๕ นั้นเกิดมีขึ้นครอบงำจิตก็เพราะความไม่รู้เท่าทันฐานทั้งสาม คือ กาย เวทนา จิต ถ้าเราเพิกถอนสิ่งเหล่านี้ออกให้ประจักษ์แล้วรู้เท่าทันตามความเป็นจริง นิวรณ์ก็ไม่มี

เมื่อเพ่งโดยนัยนี้ กาย เวทนา จิต ตามธรรมดาเป็นที่ประชุมเกิดของนิวรณ์ และยิ่งกว่านั้นจะเรียกว่านิวรณ์เสียเลยก็ดูเหมือนจะได้อยู่ โดยเนื้อความคือ นิวรณ์แปลว่าเครื่องห้าม ถ้าเราไม่รู้ กาย เวทนา จิต แน่ชัดก็ย่อมเป็นเครื่องห้ามอยู่ดี เพราะเมื่อไม่รู้ก็หลง หลงตามกาย ตามเวทนา ตามจิต เป็นบ่อเกิดของความฉิบหายจากความดี ความเป็นจริงเมื่อเราแยกกายออกพิจารณาเห็นชัดแล้ว ก็จักเห็นเวทนา เมื่อเห็นเวทนาแล้วก็จักเห็นจิต เมื่อความเห็นในฐานทั้งสามคือ กาย เวทนา จิต บริสุทธิ์ดีแล้วก็เห็นธรรมเท่านั้นเอง

คำว่า "**เห็นธรรม**" นั้นพูดได้ ๒ นัย คือ นัยหนึ่งเห็นว่าฐานทั้งสามเป็นธรรมเครื่องห้ามในเมื่อไม่รู้เท่าทัน อีกนัยหนึ่งคำว่า ธรรมแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สังขตธรรม คือ ธรรมที่เป็นไปด้วยความปรุงแต่ง

๒. อสังขตธรรม คือ ธรรมที่ไม่ต้องการความปรุงแต่ง

กาย เวทนา จิต เป็นสังขตธรรม เพราะเป็นสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเห็นสังขตธรรมแล้วก็จักเห็นอสังขตธรรมโดยธรรมทั้งสองนี้บังคับอยู่ในตัว เมื่อทำลายสังขตธรรมให้ปรากฏแก่ปัญญาจักษุแล้ว ก็เป็นอันเปิดประตูของอสังขตธรรมด้วย ฉะนั้นคำว่า "**เห็นธรรม**" คือเห็นทั้งสังขตธรรมและอสังขตธรรมนั่นเอง

สัมมัปปธาน ๔

สัมมัปปธาน แปลว่า **ความเพียรชอบ** คือเป็นความเพียรที่ดำเนินตรงไปเพื่อความพ้นทุกข์ เป็นความเพียรที่เป็นไปในทางจิตมีจิตเป็นสมุฏฐานและโดยประสงค์เฉพาะปธานจริยา คือการบำเพ็ญเพียรนี้ก็เพื่อความบริสุทธิ์ของจิต เป็นการดัดจิตด้วยจิต เข้าบทพระบาลีที่ว่า "**อตฺตนา โจทยตฺตานํ**" ซึ่งแปลเป็นใจความว่า "**ตักเตือนตนด้วยตน**"

สัมมัปปธานแบ่งออกเป็น ๔ คือ

๑. พยายามเพื่อจะไม่ให้เกิดอกุศลธรรม คือบาปที่เกิดขึ้นในตน

๒. พยายามเพื่อจะละอกุศลธรรม คือบาปที่เกิดขึ้นแล้วในตน

๓. พยายามเพื่อจะเจริญกุศลธรรม คือบุญให้มีในตน

๔. พยายามเพื่อจะรักษากุศลธรรม คือบุญที่เกิดขึ้นแล้วในตนให้คงอยู่

ความหมายข้อที่ ๑ เฉพาะอกุศลธรรมที่มีอยู่ในตนปัจจุบันก็มีมากพอเพียงอยู่แล้ว จึงพยายามป้องกันไม่ให้อกุศลธรรมชนิดใหม่ ๆ มาอาศัยอยู่ในตนได้อีก เพราะว่าเมื่อพูดโดยจุดมุ่งหมายเราประสงค์ความบริสุทธิ์ ซึ่งความบริสุทธิ์นั้นจะมีไม่ได้ในเมื่ออกุศลธรรมยังมีอยู่ เพื่อการขับไล่ความชั่วที่มีอยู่ให้ง่ายเข้าอีก จึงจำเป็นต้องจัดการป้องกันมิให้ความชั่วชนิดอื่น ๆ มาอาศัยอยู่ได้อีก การป้องกันย่อมมีได้โดยการสำรวมหรือระวังที่ต้นทางของความชั่วจะเข้ามาซึ่งได้แก่การระวังที่ทวารทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ความหมายข้อที่ ๒ พร้อม ๆ กับการระวังทวารทั้งหก เราต้องจัดการขับไล่แขกเก่าของเราออกไปเสียด้วย การขับไล่จะทำเอะอะตูมตามเหมือนไล่

ช้างไล่ม้านั้นใช้ไม่ได้ วิธีการขับไล่นั่นก็คือเราอย่าเอาใจใส่ไปแยแสกะเขา ให้เรารู้ที่เราเองว่าเขายังมีอยู่เราต้องใช้การขับไล่ที่ละม่อม สัมมัปปธาน ข้อ ๑-๓-๔ เป็นธรรมเครื่องขับไล่ที่ละม่อม คือ

๑. เราต้องระวังรักษาทวารทั้งหกให้ดี อย่าให้มีแขกใหม่ผ่านเข้าไปอีก

๒. พร้อมกันนั้นต้องเจริญกุศล ซึ่งเป็นการขับไล่อกุศลอยู่ในตัว เพราะกุศลกับอกุศล ย่อมเกลียดและกลัวกัน เมื่อเราป้องกันทางอกุศล แต่ปล่อยให้กุศลเข้าไปและเมื่อเข้าไปแล้ว ไม่ต้อสงสัยคงมีการรังเกียจต่อสู้กันขึ้นภายในวงของกุศลกับอกุศล ซึ่งเราจำเป็นต้องประกอบด้วยธรรมข้อ ๓ อีกต่อไป

๓. เมื่อปล่อยกุศลเข้าไปแล้ว เราต้องพยายามรักษาไว้ให้คงอยู่อย่าให้เสื่อมเสียไป

ผลของการประกอบธรรม ๓ ข้อนี้จะเผล็ด (ผลิ) ออกมาประจักษ์เต็มที่ คือ อกุศลกระเด็นออกก็ต่อเมื่อเราปลูกกุศลธรรมในตัวเราเต็มที่จนมีกำลังสามารถดันอกุศลธรรมออกเสียได้

สัมมัปปธานนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “**ปธานสังขาร**” ในเมื่อไปประกอบกับธรรมหมวดอื่นเข้า ความมุ่งหมายที่มีจุดตรงไปเพื่อความบริสุทธิ์ของจิต มีได้ด้วยการประกอบสัมมัปปธานความมุ่งหมายชนิดนั้นเป็นเครื่องปรุงกุศลธรรมประเภทอื่นที่เราปลูกลงในเราให้ดำเนินตรงทางอิทธิบาทกับสัมมัปปธานเป็นของคู่กันเสมอโดยสัมมัปปธานเป็นหลักใหญ่ที่ไม่ยอมเคลื่อนที่ อิทธิบาทก็เป็นไปตามสัมมัปปธานนั้น

ตามธรรมดาอิทธิบาทถ้าตามลำพังไม่มีจุดหมายอาจจะเป็นไปในทางดีก็ได้ทางชั่วก็ได้ และเป็นคุณธรรมเครื่องอุดหนุนให้สำเร็จสมประสงค์ในสิ่ง

เหล่านั้น เพื่อปรุงอิทธิบาทให้ตรงทางผู้ปฏิบัติที่มุ่งความพ้นทุกข์ จึงจำเป็นต้องมีสัมมัปปธานคือความมุ่งหมายเพื่อวิสุทธิเป็นหลักสำคัญอีกด้วย

ถือเอาความโดยย่อของ **"สัมมัปปธาน"** ก็คือเพียรกำจัดบาปและเพียรปลูกบุญเท่านั้นเอง ข้อนี้ย่อมเป็นเครื่องเตือนใจของผู้ปฏิบัติเป็นอย่างดี ให้รู้ว่าไม่ใช่แต่เรากำจัดบาปเท่านั้นก็ดีแล้ว แต่เราต้องพยายามบำเพ็ญสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศลให้เกิดมีขึ้นในเราด้วย ข้อปฏิบัติของเราจึงจะดำเนินตรงไปเพื่อความพ้นทุกข์

อิทธิบาท ๔

คุณธรรมที่บุคคลให้เกิดมีขึ้นในตนแล้ว ให้สำเร็จตามความปรารถนา ท่านเรียกว่า "**อิทธิบาท**" โดยความหมายของอิทธิบาทปรากฏว่าเป็นคุณธรรมที่ยังบุคคลให้มีฤทธิ์ คำว่า "**ฤทธิ์**" นั้น กินความหมายกว้างมาก รวมความเสียว่าการทำ การประพฤติทุกสิ่งที่เกินวิสัยธรรมดาเรียกว่าฤทธิ์ เท่าที่คนเราชอบพูดกันติดปากก็เช่นคำว่า แผลงฤทธิ์ เป็นต้น แต่ฤทธิ์ที่ต้องแผลงชนิดนี้ โดยมากหมายเอาการมีฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศ ดำดินได้ หายตัวได้ เหล่านี้เป็นต้น

การเหาะหรือการดำดินได้ ไม่ได้เป็นของทำให้ผู้มีฤทธิ์เช่นนั้นรอดไปจากอำนาจพระยามัจจุราชคือความตายได้ ในทางพุทธศาสนาซึ่งมุ่งการบำเพ็ญตนให้ถึงความพ้นทุกข์ จึงมิได้สรรเสริญฤทธิ์เหล่านั้นว่าเป็นของประเสริฐ ฤทธิ์ที่ประเสริฐก็คือมีปัญญาสามารถทำลายสังโยชน์เครื่องผูกพันตนเองเสียได้แล้วหลุดพ้นเป็นอิสรภาพบรรลุสันติภาพ คือความสงบสุข นี่เป็นฤทธิ์ที่พระบรมศาสดาทรงสรรเสริญและเป็นของวิเศษจริง ไปแล้วไม่คืนมาไม่ต้องขึ้นไม่ต้องลงเหมือนฤทธิ์อื่น ๆ คำว่า "**อิทธิบาท**" นั้น เมื่อว่าโดยธรรมเครื่องให้สำเร็จแล้วต้องแยกคำว่า "บาท" ออกไปเสียอีก คือ ต้องหาบาทของฤทธิ์มาอีก ซึ่งบาทนั้นได้สำเร็จผลไปจากอิทธิบาทนี้อีกทีหนึ่งเรียกว่า "**ฌาน**"

ฌาน ๔ นี้นับว่าเป็นบาทของฤทธิ์ทั้งหมดไม่ว่าฤทธิ์ชนิดใด ๆ ทั้งหมด ถ้าฤทธิ์เหล่านั้นปราศจากฌาน ๔ เป็นบาทเป็นเครื่องสั่งแล้วก็เป็นของยากที่จะให้สำเร็จฤทธิ์ดังประสงค์ ฌาน ๔ นี้จะได้กล่าวต่อไปในบทข้างหน้า ในบทนี้จะมีแต่เพียงอิทธิบาท ๔ ประการ ที่จัดเป็นเบื้องต้นของธรรมเครื่องสำเร็จส่วนอื่นเท่านั้น

อิทธิบาท ๔ ประการ คือ

๑. **ฉนฺทิทฺธิปาท** อิทธิบาทคือ ความพอใจในสิ่งนั้น

๒. **วิริยิทฺธิปาท** อิทธิบาทคือ ความพยายามเพื่อสิ่งนั้น

๓. **จิตฺติทฺธิปาท** อิทธิบาทคือ ความประคองจิตส่งไปในสิ่งนั้น

๔. **วิมํสิทฺธิปาท** อิทธิบาทคือ ปัญญาพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

คำว่าสิ่งนั้นก็คือ "**ความพ้นทุกข์**" อิทธิบาทจำเป็นต้องบำรุงกำลังด้วยปธานจริยคือ การประพฤติความเพียรมุ่งตรงไปในทางดีมุ่งกำจัดทางชั่ว ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในบทข้างหน้า

ความมุ่งหมายของความดีทุกอย่างย่อมมุ่งตรงไปที่ "**ความพ้นทุกข์**" หรือ "**พระนิพพาน**" พระนิพพานเป็นขั้นสูงสุดในฝ่ายดีอิทธิบาทเป็นคุณให้สำเร็จความประสงค์ในส่วนนี้ ฉะนั้นความดีทุกชนิดก็เป็นอันสำเร็จพร้อมไปด้วยการดำเนินมุ่งสู่ความดีที่สูงสุด การกระทำของอิทธิบาท เป็นการกระทำที่มีกำลังติดต่อกันถึง ๔ ประการ คือ

ขั้นที่ ๑ ในเบื้องต้นมีความพอใจ ขั้นที่ ๒ ใช้ความพยายาม ขั้นที่ ๓ ใจเคลื่อนไปตามระยะของความพยายามไม่ถอยหลัง ขั้นที่ ๔ มีปัญญารู้ในสิ่งที่ผ่านไป และค้นคว้าในสิ่งที่เป็นปัจจุบัน

คุณธรรม ๓ ข้อเบื้องต้นเป็นแต่เครื่องอุดหนุน คุณธรรมข้อที่ ๔ คือปัญญาจัดเป็นสิ่งสำคัญที่สุด โดยฐานเป็นผู้นำคุณธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ย่อมประสานกันเป็นเกลียวมั่นคง ทุกสิ่งที่ทำด้วยคุณธรรมเช่นนี้ ย่อมไม่เรียกว่าตึงไปหรือหย่อนไป เรียกว่า "**มัชฌิมาปฏิปทา**" คือปฏิบัติกลาง ๆ ย่อมนำไปถึงความสำเร็จในที่สุด

ตามธรรมดาคนโง่คนไม่มีวิจาร จะมีอิทธิบาทบริบูรณ์ไม่ได้โดยอิทธิบาทนี้เป็นธรรมของบัณฑิตผู้มีธัมมวิจยะ คือมีปกติใคร่ครวญในใจอยู่เสมอ คุณธรรมข้อต้นคือ ฉันทะ ซึ่งได้แก่ความพอใจในความดีนั้น เป็นเครื่องแสดงให้เราทราบอย่างชัดเจนว่า นี้เป็นธรรมของบัณฑิต คนพาลยินดีในธรรมย่อมไม่ปรากฏมีในโลกเพราะอะไร ? เพราะว่าแม้เขาจะได้เห็นหรือได้ยินได้ฟังคำว่าความดี ๆ สักร้อยครั้งพันครั้งเขาก็หาที่จะเอาใจใส่พินิจไม่ ฉันทะย่อมเกิดมาจากความเพ่งพินิจ คนไม่เคยเห็นกันชอบกันก็มีด้วยหรือ ? นี่ควรคิด

ฉะนั้นถ้าผู้ใดยังไม่มีอิทธิบาทในตนก็พึงเข้าใจว่าตนยังขาดความพินิจอยู่ ขอให้ปลูกความหมั่นพินิจลงไปในตนเสียก่อนเมื่อพินิจเห็นความดีว่าดีจริงแล้ว ก็มิพักต้องให้ใครเขาเตือนหรือหนุนก้น “**อตฺตาว อตฺตโน คติ**” ตนเทียวเป็นคติของตน นี่เป็นพุทธพจน์ ซึ่งควรจำใส่ใจให้จงดี

อินทรีย์ ๕

ธรรมที่เป็นใหญ่ เป็นจอมในหน้าที่ของตน เรียกว่า "**อินทรีย์**" อินทรีย์แบ่งออกเป็น ๕ ข้อ คือ

๑. สทฺธินฺทฺริย อินทรีย์คือใจน้อมไปในเหตุและผล
๒. วิริยินฺทฺริย อินทรีย์คือความเพียรมุ่งไปสู่ความพ้นทุกข์
๓. สตินฺทฺริย อินทรีย์คือสติแก่กล้า
๔. สมาธินฺทฺริย อินทรีย์คือความมั่นใจ
๕. ปญฺญินฺทฺริย อินทรีย์คือความเข้าใจในอรรถธรรม

อินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ จัดเป็นธรรมสำคัญหมวดหนึ่งของผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องศึกษาให้รู้ไว้ เพื่อจะได้ตรวจตรองดูว่า เวลานี้เรามีอินทรีย์บริบูรณ์แล้วหรือไม่ หรือยังมีอินทรีย์ข้อไหนบกพร่องจะได้พยายามอุดหนุนให้เจริญขึ้น เหตุที่เราต้องถืออินทรีย์ว่าสำคัญก็เพราะว่าเมื่ออินทรีย์บริบูรณ์ในบุคคลใด บุคคลนั้นย่อมบรรลุความพ้นทุกข์ มีใจเป็นอิสระไม่อยู่ในอำนาจของอวิชชาและตัณหา

อินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ล้วนแต่เป็นธรรมประจำใจเป็นเครื่องอุดหนุนให้ใจเป็นใหญ่ เปรียบเหมือนบ้านเมืองที่ประกอบด้วยคนสำคัญทั้ง ๕ คนเป็นผู้บริหารย่อมสามารถทำบ้านนั้นเมืองนั้นให้เป็นเมืองที่สำคัญขึ้นได้ ตามกำลังของผู้บริหาร เมื่อพิเคราะห์ให้ถี่ถ้วนก็จะเห็นได้ว่า อินทรีย์ ๕ รวบเอาข้อสำคัญของคุณธรรมเครื่องอุดหนุนความรู้มาไว้ในตัวหมดทุกอย่าง เปรียบเหมือนแม่เหล็กที่มีกำลังดึงดูดมาก ย่อมดูดเหล็กอื่น ๆ ให้มุ่งหน้ามาสู่ตนฉะนั้น

สัทธินทรีย์นั้น ได้แก่ศรัทธาหรือเอาความเข้าใจกันก็ว่า “ใจน้อมไปในเหตุและผล ในที่นี้ขอให้ทราบความแต่เพียงเท่านี้ ความพิสดารจักมีปรากฏข้างหน้า

วิริยินทรีย์ ได้แก่ สัมมัปปธาน ๔

สตินทรีย์ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔

สมาธินทรีย์ คือ สมาธิความตั้งใจมั่นบริสุทธิ์ ปราศจากความหมองใจพึงทราบความพิศดารในบทต่อไป

ปัญญินทรีย์ คือ ปัญญาความเข้าใจในอรรถและธรรมแจ้งชัด ได้แก่ตัวสัมมาทิฏฐิความเห็นธรรมถูกต้องตามเป็นจริง และสัมมาสังกัปปะความดำริเป็นธรรมประกอบด้วยความรู้ ขอให้ทราบความพิสดารในบทว่าด้วยมรรค ๘ ต่อไป

บรรดาอินทรีย์ทั้งหมด ปัญญินทรีย์สำคัญยิ่งกว่าอินทรีย์ใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะถ้าปราศจากปัญญินทรีย์แล้วอินทรีย์อื่น ๆ ก็ไม่ไพบูลย์ ปัญญินทรีย์เป็นหัวหน้าผู้ทำลายเครื่องกีดขวาง ให้อินทรีย์ทั้ง ๔ ดำเนินตาม ฉะนั้นการอบรมอินทรีย์ สำคัญที่สุดก็ที่การอบรมปัญญาให้เกิดมีขึ้น เมื่อปัญญามีขึ้นแล้วอินทรีย์ ๔ อย่างเบื้องต้นก็ต้องมีด้วย ปัญญาเกิดมาได้อย่างไรจะอบรมอย่างไรขอให้ดูในบทต่อไป

พละ ๕

พละ ๕ กับอินทรีย์ ๕ ชื่อเหมือนกันแต่ต่างกันโดยแสดงคุณของธรรมเหล่านั้น อินทรีย์ ๕ แสดงว่าธรรมเหล่านั้นเป็นจอมแห่งธรรม พละ ๕ แสดงว่าธรรมเหล่านั้นเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินตามมรรคาของสันติ

ผู้ศึกษาพึงทราบว่า อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ เป็นอันเดียวกันต่างกันโดยพรรณนาคุณเท่านั้น จะยกหัวข้อธรรมเหล่านั้นมาไว้ในที่นี้อีกวาระหนึ่ง

๑. **สัทธาพล** กำลังคือศรัทธา

๒. **วิริยพล** กำลังคือความเพียร

๓. **สติพล** กำลังคือสติ

๔. **สมาธิพล** กำลังคือสมาธิ

๕. **ปัญญาพล** กำลังคือปัญญา

กำลังเป็นของจำเป็นในการประกอบกิจการทุกชนิดไม่ว่าต่ำหรือสูง ความเข้าใจของผู้ไม่ได้ศึกษาก็จะเข้าใจว่ากำลังนั้นมีเพียงอย่างเดียวคือกำลังกาย แต่ผู้ศึกษาบางท่านก็จะเข้าใจว่ามี ๓ คือ กำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญาดังนี้ ความเข้าใจเหล่านี้ล้วนแต่เป็นความเข้าใจที่ยังไม่เต็มจำนวนของกำลัง

พระพุทธเจ้าผู้เป็นยอดแห่งปรัชญาเมธี พระองค์ได้ทรงค้นคว้าหาหลักวิทยาส่วนนี้และดำเนินตาม คือทรงบำรุงให้มีขึ้นในพระองค์ ในที่สุดพระองค์ก็บรรลุถึงสันติภาพอย่างยิ่งดังความปรารถนา กำลังนั้นได้แก่กำลัง ๕ ประการที่กล่าวแล้วในเบื้องต้นนั่นเองซึ่งแต่ละอย่าง ๆ ล้วนสำคัญทั้งสิ้น เฉพาะอย่างยิ่งนักปฏิบัติผู้มุ่งสันติตามรอยพระผู้มีพระภาค จะต้องบำรุงกำลังทั้ง ๕ ให้มีครบบริบูรณ์ในตน จึงจะสามารถดำเนินไปตามมรรคาที่ประสงค์ได้โดยสะดวก

ในวงความคิดของ “**สหายหนุ่ม**” นักศึกษาแผนปัจจุบันมีความเห็นตรงกันว่า “**วิทยาศาสตร์**” เป็นวิทยาที่เยี่ยมยอดกว่าสรรพวิทยาและยอมยกให้นักวิทยาศาสตร์ทุกคนว่าเป็นนักค้นคว้านักคิดนักอบรมวิทยานี่เป็นความคิดที่ถูกต้อง

แต่นักศึกษาในโรงเรียนวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้าไม่ว่าแผนใดมีความเห็นตรงกันว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าชี้วิทยาศาสตร์ชั้นสูงสุด สูงยิ่งกว่าวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบัน วิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้ามีความจริงแค่ไหนนั้นตกอยู่แก่ “**นักพิสูจน์**” ตามหลักวิทยาของพระองค์จะเป็นผู้ชี้แจงได้เป็นอย่างดี

วิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้า ชุบตัวของนักวิทยาศาสตร์ให้เป็นกายสิทธิ์ ให้มีสมรรถภาพทุกชนิดที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ ของทุกคนจงตื่นตนและเริ่มค้นคว้าตามหลักวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้า ยุโรปเจริญด้วยนักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน เอเชียเฉพาะอย่างยิ่ง “**สยาม**” ข้าพเจ้าเข้าใจว่าทุกคนย่อมมุ่งต่อสิ่งที่ดีที่สุด สยามจะเจริญก็ด้วยนักวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้าขอจงสำเร็จเถิด

“***คนไม่มีธรรมะ ก็เหมือนกับคนที่ไม่มีบ้านอยู่ ต้องไปนั่งตากแดดตากฝน และตากลม อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน***”

โพชฌงค์ ๗

ธรรมที่อุดหนุนผู้ปฏิบัติให้เป็นผู้รู้ตามรอยของพระพุทธเจ้าเรียกว่า "**โพชฌงค์**" แบ่งออกเป็น ๗ ประการ ซึ่งแต่ละประการล้วนเป็นหลักสำคัญในการอบรมจิตเพื่อมุ่งต่อสันติทั้งสิ้น ผู้หวังความสงบสุขตามวิถีของพระพุทธเจ้าจะขาดแม้ข้อเดียวมิได้เลยธรรมเหล่านั้นจัดเป็นข้อๆดังนี้

๑. สติ ความระลึกได้

๒. ธมฺมวิจย ความค้นคว้าหาเหตุผลของธรรม

๓. วิริย ความพากเพียรมุ่งตรงต่อสันติสุข

๔. ปีติ ความดื่มธรรมที่ตนได้ค้นพบแล้ว

๕. ปสฺสทฺธิ ความสงบ

๖. สมาธิ ใจมุ่งต่ออารมณ์อันเดียว

๗. อุเบกขา ใจเพ่งเฉย

แบ่งหัวข้อทั้ง ๗ นี้ให้ละเอียดออกไปอีกเป็น ๑๔ คือ

๑-๒ **สติ** ความระลึกในธรรมภายใน ๑ ภายนอก ๑

๓-๔ **ธมฺมวิจย** พิจารณาธรรมภายใน ๑ ภายนอก ๑

๕-๖ **วิริย** ความเพียรทางกาย ๑ ทางจิต ๑

๗-๘ **ปีติ** ความดื่มธรรมประกอบด้วยวิตก-วิจาร ๑ ไม่วิตก-วิจาร ๑

๙-๑๐ **ปสฺสทฺธิ** ความสงบกาย ๑ สงบจิต ๑

๑๑-๑๒ **สมาธิ** มีวิตก วิจาร ๑ ไม่วิตก วิจาร ๑

๑๓-๑๔ **อุเบกขา** ความเพ่งเฉยภายใน ๑ ภายนอก ๑

ธรรมเหล่านี้ส่งเสริมกำลังของกันและกันมาโดยลำดับตั้งแต่สติจนถึงอุเบกขา นักศึกษาผู้มุ่งต่อการปฏิบัติธรรม พึงอบรมสติให้บริบูรณ์ตามหลักของสติปัฏฐาน แล้วน้อมใจไปเพื่อการค้นคว้าเหตุผลตามความจริง โดยเฉพาะการค้นคว้านั้นเป็นไปใน "**สายสัมพันธ์ของชีพ**" ค้นจากปัจจุบันลงไปหาอดีตจากอดีตขึ้นมาหาปัจจุบัน การค้นคว้าชนิดนี้ย่อมดำเนินรงไปสู่ความเป็นอิสระของดวงจิต หรืออีกนัยหนึ่ง ตรงไปสู่ความพ้นทุกข์ เรียกว่า "**วิริยะ**"

เหตุผลของธรรมที่เราค้นคว้าเห็นประจักษ์ชัดแล้วย่อมไม่มีการลืมเลือน ทุกสิ่งทุกหัวข้องเป็นอันถูกนักค้นคว้าเก็บไว้เสียแล้วซึ่งเรียกการเก็บนั้นว่าการดื่มหรือ "**ปีติ**" ลักษณาการของปีติคือปลูกความเบิกบานให้แก่กายและใจ บางคนจะรู้สึกว่าหัวใจและร่างกายทุก ๆ ส่วนพองโต บางคนจะรู้สึกเยือกเย็น เย็นทั้งกายและใจเป็นความเย็นที่สนิทแนบแน่น นี่เป็นเพียงยาชูกำลังของนักค้นคว้าตามหลักวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ยังมิใช่สันติสุขที่แท้จริง

ปีติ ให้ผลคือ ปัสสัทธิ ความสงบกายและใจ กายและใจที่เบาบางจากความเสียดแทงให้ความเจ็บปวดคลายลงทีละน้อย ๆ ตามอำนาจของปีติ เรียกว่า ปัสสัทธิ เมื่อปัสสัทธิมีมากขึ้นเท่าไรก็อำนวยผลให้จิตรวมกำลังกันเป็นดวงเดียวเร็วขึ้นเท่านั้น จิตที่รวมกำลังกันนั้นเรียกว่า "**สมาธิ**" เป็นชื่อของใจที่มั่นคง

เมื่อสมาธิมากขึ้นเท่าไร ก็อุดหนุนให้อุเบกขามากขึ้นเท่านั้น ความเพ่งเฉยของจิตเป็นรากฐานของ "**ญาณทัสสนะ**" คือความรู้เห็นความจริงในส่วนชีววิทยา เพราะฉะนั้นอุเบกขาจึงนับเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ที่ผู้ปฏิบัติต้องเอาใจใส่บำรุงให้มีขึ้นในตนเป็นอย่างมาก

ดาวิน เป็นปราชญ์แห่งชีววิทยา เป็นนักค้นคว้านักพิสูจน์มีกำลังใจมุ่งตรงไป เพื่อความรู้จริงในวิทยาส่วนนี้ ผลแห่งการค้นคว้าของดาวิน ได้ผลเกือบจะคล้ายคลึงกันกับผลแห่งการค้นคว้าของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นจอมแห่งปราชญ์ แต่ขอให้ท่านทั้งหลายโปรดพิเคราะห์ดูทีหรือว่า ผลของการค้นคว้าทั้ง ๒ ท่านนี้ลึกซึ้งต่างกันอย่างไร

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้แจงเหตุผลของ "**ชีววิทยา**" ไว้อย่างแจ่มแจ้งทั้งในส่วนของทุกข์และส่วนสุข แต่ดาวินสามารถพิสูจน์และชี้แจงได้เฉพาะความเปลี่ยนแปลงบางอย่างของ "**ชีวะ**" เท่านั้น

การที่ดาวินไม่สามารถพิสูจน์และชี้แจงเหตุผลของชีววิทยาได้ดี ก็เพราะดาวินไม่มีธรรมเครื่องอุดหนุนใจให้มีกำลัง ๗ ประการดังที่กล่าวแล้วครบบริบูรณ์ในตัว อย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ถึงกระนั้นก็ยังเป็นที่น่าสรรเสริญในความพยายามของท่าน

นักศึกษาบางท่านอาจจะไม่ยินดีและเชื่อถือตามหลักของดาวินแต่ดาวินเป็นนักพิสูจน์เพื่อความจริง ไม่เป็นของแปลกในความเชื่อหรือไม่เชื่อของผู้อื่นบรรดาวิทยาทั้งหมด วิทยาของพระพุทธเจ้าเป็นเอกไม่มีการกลัวต่อการพิสูจน์แม้วิทยาของนักวิทยาศาสตร์ทั้งหมด ก็ย่อมดำเนินตามรอยของพระพุทธเจ้า มีหลักฐานอ้างอิงทนต่อการพิสูจน์เช่นเดียวกัน ผู้มีปัญญานำตนเองไปในโลกด้วยการพิสูจน์เหตุผล เมื่อทราบ "**ชีววิทยา**" ของดาวิน และวิทยาศาสตร์ของนักวิทยาศาสตร์ชาวตะวันตกแล้วจะไม่หยุดยั้งเสียแต่เพียงนั้นเพราะความจริงของชีววิทยาและวิทยาศาสตร์ที่สูงสุดยังมีอยู่อีกมากมาย ที่ปราชญ์ตะวันตกยังไม่สามารถชี้แจงได้ แต่หลักวิทยาที่ประเสริฐเหล่านั้นพร้อมอยู่แล้วใน

หลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอวิทยาที่สูงสุดจงเจริญ ขอคำสอนของพระศาสดาจงเจริญด้วยการพิสูจน์ค้นคว้า เผยแผ่ของผู้รักความจริงที่สูงสุด

โพชฌงค์ทั้ง ๗ เป็นองค์ประกอบกับชีวิตของนักพิสูจน์เหตุผล ตั้งแต่เบื้องต้น จนถึงเบื้องปลาย จัดเป็น ๕ ชั้นดังนี้

๑. ชั้นเตรียมหรือชั้นฝึกหัด

๒. ชั้นสมถะ

๓. ชั้นวิปัสสนา

๔. ชั้นเสขะ

๕. ชั้นอเสขะ

ว่าโดยธรรมที่อาศัยกันที่สำคัญที่สุดโดยส่วนเหตุก็คือ "**ธัมมวิจยะ**" ความพิจารณาค้นคว้าหาเหตุผล ผู้ปฏิบัติจะขาดธัมมวิจยะ ไม่ได้เลยเป็นอันขาด "**อุเบกขา**" ความเพ่งเฉยของดวงจิต เป็นผลของธัมมวิจยะอีกทีหนึ่ง และอุเบกขานั้นจัดเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดโดยฐานะเป็นเหตุแห่ง "**ญาณทัสสนะ**"

ชั้นเตรียมและชั้นสมถะ

ชั้นเตรียมและชั้นสมถะ กำหนดองค์ของโพชฌงค์ ด้วย "**สมาธิ**" เพราะสมาธิเป็นหัวหน้าแห่งธรรมทั้งหมดในส่วนปรากฏ นักศึกษาที่ปราศจากสมาธิจะมีโพชฌงค์บริบูรณ์ตามหลักไม่ได้ สมาธินั้นแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทดังนี้คือ

๑. อุปจารสมาธิ กำลังใจสามารถน้อมเอาอารมณ์ภายนอกเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนวัตถุให้มาอยู่ที่ใจได้

๒. อัปปนาสมาธิ กำลังใจสามารถตั้งเข็มมุ่งอยู่เฉพาะในกายตนได้ ไม่วิ่งไปสู่อารมณ์ภายนอก

ผู้มีใจตั้งมั่นเป็นอุปจารสมาธิจัดเป็นชั้นเตรียม อัปปนาสมาธิจัดเป็นชั้นสมถะ ทั้งสองชั้นนี้ สมรรถภาพของดวงจิตมีพิเศษกว่ากันตามลำดับ แต่คงตกอยู่ในฐานะเป็นเหตุของวิปัสสนาด้วยกันทั้งสิ้น

สมาธิ

สมาธิ เมื่อว่าโดยลักษณะซึ่งแตกต่างกันแล้วก็มีเพียง ๒ ชนิดเท่านี้

อุปจาร เป็นการก้าวครั้งแรกจากจิตธรรมดาสู่โพชฌงค์

อัปปนา เป็นการก้าวครั้ง ๒ ระยะแห่งการตั้งฐานของดวงจิต การฝึกจิตให้มั่นคง มีกำลังไม่ท้อถอยในการค้นคว้าเป็นอันสำเร็จในเมื่อจิตตั้งมั่นเป็นอัปปนาสมาธิแล้ว ในที่นี้ประสงค์ให้ทราบลำดับของโพชฌงค์เท่านั้น ผู้ต้องการอยากทราบเรื่องสมาธิต่อไปอีก ให้พิสดารจงเปิดดูในบทต่อ ๆ ไป

ชั้นวิปัสสนา

ชั้นวิปัสสนา เป็นชั้นที่ ๓ ชั้นนี้มีความรู้เห็นเกิดขึ้นในดวงจิตเรียกว่า **"ญาณทัสสนะ"** เป็นเครื่องมือสำคัญในการค้นคว้าหาเหตุผลตามหลักธรรมดาของพระพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติจะได้ชื่อว่านักค้นคว้าหาเหตุผลตามความจริง ก็ต่อเมื่อมีญาณทัสสนะเกิดขึ้นแล้ว เหตุให้เกิดทุกข์ทุก ๆ ชนิดจะถูกตัดออกและเหตุให้เกิดสุขต้องถูกบำรุงให้มีขึ้นตามลำดับของการค้นคว้าชนิดนี้

ชั้นเสขะ

ชั้นที่ ๔ เรียกว่า ชั้นเสขะ ชั้นนี้ผู้ปฏิบัติหรือนักพิสูจน์ได้รับผลของการค้นคว้าบ้างแล้ว โดยสามารถค้นหาเงื่อนต้นและเงื่อนปลายของความเกิดและ

ความดับแห่ง "**สายสัมพันธ์ของชีพ**" ที่เรียกโดยภาษาบาลีว่า "**ปฏิจจสมุปบาท**" รู้จักความจริงในเรื่อง "**ชีวะ**" ไม่มีความสงสัย

ผู้ปฏิบัติในชั้นนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. **โสตาปนฺน** ผู้ถึงกระแสพระนิพพานเป็นปฐม

๒. **สกิทาคามี** ผู้ถึงกระแสเป็นครั้งที่ ๒

๓. **อนาคามี** ผู้ถึงกระแสเป็นครั้งที่ ๓

รวมเรียกผู้ปฏิบัติทั้ง ๓ ชั้นนี้ว่า "พระเสขะ" คือผู้ยังต้องศึกษาอยู่อีก โดยการค้นความของท่านเหล่านี้ ยังไม่ถึงแก่นแห่ง "**อภิปรัชญา**" "**สังโยชน์**" คือกิเลสเครื่องผูกพันดวงจิต ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ

ชนิดที่ฉุดดวงจิตให้มุ่งไปทางชั่ว ๑

ชนิดที่ฉุดให้ติดอยู่กับความเพลิน ๑

พระเสขะชั้นที่ ๓ คือ อนาคามี สามารถตัดชนิดที่ฉุดลงไปเบื้องต่ำคือทางชั่วได้โดยเด็ดขาด

ส่วนพระเสขะอีก ๒ ชั้นเบื้องต้น ก็สามารถตัดได้เด็ดขาดตามกำลังแห่งปัญญาของตน

ชั้นอเสขะ

ชั้นที่ ๕ เรียกว่า ชั้นอเสขะ ชั้นนี้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงแก่นแห่งอภิปรัชญา แล้วโพชฌงค์ทั้ง ๗ ได้ถูกอบรมให้เต็มที่ในชั้นนี้ สังโยชน์ทั้ง ๒ ชนิด ได้ถูกพระอเสขะทำลายเสียหมดสิ้นแล้ว สมรรถภาพของดวงจิตได้มีขึ้นอย่างบริบูรณ์ **พระอเสขะ** แปลว่า **ผู้สำเร็จการศึกษา หรือผู้ไม่ต้องศึกษาอีก**

หมายความว่า พระอเสขะเป็นผู้เข้าใจในหลักวิทยาต่าง ๆ เสร็จสิ้นแล้วจบชั้นการศึกษาในทางพุทธศาสนาแต่เพียงนี้

โพชฌงค์ทั้ง ๗ ได้มีอยู่เป็นลำดับเช่นนี้ โพชฌงค์ที่มีในชั้นเตรียมหนุนให้จิตเข้มแข็งเป็นอัปปนา โพชฌงค์ในชั้นอัปปนาอบรมจิตให้มีญาณทัสสนะเครื่องรู้เห็นความจริงที่เรียกว่า วิปัสสนาโพชฌงค์ในชั้นวิปัสสนาพอกพูนสมรรถภาพให้แก่ดวงจิต สามารถทำลายสังโยชน์เสียได้ตามควรแก่กำลัง ซึ่งเรียกชั้นทำลายสังโยชน์ว่าเสขะ โพชฌงค์ที่มีอยู่ในชั้นเสขะ อบรมพระเสขะให้มีความสามารถทำลายสังโยชน์ที่ลึกลับ ส่วนที่ยังเหลืออยู่จนหมดเชื้อแห่งกิเลสเครื่องผูกพันเหล่านั้น โพชฌงค์ที่มีอยู่ในตัวของพระอเสขะนับว่าเป็นโพชฌงค์ที่เข้มแข็ง อบรมดวงจิตให้บริสุทธิ์ปลูกสมรรถภาพในส่วนการค้นคว้า พิสูจน์ทดลอง มาจนเรียบร้อย แต่ถึงจะหมดหน้าที่ในการทำลายพิสูจน์แล้ว โพชฌงค์ก็ยังเป็นประโยชน์อย่างมหันต์อยู่อย่างเดิม คือ สามารถอำนวยสันติสุขให้แก่พระอเสขะได้เป็นอย่างดี นักศึกษาผู้ศึกษาจบชั้นแล้วเช่นนี้ มีโพชฌงค์เป็นเครื่องยศทุก ๆ วัน พระอเสขะเป็นอยู่ด้วยโพชฌงค์ พระอเสขะเป็นอภิปรัชญาเมธี ผู้เข้าใจในวิทยาศาสตร์จบสิ้นได้ก็เพราะโพชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้

ตามระยะธรรมดาของโพชฌงค์ทั้ง ๗ นับตั้งแต่สติจนถึงอุเบกขารวมเรียกว่า "**มัชฌิมาปฏิปทา**" คือข้อปฏิบัติดำเนินเป็นกลาง ๆ ของดวงจิต ซึ่งดวงจิตจะปฏิวัติตัวเองเป็นลำดับ ๆ ไปตามขั้นของการดำเนิน

แต่จิตที่ไม่ยอมดำเนินตามจำเป็นต้องมีอุบายวิธีเข้าประกอบสำหรับการดำเนินนั้น จึงจะได้ผลดี คือถ้าจิตเหี่ยวแห้งมากเกินไปต้องพยายามอบรมโพชฌงค์ ๓ ชนิดเบื้องต้นคือ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ให้มีขึ้น วิธีอบรม ให้จิตที่เหี่ยวแห้งเพ่งอยู่ในธรรมข้อใดข้อหนึ่งพยายามเพ่งจิตพิจารณาอยู่อย่างนั้นไม่

หยุดหย่อน วิธีนี้ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ จะมีขึ้นบริบูรณ์ในจิต แล้วจิตก็จะสดชื่นได้ และเตรียมพร้อมเพื่อการดำเนินต่อไป ถ้าจิตร่าเริงมากเกินไป ต้องปราบเสียด้วยโพชฌงค์สามข้อเบื้องปลายคือ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา โดยพยายามระงับกายและใจให้สงบ และเจริญสมาธิให้ใจมีอารมณ์เดียวประกอบด้วยอุเบกขา วิธีนี้จิตจะสงบเป็นกลาง ๆ เตรียมพร้อมเพื่อการปฏิบัติได้อีกต่อไป

นักศึกษาพึงทราบว่าความประคองจิตไปโดยความเป็นกลางคือ ไม่ร่าเริงนัก ไม่เหี่ยวแห้งนัก จึงเป็นทางถูก แต่คำว่าเป็นกลางไม่ได้หมายความถึงการทำแต่น้อยซึ่งเป็นลักษณะ "**ตัวขี้เกียจ**" ซึ่งมีโดยมากที่เข้าใจผิดเช่นนี้ เป็นความเข้าใจผิดและให้โทษอย่างร้ายกาจ ผู้ไม่คำนึงจะปลงใจว่า "**พุทธศาสนาคือศาสนาของพวกจอมขี้เกียจ**" เป็นแน่นอน มีพระบาลีบทหนึ่งว่า "**กยิรา เจ กยิราเถนํ ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเม**" จะทำการใดพึงทำให้จริงจังพึงบากบั่นอย่างมั่นคงนี้ แสดงให้เห็นว่าคำว่า "**เป็นกลาง**" คือไม่ประมาท พยายามปฏิบัติธรรมอย่างเอาจริงเอาจัง และมั่นคงทุก ๆ ระยะก้าวไปของการปฏิบัติ

ขอพวกเราเหล่าพุทธบริษัทจงพร้อมเพรียงกัน เชิดชูการปฏิบัติธรรมที่เปรียบประดุจดอกไม้ที่เหี่ยวแห้งให้สดชื่นคงคืนพวกเราที่ยังเป็นคนโง่ ๆ อยู่จะเป็นบริษัทของพระพุทธเจ้าผู้เป็นมหาบัณฑิตได้อย่างไร ? พระพุทธเจ้าเป็นจอมแห่งอภิปรัชญาเมธีเป็นยอดแห่งนักวิทยาศาสตร์ พวกเราที่ไม่มีปัญญาเป็นคนเชื่องมงายไม่มีเหตุผลจะเป็นสานุศิษย์ของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร ขอพวกเราจงเริ่มและปฏิบัติด้วยความเข้มแข็งดุจเหล็กเพชรทางสายกลาง คือทางดำเนินของพวกเรา ทุก ๆ คนมีหน้าที่นำตัวเองไปตามมรรคาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ขอชัยชนะจงมีแด่พวกเราผู้เป็นสานุศิษย์ของพระพุทธเจ้าเถิด

มรรค ๘

มรรคที่ดำเนินถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ หรือข้อปฏิบัติในการครองชีพให้มีสันติสุขเป็นผล กล่าวอย่างกว้างมีอยู่ ๓๗ ประการ แต่เมื่อกล่าวโดยย่อพอประมาณมีอยู่เพียง ๘ ประการ เรียกว่า **"มรรค"** มีองค์ ๘ คือ

๑. สมฺมาทิฏฺจิ	ความเห็นชอบ
๒. สมฺมาสงฺกปฺโป	ความดำริชอบ
๓. สมฺมาวาจา	วาจาชอบ
๔. สมฺมากมฺมนฺโต	มีกรรมชอบ
๕. สมฺมาอาชีโว	เลี้ยงชีพชอบ
๖. สมฺมาวายาโม	ความเพียรชอบ
๗. สมฺมาสติ	ระลึกชอบ
๘. สมฺมาสมาธิ	ตั้งใจชอบ

มรรคทั้ง ๘ ข้อนี้ย่นลงไปเป็น ๓ ข้อคือ **สมฺมาทิฏฺจิ** กับ **สมฺมาสงฺกปฺโป** จัดเป็นหมวดปัญญา **สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมนฺโต, สมฺมาอาชีโว** จัดเป็นหมวดศีล **สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธิ** จัดเป็นหมวดสมาธิ

ศีล สมาธิ ปัญญา รวมเรียกว่า **"สิกฺขา"** แปลว่าข้อที่ต้องศึกษาบรรดาวิทยาทั้งหมด เมื่อกล่าวโดยลักษณะแล้วมีอยู่เพียงสามชนิดเท่านี้ ผู้ที่ต้องการศึกษาในมรรคาแห่งสันติก็ต้องศึกษาในวิทยาทั้งสามนี้ จึงจะสามารถทำตัวให้บรรลุจุดที่มุ่งประสงค์ได้

ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นวิทยาส่วนเหตุ เป็นวิทยาส่วนอบรมใจให้บริสุทธิ์และบำรุงสมรรถภาพของดวงจิตให้ไพบูลย์ดังพระบาลีว่า **"สีลปริภาวิโต**

สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโส สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ” แปลว่า “**สมาธิอบรมด้วยศีลมีผลใหญ่มีอานิสงส์ใหญ่ ปัญญาอบรมด้วยสมาธิมีผลใหญ่อานิสงส์ใหญ่ จิตอบรมด้วยปัญญาย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบทีเดียว**”

นี่แสดงให้เห็นว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เราอบรมดีแล้วให้ผลคือ ความเป็นอิสรภาพของดวงจิต อิสรภาพของดวงจิตเป็นความปรารถนาของผู้ปฏิบัติในสิกขาทั้งสาม

คำว่า “**มรรค ๘**” หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นภาษาที่คงที่มีมานาน ถึงแม้จะเป็นคำที่มีค่ามากมายหนักหนา แต่ก็ยังไม่เป็นที่ชอบใจของนักศึกษาหนุ่มสาวโดยมาก เขาเห็นว่าไม่ไพเราะเสนาะโสตด้วยเหตุนี้และเป็นเหตุหนึ่งในเหตุทั้งหมด ที่ตามสถานที่สดับพระธรรมเทศนา มีแต่คนแก่จวนจะเข้าโลงนั่งกันอยู่เป็นกระหย่อม ๆ แต่จะมองหาพ่อหนุ่มและแม่สาวที่ไหนเป็นไม่มี ต่อให้มองจนตาประทุเสียอีก

ข้าพเจ้าได้พเนจรไปในที่ต่าง ๆ มากมาย ได้ประสบความเป็นเช่นนี้ มีประจำอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทุก ๆ ภาคแห่งสยามเวลานี้เป็นอย่างนี้กันทั้งนั้น ซึ่งเหตุการณ์ที่คลุมเครือเหล่านี้ได้ทำความตกใจให้ข้าพเจ้าหนักหนา ข้าพเจ้าตกใจอะไรหรือ ? ข้าพเจ้าตกใจเรื่องพระพุทธศาสนา เรื่องความผาสุกของสหายร่วมโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สยาม อันสยามเป็นมาตุภูมิและปิตุภูมิของข้าพเจ้า สยามได้ผาสุกมานมนานด้วยพุทธศาสนา อาศัยพุทธศาสนาเป็นโอสถอันวิเศษดับความกระวนกระวายดิ้นรนของจิต

บัดนี้ ยุวชนทั้งหญิงและชายได้พากันหมุนไปสู่ความไม่มีศาสนาทิ้งให้แต่คนแก่รุ่นปู่ รุ่นย่าประคับประคองพุทธศาสนาอยู่ด้วยความกระปลกกระ

เปลี้ย เมื่อท่านปู่และท่านย่าเหล่านั้นย่างเข้าสู่อายุขัยเสียหมดแล้ว พระพุทธศาสนาอันเป็นดวงประทีปส่องทางของผู้ดำเนินตามมรรคาแหล่งสันติจะมิสิ้นแสงเหลือแต่ถ่านและเถ้าหรือหนอ ใครเล่าจักมาจรรโลงพระบวรพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง จรรโลงหลักวิชาแห่งการครองชีพ ขออัญเชิญท่านทั้งหลายที่เป็นบุรุษและสตรีได้โปรดคำนึงดูในความหายนะแห่งดวงประทีปของชีวิต ว่าสมควรหรือไม่ที่จะหมุนกลับจากสภาวะของผู้ไม่มีศาสนา เข้าสู่ความเป็นผู้มีศาสนา ช่วยกันด้วยความพากเพียรพร้อมเพรียงจรรโลงพระพุทธศาสนา ให้รุ่งเรืองคงอยู่คู่ฟ้าและดินเถิด

ชื่อของวิทยาทางพระพุทธศาสนา ถึงแม้บางชื่อจะไม่เสนาะโสตแต่วิทยานั้นยังมีรสประเสริฐในเมื่องบุคคลได้ปฏิบัติตามแนวทางและได้รับผลสมประสงค์ ชื่อไม่เป็นของสำคัญ ทำไมสหายหนุ่มสาวโดยมากจึงคิดว่า นักศาสนาผู้พูดถึงวิชาในศาสนาเป็นคนคร่ำครึไม่ทันสมัย ขอจงมองดูสมัยของชีวิตท่านเองดีกว่าจะมองดูสมัยของตัณหา สมัยที่สหายของเราปรารภถึง ล้วนแต่เป็นสมัยของความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุดเป็นตัววัฏฏะ จงหักวัฏฏะความหมุนเวียนเสียด้วยกำลังใจและกำลังปัญญา ดำเนินตามมรรคแห่งสันติด้วยความเข้มแข็งประโยชน์อะไรด้วยเล่ากับสมัยที่ไม่รู้จักจบสิ้นการศึกษาวิชาในเรื่องชีวิตของตนเองเป็นการศึกษาที่ประเสริฐสุดเมื่อศึกษาแล้วท่านจะรู้จักสมัยที่จบสิ้นด้วยตนเอง

ศาสนาอยู่ที่ตัวคน ถ้ามีคนปฏิบัติตามหลักธรรมในศาสนาถูกต้องตามหลักที่แท้จริงมากเท่าใด พระศาสนาก็เจริญมากเท่านั้น พระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาขี้ขลาด ศาสนาหลอกมนุษย์ ผู้ที่ไม่รู้จักศาสนาจริงแท้ มองเห็นแต่ความลวงบางอย่างที่มนุษย์บางคนเสกสรรขึ้น ก็รีบเบื่อหน่ายและเกลียดชังไป

เสียก่อน เป็นการส่อความโง่ของตนเองในการที่ไม่รู้จักเท่าทันการหลอกลวง ผู้ประสงค์ดำเนินชีวิตของตนเป็นพุทธศาสนิกชน พึงใคร่ครวญค้นคว้าหาเหตุผลให้ดีเสียก่อน อย่าด่วนวิ่งเปะปะตามเขาไปมีตัวอย่างให้เห็นอยู่มากมาย เวลานี้คนแก่ ๆ ผู้วิ่งตามเขาไปอย่างว่านี้ไปหลงศาสนาเสียมากมาย ตัวอย่างเช่น การไปประชุมกันฟังธรรมเทศนา เพื่อให้ทราบข้อปฏิบัติในการครองชีพในวันธรรมสวนะหรือวันอะไร ๆ ก็ตามโดยมากมักจะถือกันว่าไปฟังเทศน์เอาบุญกันเสียหมด ฟังแล้วจะได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นสักนิดก็ทั้งยาก ช่างน่าอนาถใจเสียนี่กระไร พุทธบริษัททั้งฝ่ายฆราวาสและบรรพชิตในสมัยก่อนกับสมัยนี้เกือบจะตรงกันข้ามอยู่แล้ว ในสมัยก่อนพุทธบริษัทเป็นนักหาเหตุผลหมุนใจตนเองไปตามหลักของเหตุและผล ทุกท่านเป็นนักศึกษาหลักธรรมที่จริงแท้ อุทิศชีพไว้ในพระศาสนาทุกๆท่านรื่นเริงเพลิดเพลินอยู่ด้วยการจรรโลงพระศาสนา รื่นเริงอยู่ด้วยการศึกษา ศีล สมาธิ ปัญญา ทุก ๆ คนมีหน้าตาผ่องใสด้วยการปฏิบัติ แต่พุทธบริษัทในสมัยนี้ โดยส่วนมากไม่ได้อุทิศชีพเพื่อการศึกษาเรื่องของศาสนาไม่ใช่เรื่องของชีวิตท่านเหล่านี้ กิจการของพระศาสนาเป็นเพียงพิธีอันหนึ่งเท่านั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ดำเนินไปเพื่อความสิ้นทุกข์ มรรคาอันจริงแท้แห่งผู้แสวงสันติสุข ได้ถูกลบเลือนด้วยเมฆหมอกแห่งความเขลาของพุทธบริษัท ศีลเป็นพิธีประจำวัด เป็นพิธีล้างบาปของคนแก่ สมาธิเป็นหลักแห่งจิตวิทยาชั้นสูง ถูกผลักออกไปพักไว้ชั่วคราว สมาธิที่เป็นสักว่าพิธีของคนหลงศาสนาได้ถูกเสกขึ้นตั้งไว้แทน ปัญญาอันเป็นปรัชญาที่เยี่ยมยอด ถึงขั้นของอภิปรัชญาถูกพวกสาวกของมารคัดค้าน อ้างว่าไม่มีใครจะสามารถบรรลุถึงอภิปรัชญาอันประเสริฐนั้น เสียงตะโกนกึกก้องของมารสาวกอันมีมากมายได้ท่วมทับเสียงแห่งชัยเภรีของพุทธสาวกเสียแล้ว

ขอปวงสหายทั้งหลายผู้แสวงหาอยู่ซึ่งสันติสุข จงได้ทราบความเป็นไปของพุทธศาสนา ท่านผู้เบื่อหน่ายพระพุทธศาสนาขอจงพินิจดูอีกที พระพุทธศาสนา ศีล สมาธิ ปัญญา หลักวิชาที่สูงสุดกำลังต้องการความช่วยเหลือจากพวกเราทั้งหลาย ถ้าท่านยังสงสัยท่านจงสงบสักครู่ สงบกายและใจ แล้วท่านจะได้ยินเสียงแห่งชัยเภรีของพุทธสาวก ที่ล่องลอยมาสลับกันกับเสียงกึกก้องของมารสาวก ถ้าพวกเราช่วยกันจริง ๆ จัง ๆ มารสาวกก็จะหมดอำนาจเสียงกึกก้องอุโฆษณาการจะมีเพียงเสียงเดียวคือ เสียงชัยเภรีแห่งพุทธสาวกเท่านั้น ต่อจากนั้นเหมกหมอกแห่งชีวิตของพวกเราก็จะค่อย ๆ อันตรธาน ยังเหลืออยู่แต่ความแจ่มใสของชีวิตเป็นสันติสุขที่ยอดเยี่ยมเพราะเหตุผลเหล่านี้เป็นต้น

ขออัญเชิญพุทธบริษัททั้งหลาย ขออัญเชิญท่านสหายทั้งหลายทั้งบุรุษและสตรี ช่วยกันจรรโลงดวงประทีปอันใหญ่ยิ่งนี้ ขอจงช่วยเชิดชูวิทยาอันสูงสุด อภิปรัชญาอันประเสริฐ จะเจริญในพวกเราด้วยอาการอย่างนี้

ปัญญาขันธ์

ในสิกขาสามเรียงศีลไว้ก่อน แต่ในมรรคมีองค์แปดเรียงปัญญาไว้ก่อน สัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ จัดเป็นปัญญาขันธ์ในที่นั้นการจะได้อภิบายไปตามลำดับของมรรคที่วางได้เดิม คืออธิบายในหมวดปัญญาก่อน แล้วจึงอธิบายในหมวดศีลและสมาธิต่อไป

สัมมาทิฏฐิ แปลว่า ความเห็นชอบแบ่งออกเป็น ๔ อย่างคือ

๑. ทุกฺเข ญาณํ รู้ในทุกข์

๒. ทุกฺขสมุทเย ญาณํ รู้ในเหตุเกิดทุกข์

๓. ทุกฺขนิโรโธ ญาณํ รู้ในความดับทุกข์

๔. ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ รู้ในปฏิปทาดำเนินถึงความดับทุกข์

คำว่า "**ทิฏฐิ**" แปลว่า "ความเห็น" คำว่า "**ญาณํ**" แปลว่า "**ความรู้**" ทิฏฐิเป็นอาการของญาณ ญาณเป็นเครื่องแสดงทิฏฐิ

ธรรมทั้ง ๔ อย่างที่เป็นวิสัยของญาณนั้นเรียกว่า "**อริยสัจ ๔**" ถ้าญาณเป็นไปในสัจธรรมทั้ง ๔ นั้น รู้สัจธรรมทั้ง ๔ ตามความจริงเรียกความรู้จริงนั้นว่า **สัมมาทิฏฐิ** ความเห็นชอบ

สัมมาสังกัปปะ แปลว่า ความดำริชอบ แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป ความดำริในเนกขัมมะ

๒. อพฺยาปาทสงฺกปฺโป ความดำริในความไม่พยาบาท

๓. อวิหิงฺสาสงฺกปฺโป ความดำริในความไม่เบียดเบียน

ความดำริในธรรมทั้งสามนี้ เรียกว่า "**ความดำริชอบ**" ความดำริที่จะเรียกได้ว่า ชอบ คือถูกตามหลักของความจริง ก็ต้องอาศัยกำลังของ "**ญาณ**" เช่นเดียวกันกับสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ

แท้จริงองค์มรรคทั้ง ๘ มีความหมายคาบเกี่ยวกันเป็นลำดับหมดทั้ง ๘ การที่แยกออกก็เพียงเพื่อให้รู้ความพิสดารของข้อปฏิบัติเท่านั้น นักศึกษาพึงเข้าใจให้ถูกต้อง ความเห็นถูกในเบื้องต้นย่อมนำไปสู่ความเห็นชอบระยะต่อไปเสมอ

สัมมาทิฏฐิ - ความเห็นชอบ **สัมมาสังกัปปะ** - ความดำริชอบ รวมเรียกกันว่า "**ปัญญาขันธ์**" ลักษณะของความเห็นและความดำริในองค์มรรคนี้ ล้วนแต่เป็นลักษณะของปัญญาทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นเรื่องสำคัญที่สุดก็คือปัญญา ถ้าเรารู้จักว่าปัญญาคืออะไรแล้ว เราก็รู้ถึงความเห็นและความดำริด้วย

ปัญญา ว่าโดยหมวดแบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. **โลกียปัญญา** คือปัญญาชั้นโลก

๒. **โลกุตตรปัญญา** คือปัญญาในสิ่งที่อยู่เหนือโลก

ปัญญาทั้งสองนี้แบ่งออกโดยลักษณะอย่างละ ๒ คือ

๑. **สัญญาปัญญา** คือปัญญาที่มีเพราะความจำ

๒. **ญาณปัญญา** คือปัญญาที่มีเพราะความรู้จริง

ปัญญากับปรัชญา เป็นอันเดียวกัน ปัญญาเป็นภาษามคธ ปรัชญาเป็นภาษาสันสกฤต ในสมัยทุกวันนี้ประเทศของเราใช้ปัญญาเป็นสำนวนต่ำ แต่ปรัชญาใช้เป็นสำนวนสูง และนิยมใช้กันแพร่หลาย ปัญญาแบ่งออกโดยคุณมี ๒ คือ

๑. **ปัญญา** เป็นปัญญาธรรมดาไม่น่าอัศจรรย์

๒. **มหาปัญญา** เป็นปัญญาชั้นสูงน่าอัศจรรย์

และโดยนัยนี้ ปรัชญาแบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. **ปรัชญา** เป็นปรัชญาธรรมดาไม่น่าอัศจรรย์

๒. **อภิปรัชญา** เป็นปรัชญาชั้นสูงน่าอัศจรรย์

ปัญญากับปรัชญา มหาปัญญากับอภิปรัชญา เป็นขีดขั้นอันเดียวกันว่า โดยความหมายเดิม มหาปัญญามีจุดหมายของความรู้สูงยิ่งกว่าอภิปรัชญาคือ มหาปัญญานั้นมุ่งหมายรู้ถึงพระนิพพาน อภิปรัชญามุ่งหมายรู้ถึงนิรวาน

นิพพาน เป็นจุดหมายของพุทธศาสนิก **นิรวาน** เป็นจุดหมายของฮินดูศาสนิกทั้งสองชื่อนี้เป็นชื่อเรียก "**อภิธรรม**" ในศาสนาสองศาสนา

นิรวาน หมายถึงการเข้ารวมกับปรมาตมันของดวงจิต ปรมาตมันถูกตั้งให้เป็นพระเจ้าแห่งความบริสุทธิ์ การที่ดวงจิตบริสุทธิ์เข้ารวมกันกับปรมาตมันนั้น ทางฝ่ายฮินดูเข้าใจว่าเป็นการบรรลุถึงความไม่ตายเป็นบรมสุข

นิพพาน หมายถึงการดับอย่างไม่มีเหลือเชื้อ ไม่มีพระเจ้าหรืออาตมันอยู่ในพระนิพพาน จิตที่ปราศจากเชื้ออวิชชาและตัณหา เป็นจิตที่รู้เห็นพระนิพพานไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดของจิตชนิดนี้อีก ความดับไปของผู้บรรลุนิพพานเปรียบเหมือนชวาลาที่สิ้นแสง เพราะสิ้นไส้และน้ำมัน และเปลวแห่งชวาลานั้นไม่มีใครพยากรณ์ได้ว่าไปอยู่ ณ ที่ใด ทางพุทธศาสนากล่าวพระนิพพานว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง

ในแง่ของนิพพานและนิรวานต่างกันเพียงนิดเดียว ที่ตรงดับและไม่ดับเท่านั้น จึงเป็นเหตุให้นักศาสนาโดยมากฉงนโดยคิดเห็นไปว่าเป็นอันเดียวกัน แม้พุทธศาสนิกในสยามก็เคยเรียกพระนิพพานเป็นนิรพานกันดาษดื่น

แต่เมื่อพิเคราะห์ดูหลักวิชาโดยถี่ถ้วน ก็จะเห็นได้ทันทีว่าพระนิพพานกับนิรวานมีหลักวิชาต่างกันมาก อภิปรัชญาที่แท้จริงหาควรสุดสิ้นแต่เพียงแค่นิรวานไม่ ถ้าหมดแค่นิรวานอภิปรัชญาก็ไม่สมควรเป็นอภิปรัชญา แต่จะเป็นแค่ปรัชญาเท่านั้น

ปัญญากับปรัชญานั้นคืออะไร ? จัดแบ่งเป็นชั้น ๆ ได้อย่างไรบ้าง ความรู้จากไหนถึงไหนเป็นปรัชญา เป็นอภิปรัชญา เหล่านั้นเป็นข้อสำคัญในเรื่องการเรียนรู้หลักแห่งปรัชญา นักศึกษาไม่ควรทำตนให้ว่างเปล่าจากปรัชญา ควรพิเคราะห์ดูให้ทราบแน่ชัด จะเป็นประโยชน์สำคัญโดยฐานะเป็นปฐมมรรคาแห่งสันติสุข

ปัญญาหรือปรัชญา หมายถึงความเข้าใจในเหตุและผลแห่งวิทยาด้วยตนเอง ปัญญามีหน้าที่ตัดความสงสัยที่เกิดขึ้นในวงแห่งการพิสูจน์ ปัญญาเป็นเหตุของวิทยา และเป็นผลของวิทยาด้วย เรื่องของปัญญานี้เป็นเรื่องสำคัญยิ่งมีอุปการะแก่วิทยาการทั่วไปทั้งใส่วนเหตุและส่วนผล ถ้าขาดปัญญาเพียงอย่างเดียวความก้าวหน้าแห่งสรรพวิทยาก็พลอยชะงักไปด้วย

ความเข้าใจ เรียกว่า "**ปัญญา**" มีมาโดยลำดับแห่งธรรม ๓ ชนิด คือ

๑. หลักวิชา คือหลักของความรู้ทั้งหมด

๒. ธัมมวิจยะ ความพิจารณาในหลักความรู้เหล่านั้น

๓. ปัญญา ความเข้าใจถูกต้อง

อวิชชา ความไม่รู้กับวิชาความรู้เป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม วิชากับปัญญาถ้าพูดตามลักษณะในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรก็เป็นอันเดียวกัน แต่ลักษณะนั้นเป็นญาณปัญญา ส่วนโลกุตตระมีคุณภาพพิเศษ ๕ อย่างดังนี้

๑. จกฺขุ เป็นดวงจักษุ

๒. ญาณํ เป็นความรู้

๓. ปญฺญา เป็นความเข้าใจ

๔. วิชฺชา เป็นวิชา

๕. อาโลโก เป็นแสงสว่าง

ปัญญาชนิดนี้เป็น **"สัมมาทิฏฐิ"** ความเห็นชอบตรงตามความหมาย ความเข้าใจในเหตุผลแห่งความทุกข์และความสุขอย่างถูกต้อง มีได้เพราะปัญญาชนิดนี้

โลกียปัญญา ความเข้าใจวิทยาในชั้นโลก มีอยู่ ๒ ชนิดดังที่กล่าวแล้ว คือ สัญญาปัญญาและญาณปัญญา ปัญญาของปวงชนโดยมากเท่าที่มีอยู่เป็นสัญญาปัญญาทั้งสิ้น อาจจะกลับกลอกได้ง่าย ความเข้าใจในหลักวิชาทุกชนิดในโลกด้วยสัญญาความจำเรียกความเข้าใจชนิดนั้นว่า **"สัญญาปัญญาแห่งโลกีย์"**

ญาณปัญญาส่วนโลกีย์ หมายถึงไอเดียหรือมโนคติของนักวิทยาศาสตร์ ไอเดียหรือมโนคติเป็นสิ่งที่เกิดมีขึ้นตามกำลังของใจที่เพ่งเล็งมุ่งหมาย แต่ลำพังไอเดียหรือมโนคติเรียกว่า โลกียญาณ ต่อเมื่อใดญาณนั้นแจ่มแจ้งเต็มที่จึงเรียกว่า ญาณปัญญาส่วนโลกีย์ได้ โลกียญาณนี้เป็นของไม่แน่นอนแล้วแต่กำลังเพ่งของจิตถ้ากำลังเพ่งมีมากก็มีได้ ถ้ากำลังมีน้อยก็ไม่อาจมีได้

ญาณปัญญา ที่กล่าวนี้เป็นญาณปัญญาอย่างหยาบ ญาณปัญญาส่วนที่ละเอียด หมายถึง ญาณของนักเพ่งฌานเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **"อภิญญาญาณ"** แปลว่า **"ญาณอันยิ่ง"**

ในส่วนที่เป็นโลกีย์ มีอยู่ ๕ คือ

๑. อิทฺธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้

๒. ทิพฺพโสต หูทิพย์

๓. เจโตปริญฺญา รู้ใจผู้อื่น

๔. ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ ระลึกชาติได้

๕. ทิพฺพจกฺขุ ตาทิพย์

กำลังของฌาน ความเพ่งเมื่อประกอบเต็มที่แล้วย่อมเป็นไปเพื่ออภิญญาณ อภิญญาณ ๕ อย่าง ที่กล่าวนี้แหละ คือ อภิปรัชญาแห่งโลกีย์มีอยู่ในหมู่ของนักพรต เท่าที่ปรากฏดาษดื่นในสมัยนี้ก็คือ **"พวกโยคี"** แต่ที่จริงแม้ในสมัยก่อน ๆ ตั้งแต่สมัยพุทธกาล อภิญญาณเหล่านี้ก็มีปรากฏในหมู่ของโยคีเช่นเดียวกัน

โยคะ

โยคะทั้ง ๒ ชนิดคือ **ราชโยคะ และ หัตถโยคะ** อภิญญาณมีเฉพาะในโยคะที่เรียกว่า **"ราชโยคะ"** เท่านั้น อภิปรัชญาของโยคีมีเพียงอย่างเดียวเท่านี้ แต่อภิปรัชญาของนักศึกษาตามหลักวิทยาของพระพุทธเจ้ามี ๒ ชนิด คือ

๑. อภิญญาณ ๕ ที่เกิดขึ้นเพราะความเพ่งฌาน

๒. วิปัสสนาญาณ ความเห็นแจ้งในสังขารส่วนโลกีย์

ราชโยคะ หมายถึง ความเพ่งของดวงจิต มุ่งเพื่อความบริสุทธิ์ของจิต ราชโยคะกับฌาน เป็นความประกอบโดยลักษณะเพ่งเช่นเดียวกันตามความนิยมของโยคี เท่าที่ปรากฏมักเกี่ยวแก่การเพ่งกสิณ แต่ในทางพระพุทธศาสนานิยมการเจริญสติปัฏฐานเป็นการสำคัญยิ่งกว่าวิธีการใด ๆ ทั้งหมด

ฌานกับปัญญาเป็นของอาศัยซึ่งกันและกันดังพระบาลีในพระธรรมบทขุททกนิกาย “**นตฺถิ ฌานํ อปญฺญสฺส นตฺถิ ปญฺญา อฌายิโน ยมฺหิฌานญฺจ ปญฺญา จ นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก**” ความว่า ฌานไม่มีแก่ผู้มีปัญญา ปัญญาไม่มีแก่ผู้มีฌาน ฌานและปัญญามีในผู้ใด ผู้นั้นอยู่ใกล้พระนิพพาน

ความในพระบาลีนี้แสดงให้เราเห็นว่า ปัญญาเกิดมาจากความเพ่ง ความเพ่งก็เกิดมาจากปัญญาเช่นเดียวกัน ต่างอาศัยกันเจริญขึ้นเป็นลำดับตามธรรมดา ผู้ไม่มีความฉลาดคือไม่มีปัญญาเป็นพื้นเดิมอยู่บ้าง จะสามารถรวบรวมกำลังจิตของตนเพ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือในหลักวิชาอันใดอันหนึ่งได้ โดยเหตุนี้เองเราไม่ควรแปลกใจว่าทำไมนักปราชญ์แห่งโยคะในสมัยนี้จึงค่อนข้างหายากด้วยว่าเราก็รู้กันอยู่แล้ว หาผู้เอาใจใส่ในหลักปรัชญาส่วนนี้น้อยนัก

พลาโตและโสเครติส เป็นปรัชญาเมธีกรีก **ขงจื้อ** เป็นปรัชญาเมธีของจีน ปรัชญาของท่านเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปรัชญาชั้นโลกีย์ทั้งสิ้น หลักวิชาในส่วนความคิดที่ประกอบด้วยความเชื่อมั่นในสมรรถภาพของตนเอง เป็นเรื่องปรัชญาของท่านเหล่านั้น

กำลังแห่งโลกียปัญญาเหล่านี้เมื่อมีมากขึ้น ย่อมหนุนกับตนเองให้เป็นโลกุตตรปัญญา กำลังปัญญาเหล่านี้ล้วนอาศัยกำลังของใจเป็นประธานทั้งสิ้น ถ้ากำลังใจมากกำลังปัญญาก็เจริญขึ้นมาก เพราะฉะนั้นสมาธิจึงเป็นของจำเป็นสำหรับนักศึกษาในหลักวิชาทั่วไป ความคิดที่แยบคายปัญหาที่ลึกลับล้วนแต่มีอยู่ในเรื่องราวของนักสมาธิทั้งสิ้น จงพิเคราะห์ดูให้ดีจะเห็นได้ว่า นักปรัชญาหรือนักวิทยาศาสตร์ เช่น **นิวตัน** เป็นต้น ล้วนแต่เป็นผู้มีกำลังใจดีด้วยกันทั้งสิ้น

โลกุตตรปัญญาที่จริงแท้ มีแต่ญาณปัญญาอย่างเดียวเท่านั้น แต่ที่กล่าวในเบื้องต้นว่ามีสัญญาปัญญาแห่งโลกุตตระอีกนั้นหมายเอาความจดจำในเรื่องแห่งหลักวิชา ส่วนโลกุตตระและเข้าใจไปตามสัญญาที่มีนั้น สัญญาปัญญาชนิดนี้ยังมีอยู่โดยมากในหมู่นักศึกษาทั่วไป

แต่ญาณปัญญา คือโลกุตตรปัญญาที่จริงแท้นั้นมีอยู่น้อยเพราะคนโดยมากเห็นว่า การบรรลุถึงปัญญาชนิดนี้เป็นของเหลือวิสัย ผู้ที่เชื่อในสมรรถภาพของตนเต็มที่เท่านั้นจะบรรลุถึงปัญญาชนิดนี้ได้

ญาณปัญญา ในส่วนโลกุตตระกล่าวถึงสมรรถภาพของญาณโดยเฉพาะ มีอยู่ ๖ ประการคือ ญาณปัญญาโลกีย์ ๕ ชนิดแก่กล้าเป็นญาณปัญญาโลกุตตระ และอาสวักขยญาณความรู้ว่าอาสวะเป็นเครื่องหุ้มห่อดวงจิตสิ้นไปเสียแล้ว รวมทั้งหมดเรียกว่า อภิญญา ๖

ว่าโดยปัญญาที่สำเร็จเป็นวิชามีอยู่ ๓ ชนิด เรียกว่า วิชา ๓ คือ

๑. **ปุพฺเพนิวาสญาณ** รู้ถึงความเป็นอยู่ของตนเองในภพก่อน ๆ ถอยลงไปจากภพจากชาติอันนี้

๒. **จุตูปปาตญาณ** รู้ถึงจุติและอุบัติคือความเคลื่อนไป และความเกิดขึ้นของปฏิสนธิวิญญาณ

๓. **อาสวกฺขยญาณ** รู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะเครื่องหุ้มห่อจิต

ว่าโดยส่วนปัญญาที่สำเร็จเป็นมหาปัญญา หรืออภิปรัชญาที่จริงแท้โดยเฉพาะ หมายเอาความเข้าใจแตกฉานคล่องแคล่วในปฏิจจสมุปบาท คือเหตุผลที่ต่อกันเป็นลำดับ ทั้งฝ่ายข้างเกิดและฝ่ายข้างดับ เรียกว่า ปฏิสัมภิทา ๔ คือ

๑. **ธมฺมปฏิสมฺภิทา** แตกฉานในเหตุเกิดและเหตุดับ

๒. **อตฺถปฏิสมฺภิทา** แตกฉานในผลแห่งเหตุทั้ง ๒ นั้น

๓. **นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา** แตกฉานทั้ง ๒ เงื่อนคือทั้งเหตุและผล

๔. **ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา** สามารถโต้ตอบในความสัมพันธ์ของเหตุและผลเหล่านี้ได้คล่องแคล่ว

ปัญญาอีกชนิดหนึ่ง เป็นปัญญาที่เป็นไปเฉพาะการแก้ไขตนจากความหมุนเวียนในวัฏฏะเท่านั้น เรียกว่า **"วิปัสสนาปัญญา"** วิปัสสนาปัญญานี้แยกออกเป็น ๘ ชนิดโดยคุณภาพ คือ

๑. **ปุพฺพนฺเต ญาณํ** รู้เบื้องต้นหรือเค้าของชีพ

๒. **ปรนฺเต ญาณํ** รู้เบื้องปลายของชีพ

๓. **ปุพฺพนฺตาปรนฺเต ญาณํ** รู้สนธิเงื่อนต่อระหว่างต้นและปลายแห่งความเป็นไปของชีพ

๔. **ปฏิจฺจสมุปฺปาเท ญาณํ** รู้ปฏิจจสมุปบาท คือความเกิดขึ้นและดับไปเป็นลำดับแห่งเหตุผลของชีพ

๕. **ทุกฺเข ญาณํ** รู้กองทุกข์

๖. **ทุกฺขสมุทฺเย ญาณํ** รู้เหตุเกิดของทุกข์

๗. **ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ** รู้ความดับทุกข์

๘. **ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ** รู้มรรคาดำเนินถึงความดับทุกข์

มหาปัญญาหรืออภิปรัชญาทั้ง ๔ ชนิดคือ อภิญญาณ ๖ วิชชา ๓ ปฏิสัมภิทา ๔ วิปัสสนาปัญญา ๘ มีอยู่โดยเฉพาะคุณภาพที่สูงสุด มีเฉพาะพระอรหันต์เท่านั้น

ปฏิสัมภิทา ๔ และวิปัสสนาปัญญา ๘ มีได้แต่พระอริยะชั้นเสขะด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีกำลังอ่อนกว่าอภิปรัชญาของพระอรหันต์อยู่นั่นเอง เพราะความชำนาญในการพิสูจน์มีมากกว่ากัน

ความแตกต่างระหว่างอภิปรัชญาโลกีย์และโลกุตตระ

๑. สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง

๒. สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์

๓. สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา สังขารทั้งหมดเป็นอนัตตา

ในธัมมนิยามสูตร พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงยืนยันด้วยพระปัญญาของพระองค์ว่า พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด ความที่ธาตุดำรงอยู่ ความกำหนดอาการของธาตุก็มีอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดา ธาตุเหล่านี้จะไม่มีใครรู้ เพราะไม่มีใครเป็นนักพิสูจน์ ธาตุเหล่านี้รวมทั้งอาการจะเป็นของลึกลับอยู่เสมอ จนกว่าเมื่อใดพระพุทธเจ้าทรงเกิดขึ้นในโลก พระองค์เป็นนักวิทยาศาสตร์ นักเคมีผู้เยี่ยมกว่าใครทั้งสิ้น ได้ทำการพิสูจน์ทดลองในเรื่องธาตุเหล่านี้ รู้แจ้งชำนิชำนาญด้วยพระองค์เอง เมื่อพระองค์ทรงทราบแล้ว ได้ทรงเป็นศาตราจารย์คนแรกของโลกที่อ้างหลักฐานเปิดเผยจากสภาวะที่ลึกลับ กลับเป็นสภาวะที่ไม่ลึกลับของเรื่องธาตุทั้งหลายที่มีอยู่

ผู้จะรู้จักธาตุและอาการได้ถูกต้องสิ้นเชิง มีแต่นักวิปัสสนาเท่านั้น นักวิปัสสนากระทำการค้นคว้าพิสูจน์ด้วยกำลังแห่ง "**ยถาภูตญาณทัสสนะ**" คือความรู้เห็นที่เป็นจริง "**ยถาภูต**" แปลว่า ความเห็น ยถาภูตเป็นคำแสดงคุณภาพของญาณทัสสนะว่า ความรู้ความเห็นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ญาณและทัสสนะหรือความรู้ความเห็น เป็นลักษณะของปัญญาชนิดเดียว "**ยํ ญาณํ**

ตํ ทสฺสนํ” ความรู้อันไหนความเห็นอันนั้น มีบทวิเคราะห์ว่า “**ญาณญฺจ ทสฺสนญฺจ ญาณทสฺสนํ**” รู้ด้วยเห็นด้วยชื่อว่า “**ทั้งรู้ทั้งเห็น**” ใจที่อบรมดีแล้วมั่นคงย่อมมีกระแสความรู้ชนิดหนึ่งเกิดขึ้น เมื่อแก่กล้าแล้วปรากฏแสงสว่างไสวใจเบิกบานบริสุทธิ์ กระแสแห่งความสว่างนั้นเรียกว่าญาณทัสสนะเป็นเครื่องมือสำคัญในการค้นคว้าหลักธรรมธาตุทั้งหมด ถ้าปราศจากกำลังแห่งญาณทัสสนะนี้แล้ว จะไม่มีใครเลยสามารถรู้ในความลึกลับแห่งสรรพธาตุเหล่านี้ได้

นักวิทยาศาสตร์แห่งโลกปัจจุบัน กระทำการพิสูจน์ทดลองในห้องทดลอง และลงเนื้อความสันนิษฐานความจริงตามความปรากฏเปลี่ยนแปลงในขณะแห่งการพิสูจน์นั้น เวลานี้นักวิทยาศาสตร์เหล่านั้นได้ลงมติพร้อมกันว่าทุกสิ่งเป็นของสูญเปล่าตามหลักอนัตตาของพระพุทธเจ้า

แต่ความรู้อนัตตาของนักวิทยาศาสตร์เหล่านั้นยังหาถูกต้องตามหลักของพระพุทธเจ้าครบถ้วนไม่ “**สุญฺญตทิฏฺฐิ**” ความเห็นว่าสูญนั้นไม่ใช่มติของพระพุทธเจ้า ความเห็นว่าสูญคืออนัตตา กับความเห็นว่าสูญเป็นสูญญตทิฏฐินั้นต่างกัน ความเห็นในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าทุกสิ่งมีเหตุเป็นแดนเกิดเมื่อจะดับไปก็ต้องดับแต่เหตุก่อน จะดับไปลอย ๆ ไม่ได้ ในทางพุทธศาสนากล่าวว่า “**นิสฺสตฺโต**” ไม่มีสัตว์ “**นิชฺชีโว**” ไม่มีชีวะ “**สุญฺโญ**” สูญเปล่า โดยหลักอุกฤษฏ์ แต่มิได้ปฏิเสธความเกิดอีกในอนาคตของปฏิสนธิวิญญาณ ในเมื่อมีเหตุให้เกิดคือ อวิชชาและตัณหายังมีอยู่ซึ่งผิดจากความเห็นของนักวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน

โดยนักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันเห็นว่า ความเกิดอีกของ “**ปฏิสนธิวิญญาณไม่มี ปรโลกไม่มี มีเพียงชาติเดียวเท่านั้น**” เขาได้กล่าวหลักนี้ด้วย

การทดลองในห้องทดลอง เขาได้พยายามตั้งหลายครั้งเพื่อจะพิสูจน์ให้เห็นจริงในเรื่องวิญญาณ แต่ลงท้ายก็หาสำเร็จไม่ อาศัยเหตุนี้เขาได้กล่าวว่าสูญ ซึ่งคล้ายคลึงกับหลักอนัตตาของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก

พระพุทธศาสนาเห็นว่าทุกสิ่งเป็นของดำรงอยู่มีอยู่จริง ทางวิทยาศาสตร์ก็กล่าวว่า สรรพวัตถุก็มิได้สูญหายไปจากโลก ภายใต้รัศมีแห่งแสงจันทร์ไม่มีอะไรเป็นของใหม่ นี้เป็นความที่ตรงกันระหว่างพุทธศาสนากับนักวิทยาศาสตร์ แต่ถึงกระนั้น พูดโดยความหมาย ความเห็นของพุทธศาสนาหมายความลึกซึ้งกว่าวิทยาศาสตร์

คำว่า "**ทุกสิ่ง**" ของพุฑูศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ

๑. **สงฺขตธมฺม** สิ่งที่หมุนเวียนไปตามเหตุที่ปรุงแต่ง

๒. **อสงฺขตธมฺม** สิ่งที่ไม่หมุนเวียนไปตามเหตุที่ปรุงแต่ง

ด้วยเหตุนี้ "**อนัตตา**" จึงถูกแยกออกเป็นสองชนิดตามสรรพธาตุที่มีอยู่ สังขตธรรมก็เป็นอนัตตา อสังขตธรรมก็เป็นอนัตตา คำว่า "**อนัตตา**" แปลว่า "**ไม่มีอัตตา**" ในทางพุทธศาสนาได้มีความเห็นว่าไม่มีอัตตา หรืออาตมันในสิ่งใด ๆ เลยทุกสิ่งเป็นแต่สักว่าของมีอยู่เท่านั้น พระบาลีว่า "**ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตํ อนตฺตา ยทนตฺตา ตํ เนตํ มม เนโสหมสฺมิ น เมโส อตฺตาติ**" แปลว่า "**สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวของเรา**" ในพระบาลีนี้กล่าวรวมอาการทั้งสามลงในวัตถุธาตุอันเดียวว่า "**สิ่งที่ไม่เที่ยงนั่นแหละเป็นทุกข์และเป็นออัตตาด้วย**" ความหมายของวัตถุธาตุชนิดนี้ได้แก่ สังขตธรรม คือ สิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจแห่งปัจจัย

อสังขตธรรม ซึ่งเป็นธรรมธาตุที่ไม่เปลี่ยนแปลงนั้น ไม่เป็นอนิจจังและทุกขัง แต่เป็นอนัตตา อสังขตธรรมถึงแม้จะไม่เปลี่ยนแปลงก็ยังคงมั่นอยู่ในหลักที่ว่า มิใช่อนัตตาและชีวะ

วิธีการอบรมจิตในพุทธศาสนามี ๒ ชนิด คือ

๑. **สมถะ** ทำให้สงบระงับ

๒. **วิปัสสนา** อบรมปัญญาให้รุ่งเรือง

นักอบรมจิตทั้งสองประเภทนี้ ย่อมมุ่งต่อความเป็นอิสระของดวงจิตเป็นเกณฑ์ ปรัชญาของนักฝึกจิตก็คือ ความเข้าใจในเรื่องของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แห่งสรรพธาตุนั่นเอง

นักสมถะจะสามารถรู้ได้แต่เพียงว่า สรรพวัตถุธาตุเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เท่านั้นเอง ส่วนอนัตตานั้นเป็นของละเอียดทำความรู้แจ้งของจิตในชั้นสมถะ เห็นแต่เพียงอาการที่หยาบ ๆ เท่านั้น อนัตตาเป็นเรื่องของปัญญาโดยตรง เหตุฉะนั้น ผู้รู้จักอนัตตาจึงควรเรียกได้ว่า **อภิปรัชญาเมธี** โดยชอบธรรม

ผู้เห็นอนัตตาในชั้นโลกีย์ได้แก่ นักวิปัสสนาในชั้นสังขารุเปกขาญาณ เห็นโดยการเพ่งจิตประกอบด้วยญาณทัสสนะอันแจ่มแจ้งขึ้นเป็นลำดับความแก่กล้าของความเพ่งเฉยในสังขารผู้บรรลุถึงญาณ ชั้นสังขารุเปกขาญาณ ได้ผ่านความรู้สึกในส่วนความเที่ยงความเป็นทุกข์ของสังขารมาแล้วในชั้นนี้ ต้องทำความเพ่งเฉยคอยจับอาการของสังขาร เปรียบเหมือนชาวประมงผู้ทอดแหจับตาคอยเพ่งมองดูปลาที่ขึ้นบนผิวน้ำในเวลาคลื่นลมสงัดฉันนั้น

ความชุลมุนของจิตมีอยู่ตราบใด ความชุลมุนของสังขารของสรรพวัตถุธาตุก็ยังชุลมุนอยู่ตราบนั้น ความชุลมุนนั้นไม่อำนวยผลดีในเรื่องของปรัชญา

ส่วนนี้ แต่ถึงอย่างไรก็ตามความชุลมุนนั้นต้องเป็นขั้นต้นเสมอ และอำนวยผลให้รู้ความจริงในส่วนชุลมุนนั้นเมื่อรู้ความจริงในส่วนชุลมุนแล้วจิตจะหยุดนิ่งไม่ชุลมุน แต่จะสงบดูท่วงทีของความชุลมุนอีกทีหนึ่ง จิตเพ่งเฉยมากเท่าใดความจริงของสรรพวัตถุธาตุเหล่านั้นก็ปรากฏมากขึ้นเท่านั้น

อาการ ๓ อย่างของสรรพวัตถุธาตุส่วนที่เปลี่ยนแปลงจะปรากฏขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งทำลายไปทุก ๆ ส่วน เมื่อสรรพวัตถุธาตุเหล่านั้นถึงความทำลายไป ความจริงในเรื่องอัตตาและชีวะก็ปรากฏชัดเจนทันที คือปรากฏว่าไม่มีอัตตาหรือชีวะในสรรพวัตถุธาตุเหล่านั้นการเห็นความจริงของสรรพวัตถุธาตุตั้งแต่ความเปลี่ยนแปลงขั้นต้นจนกระทั่งความสลายไปในที่สุด ด้วยกระแสแห่งญาณทัสสนะรู้ชัดว่าไม่มีอัตตาหรือชีวะในสิ่งเหล่านั้นจัดเป็นอภิปรัชญาโลกีย์

ได้กล่าวแล้วว่า อนัตตาลักษณะนั้นเป็นลักษณะที่มีอยู่ในธรรมธาตุ ๒ ชนิด คือ ความจริงแห่งธรรมธาตุที่ ๑ ได้ประจักษ์ชัดแล้วแก่อภิปรัชญาส่วนโลกีย์ แต่ธรรมธาตุที่ ๒ เป็นธาตุที่ละเอียด พึงจะรู้ได้ด้วยอภิปรัชญาส่วนโลกุตตระ

ความรู้อนัตตาในธรรมธาตุที่ ๑ ย่อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลแก่ความรู้อนัตตาในธรรมธาตุที่ ๒ ผู้ไม่รู้อภิปรัชญาส่วนโลกีย์มาก่อนจะไม่สามารถทราบอภิปรัชญาส่วนโลกุตตระได้เลย

ธรรมธาตุตัวที่ ๑ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สังขาร** แปลว่า **ปรุงแต่ง**

ธรรมธาตุตัวที่ ๒ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **วิสังขาร** แปลว่า **ไม่ปรุงแต่ง**

สังขารและวิสังขาร อัตตาและอนัตตา อนัตตาโลกีย์และอนัตตา-โลกุตตระ เป็นของคู่กัน และมีเหลี่ยมปิดเหลี่ยมเปิดกันอยู่ในที่วิชาในเรื่อง

ค้นคว้าชนิดนี้เป็นวิชาน่ารู้และน่าอัศจรรย์ ไม่เหลือหรือเกินความสามารถของผู้ตั้งใจจริง

วิสังขารหรืออสังขตธาตุ เป็นอนัตตาตัวที่ ๒ สามารถพิสูจน์ได้จนเข้าใจประจักษ์ชัด ด้วยอำนาจญาณทัสสนวิสุทธิคือความรู้เห็นที่หมดจด ผู้บรรลุถึงญาณทัสสนวิสุทธิแล้วรู้จักอสังขตธาตุ มีชื่อเรียกในทางพุทธศาสนาว่า "**พระอริยะ**" หรือ "**อริยบุคคล**" แปลว่าผู้ไปจากข้าศึก ความรู้ของตนเองเป็นเครื่องตัดสินตนเอง ไม่ต้องให้ใครมาตัดสินให้ ไม่ต้องมีประกาศนียบัตร

อนัตตาโลกีย์และอนัตตาโลกุตตระเหมือนกันโดยฐานไม่มีอัตตา หรือชีวะ แต่ไม่เหมือนกันโดยอาการ อนัตตาโลกีย์เป็นเรื่องของสังขาร อนัตตาโลกุตตระเป็นเรื่องของวิสังขาร สังขารมีความเปลี่ยนแปลง วิสังขารไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อค้นคว้าในเรื่องสังขารสิ้นเชิงแล้ว ก็จะรู้จักวิสังขารได้ทันที เพราะสังขารเป็นเครื่องปิดวิสังขาร คล้าย ๆ กับเปลือกไม้หุ้มแก่นไม้ เมื่อถากเปลือกออกแล้วก็จะเห็นแก่นได้ทันที

ญาณทัสสนะที่สามารถเข้าใจในวิสังขารได้ นอกจากญาณทัสสนวิสุทธิแล้ว ยังมีอีกญาณหนึ่งเรียกว่า "**โคตรภูญาณ**" เป็นญาณพิเศษแปลว่า "**ความรู้ครอบโคตร**" ความรู้ชนิดนี้จะเรียกว่าโลกีย์ก็มิใช่ จะเรียกว่าโลกุตตระก็ไม่เชิง เป็นความรู้ชนิดที่เรียกว่ายังครึ่ง ๆ กลาง ๆ อยู่ในระหว่างการพิสูจน์เพื่อความแน่ใจ คล้าย ๆ กับนายพรานถือปืนที่กำลังตั้งท่าเล็งยิงนกอยู่ แต่ยังมิทันได้ลั่นไกฉันนั้น

โคตรภูญาณนี้ได้แก่สังขารุเปกขาญาณที่แก่กล้าเต็มที่มีลำดับแห่งการเปลี่ยนแปลงดังนี้

๑. **สังขารุเปกขาญาณ** เพ่งเฉยในสังขาร

๒. **อนุโลมิกญาณ** เพ่งตามเหตุผลที่ปรากฏ

๓. **อุปจาร** กำลังญาณมุ่งต่อวิสังขาร

๔. **โคตรภูญาณ** กำลังญาณที่ได้ทั้งอนัตตาโลกีย์และอนัตตาโลกุตตระ

ผู้บรรลุถึงโคตรญาณแล้วเป็นอันเชื่อแน่ได้ว่าจักบรรลุถึงญาณทัสสนวิสุทธิ ถ้าเปรียบเหมือนกับการเดิน เท้าหนึ่งเหยียบโลกุตตระอีกเท้าหนึ่งเหยียบโลกีย์ แต่โลกุตตระมีกำไรตรงที่ผู้นั้นมีความปรารถนาจะไปสู่โลกุตตระ หามีความอาลัยในโลกีย์ไม่ เมื่อเป็นดังนี้ เราก็ทายได้ทันทีว่า เท้าที่ ๒ จักก้าวตามเท้าที่ ๑ เป็นแม่นมั่น

ญาณทัสสนวิสุทธิเป็นมรรค เป็นความแก่กล้าถึงขีดสุดของสังขารุเปกขาญาณ ความเข้าใจในเหตุและผลที่ประกอบด้วยญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นเหตุเครื่องรู้ย่อมเป็นความเข้าใจที่ชัดเจนสามารถตัดความสงสัย ความไม่รู้ในสิ่งที่ตนพิจารณาได้อย่างเด็ดขาด ความเด็ดขาดนี้เรียกว่า "**สมุจเฉท**" ถ้าเป็นความพ้นจากบ่วงของจิตเรียกว่า "**สมุจเฉจวิมุตติ**" ถ้าเป็นความตัดสังโยชน์เครื่องผูกพันจิตเรียกว่า "**สมุจเฉทปหาน**"

ผู้บรรลุถึงขีดขั้นแห่งอภิปรัชญาโลกุตตระมี ๔ ประเภท คือ

๑. **โสตาปนฺน** พระโสดาบัน

๒. **สกิทาคามิ** พระสกิทาคามี

๓. **อนาคามิ** พระอนาคามี

๔. **อรหนฺต** พระอรหันต์

พระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ มีความรู้เห็นเข้าใจในเรื่องของสรรพวัตถุธาตุทั้ง ๒ ประเภท แต่ความรู้นั้นยังมีอ่อนแก่กว่ากันตามลำดับชั้นคือ

พระโสดาบัน อ่อนกว่าพระสกิทาคามี

พระสกิทาคามี อ่อนกว่าพระอนาคามี

พระอนาคามี อ่อนกว่าพระอรหันต์

พระอรหันต์เป็นนักอภิปรัชญาชั้นสูงเยี่ยมกว่าชั้นใด ๆ ทั้งสิ้นเป็นเยี่ยมทั้งฝ่ายกำลังจิตและกำลังปัญญา ได้บรรลุถึงอิสรภาพสันติภาพอย่างยอดเยี่ยม พระอริยบุคคลทั้ง ๔ เหล่านี้ มีการตัดสังโยชน์เครื่องผูกพันจิต และความประชุมลงแห่งมรรคเรียกว่า **"มรรคสามัคคี"** เป็นเครื่องจำแนกให้ต่างกัน

สังโยชน์ ๑๐

สังโยชน์เครื่องผูกพันจิต กระทำจิตให้หมองมัว ไม่รู้จริงมีอยู่ ๑๐ ชนิด คือ

๑. **สกกายทิฏฐิ** ความเข้าใจผิดในกายของตน

๒. **วิจิกิจฉา** ความสงสัยในวิสุทธิส่วนเป็นรัตนะ

๓. **สีลพฺพตปรามาส** ความปรามาสในศีลและวัตร

๔. **กามราค** ความกำหนัดในกามารมณ์

๕. **ปฏิฆ** ความน้อยใจ

๖. **รูปราค** ความพอใจในการเพ่งรูป

๗. **อรูปราค** ความพอใจในการเพ่งอรูป

๘. **มาน** ความถือตัวด้วยอำนาจสังขาร

๙. **อุทฺธจฺจ** ความฟุ้งซ่าน

๑๐. **อวิชฺชา** ความไม่รู้แจ้ง

พระโสดาบัน ละสังโยชน์ ๓ เบื้องต้นคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ได้ขาด

พระสกิทาคามี กระทำกามราคะและปฏิฆะให้เบาบาง

พระอนาคามี ตัดกามราคะและปฏิฆะได้เด็ดขาด สังโยชน์ทั้ง ๕ ประการ พระอนาคามีกำจัดได้หมดสิ้น

พระอรหันต์ ตัดสังโยชน์เบื้องบนอีก ๕ ได้เด็ดขาด สังโยชน์ทั้ง ๑๐ ได้หมดเชื้อไป เพราะอำนาจอรหัตตมรรคญาณ

สังโยชน์ ๑๐ นี้เป็นเครื่องผูกรัดจิตให้ได้รับความทุกข์ด้วยการเวียนเกิดอีกจนนับครั้งไม่ถ้วน แบ่งออก ๒ ตอน คือ

ตั้งแต่ ๑ ถึง ๕ เรียกว่า "**โอรัมภาคิยสังโยชน์**" แปลว่า สังโยชน์มีในส่วนเบื้องต่ำ

ตั้งแต่ ๖ ถึง ๑๐ เรียกว่า "**อุทธัมภาคิยสังโยชน์**" แปลว่า สังโยชน์มีในส่วนเบื้องสูง

ความเวียนเกิดในภพต่าง ๆ ย่อมมีสูงและต่ำตามอำนาจหนักเบาของสังโยชน์เหล่านี้ ถ้าโอรัมภาคิยสังโยชน์มีกำลังกล้า ก็เป็นเหตุฉุดให้ไปเกิดในกำเนิดต่ำ เช่น เป็นเปรต เป็นสัตว์ดิรัจฉานเป็นต้น ถ้าอุทธัมภาคิยสังโยชน์มีกำลังกล้าก็เป็นเหตุชักนำให้ไปเกิดในกำเนิดสูง เช่น เป็นพรหม เป็นเทวดาเป็นต้น ถ้าตัดสังโยชน์หมดสิ้นแล้วเหตุให้เกิดอีกไม่มี "**ก็ไม่ต้องเกิด**" เป็นอันว่าหมดความรัดรึงความเป็นทาสกันเสียที

สังโยชน์ ๑๐ ไม่ใช่เรื่องของวัตถุธาตุใด ๆ เลย แต่เป็นสิ่งที่อาศัยแอบแฝงอยู่ด้วยกันกับสรรพวัตถุธาตุ เมื่อนักพิสูจน์ทำลาย พิสูจน์ตรวจค้นในสรรพวัตถุธาตุต่าง ๆ มากเท่าใด สังโยชน์ที่เป็นเครื่องแอบแฝงก็พลอยทำลาย

หายไปพร้อมกันกับการพิสูจน์ธาตุเท่านั้น แท้จริงสรรพวัตถุธาตุไม่ใช่เครื่องกีดกันหรือผูกพันจิตแต่ประการใดเลย สังโยชน์ซึ่งเป็นเครื่องแอบแฝงต่างหากเป็นเครื่องผูกพันจิต

สังโยชน์ ๑๐ ว่าโดยส่วนใหญ่เป็นรากเหง้าของเหตุทั้งหมด ส่วนให้เกิดทุกข์มีอยู่เพียง ๒ อย่างเท่านั้นคือ

๑. **อวิชฺชา** ความไม่รู้แจ้ง

๒. **ตณฺหา** ความหมุนไปด้วยอำนาจอารมณ์

อวิชชา เป็นรากเหง้าเค้ามูลของสังโยชน์ทุกชนิด ของเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งมวล มีพระบาลีกล่าวไว้ว่า "**อวิชฺชา นิวรณํ ตณฺหาสญฺโญชนํ**" อวิชชาเป็นนิวรณ์เครื่องห้าม ตัณหาเป็นสังโยชน์เครื่องผูก ตัณหาเป็นอาการของอวิชชา ถ้าอวิชชาไม่มีตัณหาก็ไม่มี หมดอวิชชาและตัณหาแล้วก็เป็นไทย จิตได้บรรลุแล้วซึ่งวิมุตตานุตตริยะ คือ ความหลุดพ้นอย่างเยี่ยมยอด อิสรภาพของจิตมีได้เพราะการทำลายอวิชชาและตัณหาได้เด็ดขาด ในอุทานของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงเปล่งในการตรัสรู้เป็นปฐมตอนหนึ่งว่า "**วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ**" แปลว่า จิตของเราได้ถึงแล้วซึ่งวิสังขาร เพราะเราได้ถึงแล้ว ซึ่งความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลาย เป็นการยืนยันว่า "**จิตดิ้นรนกระหายหมุนเวียนเพราะตัณหา**" เมื่อตัณหาได้สิ้นไปเพราะความขาดแห่งอวิชชาแล้ว จิตก็พลันบรรลุถึงความมั่นคง ไม่ดิ้นรน ไม่กระหาย ไม่หมุนเวียนไปในสังสารวัฏอีกต่อไป

มรรค ๘ กับสังโยชน์ เป็นข้าศึกของกันและกัน ถ้าใครมีสังโยชน์มากสังโยชน์จะกีดกันมรรค ๘ เสีย ศีล สมาธิ ปัญญา จะไม่มีแก่ผู้บรรทุกสังโยชน์ไว้มากมาย ถ้าใครบำเพ็ญมรรค ๘ ให้มีในตัวมากเท่าใด สังโยชน์ก็จะอ่อน

กำลังมากเท่านั้น “**มรรคสามัคคี**” การรวมกำลังแห่งมรรค ๘ ทำลายสังโยชน์ทุกครั้ง ได้ทำลายอวิชชาลงไปด้วยตามลำดับ ไม่ได้หมายความว่า อวิชชาจะสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรคญาณ เพียงญาณเดียวเท่านั้น แต่หมายความว่า อวิชชาจะอ่อนกำลังลงไปตามลำดับแห่งความเจริญขึ้นของมรรค และจะหมดกำลังอย่างจริงจังด้วยอำนาจของอรหัตตมรรคญาณ ความแก่กล้าเต็มที่ของมรรคญาณเป็นเครื่องกำหนดให้รู้

ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ผสมกันถูกส่วนดีแล้ว สำเร็จเป็น “**ญาณทัสสน-วิสุทธิ**” เป็นองค์มรรค ซึ่งเรียกว่ามรรคสามัคคี กำลังของมรรคประชุมกัน ๔ ครั้ง เท่ากับกำลังของสังโยชน์ ๑๐ สิ่งที่มีกำลังเท่ากันจะอยู่ในบริเวณเท่ากันในวัตถุธาตุอันเดียวกันไม่ได้เมื่อมรรคเจริญเต็มที่แล้ว สังโยชน์ก็เสื่อมเต็มที่ สองสิ่งนี้ย่อมตรงกันข้ามเสมอไปทุกครั้ง

มรรคญาณ-ผลญาณ

ความรู้เป็นเครื่องตัดสินตนเอง ในเมื่อสังโยชน์ได้ขาดไปเพราะความประชุมลงแห่งมรรค เป็นโลกุตตรญาณมี ๒ ชนิด คือ

๑. ขยญาณ รู้ในความสิ้นไปแห่งสังโยชน์

๒. อนุปปาทญาณ รู้ในความไม่เกิดอีกแห่งสังโยชน์

ขยญาณ เรียกว่า มรรคญาณ

อนุปปาทญาณ เรียกว่า ผลญาณ

ในพระสูตรต่างๆ โดยมากมักมีการแสดงถึงญาณเหล่านี้เสมอ เช่น ในอนัตตลักขณสูตรกล่าวว่า “**วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมีติญาณํ โหติ**” แปลว่า เมื่อหลุดพ้นก็รู้ว่าเราหลุดพ้น ความรู้ชนิดนี้เป็นมรรคญาณหรือขยญาณ ต่อจากนี้แสดงว่า “**ขีณาชาติ วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ กตํ กรณียํ นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ**

ปชานาติ” รู้ทั่วว่า ความเกิดสิ้นแล้ว การประพฤติเหมือนพรหมจบแล้วคือเต็มที่แล้ว กิจที่ควรทำเป็นอันกระทำแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้อีกไม่มี ความรู้ทั่วถึงอันนี้เป็นผลญาณ

มรรคญาณและผลญาณมีตามลำดับของความสิ้นไปแห่งสังโยชน์ แต่ในอนันตลักขณสูตรนี้เป็นญาณที่สุดเรียกว่า อรหัตตมรรคญาณ และอรหัตตผลญาณ การเรียกชื่อมรรคญาณและผลญาณมีกำหนดเรียกตามชั้นของการบรรลุ เช่น พระโสดาบัน เรียกว่า โสดาปัตติมรรคญาณ โสดาปัตติผลญาณ เป็นต้น

โลกีย์ไม่มีที่สิ้นสุด โลกุตตระมีความสิ้นสุด โลกีย์ไม่มีที่สุดเพราะความหมุนเวียนไม่รู้จบสิ้น โลกุตตระไม่มีที่สุดโดยคุณ แต่มีที่สุดแห่งการหมุนเวียนโดยเมื่อบรรลุถึงโลกุตตระอันสูงสุดแล้ว จักไม่เวียนเกิดอีกเป็นครั้งที่ ๒ ถึงแม้ลักษณะแห่งปรัชญาโลกีย์และโลกุตตระก็ต่างกัน โลกีย์ปรัชญาเฉื่อยชาไม่แหลมคมไม่มีความตกลงใจเด็ดขาดในวงของโลกีย์ สมรรถภาพแห่งปรัชญาชั้นโลกีย์มีได้เพียงการข่มไว้ด้วยกำลังเท่านั้น จะกำเริบขึ้นได้อีกในเมื่อกำลังแห่งการข่มหย่อนลงโลกุตตระปรัชญา ความว่องไวแหลมคมเด็ดขาดความเห็นของอภิปรัชญาอันนี้ จะต้องจริงจังเสมอ และไม่มีความเห็นผิดไปจากเดิมอีกเพราะได้บรรลุถึงขีดขั้นแห่งความจริงแล้ว

ปรัชญามีได้อย่างไร

ปรัชญาทั้ง ๒ ชนิดคือ โลกียปรัชญาและโลกุตตระ ปรัชญาย่อมมีเหตุเป็นแดนเกิด มิใช่เกิดขึ้นลอย ๆ ในข้างต้นได้กล่าวแล้วว่า “**ความเพ่งเป็นเหตุให้เกิดปัญญา**” ความเพ่งเป็นหลักรวมของเหตุแห่งปัญญาทั้งหมด เป็นหลักที่

ไม่มีปรัชญาเมธีคนใดปฏิเสธได้ ความสำเร็จผลเป็นสัทธาญาณสัมปยุต คือ ความเชื่อถือในสมรรถภาพของตนเองประกอบด้วยความรู้เป็นเครื่องประคอง

เหตุให้เกิดปัญญาว่าโดยหลักกว้าง ๆ มี ๓ คือ

๑. **สุต** การฟัง

๒. **จินฺต** การคิด

๓. **ภาวนา** การอบรม

การฟังเป็นหลักเบื้องต้นเมื่อฟังแล้วต้องคิด เมื่อคิดแล้วต้องทำให้เกิดมีขึ้นในตน เหตุทั้ง ๓ คือ การฟัง การคิด การอบรม ย่อมเจริญต่อเนื่องกันไปเป็นลำดับดังนี้

ปัญญาที่เกิดจากการอบรมจัดเป็นปัญญาที่ถูกต้องเป็นมรรคภาวนา ลำพังการฟังการคิดแต่ไม่มีอยู่ในตน เป็นเหตุให้สำเร็จปัญญาที่ไม่แน่ชัด ไม่มั่นคง ย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน

การฟังที่ประกอบด้วยการคิดและการภาวนา ย่อมให้ผลสำเร็จเป็นประโยชน์ดีเสมอ ในครั้งพุทธกาลปรากฏว่า ผู้ฟังได้บรรลุอภิปรัชญาในขณะแห่งการนั่งฟังนั้นมากมาย ในพระสูตรต่างๆ มักมีปรากฏเสมอ เช่น ในอาทิตตปริยายสูตรว่า "**เอวํ ปสฺสํ ภิกฺขเว สุตฺวา อริยสาวโก**" แปลว่า "**ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ฟังเห็นอยู่อย่างนี้**" คำว่า "**เห็นอยู่อย่างนี้**" นั้นหมายความถึงปรัชญาและอภิปรัชญานั่นเอง โดยผู้ฟังนั้นได้คิดตามเนื้อความที่ตนได้ฟังเห็นประจักษ์ชัดด้วยใจ การเห็นประจักษ์ชัดนั้น เป็นลักษณะของปัญญาที่แท้จริง

ปรัชญาในเรื่องพูดและเรื่องฟังเป็นเรื่องสำคัญ ตัวของมนุษย์เป็นตัววิทยาศาสตร์ทั้งตัว ถ้ามนุษย์ยังเป็นผู้รักตัวเองรักความเจริญที่ถูกต้องอยู่

วิทยาศาสตร์ประจำตัวของมนุษย์จะเจริญยิ่ง วิทยาศาสตร์ปัจจุบันได้ประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ด้วยการเทียบเคียงด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ แต่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ชั้นสูง จะแนะนำให้มนุษย์รู้จักใช้วัตถุธาตุที่มีอยู่ในตัวเอง เช่นเรื่องพูดและเรื่องฟัง นอกจากใช้ปากเป็นเครื่องส่งและใช้หูเป็นเครื่องฟังแล้ว ยังสอนให้ใช้กำลังไฟฟ้าอันเกิดจากดวงจิตเป็นกำลังหนุนให้การพูดและการฟังนั้นสำเร็จผลดีอีกด้วย

ใจ เป็นบ่อเกิดแห่งกระแสไฟฟ้า การกระทำ การพูด การคิด การฟัง หรือการอะไรทั้งหมด ถ้าปราศจากกำลังใจช่วยเหลือ จะรู้สึกว่าได้ผลน้อย มนุษย์ทุกคนจะสามารถทราบเรื่องราวของกันและกันได้อย่างดีด้วยสมรรถภาพของใจที่อบรมดีแล้วมีกำลังเข้มแข็ง

ธาตุทั้ง ๖

ในทางพุทธศาสนาจำแนกธาตุในสากลโลกเป็นส่วนใหญ่ ๆ ที่เป็นต้นเค้าของธาตุทั้งหลายไว้ ๖ ชนิด คือ

๑. ปฐวีธาตุ	ธาตุดิน
๒. อาโปธาตุ	ธาตุน้ำ
๓. เตโชธาตุ	ธาตุไฟ
๔. วาโยธาตุ	ธาตุลม
๕. อากาสธาตุ	อากาศธาตุ
๖. วิญญาณธาตุ	วิญญาณธาตุ

ธาตุทั้ง ๖ นี้มีอยู่ทั่วพิภพ แต่ละอย่างมีกระแสติดต่อถึงกันหมด ใจรวมอยู่ในจำพวกวิญญาณธาตุ ทุก ๆ คนมีใจเป็นใหญ่ใจเท่านั้นเป็นเครื่องรับ

และเครื่องส่ง พระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมปราชญ์แห่งเคมีวิทยา พระองค์ได้ทรงแสดงหลักวิชาด้วยพระโอษฐ์พร้อมด้วยกำลังใจเป็นผู้ส่งเสริม บรรดาผู้ฟังหลักวิชาเหล่านั้นที่ได้บรรลุถึงอภิปรัชญาได้ฟังด้วยหู พร้อมด้วยกำลังใจเป็นเครื่องดึงดูดดังนี้ ผู้ส่งหรือผู้แสดงก็ประกอบกำลังในการณ์นั้นเต็มที่ผู้รับหรือผู้ฟังก็เปิดเครื่องรับเต็มที่ ผลคืออภิปรัชญาก็เผล็ด (ผลิ) ออกมาทันที ถ้าผู้พูดและผู้ฟังไม่เข้าใจในหน้าที่ของตนเสียข้างใดข้างหนึ่ง ผลที่ได้รับจากการฟังนั้นก็ได้น้อย ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงผู้ไม่รู้ทั้งการฟังและการพูดเลย เรื่องการฟังและการพูดนี้ พึงดูการรับและส่งวิทยุเป็นตัวอย่าง

ธาตุภายใน-ธาตุภายนอก

กำลังแร่ธาตุทุกชนิดได้มีอยู่พร้อมมูลในตัวมนุษย์ ว่าโดยความติดต่อระหว่างธาตุภายในร่างและภายนอกร่าง มีอยู่ ๑๘ อย่างคือ

ก. ธาตุภายในร่าง

๑. **จกฺขุธาตุ** ธาตุคือ จักษุ
๒. **โสตธาตุ** ธาตุคือ หู
๓. **ฆานธาตุ** ธาตุคือ จมูก
๔. **ชิวฺหาธาตุ** ธาตุคือ ลิ้น
๕. **กายธาตุ** ธาตุคือ กาย
๖. **มโนธาตุ** ธาตุคือ ใจ

ข. ธาตุภายนอกร่าง

๑. **รูปธาตุ** ธาตุคือ รูป
๒. **สทฺทธาตุ** ธาตุคือ เสียง

๓. **คนฺธธาตุ** ธาตุคือ กลิ่น

๔. **รสธาตุ** ธาตุคือ รส

๕. **โผฏฺฐพฺพธาตุ** ธาตุคือ โผฏฐัพพะ

๖. **ธมฺมธาตุ** ธาตุคือ ธรรมารมณ์

ค. กระแสไฟเชื่อม

๑. **จกฺขุวิญฺญาณธาตุ** กระแสวิญญาณธาตุทางจักษุ

๒. **โสตวิญฺญาณธาตุ** กระแสวิญญาณธาตุทางหู

๓. **ฆานวิญฺญาณธาตุ** กระแสวิญญาณธาตุทางจมูก

๔. **ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ** กระแสวิญญาณธาตุทางลิ้น

๕. **กายวิญฺญาณธาตุ** กระแสวิญญาณธาตุทางกาย

๖. **มโนวิญฺญาณธาตุ** กระแสวิญญาณธาตุทางมโน

วิญญาณธาตุ เป็นกระแสไฟฟ้าในกายของมนุษย์ กระทำหน้าที่เชื่อมธาตุภายในกับภายนอก ธาตุภายในกับภายนอกกระทบกันเรียกว่า "**ผัสสะ**" ความกระทบกันนี้เป็นต้นเหตุของสิ่งทั้งหมดการค้นคว้าให้เข้าใจในความติดต่อระหว่างธาตุภายในกับธาตุภายนอกรวมทั้งกระแสแห่งวิญญาณธาตุเป็นทางแรกแห่งการบรรลุถึงอภิปรัชญาทั้งมวล

"**ใจ**" เป็นศูนย์กลางแห่งธาตุทุกชนิด รวมทั้งวิญญาณธาตุที่เป็นกระแสด้วย ถ้าใจไม่ทำการหรืออ่อนกำลังธาตุทุกชนิดก็พลอยอ่อนไปด้วย ถ้าใจทำการเข้มแข็งกำลังธาตุทุกชนิดก็พลอยเข้มแข็งไปด้วยเหตุเกิดของปัญญา ๓ อย่างคือ การฟัง การคิด การอบรม ก็คงมีใจเป็นศูนย์กลางเช่นเดียวกัน เนื่องด้วยเหตุเหล่านี้ จิตวิทยา จึงเป็นวิทยาที่ใหญ่ยิ่งกว่าวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย

เหตุให้เกิดปัญญาอีก ๔ อย่าง ทราบกันโดยทั่วไป โดยมากในหมู่ของนักเรียนทางโลกก็คือ

๑. สุต การฟัง

๒. จิตฺต การคิด

๓. ปุจฺฉา การไต่ถาม

๔. ลิขิต การจดไว้

แม้หลักทั้ง ๔ นี้ก็ยังคงอาศัยการอบรมทางใจเป็นเหตุแรกเช่นเดียวกัน นักเรียนผู้เรียนมาก โดยมีการเจริญปัญญา ๔ ประการนี้อยู่ในตน ย่อมทำตนให้เป็นผู้ฉลาดได้ ในหลักวิชาที่ตนได้ศึกษาเหล่านั้น นักเรียนก็คือผู้ศึกษาถึงเรื่องชีวิต ทั้งในวงแคบและวงกว้างไม่มีนักเรียนคนใดหรือนักศึกษาคนใดหลีกหนีจากหลักการศึกษาที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้แล้วได้

ผู้ศึกษาทุกคนมุ่งประสงค์ความรู้ ความรู้เป็นเหตุของความสุขที่แท้จริง ชีวิตเป็น "**มหันตทุกข์**" ก็ด้วยความไม่รู้ ความไม่ฉลาดนั่นเองเป็นเหตุใหญ่ เมื่อความจริงมีอยู่เช่นนี้ จึงสมควรอย่างยิ่งที่ทุกคนต้องศึกษาหลักวิชาในพุทธศาสนา เพราะพุทธศาสนาสอนสุขวิทยาประจำชีพของมนุษย์ โดยไม่จำกัดวัยหรือชั้นภูมิ ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะศึกษาสุขวิทยาประจำชีพของตนได้โดยชอบธรรม

กุลบุตรผู้ศึกษาความรู้ในโรงเรียน ได้ศึกษาสุขวิทยาทางร่างกายเป็นอย่างมาก แต่สุขวิทยาทางจิตเขาได้รู้มากอย่างนั้นไม่ ก็เมื่อมนุษย์ผู้ถูกเรียกว่ามนุษย์ มีชีวิตประกอบด้วย กายและจิตอยู่ทุกเมื่อ จะเป็นการดีอย่างไรด้วยการศึกษาก็เพื่อหาทางบำรุงสุขให้แก่ร่างกายเท่านั้น หรือกุลบุตรเหล่านั้นเห็นว่าสุขภาพทางจิตมีพอแล้ว ด้วยการบริหารกายให้เป็นสุข ไม่มีปราชญ์คนใดรับรองว่า กายเป็นใหญ่กว่าจิต แต่ในทำนองเดียวกัน ปราชญ์ทุกท่านจะรับรอง

ถ้ามีใครกล่าวว่า จิตเป็นใหญ่กว่ากาย จิตเป็นผู้รู้จักความสุขเป็นผู้รับเสวย กายเป็นแต่เพียงหน่วยหนึ่งที่ส่งเสริมจิตเท่านั้น

วิชาสรีรศาสตร์ ได้สอนให้กุลบุตรในโรงเรียน กุลบุตรผู้ศึกษาแบ่งแยกสรีระของตนและของผู้อื่นว่ามีส่วนนั้นเป็นอย่างนั้น นี่ช่างเป็นสรีรศาสตร์จริง ๆ เชียวหนอ มีอะไรบ้างที่นักศึกษาในสรีรศาสตร์รู้ อวัยวะส่วนสูงคือศีรษะนั่นคือสมอง มันสมองก็คือสิ่งอำนวยการคิดนึก และนั่นคือความเข้าใจเรื่องจิตของนักศึกษาเหล่านั้น ถ้านักศึกษาในโรงเรียนทางโลกทั้งหญิงและชาย ผู้มีความคิดฉลาดโดยส่วนมาก มักจะฉลาดเกินต้องการเสมอ เขากล่าวว่า "***เราจะเชื่อจะศึกษาในสิ่งที่มีเหตุผลไม่เกินวิสัยของตาเราจะเห็นได้เท่านั้น***" ตาของเขาเหล่านั้นมันสั้นเกินที่จะมองดูความจริงทุกอย่างให้ปรากฏเห็นเป็นความจริง ด้วยเหตุนี้หลักวิชาในพระพุทธศาสนาซึ่งโดยส่วนมากลึกลับซับซ้อน จะมองดูด้วยสายตาชนิดนั้นไม่เห็น จึงถูกลงโทษว่าเป็นวิชาที่เหลวไหล และบางทีก็ลงมติเอาดื้อ ๆ ว่า "***ไม่มีใครดอกจะทำได้อย่างที่ว่านี้***"

ผู้มีความคิดตริตรองเมื่อศึกษาสรีรศาสตร์แล้ว ควรจะศึกษาในหลักวิชาของพระพุทธเจ้าอีก จะได้มีความเข้าใจในสรีระทั้งหมดได้ถูกต้องว่าไม่ใช่แต่รูปอย่างเดียวที่มีอยู่ ถึงแม้นามคือสิ่งที่มีชื่อแต่ตาไม่เห็น ก็มีอยู่ในสรีระที่ทรงชีวิตอยู่ น่าชื่นชมในความละเอียดที่นักศึกษาในสรีรศาสตร์เข้าใจในเรื่องสรีระหรือร่างกาย ถ้านักศึกษาเหล่านั้นไม่ถือตัวว่าเรารู้พอแล้ว และไม่ดูหมิ่นพุทธศาสนา ศึกษาสุขวิทยาประจำชีพในพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดเจนเหมือนกับนักศึกษาสรีรศาสตร์ จิตศาสตร์เป็นวิชาที่จำเป็นต้องรู้เพราะสรีระและจิตประชุมกันจึงเรียกได้ว่า "**มนุษย์ผู้ทรงชีพ**" การศึกษาเจนจบในเรื่องสรีระจะเป็นปัจจัยอุดหนุนการศึกษาเรื่องจิตเป็นอย่างดี

จิตวิทยา ตรรกวิทยา เป็นวิชาที่นักเรียนในโรงเรียนในปัจจุบันนี้เอาใจใส่อย่างยิ่ง แต่ไม่มีครูคนใดชี้แจงหลักจิตวิทยาและตรรกวิทยาได้ชัดเจนกว้างขวางเท่าพระพุทธเจ้า นักเรียนเหล่านั้นได้รู้จิตวิทยาและตรรกวิทยาน้อยนัก ถ้าเธอเหล่านั้นไม่ศึกษาในวิชาของพระพุทธเจ้า จิตวิทยาและตรรกวิทยาจะแจ่มแจ้งแก่เธอได้อย่างไร ความเจริญแห่งการศึกษา ความเจริญแห่งปรัชญาของกุลบุตร ถ้าจะให้เป็นประโยชน์โดยแท้จริง ก็ควรจะให้กุลบุตรเหล่านั้นได้ศึกษาหลักวิชาแห่งการครองชีพในพุทธศาสนาพร้อมไปด้วย วัยเรียนคือวัยเด็ก ถ้าปล่อยให้วัยเรียนนั้นล่วงไปเสียด้วยการศึกษาวิชาส่วนอื่นทั้งหมด ความเข้าใจในหลักวิชาของพระพุทธเจ้าของกุลบุตรก็จะไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้เสียแล้ว การศึกษานั้นจะเป็นการถูกต้องตามหลักที่ดี ปลดเปลื้องความทุกข์ทั้งกายและจิตได้จริงจังละหรือ ?

"**จรรยา**" แปลว่าความประพฤติ ตามทางการศึกษามุ่งการฝึกกริยามารยาทให้เรียบร้อยตามหลักของพุทธศาสนา จรรยาไม่ได้มุ่งเฉพาะความประพฤติเรียบร้อยเพราะเพียงแต่อาการเท่านั้น เราจะเชื่อไม่ได้ว่านั่นเป็นความประพฤติที่ดีของเขา "**สุจริต**" คือ ความประพฤติดีในพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. กายสุจริต ความประพฤติดีทางกาย

๒. วจีสุจริต ความประพฤติดีทางวาจา

๓. มโนสุจริต ความประพฤติดีทางใจ

ข้อกฎหรือทางปฏิบัติในสุจริตธรรมทั้ง ๓ นี้ ก็ได้แก่มรรค ๘ มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบถูกต้องตามความจริงเป็นต้น มีสัมมาสมาธิความตั้ง

มั่นคงถูกต้องตามหลักวิชาที่จริงแท้เป็นที่สุด ซึ่งพูดโดยลักษณะมีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ศีล เป็นความปกติสุขของกายและวาจา

๒. สมาธิ เป็นความตั้งมั่นของใจที่อบรมดีแล้ว

๓. ปัญญา เป็นความเข้าใจในเหตุและผลของความทุกข์และความสุขประจำชีพ

กายสุจริตและวจีสุจริตเป็นศีล มโนสุจริตเป็นสมาธิ ความเข้าใจเว้นจากทุจริต ประพฤติสุจริตทั้งกาย วาจา ใจ เป็นปัญญา ผลของสุจริตทั้ง ๓ ก็คือ ความสงบสุข ผู้ประกอบด้วยสุจริตทั้ง ๓ นั้น ก็คือผู้มีความประพฤติดีเป็นที่ไว้วางใจของประชาชนทั่วไป ความเบียดเบียนตนและผู้อื่นไม่มีในผู้ประพฤติดีเช่นนี้

วิทยาศาสตร์ที่นักเรียนศึกษาตามแบบของปราชญ์ตะวันตกก็ไม่สามารถทัดเทียมกับ "**หลักปรมัตถธรรม**" ของพระพุทธเจ้า จิตวิทยาเรื่องสมาธิของนักเรียนที่ศึกษาตามแบบของนักจิตศาสตร์ชาวตะวันตก ก็อ่อนแอยิ่งกว่าหลักสัมมาสมาธิของพระพุทธเจ้าจรรยาที่พวกเธอศึกษากันยังเกี่ยวกับภูมิธรรมทางใจน้อยนัก ยังไม่มีผลเป็นความสุขได้จริงแท้

พ่อหนูและแม่หนูผู้เยาว์วัย ควรจะได้รับความอบรมในเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นภูมิธรรมประจำชีพของตนเสียก่อนที่จะเป็นหนุ่มเป็นสาว ใจของพ่อเล็กและแม่เล็กย่อมเตรียมพร้อมเพื่อการอบรมอยู่เสมอ หลักศีล สมาธิ ปัญญา ควรปลูกลงในระยะที่เป็นเด็กเช่นนี้ จะได้รับผลดี ไม่ใช่แต่ระยะนี้ระยะเดียวเท่านั้น ถึงแม้ระยะแห่งความเป็นนักเรียนก็เป็นระยะสำคัญยิ่งเช่นเดียวกัน นักเรียนทั้งชายและหญิงไม่ควรทิ้งหลัก ศีล สมาธิ ปัญญา ของ

พระพุทธเจ้าเสีย พูดโดยฐานะพุทธศาสนิก ถ้าเธอทิ้งหลักปฏิบัติตนที่สำคัญยิ่งเช่นนี้ เธอจะเป็นพุทธศาสนิกได้อย่างไร ถ้าพูดโดยหลักการศึกษา ผู้ปราศจากศีล สมาธิ ปัญญา จะมีความเจริญด้วยการศึกษาไม่ได้เลย การศึกษาอบรมในศีล สมาธิ และปัญญา เป็นทางเดียวเท่านั้น ที่ให้เกิดอภิปรัชญาทั้งฝ่ายโลกีย์และโลกุตตระ

ชีวิตเป็นของสำคัญ ทุกระยะกาลที่ล่วงไปก็จงให้เป็นการก้าวไปสู่วัฒนธรรมเถิด ความเดือดร้อนทั้งหมดนับแต่วงการของชีวิตเดียวไปจนกระทั่งหมดทั้งโลก เกิดมีเพราะความไม่ก้าวไปสู่วัฒนธรรมของมนุษย์ทั้งนั้น แนวทางแห่งวัฒนธรรมนั้นก็มิใช่อื่นไกล ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญานั่นเอง ถ้าชาวสยามทั้งหมดไม่เลือกเพศใดชั้นใด ต่างดำรงตนอยู่ในแนวทางอันประเสริฐนี้ ประเทศสยามจะเป็นเมืองแห่งปรัชญา เป็นประเทศที่รุ่งเรืองอยู่ด้วยศีลธรรม สุดแสนที่จะผาสุกทั้งกายและใจ

ศีลขันธ์

ศีลขันธ์ แปลว่า ก้องศีล จัดเป็นขันธ์ที่ ๒ ต่อจากปัญญาขันธ์ ความประสงค์ในเรื่องศีลประสงค์ความสุจริตทางกายและทางวาจาเท่านั้น แต่เมื่อว่าถึงวิธีรักษาศีลให้คงเป็นศีล จะเขียนวงจำกัดให้แต่เพียงกายกับวาจานั้นไม่ได้ สมาธิความตั้งใจมั่นเป็นหัวหน้าแต่งกิจการทั้งหมด สมาธินั้นเป็นเรื่องของใจ ใจต้องเป็นหัวหน้าของความประพฤติส่วนกายและวาจาด้วย

ใจประกอบด้วยสติเป็นเครื่องกำกับ มุ่งไปสู่การกระทำชนิดใด ความจงใจที่จะกระทำนั้นเรียกว่า เจตนา ความมั่นคงแห่งความจงใจนั้นเรียกว่า สมาธิ ศีลคือความประพฤติดีนั้น ก็ต้องอาศัยเจตนาและสมาธิเป็นกำลัง ถ้าปราศจากเจตนาและสมาธิแล้ว ศีลจะเป็นศีลที่ดีไม่ได้เลย เรื่องของศีลก็คือความประพฤติทางกายและวาจา ตามหลักจิตวิทยามุ่งความสงบสุขเป็นผล

ถึงแม้ศีลจะเป็นหลักความประพฤติทางกายและวาจาของชนทั่วไปโดยไม่จำกัดเพศและวัย หรือขีดขั้นตามหลักความจริง แต่ความจริงของศีลกับความจริงของความเป็นไปโดยมากหาได้ลงรอยกันไม่ โดยมหาชนทั่วไปไม่ได้รับรองศีลเป็นหลักความประพฤติ ผู้รับรองศีลมีแต่นักศาสนา หรือนักแสวงบุญเป็นจำนวนน้อย ทั้งนี้เกิดจากประชาชนทั่วไปยังไม่เข้าใจเรื่องศีลดีตามความจริงของศีลนั่นเองเป็นเหตุ

พระพุทธเจ้าได้จำแนกศีลไว้เป็นชั้น ๆ ตามประเภทของบุคคลข้อปฏิบัติตามกฎแห่งความสงบสุขในเบื้องต้นก็คือศีล จะไม่มีศีลข้อใดเลยที่ยากแก่การปฏิบัติ ถ้าหากผู้ปฏิบัตินั้นเป็นผู้หวังความดีความสุขอย่างแท้จริง ผู้

ประพฤติหลักจรรยาส่วนศีลเลือกประพฤติเอาได้ตามความปรารถนาที่สูงและต่ำ สมรรถภาพของใครมีเพียงใดก็ให้เลือกเอาให้เหมาะสม

ถ้าผู้ใดไม่สามารถประพฤติแม้แต่ในหลักศีลอันเป็นกฎขั้นต้น นำผู้ประพฤติให้บรรลุความสงบสุข การบ่นรำพันถึงความสุขในเมื่อประสบความทุกข์ของผู้นั้น จะมีประโยชน์อะไร มันเป็นการหลอกตัวเองอย่างชัด ๆ ทีเดียว ในวาระเดียวกันกับการปฏิบัติเพื่อความทุกข์เขาได้รำพันหาความสงบสุข จงดูความเขลาของผู้หลอกตนเองนี้เถิด

ศีลในมรรค ๘ แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. **สมฺมาวาจา** วาจาชอบ

๒. **สมฺมากมฺมนฺโต** กายกรรมชอบ

๓. **สมฺมาอาชีโว** เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม

ศีลทั้ง ๓ ข้อนี้เป็นกฎความประพฤติดี บรรดาศีลทั้งหมดจะเป็นศีลประเภทใดก็ตาม ก็คงมุ่งหลักใหญ่อยู่เพียง ๓ หลักเท่านั้นเอง

สัมมาวาจา วาจาชอบ แบ่งออกเป็น ๔ คือ

๑. **มุสาวาจา เวรมณี** เว้นจากการกล่าวคำไม่จริง

๒. **ปิสุณาย วาจาย เวรมณี** เว้นจากการพูดส่อเสียด

๓. **ผรุสาย วาจาย เวรมณี** เว้นจากการกล่าวคำหยาบ

๔. **สมฺผปฺปลาปา เวรมณี** เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

สัมมากัมมันโต กายกรรมชอบ แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. **ปาณาติปาตา เวรมณี** เว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ทั่วไป

๒. **อทินฺนาทานา เวรมณี** เว้นจากการล่วงสิทธิ์ในสมบัติของผู้อื่น

๓. **กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี** เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม

การเลี้ยงชีพนี้ไม่มีขีดขั้นว่าควรเป็นการกระทำชนิดนั้นชนิดนี้ ความหมายของการเลี้ยงชีพนี้คงได้ความว่า บรรดากิจการทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการเลี้ยงชีพ และเหตุการณ์ที่ติดต่อกันจะต้องไม่เป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่น ความบีบคั้นเป็นทุจริตเรียกว่า ความเบียดเบียนถ้าความเลี้ยงชีพนั้นไม่ได้บีบคั้นตนเองหรือผู้อื่น เป็นการเบียดเบียนแล้วเรียกว่า สัมมาอาชีวะทั้งสิ้น

กายกรรมข้อ ๓ นั้น มุ่งเฉพาะหลักการครองชีพของผู้ครองเรือนเท่านั้น ถ้าว่าถึงหลักการครองชีพของผู้เว้นกามเปลี่ยนเป็น "**อพฺรหฺมจริยา เวรมณี**" เว้นจากการประพฤติผิดจากความประพฤติของพรหม

ในปัจจุบันนี้ ศีลที่ปรากฏว่า มีผู้นิยมรับปฏิบัติตามหลักรวมทั้งฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิต มีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. ศีลมีองค์ ๕ เรียกว่า ศีล ๕

๒. ศีลมีองค์ ๘ เรียกว่า อุโบสถศีล

๓. ศีลมีองค์ ๑๐ เรียกว่า ศีล ๑๐

๔. ศีลมีองค์ ๒๒๗ เรียกว่า ศีลพระปาติโมกข์

ศีล ๕

๑. **ปาณาติปาตา เวรมณี** เว้นจากการแกล้งและทำลายชีวิตสัตว์

๒. **อทินฺนาทานา เวรมณี** เว้นจากการล่วงสิทธิ์ในสมบัติของผู้อื่น

๓. **กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี** เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๔. **มุสาวาทา เวรมณี** เว้นจากการกล่าวคำไม่จริง

๕. **สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี** เว้นจากการดื่มกินซึ่งสุราและเมรัย

อุโบสถศีล

๑. **ปาณาติปาตา เวรมณี** เว้นจากการแกล้งและทำลายชีวิตสัตว์

๒. **อทินฺนาทานา เวรมณี** เว้นจากการล่วงสิทธิ์ในสมบัติของผู้อื่น

๓. **อพฺรหฺมจริยา เวรมณี** เว้นจากการประพฤติผิดจากความประพฤติของพรหม

๔. **มุสาวาทา เวรมณี** เว้นจากการกล่าวคำไม่จริง

๕. **สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี** เว้นจากการดื่มกินซึ่งสุราและเมรัย

๖. **วิกาลโภชนา เวรมณี** เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

๗.**นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสน มาลาคนฺธวิเลปนธารณ มณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา เวรมณี** เว้นจากการเล่น การดู ฟ้อน ขับประโคม การตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้และของหอมต่าง ๆ

๘. **อุจฺจาสยนมหาสยนา เวรมณี** เว้นจากการนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่

ศีล ๑๐

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการแกล้งและทำลายชีวิตสัตว์

๒. อทินฺนาทานา เวรมณี เว้นจากการล่วงสิทธิ์ในสมบัติของผู้อื่น

๓. **อพฺรหฺมจริยา เวรมณี** เว้นจากการประพฤติผิดจากความประพฤติของพรหม

๔. **มุสาวาทา เวรมณี** เว้นจากการกล่าวคำไม่จริง

๕. **สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี** เว้นจากการดื่มกินซึ่งสุราและเมรัย

๖. **วิกาลโภชนา เวรมณี** เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

๗. **นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา เวรมณี** เว้นจากการเล่น การดู ฟ้อน ขับประโคม

๘. **มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา เวรมณี** เว้นจากการตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้และของหอมต่าง ๆ

๘. **อุจฺจาสยนมหาสยนา เวรมณี** เว้นจากการนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่

๑๐. **ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณา เวรมณี** เว้นจากการรับทองและเงิน

ศีลพระปาติโมกข์

๑. ปาราชิก ๔

๒. สังฆาทิเสส ๑๓

๓. อนิยต ๒

๔. นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐

๕. ปาจิตตีย์ ๙๒

๖. ปาฏิเทสนีย์ ๔

๗. เสขิยวัตร ๗๕

๘. อธิกรณสมถะ ๗

ศีล ๔ สำคัญอย่างไร

พอเอ่ยคำว่า "**ศีล**" ขึ้นเท่านั้นใครๆก็ยิ้มและนึกหัวเราะอยู่ภายในใจ เป็นของชอบกลทีเดียว ดูเถอะ ! ผู้ไม่รู้จักคุ้นเคยกับพระพุทธศาสนาพากันติเตียน และเย้ยหยันในเรื่องศีล ผู้รู้จักมักคุ้นเคยโดยส่วนมากยิ้มกริ่มในเมื่อพูดถึงศีล ทำไมคน ๒ ประเภทนี้จึงหัวเราะในเมื่อเอ่ยถึงศีล ผู้ไม่รู้จักเขาว่า "**ศีลทอนความเจริญของประเทศชาติ**" เช่น ห้ามไม่ให้ฆ่ากัน มุ่งให้มีเมตตาจิต ถ้าบังเอิญมีประเทศใดประเทศหนึ่งต้องการประเทศสยามเป็นเมืองขึ้นของเขา ประเทศสยามถ้าประกอบด้วยเมตตาจิต ไม่ฆ่าตามข้อกฎคือศีลข้อแรก ก็จะต้องตกไปสู่เงื้อมมือของปัจจามิตรทันที เช่นนี้ศีลไม่มีประโยชน์ เขาหัวเราะด้วยเหตุนี้ ทีนี้ผู้ไม่รู้จักก็ยกไว้ ผู้รู้จักคุ้นเคยทำไมจึงเกิดหัวเราะขึ้นอีก ผู้รู้จักศีลเขาบอกว่า ศีล ก็คือ ก.ข.ก.กา นั่นเอง เขาขี้คร้านที่จะพูดถึงเรื่องศีล เพราะเป็นเรื่องที่ไม่แปลกไม่ยาก เบื่อเหมือนยารุ (ยาถ่ายอย่างแรง) ไม่ใช่แต่ขี้คร้านที่จะพูดเท่านั้น มิหนำซ้ำฟังก็ยังจะขี้คร้านจะฟังเสียอีก เหล่านี้แหละเป็นเหตุหัวเราะในเรื่องศีล การหัวเราะ ๒ ประเภทนี้ยังคงมีดาษดื่นทั่วไป เฉพาะอย่างยิ่งในสยาม

การหัวเราะทั้ง ๒ ประเภทนี้ไม่ได้อำนวยความเจริญแก่หลักวิชาแห่งการครองชีพเลย ตรงกันข้ามบุคคลผู้หัวเราะเหล่านี้เอง เป็นผู้พล่าความเจริญของวัฒนธรรมอันประเสริฐนี้เสีย ข้าพเจ้าขอย้ำว่า บุคคลทั้ง ๒ ประเภทนี้หาได้เข้าใจในศีลดีพอไม่ เมื่อเขาไม่เข้าใจดี เขาก็หาได้ยินดีรับหลักการปฏิบัติส่วนนี้เป็นข้อดำเนินของเขาไม่ ดังนี้หายนะก็พลันวิ่งมาสู่เขาโดยด่วนไม่ใช่แต่เขาเท่านั้นยังพวกพ้องที่หูเบาใจเบาของเขาอีก ต่างก็พากันรับรางวัลแห่งความ

สะเพร่าของตนไปตามควรแก่โทษานุโทษ มันเป็นรางวัลที่ถูกต้องตามหลักของความจริงมีผลงอกเงยขึ้นตามส่วนของความเขลาตามส่วนของมานะและทิฏฐิ

ทำไมนะ ผู้ซึ่งไม่ประพฤติตามศีลที่วางไว้ จึงบอกว่าฉันรู้ดีแล้ว ถ้าเช่นนั้นผู้ประพฤติตามจำนวนมากมาย ก็คงจะไม่รู้ดีกระมัง ศีลไม่ใช่ข้อกฎแห่งการครองชีพ ที่มีสันติสุขเป็นผลดอกหรือสิ่งที่ตรงกันข้ามคือ การฆ่า การขโมยเป็นต้นนั้นหรือเป็นของดีประเสริฐ ถ้าใครประพฤติแล้วเป็นต้องเย็นใจแน่หรือศีลนั้นเป็นของคนบางจำพวกเท่านั้น ถ้าเช่นนั้น คนเราก็ต้องการความสุขเป็นบางพวกบางคน หรือว่าศีลนั้นนอกเหนือกฎธรรมดาที่เป็นอยู่ ผู้ซึ่งเกิดมาในโลกไม่จำเป็นต้องรับรู้กฎนั้นทุกคนไป ความประพฤตินั้นไม่ได้เป็นเหตุสำคัญในเรื่องทุกข์อย่างนั้นหรือ ?

เรื่องศีลไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ศีลเป็นข้อกฎที่บัญญัติขึ้นตามหลักของจิตวิทยา ผู้ไม่รู้จักเข้าใจดีในเรื่องของจิตวิทยาจะไม่สามารถรู้จักได้ดีเลย "**สีลัพพตปรามาส**" ความไม่เข้าใจในศีลและวัตร พระอริยบุคคลชั้นแรกคือพระโสดาบันเป็นผู้จำกัดได้ พระโสดาบันเป็นผู้ผ่านความรู้ทั้งในวงของจิตโดยเฉพาะ และทั้งการค้นคว้าเหตุผลในเรื่องชีวะมาแล้ว ต่อจากนั้นจึงได้เข้าใจดีว่า ศีลและวัตรคืออะไร ความเข้าใจของพระโสดาบันกับของท่านสหายในสมัยนี้ต่างกันเป็นหน้ามือและหลังมือ ท่านสหายของเราว่า "**เข้าใจดีแล้ว**" แล้วยิ้มหยัน แต่พระโสดาบันว่า "**เข้าใจดีแล้ว**" แล้วตื่นตนถึงกับสละชีพเพื่อข้อกฎอันประเสริฐนี้ ถ้าใครคนหนึ่งออกคำสั่งให้พระโสดาบันกระทำกิจตรงกันข้ามกับศีล โดยบังคับว่า "**ถ้าไม่ทำจะฆ่าเสีย**" ดังนี้ พระโสดาบันจะยินดีพลีชีพทันที เพื่อรักษาความสงบสุขให้คงที่อยู่ ท่านสหายทั้งหลาย ทั้งหญิงและชาย

โปรดตัดสินดูที่ว่าพระโสดาบันกับท่านสหายใครค้นหาเหตุผลมากกว่ากัน และลงท้ายควรวิจารณ์ดูที่ว่า ท่านเชื่อสมรรถภาพของพระโสดาบันไหม ?

๑. เว้นจากปาณาติบาต

ศีลข้อ ๑ ก็คือเว้นจากปาณาติบาต การแกล้งและทำลายชีวิตสัตว์ให้พินาศ ท่านลองคำนึงดูให้ดีจะเห็นได้ว่า "**ความตาย**" เป็นทางสุดของความเป็นหรือมรณะเป็นที่สุดของชีวิต นี้เป็นกฎความจริงที่ไม่มีใครคัดค้าน ชีวิตของใครบ้างที่ปรารถนาความตาย ชีวิตของใครบ้างที่ปรารถนาความทุกข์ ถึงแม้ไม่มีใครจะปรารถนาความตายและความทุกข์ ก็หาได้กรุณาให้แก่ใครไม่เลย ก็เมื่อชีวิตมีความเสมอกันอยู่ โดยลักษณะเช่นนี้เป็นการดีอย่างไรหรือ ? ด้วยการเพิ่มความทุกข์ให้แก่กันและกัน โดยการด้อมมองคอยหาช่องทำร้าย โดยการเร่งเวลามรณะที่ควรจะนานกว่านั้นให้เร็วเข้ามาอีกยิ่งกว่าธรรมดาการมองดูตัวเองด้วยความปรารถนาสุขแล้วพร้อมกันนั้นได้พยายามหาความทุกข์ให้แก่ผู้อื่นนั้น เป็นการฉลาดดีดอกหรือ ? ถ้าคิดด้วยใจที่สงบเงียบไม่อลเวงแล้ว ก็จะเห็นได้ว่า "**ปาณาติบาต**" เป็นกรรมที่สยดสยองยิ่งนัก ดูซิ ขณะเดียวกันกับที่เสือดาวกระโดดเข้าคว้าคอสุนัขเพื่อความเอร็ดอร่อยแห่งตน นายพรานนักล่าสัตว์ก็ได้ลั่นไกปล่อยลูกปืนตรงไปยังเจ้าเสือตัวนั้นทันที ความตายของเสือกับความอร่อยของเสือ ดูช่างว่องไวจริงหนอ

มนุษย์ต่อมนุษย์ยกพวกไปรบกัน เราเรียกกันว่า "**สงคราม**" คำว่าสงครามนั้น โปรดพิเคราะห์ดูจะเห็นได้ว่า พี่น้องร่วมโลกของเราได้เสียชีวิตไปเพราะการสงครามนั้นนักหนาจนไม่รู้ว่าใครเป็นใครเหตุการณ์ภายในสงครามจะน่าสยองสักปานใดนั้น ไม่จำเป็นต้องกล่าว ความปรารถนาสุขของท่านจะเป็นเครื่องวัดดีกรีของเหตุการณ์น่าสยองนั้นได้เป็นอย่างดี เรื่องของสงคราม

เป็นเรื่องนานทีมีหน แต่ถึงกระนั้นมนุษย์ทั้งหลายก็หาได้วางใจไม่ ได้พยายามคิดหาหนทางวิธีป้องกันการสงครามและจัดวางนโยบาย เพื่อป้องกันนั้นจนสุดสามารถ นี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนต่างประสงค์ความสงบสุข ประสงค์สันติภาพ สงครามช่างเป็นเหตุการณ์ที่น่าหวาดหวั่นสยดสยองจริงหนอ

การที่มนุษย์ไม่ปรารถนาสงครามก็เพราะมนุษย์มีความรักในชีวิตของตน ชีวิตของผู้อื่นไม่อยู่ในวงคิดของเขา นี้เป็นไปโดยมากทีเดียว เมื่อท่านมองดูสงครามอันมีเวลาสิ้นสุดแล้ว จงมองดูสงครามที่ไม่รู้จักสิ้นสุดอีกด้วย จงดูสงครามที่ขับเคี่ยวระหว่างมนุษย์และสัตว์อันเป็นมาแต่ดึกดำบรรพ์จนกระทั่งปัจจุบันกาลนี้ มันเป็นสงครามกินเลือดกินเนื้อของกันและกัน มนุษย์ได้ฆ่าสัตว์เพื่อบริโภคเป็นอาหารและบางครั้งสัตว์ก็ได้ฆ่ามนุษย์เพื่อเป็นอาหารเสียเช่นเดียวกัน บางครั้งก็ไม่ได้ประสงค์เป็นอาหาร มันเป็นการประสงค์ร้ายต่อกันโดยตรง แม้แต่สัตว์เล็กน้อยที่ไม่มีความผิด ก็พลอยถูกประหารกับเขาด้วย เหตุการณ์ที่น่าสยองยิ่งกว่านี้คือ การทำร้าย การฆ่านั้น ไม่ได้เป็นมนุษย์ต่อสัตว์ สัตว์ต่อมนุษย์ ก็เลยโกลาหลกันใหญ่ ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ขอจงมองดูเถิด คิดดูเถิด ท่านสหายทั้งหลาย

มนุษย์เป็นสัตว์จำพวกหนึ่ง ที่มีสถานะของใจสูงในบรรดาสัตว์ทั่วโลก มนุษย์ประเสริฐยิ่งกว่าสัตว์ใด ๆ ทั้งสิ้น สมรรถภาพในการเลื่อนคุณภาพของตนจากต่ำไปหาสูง ก็มีอยู่ในหมู่มนุษย์การกระทำความชั่วที่ผิดต่อกฎแห่งสันติสุข มีการฆ่ากันเป็นต้น ไม่ใช่เป็นของเหลือแก่เราจะไม่แก้ตัวเราเองในเมื่อรู้ว่าสิ่งที่กระทำไปนั้นไม่ดีอย่างนั้นหรือ พ่อแม่เรา ปู่ย่าเรา เคยกระทำมาอย่างนี้ เราจะต้องทำตามอย่างนั้นหรือ นักศึกษาผู้ฉลาดจะไม่ยอมพล่าตัวเองด้วยทิฏฐิอัน

กระด้างเช่นนั้นเลย เอาเถิดถึงแม้มนุษย์ทั้งหมดจะไม่ยอมวางศัสตรา เพื่อต้องทำสงครามอันยืดยาวนี้ก็ตามที แต่ผู้มีปัญญาผู้แสวงหาสันติสุขอันแท้จริง จะไม่ยอมวางวัตถุอันน่าสยดสยองนั้นเพื่อความสงบสุขของตนเองและของผู้อื่นเทียวหรือ ขอจงพินิจชิ้นเนื้อในระหว่างฟันของท่านที่กำลังเคี้ยวนั่นเถิดว่า นี่แหละคือผลแห่งมหาครามอันไม่รู้จักสิ้นสุด

นักแสวงหาความเพลิดเพลินในยามว่าง สมัยปัจจุบันด้วยการยิงสัตว์และตกปลาทั้งหลาย ท่านเคยคิดบ้างหรือเปล่าว่า ปลวกมันก่อรังของมันทีละน้อยๆ นานเข้ารังมันก็กลายเป็นภูเขาดินเล็ก ๆ ไปได้ การฆ่านั้นบ่งให้ทราบถึงใจของท่านเองว่าโหดร้าย ทุกครั้งแห่งการฆ่าของท่าน ใจของท่านก็เหี้ยมขึ้นท่านอาจจะฆ่ามนุษย์เหมือนกันกับท่านได้โดยไม่ยากนัก ในเมื่อกำลังของเหี้ยมนั้นได้ถึงขีดขั้นแห่งความเหี้ยม สิ่งที่เป็นความชั่วถึงแม้จะเล็กน้อยก็ไม่ควรทำ ถ้าผู้ใดเห็นว่าการกระทำชั่วเป็นของควรทำ เขาผู้นั้นจะเป็นคนดีได้อย่างไร ความเพลิดเพลินในสิ่งที่ดี ที่เป็นประโยชน์ต่างหากเป็นการรักตน รักประเทศชาติ ศาสนา ท่านยิงนกตัวหนึ่งเพื่อความเพลิดเพลิน นกตัวนั้นตายแล้วทำให้ตัวของท่าน ประเทศชาติ ศาสนา เจริญขึ้นอย่างนั้นหรือ ? เมื่อท่านทำงานเกี่ยวกับความคิดเหน็ดเหนื่อยมาแล้วท่านจะลองเพลิดเพลินด้วยงานเกี่ยวแก่กำลังกาย เช่น การทำสวนเป็นต้น จะมิดีกว่าหรือ อายุของเรามันมีน้อยนักเวลาทั้งหมดเป็นของมีค่า ควรทำเวลาแห่งชีวิตทั้งหมดให้เป็นประโยชน์ ถ้าท่านพล่าเวลาแห่งชีวิตอันมีค่าของท่านเอง ด้วยความเพลิดเพลินอันเต็มไปด้วยโทษเช่นนั้น ท่านจะเรียกตัวของท่านว่า “**คนรกโลก**” ได้หรือไม่หนอ ?

ผู้มุ่งสันติสุข เพ่งประโยชน์ทุกกาลที่ล่วงไปจะรู้จักชีวิตตนและผู้อื่นว่า "**มีความเป็นไปอย่างไรโดยถูกต้อง**" และครั้นแล้วศีลข้อหนึ่งจะเป็นหลักการครองชีพของท่านผู้นี้อย่างแน่นแฟ้น

๒. การเว้นจากอทินนาทาน

การล่วงสิทธิ์ในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น โดยผู้เป็นเจ้าของมิได้อนุญาตให้เรียกว่า "**อทินนาทาน**" อาการของอทินนาทาน เรียกว่า "**ขโมย**" หรือ "**ปล้น แย่งชิง โกง**" อะไรต่าง ๆ จำพวกนี้รวมความก็ว่าเอาของของเขาไปโดยเขาไม่ยินยอมจะเป็นด้วยกริยาอาการอย่างใด ๆ ก็ตามทีเรียกว่า อทินนาทานทั้งสิ้น ศีลข้อนี้ได้มุ่งถึงสิทธิ์ในสมบัติอำนวยผลให้ประจักษ์ในเสรีภาพประจำของบุคคล ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะใช้สอยทรัพย์สมบัติของตน ที่มีอยู่ได้โดยชอบธรรม ผู้หวังความสุขตามกฎข้อ ๒ นี้ต้องมี สันตุฏฐี คือความพอใจในทรัพย์สมบัติของตนที่มีอยู่ จะไม่เพ่งเล็งก้าวก่ายไปถึงทรัพย์สมบัติของผู้อื่นด้วย

สันตุฏฐี หรือ ความสันโดษ เป็นหลักธรรมที่อำนวยความสุขเป็นอย่างดียิ่ง นักศึกษาผู้มุ่งสุขต้องศึกษาให้ละเอียดในเรื่องสันตุฏฐีนี้ มิฉะนั้นจะเกิดความเข้าใจผิด ก่อนอื่นจะต้องทราบเสียก่อนว่า ผู้มีสันตุฏฐี ก็คือผู้มั่นคงในหลักศีลข้อ ๒ นั่นเอง คำว่า "**สันโดษ**" มักน้อย ทำความเข้าใจผิดให้แก่นักศึกษาผู้มองหยาบๆเสียมากหลาย คือนักศึกษาเหล่านั้นได้ทำความเข้าใจว่าคำว่า "**มักน้อย**" ก็คือเราต้องมีอุปกรณ์เครื่องบำรุงชีวิตแต่เพียงนิดหน่อย พอทรงชีพอยู่ได้เท่านั้น

เมื่อความเข้าใจมีเช่นนั้นบางคนคิดว่า ศาสนาว่าดี ก็ต้องดีก็ยังคงนิยมหลักสันโดษตามความเข้าใจนั้นอยู่ บางคนก็เลยปรามาสเสียเลยว่า พุทธ

ศาสนาสอนหลักสันตุฏฐีนั้น เป็นการถ่วงความเจริญของประเทศชาติ สอนให้คนขี้เกียจ ไม่ทำงานก้าวหน้า ตกลงใจไม่นับถืออีกต่อไป

ความเข้าใจของนักศึกษาสองพวกนี้ ยังผิดจากหลักสันตุฏฐีอยู่เป็นอย่างมาก มีพระบาลีสรรเสริญสันตุฏฐีว่า "**สนฺตุฏฺฐี ปรมํ ธนํ**" ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างเยี่ยม ถ้าพุทธศาสนาสอนให้ขี้เกียจในการแสวงหาโภคทรัพย์อย่างเยี่ยม ถ้าพุทธศาสนาสอนให้ขี้เกียจในการแสวงโภคทรัพย์เพิ่ม พระบาลีบทหนึ่งว่า "**อุฏฺฐาตา วินฺทเต ธนํ**" ผู้หมั่นย่อมประสบทรัพย์ก็จะไม่มี

"**สันตุฏฐี**" หมายถึงความพอใจในสมบัติของตนเท่าที่มีอยู่ แต่ไม่ได้ห้ามความประสงค์ ในการแสวงหาให้มีมากขึ้น มีข้อสำคัญก็คือ ผู้เพ่งประสงค์ในสมบัติของผู้อื่นนั่นแหละเป็นผู้ปราศจากสันตุฏฐีโดยแท้ ผู้ปราศจากสันตุฏฐีก็คือผู้ละเมิดศีลข้อ ๒ เป็นผู้ทำความเดือดร้อนให้แก่ตนและผู้อื่นด้วยความโลภ บุคคลผู้ปราศจากสันตุฏฐีนี้ พึงทราบเถิดว่า โลกไม่พึงประสงค์สันตุฏฐีบุคคล เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม ให้ความเจริญแก่ประเทศชาติ ศาสนา แต่อสันตุฏฐีบุคคล คือบุคคลผู้ไม่สันโดษ เป็นผู้ทำลาย เป็นผู้ให้ความฉิบหายแก่ประเทศชาติ ศาสนา ผู้มีความสันโดษนั้น เป็นผู้เยือกเย็นมั่นคงย่อมสามารถดำเนินกิจการ เพื่อความเจริญแก่ประเทศชาติ ศาสนา ได้เป็นอย่างดีเยี่ยม ขอจงเข้าใจเสียเถิดว่าความไม่สันโดษนั่นต่างหากเป็นเครื่องถ่วงคามเจริญ ผู้ไม่สันโดษเป็นผู้เห็นแต่ตัวเองเท่านั้น คนอื่นไม่ได้อยู่ในความพิเคราะห์ของเขา ใครจะเป็นอะไรก็ช่างเถิด ฉันคนเดียวสบายก็พอ เป็นความโลภของเขาไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อความโลภไม่สิ้นสุด ความเดือดร้อนอันเป็นผลของความโลภ ก็พลอยไม่สิ้นสุดด้วย

เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็ทราบได้ทันทีว่า ศีลข้อ ๒ อันมีสันตุฏฐีธรรมเป็นเครื่องส่อคุณ เป็นกฎสำคัญประจำชีวิตของผู้มุ่งความสงบสุข มุ่งความเจริญแก่ประเทศชาติ ศาสนา อย่างนี้

๓. การเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร

การประพฤติผิดธรรมในเรื่องรัก เรียกว่า **"กาเมสุมิจฉาจาร"** บุรุษและสตรีผู้มั่นคงในความรักของตนโดยบุรุษก็ซื่อสัตย์ต่อความรักของตนที่มีอยู่ในภริยา สตรีก็เป็นผู้ซื่อสัตย์ต่อความรักของตนที่มีอยู่ในสามี เป็นผู้ปฏิบัติในความรักถูกตามกฎแห่งความสุข ย่อมเป็นผู้มั่นคงในการปฏิบัติตามศีลข้อ ๓ บุรุษและสตรีผู้ละเมิดศีลข้อ ๓ ก็คือผู้ไม่มั่นคงในความรักที่เป็นธรรมของตนเอง ความสุขของผู้ครองเรือนถ้าละเมิดศีลข้อ ๓ แล้ว จะไม่มีอะไรที่เป็นความสดชื่น ชีวิตของสามีและภริยาที่ไม่มีความรักกันจริงแท้ มันเป็นชีวิตที่อับเฉา จะหาความสุขในชีวิตที่อับเฉานั้นได้อย่างไร

ความรักของชายหญิงที่เกิดขึ้นชั่วแล่น ตามอำนาจของไฟราคะมันปรุงขึ้นนั้น คือ ความรักที่เลวทราม สามีภริยาผู้รักกันด้วยเหตุนี้จะเป็นสามีภริยาที่ดีของกันและกันไม่ได้ กาเมสุมิจฉาจาร การทรยศต่อความรักของตน จะมีในความรักชนิดนี้ผู้เป็นสามีก็จะเร่ไปหาหญิงอื่นอีก ในเมื่อไฟราคะชนิดนั้นมันลุกขึ้น ผู้เป็นภริยาก็จะเร่ไปหาชายอื่นอีกในทำนองเดียวกัน นี่คือรากเหง้าของกาเมสุมิจฉาจาร

การล่วงสิทธิ์ในคนรักของเขา เป็นการกระทำที่ผิดกฎในความดีเรื่องรัก ความหยาบช้าที่ปรากฏ เช่นหญิงมีชู้ ชู้ของหญิงเป็นผู้ละเมิดศีลข้อ ๓ หญิงนั้นก็เป็นผู้ละเมิด ทั้งเป็นผู้เหลวไหลในความรักของตนด้วย

หญิงและชายผู้มีใจมั่นคง ตั้งตนอยู่ในกฎข้อ ๓ เต็มที่จะได้รับความสุขในการครองเรือนเป็นผล จงรักกันด้วยใจเป็นธรรมเถิด อย่าให้ไฟราคะมันบังคับเลย ความรักของชายหญิงที่ถูกต้องตามธรรมเป็นความรักที่เยือกเย็นสุขุม ขอประชาชนทั้งหลายผู้ครองเรือนจงพิเคราะห์ดูเถิดว่า ศีลข้อ ๓ นี้เป็นทางป้องกันความชั่วเลวสักปานใด ถ้ามนุษย์ขาดจากศีลข้อ ๓ แล้วมนุษย์ก็จะมีสภาพไม่ต่างกันกับสัตว์ดิรัจฉานเท่าใดนัก ผู้ล่วงศีลข้อ ๓ ได้ทำลายคุณภาพในความเป็นมนุษย์ของตนลงไปอย่างมากมาย เขาเป็นมนุษย์ที่โลกไม่ต้องการเพราะเขาเป็นตัวทำลายชาติทางอ้อม กรรมลามกที่เขาทำนั้นมันเป็นที่น่าอับอายยิ่งนัก

๔. เว้นจากการมุสาวาท

การพูดผิดจากความจริง เรียกว่า **"มุสาวาท"** มุสาวาทเป็นเครื่องแสดงถึงความเหลวไหลแห่งใจของเขาผู้พูด ใจของใครเป็นอย่างไรนั้น ไม่จำเป็นต้องดูที่ใจกันอย่างจริงจัง วาจาเป็นเครื่องแสดงใจอยู่แล้ว ถ้าวาจาดี ใจก็ดี ถ้าวาจาไม่ดี ใจก็ไม่ดี แต่คำที่ว่า วาจาดีไม่ดีนั้น จะฟังแต่สักว่ากระแสเสียงนั้นไม่ได้ ผู้ประสงค์จะทราบเรื่องใจด้วยการพิสูจน์วาจา จำเป็นต้องเป็นนักพิสูจน์อย่างจริงจัง ต้องตรวจดูทุกเหลี่ยมทุกแง่แห่งวาจานั้นจึงจะทราบความจริงได้บางคนพูดเสียงและอาการเป็นโทสะ แต่วงในของเสียงและอาการนั้นเต็มไปด้วยความอ่อนโยน ความกรุณาก็มี บางคนพูดเสียงอ่อนหวานเรียบ ๆ อาการก็อ่อนโยนแต่ภายในเสียงและอาการนั้น เป็นท่อนเหล็กที่แข็งกระด้างก็มี ในถ้อยคำตั้ง ๑๐๐ เราจะเห็นว่า มีข้อสำคัญอยู่เพียง ๔-๕ คำเท่านั้น เหตุผลจะมีพร้อมเสร็จใน ๔-๕ คำนี้

ความจริงเป็นธรรมอันสูงสุดในฝ่ายข้างดี ความไม่จริงก็เป็นธรรมอันสูงสุดในฝ่ายข้างชั่วเช่นเดียวกัน วาจาที่เปล่งออกมากล่าวผิดจากความจริงที่ตนรู้จักอยู่ หากกล่าวให้ผิดเพี้ยนไปเอง แสดงให้เห็นว่า ใจของผู้เปล่งเป็น "**อธรรม**" ธรรม เกิดจากธรรม อธรรม เกิดจากอธรรม ความโกหกจะเกิดมาจากความจริงเป็นไปไม่ได้ วาจาจริง ใจก็เป็นธรรม เป็นใจจริง วาจาไม่จริง ใจก็ไม่จริง ถ้าโกหกได้แล้วความชั่วอย่างอื่นที่จะทำไม่ได้นั้นไม่มี เขาจะถือว่าถึงจะทำชั่วสักปานใด ก็โกหกบอกว่าทำดีเสียก็หมดเรื่อง

มุสาวาทเป็นกรรมที่ชั่วเลว ไม่มีคนดีคนใดเขาประกอบมุสาวาท ส่อความต่ำช้าของคุณภาพทางใจ นำผู้ประพฤติไปสู่ความเสื่อมความฉิบหาย จะหาความยุติธรรมในคนโกหกไม่ได้ คนโกหกมีปกติปิดความชั่วของตนไว้เสีย ชูแต่ความดีขึ้นไว้เขาจะไม่พยายามบริหารตนให้ดำเนินไปในวัฒนธรรมเลย บุคคลผู้พกเอาความไม่จริงไว้ในตนนี้แหละ เป็นพวกถ่วงความเจริญของประเทศชาติ ศาสนา บุคคลผู้ล่วงศีลข้อ ๔ หาได้มีคุณภาพแห่งความเป็นมนุษย์เต็มที่ไม่ เขาเป็นตัวหนอนขดคู้อาศัยกัดกินลำต้นของประเทศอย่างสบายใจ ถ้ามีมากๆ เขาก็จะช่วยกันเจาะกินอย่างขนานใหญ่ โดยหานึกไม่ว่าตนก็อาศัยอยู่ในนั้นด้วย ถ้าเกิดความล่มจมขึ้นตนจะเป็นอย่างไร ของจงคิดดูเถิด ผู้มีศีลเท่านั้น เป็นผู้อำนวยความเจริญแก่ประเทศชาติ ศาสนา ศีลก็คือมนุษยธรรมนั่นเอง ถ้าไม่รับรองศีลเป็นข้อประพฤติแล้ว ความเจริญอันถูกต้องตามหลักธรรมจะมีได้อย่างไร

๕. เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย

สติเป็นกำลังสำคัญในการประกอบกิจการงานทุกชนิด สุราและเมรัยเป็นของทำให้ผู้ดื่มมึนเมา เสียสติในเมื่อดื่มมาก ๆ เข้า สิ่งใดที่ดื่มกินเข้าไป

แล้วเสียสติเสียการงาน สิ่งนั้นเราไม่ควรดื่ม เพราะมันบั่นทอนความเจริญที่เราสมควรจะมีได้ ของที่มึนเมาเช่นสุราและเมรัย เมื่อดื่มเข้าไปแล้ว ย่อมอำนวยโทษให้มากกว่าคุณ โดยตัดกำลังกายและกำลังใจ กระทำให้กำลังกายและใจอ่อนลง ไม่ถูกหลักสุขวิทยาทั้งทางกายและทางใจ วัฒนธรรมของโลกจะเสื่อมลงเป็นลำดับ ถ้าหากชาวโลกทั้งหมดเป็นนักดื่มสุราและเมรัย

การดื่มเพื่อเป็นยากับการดื่มเป็นนิจ เพื่อความเพลิดเพลินย่อมให้ผลต่างกัน โรคที่เกิดขึ้นในร่างกายต้องบำบัดด้วยยาที่ประสมสุรานั้นมีอยู่ แต่เมื่อโรคหายแล้วความจำเป็นในการดื่มสุราก็หายไป การดื่มชนิดนี้ไม่ใช่ดื่มเพื่อให้เมาเป็นการดื่มยาเท่านั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามความเมาเช่นเดียวกับการดื่มสุรานั้นไม่ใช่ลักษณะของยาบำบัดโรค จงอย่าหลอกตนเองด้วยการดื่มสุราที่ผสมยาเลย การดื่มเป็นนิจ นักดื่มกล่าวว่า เป็นยาบำรุงธาตุเจริญอาหาร จงดูนักดื่มสุราที่ผอมกะหร่องมองเห็นกระดูกซี่โครงเป็นซี่ ๆ นั้นเถิดว่าเขาเจริญอาหารด้วยอาการอย่างไร

ผู้เห็นว่าสุราย้อมใจให้กล้าขึ้นกว่าสภาพเดิม ก็ดื่มสุราทุกครั้งที่ประสงค์จะให้ใจกล้า จงสังเกตดูทุกครั้งที่ฤทธิ์สุราได้คลายลง กำลังใจของนักดื่มชนิดนั้น ก็พลันถอยระดับแห่งสมรรถภาพลงไปด้วยจะต้องใช้ความกล้าในที่ไม่มีสุรา เขาจะใช้อะไรหรอแทนสุรานั้น

ในสมัยปัจจุบันนี้ สุราและเมรัยมีชื่อไปต่าง ๆ เช่น วิสกี้ แชมเปญ แมคคัลลัม เป็นต้น ถึงเครื่องดื่มเหล่านี้ จะมีชื่อผิดเพี้ยนไปอย่างไรก็ตาม ฤทธิ์เดชของมันหาได้ลดน้อยลงไปด้วยไม่ ไม่เมามากก็เมาน้อยเสมอไปทุกครั้งที่ดื่ม การกล่าวถึงศีลข้อ ๕ นี้ จะเป็นการเปล่าประโยชน์ทีเดียวหรือ ถูกแล้วเป็นการน่าวิตกมิใช่น้อย อย่างว่าแต่ให้เลิกเลยสำหรับผู้เคยดื่ม แม้แต่ยุวชนผู้ไม่

เคยดื่มเลยก็ยังมีการหัดดื่มเสียอีกด้วย เขาดื่มทั้ง ๆ ที่เขารู้ว่ามันไม่มีรสอร่อยหวาน มันดื่มเพื่อความเพลิน ดื่มเพื่อประสานสามัคคีแห่งหมู่ ขอจงคิดดูเถิด การประสานสามัคคีเช่นนั้น ไม่ใช่การส่งเสริมหมู่ของตนให้เป็นนักดื่มดอกหรือ การดื่มนั้นทีแรกก็เพียงนิดหน่อย นานเข้าชินเข้าก็กลายเป็นดื่มอย่างหัวราน้ำ ข้อนี้ใครเห็นว่าเป็นการดีอย่างไรบ้าง ขอจงชี้แจงแก่ตัวเองเถิด

จงถามนักพลศึกษาผู้ทรงกำลังดูว่า ทำอย่างไรจึงมีกำลังร่างกายแข็งแรงเช่นนั้น จงถามนักจิตศึกษา ผู้ทรงไว้ซึ่งความเข้มแข็งแห่งกำลังจิตดูว่าทำอย่างไร เขาจึงมีความเข้มแข็งชนิดนั้น มีนักพลศึกษาและจิตศึกษา ผู้ทรงสมรรถภาพคนใดบ้างปรากฏว่าบำรุงอิทธิพลของตน ด้วยการดื่มเครื่องมึนเมา มีนักดื่มคนใดบ้างที่ถูกยกย่องว่าเป็นปราชญ์ มีใครบ้างที่บรรลุถึงความเจริญด้วยการดื่ม ถ้าผู้ปรารถนาความดีอย่างจริงแท้ ได้พิเคราะห์ดูโดยถ้วนถี่อย่างนี้แล้ว จักสละความเห็นว่าดีในการดื่มเสียได้ และจะยินดีรับศีลข้อ ๕ ไว้เป็นข้อกฎประจำตัวทันที

ศีลอุโบสถสำคัญอย่างไร

อุโบสถศีล เป็นศีลที่อำนวยความสงบสุขแก่ผู้ประพฤติเป็นอย่างดี ผู้ประพฤติตามข้อกฎนี้ ถ้ามองดูอย่างหยาบๆ ก็จะเห็นได้ว่ามีแต่คฤหัสถ์ ผู้เข้าวัดที่เรียกว่าอุบาสกและอุบาสิกา แล้วคงสำคัญอยู่ในใจเป็นศีลหยาบ ๆ ไม่ใช่ของยากอะไร อุโบสถศีลเป็นศีลมีผู้รับประพฤติเป็นครั้งคราวตามวาระกำหนดที่มาถึงเข้า วันประพฤติในศีลอุโบสถนี้ประเทศเราเรียกว่า "**วันพระ**" คือเป็นวัน ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม บางทีก็เป็นวันที่ ๑๔ ค่ำบ้าง แล้วแต่การกำหนดปักษ์จะไปตกในวันไหนแน่ ถึงจะอย่างไรก็ตามพุทธศาสนิกจะต้องปรุงความเข้าใจกันในเรื่องเหล่านี้ ให้ถูกต้องก่อนว่า

ข้อกฎต่าง ๆ ที่พุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตรับปฏิบัติมานั้น ไม่ใช่การพิธีที่ทำกันอย่างไม่มีเหตุผล การปฏิบัติของพุทธบริษัทที่ถูกต้องคือ มีเหตุผลอ้างอิงได้เพียงพอตามหลักของความจริง

ไม่มีกฎอันใดห้ามมิให้ปฏิบัติตามกฎแห่งความดีทุกวันทุกเวลาที่ล่วงไปแห่งชีวิต แต่ทำไมศีลอุโบสถจึงมีกำหนดเวลาปฏิบัติ เหตุที่ศีลอุโบสถจำเป็นต้องจำกัดกำหนดวันเวลา ก็เพราะศีลอุโบสถเป็นศีลที่เกี่ยวแก่สมรรถภาพทางใจ ละเอียดมากกว่าศีล ๕ ผู้ครองเรือนทั้งหลายจะไม่สามารถปฏิบัติในศีลอุโบสถได้ทุกวัน เพราะสมรรถภาพทางใจของตนไม่มีพอจะรับรองข้อปฏิบัติเช่นนั้นได้ทุกวัน จึงได้กำหนดวันแน่นอนไว้เพื่อการปฏิบัติในศีลนี้ ผู้แสวงหาสุขทั้งหลายไม่เลือกชั้นภูมิเพศจะได้ร่วมเอกฉันท์กันในการปฏิบัติตามหลักที่วางไว้แล้วในวันเช่นนั้น เป็นการดีน้อยไปหรือที่ทุก ๆ วัน พุทธศาสนิกมั่นอยู่ในศีล ๕ เป็นนิจ ในวันพระหนึ่ง ๆ ยังมีการประชุมกันปฏิบัติตามหลักศีลอุโบสถอบรมสมรรถภาพทางใจอีกด้วย ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ที่ไหนกล่าวว่ามีแต่คนแก่เท่านั้นปฏิบัติศีลได้จงดูเถิดคนแก่ในจำนวน ๑๐๐ ได้มีคนแก่ผู้รับปฏิบัติในศีลกี่คน คนแก่ผู้หยาบช้าอยู่ด้วยกรรมลามก เช่น ปาณาติบาตมีอยู่ไม่ใช่นิดหน่อย ทั้งนี้ก็เพราะความถือมาแต่ครั้งตนยังเป็นเด็กเป็นหนุ่มสาวว่าเวลานี้ยังไม่แก่เรายังไม่ควรเพื่อการสดับธรรมเทศนาเพื่อการปฏิบัติในศีล เมื่อตนมีอายุแก่เข้า นิสัยเวลาทรามมันเกิดได้จากกรรมอันลามกนั้นหุ้มห่อปัญญาเสียหมด เขาไม่สามารถจะหักใจละทิ้งกรรมอันนั้นเสีย แล้วรับปฏิบัติในศีลได้ เมื่อมีตัวอย่างให้เห็นอยู่เช่นนี้ เป็นการสมควรอย่างไรหรือ ด้วยการผัดผ่อนเวลาในการปฏิบัติดี การไม่กระทำชั่วกระทำแต่ความดี ไม่เป็นของยากถ้าผู้นั้นเป็นผู้รักดีจริง

ศีลข้อ ๓ ในศีล ๕ กับศีลอุโบสถนั้นต่างกัน โดยศีล ๕ ยังมีการอนุญาตในความรักที่ชอบธรรมของบุรุษและสตรี แต่ในศีลอุโบสถไม่มีการอนุญาตในความรักที่เป็นไปในทำนองชู้สาว แต่คงเปลี่ยนเป็นเมตตาแทน ศีลข้อ ๓ ในอุโบสถศีลว่า "**อพฺรหฺมจริยา เวรมณี**" เว้นจากการประพฤติผิดไปจากความประพฤติของพรหมเบื้องต้นของการปฏิบัติในศีลข้อนี้ จะต้องศึกษาให้รู้เสียก่อนว่าพรหมมีความประพฤติอย่างไร ? ใครคือพรหม ? ถ้ามิฉะนั้นเราอาจจะประพฤติผิดจากความประพฤติของพรหมไปก็ได้โดยไม่รู้สึก

พรหมธรรม คือ คุณธรรมที่ยังบุคคลผู้ประพฤติให้เป็นพรหม เรียกว่าพรหมวิหาร มีอยู่ ๔ คือ

๑. เมตตา	ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นสุข
๒. กรุณา	ความสงสารปรารถนาจะให้พ้นทุกข์
๓. มุทิตา	ความยินดีในเมื่อผู้อื่นได้ดี
๔. อุเบกขา	ความวางเฉยในเมื่อผู้อื่นถึงความทุกข์

พรหมมีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. สมมติพรหม	พรหมโดยสมมติ
๒. อุปปัตติพรหม	พรหมโดยอุบัติ
๓. วิสุทธิพรหม	พรหมโดยความบริสุทธิ์

มนุษย์ธรรมดา เป็นผู้มีพรหมวิหารอยู่ในตน ตัวอย่างเช่น มารดาและบิดา ได้ชื่อว่าเป็น "**พรหม**" ของบุตร มารดาบิดาที่ดีแท้ต้องมีคุณธรรมเช่นนี้อยู่ในตัว โดยนัยนี้ แม้ผู้รักษาอุโบสถศีลอย่างจริงแท้ ย่อมมีพรหมวิหารอยู่ในตน ก็ได้ชื่อว่า "**สมมติพรหม**" ด้วย

อุปปัตติพรหม หมายถึงผู้ได้รับชื่อว่า พรหม มาแต่กำเนิดเป็นผู้เป็นพรหมมาแต่กำเนิดนี้ได้แก่นักเพ่งฌาน ผู้เพ่งฌานย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยพรหมวิหารเป็นนิจ เมื่อดับชีพแล้วความอุบัติขึ้นของนักเพ่งฌานนั้นเป็นการอุบัติขึ้นลอย ๆ ด้วยอำนาจพรหมวิหารนั้นเขาได้ชื่อว่า อุปปัตติพรหม ในการเกิดครั้งนี้

วิสุทธิพรหม หมายถึงพระอรหันต์ โดยท่านเป็นผู้ปราศจากความมัวหมองทางใจ พรหมวิหารได้มีอยู่พร้อมในใจอันบริสุทธิ์ของท่าน อย่าว่าถึงกับพระอรหันต์เป็นผู้มีพรหมวิหารเลย แม้ผู้มีใจสดชื่นมั่นคงในการก้าวหน้าสู่คุณความดี ก็เป็นผู้มีพรหมวิหารเช่นเดียวกัน ต่างกันแต่ว่าจะน้อยหรือมากเท่านั้น

ศีลข้อ ๓ นี้ บ่งให้ทราบว่า อุโบสถศีล เป็นศีลเกี่ยวกับการอบรมจิตใจผู้ประพฤติในอุโบสถชื่อว่า ประพฤติพรหมจรรย์ ถ้าผู้ประพฤติในศีลอุโบสถปราศจากการอบรมใจจะสำเร็จเป็นพรหมจรรย์ที่ดีแท้ไม่ได้ เรื่องศีลข้อ ๓ นี้เคยมีผู้เข้าใจกันว่า การเว้นจากการเสพอสัทธรรมนั้นเป็นความมุ่งหมายในศีลข้อนี้ จริงอยู่นั่นเป็นข้อหนึ่งที่ถูกต้องแต่เพียงการเว้นเท่านั้น ยังไม่หมดวงของพรหมจรรย์ การเสพอสัทธรรม มีเพราะราคะเป็นเหตุพรหมจรรย์จะบริสุทธิ์แท้ก็ด้วยทุสกรรมในอสัทธรรมไม่มีทั้ง กาย วาจา ใจ สติกับราคะ สัมปชัญญะกับพยาบาทเป็นของคู่กันถ้าไม่ประสงค์ในราคะกับพยาบาท ก็ต้องบำรุงสติและสัมปชัญญะ ซึ่งความสมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะมีอยู่แก่นักสมาธิเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการจำเป็นที่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ **“จะต้องบำเพ็ญสมาธิ”** เพื่ออบรมสติและสัมปชัญญะให้แก่กล้า เมื่อพิเคราะห์ดูให้ถ้วนถี่แล้ว จะเห็นได้ว่า ศีลข้อนี้มีประโยชน์ในการบำรุงสมรรถภาพทางใจเป็นอย่างดียิ่ง ถ้าพุทธศาสนิกไม่ละทิ้งอุโบสถศีลเสียแล้ว ประเทศชาติ ศาสนา จะเจริญยิ่งนัก เพราะ

ทุกสิ่งมีใจเป็นใหญ่ เมื่อการอบรมใจมีอยู่เสมอแล้ว ใจก็ดีขึ้นกว่าเดิม ใจดีขึ้นเท่าไร ความหมั่นขยันในการการประกอบกิจเพื่อความเจริญก็มีมากขึ้นเท่านั้น

ในจำนวนหลักแห่งศีลอุโบสถ ๘ ข้อ มีความตรงกันเป็นอันเดียวกับศีล ๕ เสีย ๔ ข้อ คือ

๑. การเว้นจากปาณาติบาต

๒. การเว้นจากอทินนาทาน

๓. การเว้นจากมุสาวาท

๔. การเว้นจากการดื่มกินซึ่งสุราและเมรัย

ส่วนที่ผิดแผกกันอยู่บ้างในข้อว่าด้วย กาเมสุมิจฉาจาร แต่ในหลักอุโบสถศีลว่า อพรหมจริยาก็ได้กล่าวแล้ว ต่อไปนี้จะกล่าว ๓ ข้อต่อจากนั้นลงไปอีกเริ่มแต่ข้อ ๖ เป็นต้นไป

๖. เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

กฎในการบริโภคอาหารของผู้ปฏิบัติในอุโบสถศีลมีอยู่ว่า ตั้งแต่เวลาเช้าเป็นวันปัจจุบันเต็มที่ไปจนถึงเที่ยงวันแห่งวันนั้น ถ้าประสงค์จะบริโภคอาหารก็บริโภคได้ ตั้งแต่เที่ยงวันไปถ้ายังไม่ถึงรอบวันใหม่จะบริโภคอาหารอีกไม่ได้ เว้นแต่เครื่องดื่มบางชนิดและสิ่งที่เป็นยาเท่านั้น

การเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลมีประโยชน์อย่างไร ? เป็นข้อควรรู้ไว้ ได้กล่าวแล้วว่าอุโบสถศีลเป็นศีลเกี่ยวแก่การอบรมใจ ศีลข้อ ๖ นี้เป็นหลักสำคัญอันหนึ่งที่แน่นอนของผู้อบรมใจจงพิเคราะห์ดูว่าเวลาบริโภคอาหารใหม่ ๆ รู้สึกเป็นอย่างไรบ้าง ก็จะทราบได้ทันทีว่ารู้สึกอึดอัดถ้าบริโภคมากเกินไป และบางทีจะรู้สึกว่ามึน ๆ นิดหน่อย โดยถึงแม้จะบริโภคพอดีก็ตามฤทธิ์ของอาหารจะยังคงมีอำนาจอยู่เท่ากับจำนวนที่ได้ล่วงลำคอลงไปสู่

กระเพาะ ครั้นเวลาค่อยล่วงไปความมึนเมาก็จะค่อยคลายไปเป็นลำดับ การบริโภคแต่เวลาเช้าเสร็จแล้ว เมื่อเวลาล่วงไปอีกจากนั้นตั้ง ๔-๕ ชั่วโมงร่างกายจะรู้สึกกระปรี้กระเปร่า ใจรู้สึกเบาไม่งุนงง ผลของการบริโภคอาหารได้อำนวยให้ในขณะนี้เป็นความสบาย การอบรมใจ รวบรวมใจที่ฟุ้งซ่านให้มุ่งต่อจุดใดจุดหนึ่งที่ตนประสงค์จะสามารถทำได้ดีก็ต่อเมื่อ กายและใจรู้สึกปลอดโปร่งเช่นนี้ ถ้าหากศีลข้อ ๖ ไม่มีผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ก็จะบริโภคอีกในเมื่อรู้สึกว่าท้องได้เบาไป เมื่อบริโภคแล้วความงุนงงก็จะมาครอบครองอีก แล้วจะเอาเวลาไหนเป็นเวลาอบรมใจ ครั้นถึงกลางคืนกว่ากายและใจจะปลอดโปร่งก็ล่วงเข้าไปตั้งครึ่งคืนเสียแล้ว ความต้องการพักผ่อนร่างกายด้วยการนอน ก็เกิดมีขึ้นอีก หรือผู้นี้จะไม่นอนเป็นของมิง่ายนักในเมื่อไม่สละการกินแต่จะสละการนอน ข้อกฎที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นข้อกฎที่เหมาะสมไม่เป็นการทรมานร่างกายและใจให้รู้สึกลำบาก เป็นความจริงทีเดียวที่ผู้ไม่รู้จักว่าศีลอุโบสถเกี่ยวแก่การอบรมใจ จะต้องไม่เห็นด้วยในศีลข้อ ๖ เพียงพอการปฏิบัตินั้นก็หาได้อำนวยผลดีเกินไปกว่าคนอดข้าวธรรมดาไม่ การปฏิบัติที่ไม่รู้จักจุดประสงค์เช่นนี้ ก็คือการกระทำกิจพิธีในศาสนา เพื่อประสงค์ความขลังนั่นเอง

๗. การเว้นจาก การดู ฟ้อน ขับประโคม การตกต่างร่างกายด้วยดอกไม้และของหอมต่าง ๆ

การรื่นเริงด้วยทำนองนาฏและดุริยางค์ดนตรี และการประดับกายด้วยเครื่องประดับ การประพรมให้กรุ่นอยู่ด้วยกลิ่นอันหอมย่อมเป็นทางนำให้หลงใหลในกามารมณ์ ผู้ประพฤติในอุโบสถศีลเป็นผู้มุ่งละกาม เป็นผู้มุ่งอบรมจิตใจให้มั่นคงในหลักธรรมจะทำตนให้เกี่ยวข้องอยู่ในทางหลงกามนั้นย่อม

ไม่ได้อยู่เอง ถ้าผู้ใดยังประสงค์ในความลุ่มหลงอันนั้นก็จะประพฤติตามหลักอุโบสถศีลไม่ได้

ศีลข้อ ๗ นี้มีประโยชน์มาก โดยผู้รักษาศีลข้อนี้จะสามารถอบรมใจของตนให้ดีขึ้นเป็นลำดับได้ไม่เสื่อมถอย การฟ้อน การขับ การประโคม เป็นเรื่องยั่วกามให้กำเริบการแต่งกายหรูหราหอมฟุ้งด้วยกลิ่นแห่งเครื่องหอมต่างๆ เป็นเรื่องของผู้หลงใหลในกามารมณ์ผู้ประพฤติในศีลเป็นนักอบรมใจ หวังความสงบสุขทั้งกายและใจจะฟุ้งเฟ้อในสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ การอาบน้ำชำระกายให้สะอาด นุ่งห่มเสื้อผ้าที่ซักฟอกสะอาดเท่านั้นเป็นเพียงพอ ไม่จำเป็นต้องประพรมด้วยสิ่งใดอีกเลย ไม่จำเป็นอะไรที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการเล่นเต้นรำดุริยางค์ดนตรี การมีชีวิตอยู่เงียบ ๆ หมั่นอบรมใจให้บริสุทธิ์เพ่งพิจารณาหาเหตุผล ในเรื่องชีวิตของตนเองให้ประจักษ์ชัดนี้เป็นการดำรงตนตามหลักของสันติธรรม

๘. เว้นจากการนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่

ผู้ปฏิบัติในศีลอุโบสถเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ไม่นิยมการนอนคู่ เมื่อพรหมจรรย์ไม่นิยมการนอนคู่แล้วที่นอนสูงใหญ่นั้นก็มิใช่อุปกรณ์การนอนที่จำเป็น ศีลข้อนี้ห้ามที่นอนอันยัดด้วยนุ่นและสำลี ที่นอนที่นั่งที่ยัดด้วยนุ่นและสำลีมันเป็นของอ่อนนุ่ม เหตุที่ห้ามก็เพราะที่นอนที่นั่งเช่นนั้นเป็นปัจจัยให้ผู้นอนผู้นั่งมีจิตคิดส่ายไปในทางกามารมณ์

ไม่น่าจะมีปัญหามากมายในศีลข้อนี้ การนอน การนั่ง ยืน เดิน ที่ปราศจากเครื่องสำอาง ดำเนินชีวิตแต่พอสมกับสภาพของตนนั้นเป็นดี ขอจงคิดดูให้ดีก่อนที่จะทำอะไรลงไปว่า ศีลอุโบสถนี้เป็นศีลที่มุ่งละกาม สิ่งใดที่เป็นไปในทำนองกาม ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงวางไว้เป็นกฎข้อห้ามก็

สมควรที่จะเว้นเสีย ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่พรหมจรรย์อันบริสุทธิ์นั่นเอง เมื่อพรหมจรรย์บริสุทธิ์ผู้ปฏิบัติในศีลอุโบสถก็ได้รับความสุขที่ปราศจากกาม เป็นความสุขเย็น ๆ ไม่โลดโผนโครมคราม สมแก่สภาวะของผู้สงบ สภาวะของผู้มุ่งสันติสุขอย่างแท้จริง

ในปัจจเวกขณะแห่งอุโบสถศีลกล่าวว่า "**ยาวชีวํ อรหนฺโต**" เป็นต้น ถือเอาเนื้อความสำคัญว่า "**พระอรหันต์เป็นผู้ปฏิบัติในศีลอุโบสถตลอดชีวิต**" เมื่อเพ่งดูตามเนื้อความนี้ เราจะเห็นได้ว่าศีลอุโบสถเป็นศีลสำคัญในการครองชีพตามหลักธรรมมุ่งสันติสุข มิใช่เป็นศีลเล็กน้อยอย่างที่คนโดยมากเข้าใจ ผู้ที่สามารถปฏิบัติในศีลอุโบสถได้ดีจริงก็คือพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นเป็นการไม่ควรในการที่ผู้ปฏิบัติในศีลอุโบสถจะทำย่อหย่อน คนโดยมากหาได้รู้จักอุโบสถศีลดีไม่ เขาจะเห็นว่าดีหรือไม่ดีก็ด้วยการที่เขาเห็นพุทธบริษัทพากันประพฤติอยู่เท่านั้น ถ้าเขาเห็นปฏิบัติไม่ย่อหย่อนเขาก็ว่าดี ถ้าเขาเห็นย่อหย่อนเขาก็ว่าไม่ดี

ศีล ศีลอุโบสถเป็นหลักปฏิบัติของคฤหัสถ์ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ เป็นหลักปฏิบัติของบรรพชิต บรรพชิตผู้ปฏิบัติในศีล ๑๐ เรียกว่า สามเณร บรรพชิตผู้ปฏิบัติในศีล ๒๒๗ เรียกว่า ภิกษุ

ในเบื้องต้นได้กล่าวถึงศีล ๕ และอุโบสถศีลมาแล้ว ต่อไปนี้จะกล่าวถึงศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ ต่อไปพอเป็นสังเขป

ศีล ๑๐ สำคัญอย่างไร

ศีล ๑๐ มีเพิ่มขึ้นจากศีลอุโบสถอีก ๑ ข้อ ในหลักของอุโบสถศีลนั้นข้อ ๗ ได้รวมเอาศีล ๒ ข้อเข้าไว้เป็นองค์เดียวกัน ส่วนในศีล ๑๐ ได้แยกศีลนั้นออกเป็น ๒ ข้อ

๑. เว้นจากการฟ้อน การขับ การประโคม การเล่น การดูเขาเล่น

๒. เว้นจากการประดับร่างกายด้วยดอกไม้และของหอม

เมื่อรวมเข้าไปอีก ๑ ข้อ ก็เป็น ๑๐ พอดี

ศีล ๑๐ เว้นจากการรับเงินและทอง

เดิมทีเดียวภิกษุสามเณรจะรับเงินทองไม่ได้ ต่อมามีเหตุเกิดขึ้นได้รับพุทธานุญาตให้มีผู้ขวนขวายในสิ่งที่ตนประสงค์เก็บไว้ เพื่อความสะดวกในปัจจัยของชีวิต จะเก็บไว้เองไม่ได้ ศีลข้อนี้เป็นข้อสำคัญโดยทำให้ผู้ชื่อว่าบรรพชิต เป็นบรรพชิตอย่างแท้จริง การขวนขวายในกิจการงานเลี้ยงชีพ เช่น การทำนา การค้าขาย เป็นต้น ของบรรพชิตไม่มี บรรพชิตแปลว่า ผู้เว้นเป็นอนาคาริยบุคคลคือเป็นผู้ไม่มีบ้านเรือน ชีวิตความเป็นอยู่ขอบรรพชิตต้องอาศัยผู้อื่นเป็นผู้เกื้อกูล ชีวิตของบรรพชิตเป็นชีวิตที่สงบระงับ ปลอดโปร่งไม่สะสมทรัพย์สมบัติใด ๆ มีกังวลน้อย บรรพชิต มีชีวิตที่อุทิศต่อการปฏิบัติมุ่งความพ้นจากทุกข์ ประสงค์สันติสุขอันอุดม บรรพชิตเป็นตัวอย่างของผู้มีเมตตาการุญภาพ มีชีวิตเดียวเท่านั้น ความปฏิบัติในหลักธรรมแห่งการครองชีพ มีแต่บรรพชิตเท่านั้นที่มีเวลาทั้งหมดเพื่อการบริหารตนเอง นำตนไปสู่ความเจริญแห่งหลักธรรมส่วนนี้

ศีล ๒๒๗ สำคัญอย่างไร

ปาติโมกข์สังวรศีล แปลว่า ศีลคือความระวังตามพระปาติโมกข์ หรือศีล ๒๒๗ จัดเป็นศีลของอนาคาริกชั้นสูง ผู้ที่ปฏิบัติในศีลนี้ต้องเป็นผู้ประกอบด้วยความสำรวมระวังเป็นอันดี มิฉะนั้นผลแห่งศีลนั้นก็หาปรากฏเป็นความสงบสุขไม่ กลับจะอำนวยความเดือดร้อนให้เป็นอเนกประการเสียอีก

บรรพชิตผู้ทรงไว้ซึ่งปาติโมกข์สังวรศีล เป็นผู้นำของผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นตัวอย่างอันเลิศของผู้มีความสุข เป็นตัวอย่างอันเลิศของผู้ก้าวหน้าในการศึกษาและการปฏิบัติ ก้าวหน้าแห่งวัฒนธรรมทางใจ

การเว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงอนุญาตนั้น ได้ชื่อว่าปฏิบัติตามพระปาติโมกข์ ลำดับหัวข้อแห่งข้อห้ามและข้ออนุญาตนี้ได้เรียบเรียงไว้ในเบื้องต้นแล้ว สำหรับผู้ประสงค์จะทราบความละเอียดในเรื่องนี้ จงเปิดดูในหนังสือ "**นวโกวาท**" ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเรียบเรียงไว้เป็นหลักสูตรศึกษาของนักธรรมชั้นตรีโน้นเถิด

ข้าพเจ้าไม่มีเสียงคัดค้านในคำกล่าวเหน็บแนมบรรพชิตที่เขากล่าวว่า "**พระจะทำอะไร ฉันแล้วก็เข้าห้องภาวนาเท่านั้นเอง**" คำว่า **ภาวนา** นั้น หาใช่เป็นสิ่งที่ชั่วเลยไม่ ต่อความหมายของผู้กล่าวคำว่าภาวนา ก็คือการนอนหลับอย่างสบายใจนั่นเอง เราไม่ควรที่จะเสียเวลาด้วยการโต้เถียงกันในสิ่งที่หาประโยชน์มิได้ ใครเคยคิดบ้างไหมว่าบรรพชิตทั้งหมดนั้นก็คือ มนุษย์ที่สุดแสนจะเกียจคร้านทำไมท่านจึงไม่คิดให้ซึ้ง ทำไมท่านจึงดูหมิ่นบรรพชิตตั้งมากมายในเมื่อท่านเห็นความไม่ดีของบรรพชิตเพียงรูปเดียวเท่านั้น ท่านจงดูผู้ครองเรือนบ้างว่า ผู้ครองเรือนทั้งหมดเป็นผู้ปฏิบัติในหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัดทุกคนหรือ ในจำนวนผู้ครองเรือนพันคนมีผู้หมั่นขยันบากบั่นในกิจการทำมาหาเลี้ยงชีพกี่คน แลมีคนเกียจคร้านสุดแสนจะน่าเบื่อหน่ายปฏิเสธการางานทุกชนิดนั้นกี่คน มีคนที่ให้โทษกระทำบาปหยาบช้า เป็นแต่เพียงเศษของมนุษย์ หรือเป็นมนุษย์ครึ่งเดียวนั้นกี่คน เพียงเท่านี้ท่านก็จะได้อุทานว่า อ้อ ! จริง

ตามคำเล่าของพระมหากัสสปเถระ ในกัสสปสังยุตต์ แห่งสังยุตตนิกาย ว่า "**สมฺพาโธยํ ฆราวาโส**" เป็นต้น ความว่าการครองเรือนเป็นการคับแคบ เป็นที่นำมาซึ่งธุลี เมื่อยังครองเรือนอยู่ไม่สามารถจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์เหมือนสังข์ที่ขัดแล้วได้ดังนี้ ท่านจะเห็นได้ว่าพรหมจรรย์นั้นเป็นของยากเพียงใด ท่านพระมหากัสสปะ เมื่อครั้งท่านยังเป็นฆราวาส ทรัพย์สมบัติของท่านมีมากมายแต่ทรัพย์สมบัติหาได้อำนวยความสะดวกในการประพฤติพรหมจรรย์ของท่านไม่ ท่านได้สละแล้วด้วยน้ำใจเด็ดเดี่ยว กลับตัวเป็นอนาคาริกแล้วเริ่มปฏิบัติอย่างเข้มแข็ง ในเมื่อได้สดับคำสอนของพุทธเจ้าแล้ว ในที่สุดท่านก็ได้บรรลุผลแห่งความปฏิบัติของท่านเป็นมหาบุรุษผู้กล้าหาญ ไม่มีความครั่นคร้ามต่อภัยใด ๆ ทั้งหมดท่านลองตัดสินดูซิว่า ระหว่างพระมหากัสสปะเถระกับท่าน ใครมีความตรงต่อหน้าที่ของตนมากกว่ากัน และเมื่อเป็นดังนี้เป็นการสมควรอย่างไรที่กล่าวว่า บรรพชิตก็คือพวกขี้เกียจ ไร้สมรรถภาพในการใด ๆ ทั้งสิ้น

ตัวอย่างของบรรพชิตที่ยกมานี้ ท่านคงยิ้มหยันในการที่ข้าพเจ้าไม่ยกเอาเรื่องของบรรพชิตในสมัยปัจจุบันมาพูด ในเมื่อพวกเราทั้งหมดเป็นมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน ขอท่านจงเทียบเคียงเอาด้วยวิจารณปัญญาของท่านเองดีกว่าเลขข้อต่อ ๆ ไปจะไม่เป็นของยากในเมื่อมีเลขตัวอย่างพร้อมทั้งวิธีทำและผลลัพธ์ฉันใด แม้เรื่องนี้ก็ฉันนั้น ทางที่ดีที่สุดเพื่อความเจริญแห่งประเทศชาติศาสนาตามหลักวัฒนธรรมที่จริงแท้ จงช่วยกันแก้ไขในเมื่อเห็นว่าความเสื่อมจะมาถึงโดยเหตุที่ตนเห็นดีกว่าจะคอยแต่ดูแล้วติเตียน ในเมื่อเห็นว่าเหลวไหลถ้าดีแต่คอยติเท่านั้น ท่านได้มองตัวของท่านเองแน่ชัดแล้วหรือว่าไม่มีที่ติ ? มี

ใครบ้างเห็นชอบไปด้วยว่า แค่เพียงการติเตียนเท่านั้น ความเจริญจะวิ่งมาสู่ประเทศชาติ ศาสนา

สมาธิขันธ์

“**สมาธิขันธ์**” แปลว่า **กองแห่งสมาธิ** เป็นขันธ์สุดท้ายในขันธ์ ๓ เป็นองค์มรรคสุดท้ายในองค์มรรค ๘ และจัดเป็นหลักธรรมปฏิบัติที่สำคัญโดยฐานะเป็นหัวหน้าของเหตุแห่งความดีและความชั่วสมาธิ แปลว่า ความตั้งใจมั่น ว่าโดยลักษณะแบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. สมฺมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นในทางที่ถูก

๒. มิจฺฉาสมาธิ ความตั้งใจมั่นในทางที่ผิด

สัมมาสมาธิ เป็นเหตุแห่งความดี มิจฉาสมาธิ เป็นเหตุแห่งความชั่ว องค์มรรคที่สงเคราะห์ลงในสมาธิขันธ์มี ๓ คือ

๑. สมฺมาวายาโม ความเพียรชอบ

๒. สมฺมาสติ ระลึกชอบ

๓. สมฺมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ

ความเพียรชอบคือ ประกอบด้วยสัมมัปปธาน ๔ ระลึกชอบ คือ ประกอบด้วยสติปัฏฐาน ๔ ตั้งใจไว้ชอบคือ ประกอบด้วยฌาน ๔ สัมมัปปธาน และสติปัฏฐาน ได้กล่าวมาแล้วแต่ข้างต้นโน้น ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงเรื่อง สมาธิ

สมาธิ ก็คือการอบรมใจให้บรรลุถึงความสุขตามหลักสุขวิทยาทางจิต ถ้าปราศจากสมาธิ ความสำเร็จแห่งการงานทั้งหมดจะไม่มีสมาธิให้ความสุขให้สมรรถภาพในการครองชีพเป็นอย่างดี ผู้บำเพ็ญสมาธิไม่จำกัดบุคคล ผู้ใดมีความประสงค์จะบำเพ็ญก็บำเพ็ญได้กาลเวลาทั้งหมดเป็นกาลเวลาที่สมควรแก่การบำเพ็ญสมาธิ ผู้บำเพ็ญจะได้รับผลทุกเมื่อ ถ้ามีความตั้งใจบำเพ็ญอย่างจริงจังไม่ท้อถอย ถ้าเรามีใจกันทุกคน การอบรมใจให้เป็นสมาธิก็เป็นกิจของ

พวกเราทุกคน ความเห็นว่าตนไม่สมควรในอันประพฤติความดีนั้น แสดงถึงความไม่เชื่อในสมรรถภาพของตนเอง เป็นการดูหมิ่นเกียรติของตนเองความเชื่อในสมรรถภาพ ความปรารถนาอย่างจริงจัง ความพยายามเพื่อสิ่งที่ตนปรารถนาอย่างเข้มแข็ง เหล่านี้เป็นเหตุให้สำเร็จจงดูเถิดรากฝอยของต้นไม้เล็ก ๆ อ่อนแอมันสามารถเจาะไชเข้าไปในก้อนหินอันแข็งกระด้างกว่ามันหลายเท่าด้วยอำนาจน้ำกรดเพียงเล็กน้อยที่ติดอยู่ปลายรากของมันเท่านั้น

เรื่องสมาธิที่สมส่วนเป็นสัมมาสมาธิ ในบัดนี้ได้กลายเป็นวิชาลึกลับ สัมมาสมาธิเป็นเหตุให้รู้ความจริงของทุก ๆ สิ่ง เมื่อสัมมาสมาธิเป็นวิชาลึกลับ ผลของสัมมาสมาธิคือความรู้จริง ความเชิดชูฐานะแห่งใจจากต่ำไปหาสูง ก็เลยพลอยเป็นของลึกลับไปด้วย ใจของคนโดยมากก็ถูกปล่อยปละละเลยโดยไม่มีการอบรมในธรรมจริยา เหมือนฝูงควายเปลี่ยวที่แสนจะดุร้าย เมื่อใจไม่สงบ มนุษย์ก็ไม่ปรารถนาความสงบ ไม่มีอะไรนอกจากความเมามัน ความบ้ากาม ความอาฆาตมาดร้าย ใจของเขาได้ประทุษร้ายเขาด้วยอาการอย่างนี้ ทางที่ดีที่สุดเพื่อเชิดชูสถานะของใจที่ต่ำทรามให้ดีขึ้น เพื่อปลูกสันติภาพอันมั่นคงแน่นหนา ก็คือจงศึกษาในการอบรมจิต เมื่อวัฒนธรรมทางจิตเจริญแล้ว เป็นอันเชื่อได้ว่านั่นคือความเจริญที่แท้จริง

การอบรมใจที่ฟุ้งซ่านให้มีจุดหมายในจุดเดียวนั้นคือ เรื่องของสมาธิ สมาธิไม่เลือกอิริยาบถจะเป็นยืน เดิน นั่ง นอน ก็เป็นวิปัสสนา อะไรได้ทั้งสิ้น ไม่ต้องมีกิจพิธีใด ๆ ในเรื่องสมาธิ นักสมาธิต้องเป็นนักค้นคว้าผู้รักเหตุผล ความงมงายกระทำไปอย่างไม่มีเหตุผลประกอบเพียงพอนั้น ไม่อำนวยความเจริญให้แก่การอบรมสัมมาสมาธิ จงดูพระพุทธเจ้าพระองค์เป็นนักสมาธิชั้นสูงสุดเป็นตัวอย่างที่ควรดำเนินตาม

นักสมาธิที่บำเพ็ญถูก ควรแก่การดำเนินตามมี ๒ ประเภท คือ

๑. สมถยานิก ประกอบเป็นสมถะ (ความสงบใจ)

๒. วิปัสสนายานิก ประกอบเป็นวิปัสสนา (ความเห็นแจ้ง)

ผู้อบรมใจให้สงบ ด้วยวิธีประคองจิตอยู่ในอารมณ์อันเดียว เรียกว่า สมถยานิก ผู้อบรมใจให้สงบด้วยวิธีใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้จักความเป็นจริงของสิ่งทั้งหมด เรียกว่า วิปัสสนายานิก จุดมุ่งหมายของสมถยานิก และวิปัสสนายานิก พุ่งไปสู่เป้าอันเดียวกัน สัมมาสมาธิ ใจตั้งมั่นถูกต้อง ตามหลักของการอบรมจิตเป็นเป้าหมาย มรรคมีองค์ ๘ จะขาดองค์ใดองค์หนึ่งไปไม่ได้ ถ้าขาดแม้แต่องค์เดียว ก็จะอำนวยวิชาที่จริงแท้ให้บริบูรณ์ไม่ได้เลย องค์สมถะต้องเป็นบาทฐานขององค์วิปัสสนาปัญญาเสมอ ถ้าองค์สมถะไม่มี ปัญญาก็จะแก่กล้าบริสุทธิ์ไม่ได้

สมาธิว่าโดยลักษณะแบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. อุปจารสมาธิ ใจตั้งมั่นเพ่งอยู่ในอารมณ์ภายนอก

๒. อัปปนาสมาธิ ใจตั้งมั่นเพ่งอยู่ในอารมณ์ภายใน

สมาธิเบื้องต้นที่ต้องบรรลุก่อนก็คือ อุปจารสมาธิ สมาธิชนิดนี้มีใจเป็นอารมณ์เดียว แต่ยังเป็นใจที่หยาบอยู่ ความรู้ของใจที่มั่นคงในชั้นนี้สามารถรู้อารมณ์ทุกสิ่งที่ผ่านมา โดยในขณะนั้นวิญญาณประจำทวารต่าง ๆ มีจักขุทวารเป็นต้น ย่อมบริสุทธิ์ วิญญาณคือใจ ทุกครั้งที่มีอารมณ์ผ่านไปมา นักสมาธิชั้นนี้จะสามารถทราบเรื่องราวหยาบ ๆ ต่าง ๆ ภายนอกได้เป็นอย่างดี เช่น ปรโลกมีจริงหรือ? กระแสจิตแห่งตนและผู้อื่นมีความติดต่อกันได้อย่างไรเป็นต้น อุปจารสมาธิจะอำนวยความรู้ในวิชาที่ลึกลับกว่านี้ยังไม่ได้ ความรู้ของนักอุปจารสมาธิ เป็นความรู้ในเหตุการณ์ที่ลึกลับบางอย่าง ที่คนสามัญธรรมดาจะ

รู้ไม่ได้เท่านั้น ส่วนความรู้ในการค้นคว้าหาเหตุผลต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยกำลังของอัปปนาสมาธิ เป็นเครื่องอำนวยจึงจะสามารถทราบความเป็นจริงของสิ่งเหล่านั้นได้ถูกต้องไม่ผิดพลาด

ความหลงเพลินในอารมณ์ที่ผ่านไปมานั้น เป็นเหตุเสื่อมของสมาธิ ผู้บรรลุถึงอุปจารสมาธิแล้วจะต้องไม่นิ่งนอนใจเสีย การรวบรวมกำลังใจ กำหนดไปมาในสกนธ์กายให้บ่อยครั้ง อุปจารสมาธิจะค่อย ๆ บริสุทธิ์กลายเป็นอัปปนาสมาธิ กำลังใจของนักอัปปนาสมาธิมั่นคง ประกอบด้วยสติและสัมปชัญญะ มีใจตั้งมั่นอยู่ภายในกาย กำหนดใจอยู่ที่ใจเป็นเอกัคคตารมณ์ (จิตเลิศมีอารมณ์เดียว)

ความปรารถนาของนิมิตเหล่านี้ ปรากฏด้วยกำลังของใจที่บริสุทธิ์ ความกำหนดรู้ของนักอุปจารสมาธิพุ่งผ่านออกไปในภายนอก ยังไม่รู้จักวิธีผ่อนกระแสกำลังของตน ย่อมเกิดความรู้ในสรรพสิ่งที่มีอยู่ภายนอก

ความกำหนดรู้ของนักอัปปนาสมาธินั้น รู้จักผ่อนกำลังใจทีละน้อย ๆ เบ่งขึ้น ๆ เป็นลำดับ ระมัดระวังกระทำความรู้ให้เป็นไปในกายและจิต ไม่ให้กระทำเกี่ยวข้องกับอารมณ์ภายนอกคล้าย ๆ กับตะเกียงที่มีหลอดแก้วครอบไม่วูบวาบไปมาด้วยกำลังลมฉะนั้น

ในคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคแสดงเรื่องนิมิตและสมาธิไว้ดังนี้คือ

๑. อุคคหนิมิต นิมิตที่ติดตา

๒. ปฏิภาคนิมิต นิมิตที่ใจกำหนดรู้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ อุคคหนิมิตแสดงอุปจารสมาธิ ปฏิภาคนิมิตแสดงอัปปนาสมาธิ

อุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ ในคัมภีร์นี้กล่าวว่า สมาธิที่เฉียดองค์ฌานจวนจะเป็นอัปปนาเรียกว่า อุปจารสมาธิ ส่วนสมาธิที่เป็นองค์ฌานแน่น

แฟ้น เรียกว่า อัปปนาสมาธิ ตามนัยที่แสดงนิมิตในพระคัมภีร์นี้ เป็นนัยแสดงตามวิธีการของนักเพ่งกสิณ มีเพ่งดิน เพ่งน้ำ เพ่งสีเขียว เพ่งสีแดง เป็นต้น เมื่อเพ่งหนัก ๆ เข้า ใจก็จะยึดเหนี่ยวอยู่ในรูปที่เพ่งนั้น จนถึงกับหลับตาลงก็เหมือนกับลืมตาอยู่ นิมิตที่ปรากฏก็คือรูปที่ตนเพ่งอยู่นั่นเอง ความจำรูปนั้นได้ด้วยกระแสแห่งจักขุวิญญาณ เรียกว่า อุคคหนิมิต เมื่อจำลักษณะของรูปนิมิตนั้นได้แล้วก็ฝึกหัดขยายต่อไป ถ้ากำลังใจดีพอก็สามารถย่นให้เล็กและขยายให้โตตามขนาดจนใหญ่ที่สุด ยิ่งกว่ารูปเดิมหลายเท่า นิมิตที่ขยายได้ตามใจเช่นนี้ เรียกว่า ปฏิภาคนิมิต

ในหนังสือสมาธิวิธีของ**ท่านอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม** กล่าวเป็นใจความว่า อุคคหนิมิต ได้แก่สิ่งที่ปรากฏแก่ใจแล้ว ทำความเบิกบานให้แก่ใจได้ ใจจดจ่ออยู่ในนิมิตนั้น ปฏิภาคนิมิตได้แก่สิ่งที่ปรากฏแก่ใจแล้ว ถ้านักสมาธิไม่มั่นคงพอจะเกิดความสะดุ้งกลัวเกลียด ยกตัวอย่างเช่น ซากผี เป็นต้น ความมุ่งหมายของท่านในเรื่องนี้ กล่าวลักษณะของอารมณ์ที่ปรากฏแก่ใจว่ามีอยู่เพียง ๒ ชนิด คือ ชอบใจและที่ไม่น่าชอบใจ

เรื่องของนิมิตเป็นเรื่องยุ่งยากอย่างนี้เอง ถ้านักศึกษาไม่ใคร่ครวญให้ดีเพียงพอ ก็จะลงโทษผู้เขียนว่านอกรีตนอกรอยต่าง ๆ แต่ที่จริงถ้านักศึกษาทราบเรื่องนิมิตดีเพียงพอแล้ว ก็จะเข้าใจความหมายของนิมิตและสมาธิตามที่กล่าวแล้วได้ดี และยังจะสามารถเทียบเคียงกับเรื่องราวที่หยาบ ๆ ยิ่งกว่านี้ได้อีกด้วย

การต่อสู้กับอารมณ์ก็เป็นเรื่องสำคัญเช่นเดียวกัน นักสมาธิบางเหล่าชอบกำหนดสีต่าง ๆ เป็นอารมณ์ นักสมาธิบางเหล่าชอบวิธีทำลายคือ เมื่อมีอารมณ์ใด ๆ มาปรากฏก็พิจารณาให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้มีความสลายไปในที่สุด

แล้วไม่ยึดถือในอารมณ์เหล่านั้น นักสมาธิบางเหล่าชอบนิยมความเพ่งเฉยเป็นการต่อสู้อารมณ์ อารมณ์เกิดขึ้น หากใจไม่เกี่ยวข้อง ไม่ช้าก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมดาของเขา วิธีการเหล่านี้คงใช้ได้อยู่ ๒ วิธี คือ ทำลายและวิธีเพ่งเฉย แต่อีกวิธีหนึ่งนั้นใช้ไม่ได้ อารมณ์ย่อมมีความเปลี่ยนไปตามธรรมดา ถ้าเรายังมีการเลือกที่รักมักที่ชังในอารมณ์เช่นนี้ใจเราก็ไม่ปกติได้ เป็น "**สัญญาวิปลาส**" ความสำคัญผิดที่เกิดขึ้นแก่พวกหลงอารมณ์เช่นนี้ชุกชุม รูปราคะ อรูปราคะ ความกำหนัดในอารมณ์ที่เป็นรูป และไม่เป็นรูปของพวกนี้ร้ายแรงมาก มักจะมีทิฏฐิมานะไม่ยอมใคร ของใครจะเป็นอย่างไรก็ช่าง แพ้ของเขาทั้งนั้นของเขานั้นเก่งยิ่งนัก ความสำคัญว่าตัวเป็นอริยบุคคลชั้นนั้นชั้นนี้ก็มีชุมในพวกนี้ สมาธิของเขา ๆ บอกว่าเห็นสวรรค์ เห็นนรก เห็นพรหมโลก แต่แท้ที่จริงความเห็นนั้นก็หาจริงจังประการใดไม่ มันเป็นสักแต่ว่า ความเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ที่ปรากฏนั้นเท่านั้น

นักสมาธิ ก็คือ นักศึกษาเพื่อค้นคว้าให้ทราบความจริงเหตุฉะนั้นวิธีต่อสู้กับอารมณ์ ก็คือ การให้รู้จักความจริงของอารมณ์นั่นเอง การไม่ชอบไม่ชังในอารมณ์ที่เข้ามาปรากฏ เป็นผู้มั่นคงมีสติสัมปชัญญะประคองใจตนเองอยู่นั้นเป็นของประเสริฐ อารมณ์มีอยู่ทุกเมื่อทั้งในและนอกสมาธิ เหตุนั้นทางที่ดีที่สุดก็คือ เราต้องสู้กับอารมณ์ตามวิธีรู้จักความจริงของอารมณ์เสมอไป ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วว่า มี ๒ วิธีคือ การพิจารณาทำลาย และการเพ่งเฉยในอารมณ์เหล่านั้น แยกจิตกับอารมณ์ให้อยู่คนละส่วน โน่นอารมณ์ นี่จิต แล้วอย่าหลงใหล อย่าเผลอ เพราะว่าถ้าเราเผลอเมื่อใดเราก็เสียทีเมื่อนั้น

ฌานความเพ่ง จัดเป็นสัมมาสมาธิในองค์มรรค ความมุ่งหมายของสัมมาสมาธินี้ ไม่ได้หมายแคบแค่เพียงสมาธิที่เป็นฌานมีลำดับ ๑-๒-๓-๔

เท่านั้น ถึงแม้สมาธิที่ผ่านลำดับฌานไปจนกระทั่งความบริสุทธิ์ ที่เรียกว่า "**อัปปนาจิต**" ก็คงจัดเป็นสัมมาสมาธิในองค์มรรคด้วย และอัปปนาจิตนั้นถ้าจิตเป็นฌานก็เป็น จตุตถฌานโดยฐานะมีกำลังความเพ่ง ความบริสุทธิ์เป็นระดับเดียวกัน ผู้มุ่งต่อวิปัสสนาธุระ โดยมากมักจะผ่านองค์ฌานไปเสียโดยไม่เอาใจใส่เสมอไป ทั้งนี้เพื่อทำเวลาให้เร็วเข้าแต่แท้ที่จริงความเร็วหรือช้าไม่ปรากฏว่าอยู่ที่การเพ่งฌานเป็นลำดับ หรือไม่เพ่งเป็นลำดับแต่ปรากฏว่าอยู่ที่ปัญญาของผู้นั้นเป็นสำคัญ มีปัญญามากอาจจะบำเพ็ญได้เร็ว ปัญญาน้อยอาจจะบำเพ็ญได้ช้า นี่เฉพาะในเรื่องสมาธิซึ่งกินวงแคบ มีเพียงความใจบริสุทธิ์เป็นสมาธิเท่านั้น

การอบรมจิตให้เป็นสมาธินั้น ก็ไม่ใช่ของง่ายเท่าใดนัก ถ้าใช้กำลังจิตกดจิตโดยประสงค์จะให้จิตอยู่ในอำนาจ การกระทำนั้นทำอย่างเอาจริงเอาจังเข้มแข็งมากเกินไป กลายเป็นกระเหี้ยนกระหือรือ ผลที่ได้รับก็คือความฟุ้งซ่านอ่อนอกอ่อนใจ ท้อแท้ ถ้าคิดว่าการอบรมจิตอยู่เสมอไม่ทอดธุระเสียบ้างเป็นอัตตกิลมถานุโยค (ทรมานตน) การบำเพ็ญนั้นย่อหย่อนไป จิตก็ตกไปอยู่ฝ่ายขี้เกียจผสมกาม เป็นความขี้เกียจที่น่าชัง ถ้าคิดว่าเราจักทำจิตให้เป็นกลาง ๆ แล้วประคองจิตให้เป็นกลางอยู่อย่างนั้น นานเข้าเราก็กลายเป็นคนใจลอยหนักเข้ากลายเป็นคนบ้าใจดี

ถ้าคิดว่า การทำจิตมุ่งอยู่เฉพาะอารมณ์เดียว ให้จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิเท่านั้นก็เป็นการเพียงพอ และพยายามบำเพ็ญโดยอาการอย่างนั้นจงเข้าใจเสียเถิดว่า ในไม่ช้าท่านจะกลายเป็นคนเห็นแก่ตัวที่น่าเกลียด ท่านจะคิดเห็นแต่ความสุขใจของท่านเองเท่านั้น แต่เป็นการแน่นอนละ ท่านเป็นผู้สงบเสงี่ยมพูดน้อยกินน้อย และยิ่งกว่านั้นทำงานก็น้อยเสียอีกด้วย ท่านได้กลายเป็นคน

เกียจคร้านไปโดยไม่รู้สึกตัว จงดูตัวอย่างนักสิทธิ์ โยคี ฤาษี ผู้เป็นนักสมาธิชั้นนี้ว่ามีประวัติการณ์ที่ไหนบ้าง ? ที่กล่าวถึงเรื่องโยคี หรือนักพรตเหล่านี้กระทำกิจการที่เป็นประโยชน์เกี่ยวแก่ประเทศชาติ ศาสนา ในเรื่องที่เกี่ยวกับนักพรตเหล่านี้จะเห็นได้ว่า นักพรตเหล่านี้อยู่ในป่า อยู่ในอาศรม อยู่ในถ้ำที่ลึกลับไกลจากหมู่มนุษย์ อย่างในหนังสือมูลบทบรรพกิจตอนท้ายกล่าวว่า **“เข้าฌานนานนับเดือน ไม่เขยื้อนเคลื่อนกายา จำศีลกินวาตา เป็นผาสุกทุกเดือนปี”** เป็นต้นความเป็นสุขของท่านเหล่านนี้มีด้วยกำลังฌาน แต่ในระหว่างเวลาตั้งเดือนที่ท่านหมกตัวอยู่ฌานนั้น ท่านได้กระทำประโยชน์อะไรเพิ่มขึ้นนอกจากความสบายส่วนตัวของท่าน

เรื่องของสมาธิ เป็นเรื่องค่อนข้างยืดยาดและยุ่งยากอย่างนี้พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงกำหนดไว้เป็นมั่นเหมาะว่า ต้องเป็น สัมมาสมาธิ คือสมาธิที่ถูกต้องตามหลักวัฒนธรรมจึงจะใช้ได้ จงดูนักปฏิบัติในสัมมาสมาธิ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ว่าชีวิตของนักสัมมาสมาธิ กับนักสมาธิธรรมดาต่างกันอย่างไร? สัมมาสมาธิ ก็คือจิตวิทยาแห่งการก้าวสู่วัฒนธรรม สันติธรรมอันสูงสุด ผู้เจริญสัมมาสมาธิ ก็คือซามูไรแห่งพระพุทธเจ้า

วิธีการอบรมจิตให้เป็นสัมมาสมาธิ

วิธีการอบรมจิตให้เป็นสัมมาสมาธิก็คือ ให้มีสติสัมปชัญญะกำหนดใจให้รู้ว่าเราจักทำใจให้บริสุทธิ์ พยายามกำหนดใจให้เย็นลงเป็นลำดับ ความที่ใจเย็นลงเป็นลำดับนั้นแสดงให้เห็นว่าใจกำลังเดินไปสู่สมาธิ ภายในวงของใจที่กำลังดำเนินนั้นให้ประกอบความเพ่งเฉยไปพร้อมกัน ครั้นแล้วให้มีสติสัมปชัญญะกำหนดจิตให้เยือกเย็นลงเป็นลับดับ อย่ายอมให้กำลังอุเบกขามีกำลังกล้ากว่าและอย่ายอมให้สมาธิมีอำนาจมากกว่า จงพยายามค่อยๆ

พิเคราะห์ให้แจ่มแจ้งใสอยู่เสมอ โดยวิธีนี้เมื่อใจบรรลุถึงความบริสุทธิ์แล้วจะเป็นสัมมาสมาธิได้อย่างถูกต้อง จงเข้าใจให้ถูกต้องว่าความวางเฉยนั้นใช่หาสิ่งที่ดีไม่ ความที่ใจบริสุทธิ์แจ่มใสสดชื่นอยู่เสมอประกอบด้วยสติสัมปชัญญะบริบูรณ์นั้นต่างหาก เป็นสิ่งที่ถูกต้องควรประพฤติ และขอจงเข้าใจอีกทีว่าภายในใจที่บริสุทธิ์แจ่มใสสดชื่นนั้น ความเพ่งเฉย ความมั่นใจ ความพยายามได้บรรจุอยู่แล้วอย่างถูกสัดส่วน

มีผู้เข้าใจกันโดยมากว่า การปฏิบัติธรรมก็คือการเจริญสมาธิ ถ้าผู้ใดไม่ใช่นักสมาธิก็ไม่ใช่นักปฏิบัติ ความหมายอันนี้ได้ถูกเขียนวงไว้เสียแคบ และเป็นการเข้าใจที่ไม่ตรงตามหลักที่แท้จริงนัก ความดีหรือหลักความประพฤติที่ดีงาม ซึ่งเราปฏิบัติตามแล้วมีความสงบสุขเป็นผล อันนั้นคือหลักธรรมนั้น ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าผู้ปฏิบัติธรรม

สมาธิของคนมีชีวิตอยู่ทุกคนต่างกัน จะน้อยหรือมากเท่านั้นยกเว้นเสียแต่คนบ้าซึ่งขาดสติ โดยคนไม่มีสติจะมีสมาธิไม่ได้ ความมุ่งหมายอันมั่นคงในการกระทำกิจการน้อยใหญ่ชื่อว่า สมาธิ ถ้าทำกิจดีเป็นสัมมาสมาธิ ถ้าทำกิจชั่วก็เป็นมิจฉาสมาธิ สมาธิเป็นหลักสำคัญอำนวยความสำเร็จผลแห่งกิจการงานที่ตนกระทำ ไม่เลือกว่าจะเป็นกิจชนิดใด แต่สมาธิที่อำนวยความเจริญ ความสุขก็คือสมาธิในสุจริตธรรม ถ้าเรามีความตั้งใจบำเพ็ญในสุจริตธรรมมากเท่าใด เราก็เป็นผู้ปฏิบัติธรรมมากเท่านั้น

สมาธิโดยทั่วไปก็มีลักษณะอย่างที่กล่าวแล้ว ทีนี้จะกล่าวถึงหลักแห่งความเจริญในเรื่องสมาธิ ที่เป็นไปเพื่อความรู้ตามหลักวิชาโดยเฉพาะว่ามีความเจริญขึ้นจากอะไรเป็นเหตุ และสมาธิที่ถูกต้องนั้นมีผลปรากฏอย่างไร ?

โยนิโสมนสิการ คือความระลึกในหลักธรรมด้วยใจ จัดเป็นเบื้องต้นแห่งสมาธิ โยนิโสมนสิการ หมายเอาการผูกใจให้ติดอยู่ในอารมณ์อันหนึ่ง และการพิจารณาหลักธรรม หลักความรู้ที่ตนได้ศึกษาได้ฟังมาด้วยการค่อย ๆ แยกออกจากใจอันจดจ่อทีละหลัก ๆ จนเข้าใจชัดเจน โยนิโสมนสิการทั้ง ๒ ประเภทนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "**บริกรรม**" คำว่าบริกรรม คือการกำหนดรู้อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กระทำความกำหนดนั้นเป็นอารมณ์ เมื่อความกำหนดนั้นแก่กล้าขึ้น ก็ให้ผลเป็น "**ปามุชชะ**" คือความยินดี

ปามุชชะ หรือ ปราโมทย์ ก็คือปีติชนิดแรกเกิดมีเพียงอ่อนๆจงดูในเวลาอาบน้ำ เมื่อน้ำขันแรกที่รดตัวเรากำลังไหลลงไปสู่เบื้องต่ำระหว่างที่กำลังไหลอยู่นั้นเป็นอาการของปามุชชะ หรือปราโมทย์ ความรู้สึกยินดีที่เรียกว่ามามุชชะนี้ เกิดขึ้นแก่กล้าตามลำดับแห่งความกำหนดใจของสมาธิ เมื่อความยินดีนี้มีมากขึ้นเต็มที่ก็ให้ผลเป็นความปีติความอิ่มใจ

ความรู้สึกอิ่มใจที่เรียก ปีติ นี้ก็คล้ายกันกับน้ำที่ไหลไปทั่วร่างกายแล้ว ปีติชนิดนี้ไม่ใช่ปีติในสมาธิ แต่เป็นปีติขั้นต้นอุดหนุนให้มีสมาธิ ผู้ประสบปีติชนิดนี้โดยมากมักจะสำคัญ ตนบรรลุถึงสมาธิแล้ว ความสำคัญผิดนี้เป็นเหตุตัดทอนความพยายามก้าวหน้าต่อไป ปีติชนิดนี้เป็นปีติเล็กน้อย มักมีอาการแปลกๆแทรกไปด้วยเช่นรู้สึกว่าตัวโยกไปมา รู้สึกคันเล็กน้อยตามร่างกาย บางทีรู้สึกว่าใจฟูมากผิดปกติเช่นนี้เป็นต้น ผู้ประสบปีติชนิดนี้ ไม่พึงตกใจหรือแปลกใจ พึงกำหนดใจในหลักที่ตนกำหนดอยู่ให้มั่นคง อาการแปลกประหลาดเหล่านี้ มักเกิดขึ้นด้วยอำนาจเบ่งของใจเราเอง ความที่เราไม่ชำนาญไม่เคยประสบมาก่อนนั้นเอง เป็นเหตุให้เราโยกโคลงและมีความรู้สึกแปลกประหลาด

เช่นนั้น อาการแปลกประหลาดเช่นนี้จะไม่มีแก่นักสมาธิผู้บรรลุถึงสมาธิแล้ว ปีตินี้เมื่อแก่กล้าเต็มที่ย่อมให้ผลเป็นปัสสัทธิ ความสงบ

ความเจ็บ ความปวดเมื่อยตามร่างกายทุกอย่างจะหายไปในเมื่อปีติแก่กล้าเต็มที่ ความเจ็บ ความปวดเมื่อยนั้นเกิดเพราะอวัยวะบางส่วนที่โลหิตวิ่งไปไม่ถึง เมื่อปีติแก่กล้าแล้วได้ทำให้หัวใจกระทำการสูบฉีดโลหิตเข้มแข็งขึ้น กำลังเบ่งของปีติจะช่วยส่งโลหิตไปเลี้ยงร่างกายทุกส่วนได้โดยสะดวก ครั้นแล้วความปวดเมื่อยทั้งมวลก็จะหายไปเป็นลำดับ จนกระทั่งร่างกายทั้งหมดสงบนิ่งปราศจากความโยกโคลง ความปวดเมื่อย ความที่กายสงบนิ่งเช่นนี้เรียกว่า ปัสสัทธิ เมื่อความสงบแก่กล้าขึ้นแล้วย่อมให้ผลเป็นความสุข

ความสุขกายสบายใจได้เจริญขึ้นตามกำลังของความสงบที่แก่กล้าขึ้นเป็นลำดับ ในเวลานั้นนักสมาธิจะรู้สึกว่า ปลอดโปร่งทั้งกายและใจ ความรู้สึกสบายในขณะนั้นคล้าย ๆ กระแสแห่งลมอ่อน ๆ ที่พัดเอื่อย ๆ พอสบาย หรือคล้ายกับกลิ่นแห่งดอกไม้ที่หอมนิ่มนวล เมื่อสูดเข้าไปแล้วรู้สึกว่าเป็นกลิ่นหอมที่ระรื่น ไม่รุนแรงนักไม่อ่อนนัก เป็นความหอมที่กินลึกเข้าไปถึงใจ ทำให้ใจรู้สึกกระหยิ่มนิด ๆ ความสุขกายสบายใจนี้เอง เป็นเหตุอำนวยให้ใจรวมกำลังเป็นสมาธิ ถ้ากายรู้สึกเจ็บปวดด้วยทุกขเวทนาเสียดแทง ใจรู้สึกเป็นทุกข์ด้วยปริวิตกไปตามอารมณ์ รวมความว่า ถ้ากายและใจไม่สบาย การบำเพ็ญสมาธิก็เป็นของยากยิ่งนัก ในท่ามกลางแท่งเหล็กที่ลุกแดงอยู่ด้วยไฟ เราจะหาความเย็นความแข็งของเหล็กนั้น ย่อมเป็นของเหลือวิสัย ฉันใด แม้การจะหาความสงบสุขในท่ามกลางกองทุกข์มหึมานั้น ก็เป็นของเหลือวิสัย ฉันนั้น ความสุขกายสบายใจที่อำนวยผลเป็นเครื่องอุดหนุนใจให้เป็นสมาธินั้น ได้แก่ความสุขสบายที่ไม่โลดโผนหรืออ่อนแอ คือต้องให้มีลักษณะดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงจะ

เป็นประโยชน์จริงแท้ การรักษาตัวให้มีสุขภาพดีตามหลักสุขวิทยานั้น ก็เป็นประโยชน์มหันต์แก่การบำเพ็ญสุขภาพทางจิต แต่ความสุขชนิดนี้กับความสุขที่เกิดจากปัสสัทธินั้น เป็นคนละขั้นละตอนกัน

๑. ความสุขเกิดจากการปฏิบัติตนตามหลักสุขวิทยาอำนวยผลให้นักสมาธิบำเพ็ญในโยนิโสมนสิการ หรือบริกรรมได้คล่องแคล่ว

๒. ความสุขเกิดจากปัสสัทธิอำนวยผลให้ใจเป็นสมาธิเร็วขึ้นเมื่อความสุขกายสบายใจมีกำลังเต็มที่แล้วใจก็จะสงบเป็นสมาธิทันที ใจที่สงบในขณะนั้นคล้าย ๆ กับว่าวที่ขึ้นไปจนถึงระยะแห่งลมพัด แล้วขึ้นสูงจนสุดกำลังเชือกของเจ้าของที่หย่อนให้ลมได้ตีว่าวนั้นให้ประคองตัวอยู่ เชือกว่าวก็ตึงตามกำลังของลมที่พัดว่าว บุรุษผู้จับเชือกก็ใช้กำลังดึงเต็มที่ ดวงตาเพ่งมองดูว่าวที่กำลังติดลมอย่างเอาใจใส่ และมองดูเชือกว่าตึงหย่อนแค่ไหนอย่างไร ? ความสุขกายสบายใจเปรียบเหมือนลม ใจที่เป็นสมาธิเปรียบเหมือนว่าวติดลม สติเปรียบเหมือนเชือก การเพ่งดูอาการของใจและกำลังของสติว่ามีกำลังสมส่วนเป็นไปด้วยอาการอย่างนี้ ๆ เป็นสัมปชัญญะเปรียบเหมือนการเพ่งดูว่าวและเชือกด้วยความเอาใจใส่

ใจที่ดำรงมั่นเป็นสัมมาสมาธิ ต้องมีความรู้ทั่วถึงในสรรพสิ่งที่ตนพิจารณาตามความเป็นจริง ต้องมีความบริสุทธิ์ของใจเพียงพอจนถึงกับมีรัศมีแผ่ซ่านออกจากใจโดยตรง โดยไม่ต้องอาศัยอาโลกสัญญาหรือสัญญาใด ๆ ช่วยเหลือสมาธิที่เป็นสักว่าความตั้งมั่นของใจเท่านั้น ไม่มีความบริสุทธิ์เพียงพอจะทำให้การค้นคว้าในหลักธรรมทั้งปวงไม่แจ่มแจ้งชัดเจน จะจัดเป็นสมาหิตจิต คือจิตที่ดำรงมั่นด้วยดีไม่ได้ ความบริสุทธิ์ ความรู้จริงเป็นอาการของสัมมาสมาธิ ผลของสัมมาสมาธินี้ว่าโดยหลักใหญ่เพียง ๕ อย่างเท่านั้น คือ

๑. นิพฺพิทา ให้เกิดความหน่ายในความลวง คือสังขาร

๒. วิราค ให้คลายความพอใจในสังขาร

๓. วิมุตฺติ ให้หลุดพ้นจากอาสวะ เครื่องหุ้มห่อจิต

๔. วิสุทฺธิ ให้จิตบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส

๕. สนฺติ ให้บรรลุสันติภาพอันสูงสุดคือพระนิพพาน

สมาบัติ ๘

รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ รวมเรียกว่า สมาบัติ ๘ เรื่องนักเพ่งฌานได้มีมานานดึกดำบรรพ์ แม้แต่เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังไม่เกิดมาในโลก พวกนักเพ่งฌานเหล่านี้ก็มีอยู่แล้ว และได้บรรลุถึงสมาบัติทั้ง ๘ ครบทุกประการก็มีมากมาย ครั้นมาในสมัยกาลปัจจุบันมีความเห็นว่า ฌานและวิปัสสนาหมดสมัยกันเสียโดยมาก เราจะเชื่อได้อย่างไรหรือทราบได้อย่างไรว่า ฌานและวิปัสสนาหมดสมัยถึงแม้ใครจะประพฤติปฏิบัติอย่างไรก็จักไม่บรรลุฌานและวิปัสสนาได้ นั่นเป็นการหลอกลวงกันอย่างเห็นได้ชัดเจนทีเดียว ดูสิ แต่ก่อนสมัยพระพุทธเจ้าเกิด ผู้บรรลุฌานก็มีมากมาย ครั้นมาถึงสมัยพระพุทธเจ้าเกิดมาในระหว่างทรงพระชนม์อยู่ และปรินิพพานแล้วเล็กน้อย ฌาน วิปัสสนาและมรรคผล ยังมีผู้บรรลุกันอยู่มากมาย ครั้นนานมาจนถึงบัดนี้ฌานและวิปัสสนาหมดสมัย จักไม่มีใครบรรลุได้อีก นี่เป็นความเห็นที่ไม่ตรงต่อหลักของความจริง ทำไมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีไม่จริงและเป็นคำหลอกลวงก็มีหรือ แต่ก่อนสมัยพระพุทธเจ้าเกิดนั้นมีดีอย่างไร ทำไมจึงยังปรากฏว่ามีผู้บรรลุฌานอยู่ เมื่อพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วได้ทำการบำเพ็ญฌานซึ่งอาจบำเพ็ญและบรรลุได้ทุกเมื่อ มีกาลและสมัยบรรลุ เมื่อหมดกาลแล้วใครจะบำเพ็ญอย่างไร ๆ ก็ไม่ได้ไม่มี ถ้าเช่นนั้นหลักธรรมของพระพุทธเจ้าให้ผลไม่สมควรแก่การปฏิบัติ แล้วจะเสียเวลาปฏิบัติตามทำไมการปฏิบัติทั้งๆที่เข้าใจว่าไม่มีผลจะได้นั้น เป็นการปฏิบัติของคนโง่หรือฉลาด ? แต่มติของข้าพเจ้าว่าโง่อย่างเด็ดขาด โง่อย่างไม่มีชิ้นดีเอาเสียเลย

การปฏิบัติและการบรรลุ หรือการกินอาหาร การรู้สึกอิ่มเป็นอาการของคน ๆ เดียว ผู้ใดปฏิบัติผู้นั้นก็ได้รับผล ผู้ใดกินอาหารผู้นั้นก็รู้สึกอิ่ม พระพุทธเจ้าไม่มีสิทธิ์ที่จะห้ามผลของผู้ปฏิบัติคนใดได้ ไม่ว่ากาลไหน ๆ พระพุทธเจ้าไม่ใช่นักประกาศิตข้อกฎให้แก่โลกอยากจะสร้างก็สร้างขึ้น อยากจะทำลายก็ทำลายลง อย่างที่เรียกว่า "**พระเจ้าผู้สร้างโลก**" กฎแห่งกรรมมีอยู่ว่า "**ผู้ทำดีจักได้ดี ผู้ทำชั่วจักได้ชั่ว**" ถึงแม้เรื่องฌานและวิปัสสนา อะไรก็จะหนีกฎที่เป็นจริงนี้ไม่ได้ ถ้าผู้ใดปฏิบัติตามแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องก็จะบรรลุถึงฌาน และวิปัสสนามรรคผล ตามลำดับแห่งการปฏิบัติถ้าไม่เห็นด้วยทานลองคิดดูซิว่าพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเกิดมาในสมัยแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์ไหน ? ทำไมพระองค์จึงสามารถบำเพ็ญฌาน วิปัสสนา มรรคผลให้เกิดมีในพระองค์ได้ นักงมงายคงไม่พอใจและบอกว่า อ้าว ! ก็นั่นพระองค์ทรงมีบารมีเต็มแล้วจะไม่บรรลุได้อย่างไร บารมีได้แก่ การปฏิบัติ การกระทำในสิ่งที่ดี บารมีนั้นทำได้ มีได้ แต่พระพุทธเจ้าองค์เดียวหรือ พระสาวกผู้รู้ตามตั้งมากมาย ไม่ต้องบำเพ็ญก็บรรลุฌานและวิปัสสนามรรคผลหรือ ? เปล่าเลย ! ผู้ไม่บำเพ็ญอย่าว่าแต่สมัยนี้เลย ต่อให้ในสมัยพระพุทธเจ้าก็ไม่สามารถจะรู้อะไรกะเขาได้ เมื่อมีผู้บำเพ็ญแล้ว ผลเป็นต้องมีทุกสมัยไม่เลือกบุคคลว่าหญิงหรือชาย ไม่ใช่เป็นการกล่าวเกินไปเลย เราไม่ได้กล่าวว่าพวกเรามีความสามารถเยี่ยงพระพุทธเจ้าซึ่งสามารถค้นคว้ารู้เองได้ แต่เรากล่าวว่าพวกเราสามารถปฏิบัติตามและบรรลุผลเหมือนกับพระสาวกผู้เป็นอนุพุทธทั้งหลายได้ คำสอนของพระพุทธเจ้ายังมีอยู่เต็มพร้อมทั้งหลักการบำเพ็ญ ฌาน วิปัสสนา การบรรลุมรรคและผล ถ้าพวกเราไม่ดูหมิ่นความสามารถของตัวเอง

พยายามปฏิบัติตามผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะไปอยู่ที่ใครเล่า ถ้าไม่อยู่ที่ผู้ปฏิบัติคือพวกเรา

ฌานเป็นเหตุให้เกิดวิปัสสนา วิปัสสนาให้เกิดมรรคผล ฌานนับเป็นเหตุเบื้องต้นก่อนว่าเหตุทั้งหมด ในเรื่องมรรคผลหรือความพ้นทุกข์ ในตอนนี้จะได้กล่าวถึงเรื่องฌาน

รูปฌาน ความเพ่งรูปเป็นอารมณ์ มี ๔ คือ

๑. ฌานที่ ๑ เรียกว่า ปฐมฌาน

๒. ฌานที่ ๒ เรียกว่า ทุติยฌาน

๓. ฌานที่ ๓ เรียกว่า ตติยฌาน

๔. ฌานที่ ๔ เรียกว่า จตุตถฌาน

อรูปฌาน ความเพ่งในอรูปฌานเป็นอารมณ์มี ๔ คือ

๑. อากาสานัญจายตนฌาน เพ่งที่ต่อแห่งอากาศ

๒. วิญญาณัญจายตนฌาน เพ่งที่ต่อของวิญญาณ

๓. อากิญจัญญายตนฌาน เพ่งที่ต่อของความไม่มีอะไร

๔. เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เพ่งที่ต่อของความมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

ลักษณะแห่งฌานมีดังนี้

๑. ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

๒. ทุติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๓. ตติยฌาน มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา

๔. จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ อุเบกขาและเอกัคคตาเหมือนกันหมดต่างกันแต่อารมณ์และความเพ่งในฌานนั้น ๆ เท่านั้น

ฌานทั้งหมดนับแต่ "**ปฐมฌาน**" จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เป็นอัปปนาสมาธิหรืออัปปนาฌาน แต่ที่จัดเป็นบาทฐานของวิปัสสนานั้น นับเอาแต่เพียงรูปฌาน ๔ เท่านั้น อรูปฌานทั้ง ๔ เป็นฌานที่มีอารมณ์ละเอียด เมื่อนักสมาธิดำรงอยู่ในอรูปฌานนั้น ๆ แล้ว ยากที่จะพิจารณาค้นคว้าหาเหตุผลในสิ่งที่ตนประสงค์ได้เพราะเพียงอารมณ์ของอรูปฌานที่ใจจดจ่ออยู่นั้นก็ละเอียดเพียงพอแล้ว

ฌานต้องประกอบด้วยองค์ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งตามหลักที่เขียนไว้เบื้องต้นนี้เสมอไป เช่น "**ปฐมฌาน**" ก็จำเป็นจะต้องประกอบด้วยองค์ ๕ เสมอไป "**ทุติยฌาน**" ก็ต้องประกอบด้วยองค์ ๓ เสมอไป เป็นต้น ถ้าไม่ประกอบด้วยองค์เช่นนี้ ถึงแม้จะมีความเพ่งอย่างไรก็ตามที ก็จัดเป็นฌานนั้นฌานนี้ไม่ได้ องค์ ๕ ประการ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ต้องเจริญขึ้นไปเป็นลำดับ คือ วิตก ต้องมีก่อน ต่อไปก็เป็นวิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา เมื่อบรรลุถึงเอกัคคตาแล้ว เอกกัคคตาต้องเป็นหลักยืนอยู่อย่างนั้น และต้องบริสุทธิ์ขึ้นเป็นลำดับ เมื่อจิตเป็นเอกัคคตามากเท่าไร อาการหยาบ ๆ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข ก็คลายไปเป็นลำดับ เมื่อจิตบรรลุถึงความบริสุทธิ์จริงแท้แล้ว ก็คงเหลือแต่จิตที่เป็นเอกัคคตารมณ์ คือมีอารมณ์เดียวประกอบด้วยความเพ่งเฉย ความรู้ของใจที่บริสุทธิ์เป็นอุเบกขาหรือตัวเพ่งเฉย เป็นจิตที่บริสุทธิ์เต็มที่ไม่มีวิตก วิจาร ปีติ สุข เจือปน เรียกว่า "**จตุตถฌาน**" ความเพ่งที่ ๔

ครั้งแรกหรือรอบแรกแห่งการเจริญขึ้นของวิตก วิจาร ปีติ สุข เอกกัคคตา ยังไม่เรียกว่าปฐมฌาน ต่อเมื่อจิตบรรลุถึงเอกกัคคตาแล้ว ความวิตก วิจาร ปีติ สุข ที่เกิดขึ้นด้วยความเพ่งเล็งของเอกัคคตาจิตรอบแรกนั้น จึงจักเรียกว่า ปฐมฌาน ต่อจากนี้ ถ้าผู้เจริญอยู่ในปฐมฌานนั้นไม่ประกอบด้วย

วิตก วิจารก็ไม่มี เมื่อวิตกวิจารไม่มี ก็คงเหลือแต่ปีติและสุข เอกัคคตา เป็นอันสำเร็จทุติยฌาน

ปีตินั้นมีอยู่ได้เพราะความพอใจของนักสมาธิ ถ้านักสมาธิไม่ต้องประสงค์ ทำความเพ่งเฉย มีสติและสัมปชัญญะพร้อมมูลอยู่ ทันใดนั้นปีติ ก็จะคลายไปเสีย สำเร็จเป็น "**ตติยฌาน**" คงเหลือแต่ความสุขกับเอกัคคตาจิตเท่านั้น ความสุขที่คงมีอยู่ได้ก็เพราะความแผ่ใจไปตลอดร่างกาย ถ้านักสมาธิกำหนดใจอยู่ที่ใจเป็นปกติเมื่อใด เมื่อนั้นก็เป็นอันบรรลุถึงจตุตถฌาน ดังได้กล่าวแล้ว จตุตถฌานนี้จัดเป็นองค์สมถะอย่างแท้จริง ความมุ่งหมายของนักสมาธิทั้งหลาย ก็ประสงค์ในจตุตถฌานนี้เป็นเป้าหมาย

จตุตถฌานเป็นความก้าวหน้าของจิตอย่างน่าพิศวง มีคนน้อยคนนักที่เชื่อว่าใจของคนเราเมื่อบริสุทธิ์แล้วมีแสงสว่างเกิดขึ้น แสงสว่างนี้เป็นกระแสแห่งดวงจิตโดยแท้จริง มีกำลังความสว่างยิ่งกว่าแสงสว่างของไฟฟ้าตั้งหลายร้อยหลายพันแรงเทียน และความสว่างนี้สามารถเคลื่อนที่ไปได้ตามความปรารถนาของจิต จุตตถฌานอันมีใจบริสุทธิ์ยิ่ง เป็นองค์เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ทั้งมวล

ตรรกวิทยา กล่าวถึงวิชาที่เกี่ยวแก่ความตรึกหรือวิตก กล่าวถึงกำลังจิตของนักตรรกศาสตร์แต่เพียงแค่ปฐมฌานเท่านั้น กำลังแห่งปฐมฌานถึงแม้จะมีกำลังใจมั่นคงก็จริง แต่วิจารปัญญาอันเกิดจากปฐมฌานนั้น ก็ยังเป็นวิจารปัญญาที่หยาบอยู่มาก จะอำนวยผลจนถึงกับเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ ความฉลาดอย่างแท้จริงนั้นไม่ได้อยู่เอง พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้บรรลุถึงอภิปรัชญา ด้วยอาศัยกำลังของจตุตถฌาน แล้วจักรู้จักความรู้ของนัก

ตรรกศาสตร์ และความรู้ของผู้บรรลุถึงอภิปรัชญาว่า มีความลึกซึ้งพิสดารต่างกันอย่างไร

รูปฌาน นับแต่ปฐมฌานถึงจตุตถฌาน เป็นประโยชน์สำคัญในการก้าวหน้าของความรู้ “**อรูปฌาน**” คือ อากาสานัญจายตนฌาน จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานเป็นประโยชน์สำคัญ ในการอำนวยความสุขที่เย็นสุขุมเป็นสุขวิหารคือ ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน แต่ถึงรูปฌานและอรูปฌานจะสำคัญอย่างไรก็ตาม รูปฌานและอรูปฌานก็มิใช่จุดหมายของผู้ปรารถนาสุขอันแท้จริง ฌานทั้งสองเป็นแต่เครื่องอุดหนุนเป็นยาบำรุงกำลังใจไม่ให้ท้อแท้ต่อการก้าวหน้าต่อไปสู่จุดมุ่งหมาย คือ “**พระนิพพาน**” ไม่ให้ท้อแท้ต่อการพิสูจน์ค้นคว้าเพื่อความสำเร็จในอภิปรัชญาเท่านั้น นักสมาธิถ้าหลงใหลเพลิดเพลินในฌานแล้ว ก็เท่ากับว่าตัดทอนความเจริญในอภิปรัชญาของตนเอง

รูปฌาน คือความเพ่งภายในวงของรูปที่ปรากฏนั้นมี ๒ ประเภทคือ

๑. เพ่งในรูปภายนอก เป็นกสิณฌาน

๒. เพ่งในรูปภายใน เป็นสติปัฏฐานฌาน

การประกอบฌานด้วยการเพ่งกสิณ เป็นการเพ่งด้วยใจ รูปนั้นได้ชื่อว่ารูปภายนอกก็เพราะเป็นของไม่มีอยู่ในอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้นแท้จริงได้ชื่อว่าเพ่งภายในแล้ว เพราะได้น้อมเอารูปนั้นมาปรากฏได้ด้วยกำลังใจและองค์ ๕ ของฌานได้เกิดขึ้นด้วยอาศัยรูปแห่งกสิณนั้น เป็นปัจจัยที่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นลำดับไป จนกระทั่งถึงจตุตถฌานดังได้กล่าวแล้ว การประกอบในฌานชนิดนี้โดยมากมักมีชุมในหมู่ของฤาษี แต่ในหมู่ของพุทธบริษัททั้งหลาย “**นิยมสติปัฏฐานฌาน**” เป็นสำคัญ

การกำหนดใจตั้งมั่นอยู่ในสกนธ์กาย และประกอบความเพ่งอยู่ในอวัยวะร่างกายของตน มีองค์ ๕ ปรากฏขึ้นตามลำดับสำเร็จเป็นฌานต่างๆ ตามลำดับแห่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้วเรียกว่า "**สติปัฏฐานฌาน**" นักฌานชนิดนี้อาศัยกายของตนเองเป็นดวงกสิณหรือวงกสิณ มีประโยชน์พิเศษกว่านักกสิณภายนอกอยู่ ก็คือพร้อม ๆ กับการเพ่งฌานนั้นได้กลายเป็นนักกายวิภาควิทยาชนิดหยาบ ๆ ไปด้วยเมื่อบรรลุถึงจตุตถฌานไปแล้ว ระหว่างที่เป็นนักสมาธิอยู่จะเป็นนักกายวิภาคและจิตวิภาคที่ดีไม่ได้ เพราะกำลังในการค้นคว้ายังไม่บริบูรณ์ และเมื่อพูดโดยความมุ่งหมาย นักสมาธิมุ่งที่จะบำรุงกำลังเท่านั้น จึงจำเป็นอยู่เองที่จะเป็นนักกายวิภาคและจิตวิภาคที่จริงแท้ไม่ได้

ฌานทั้ง ๒ คือ "**กสิณฌานและสติปัฏฐานฌาน**" มีกำลังสมรรถภาพคล้ายคลึงกัน อาจให้สำเร็จฤทธิ์ต่างๆ เช่น การเหาะและดำดิน เป็นต้น ได้เช่นเดียวกัน เหตุใดจึงกล่าวเช่นนี้ เหตุที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะฤทธิ์ต่าง ๆ เหล่านั้น สำเร็จด้วยความปรารถนาของใจที่มีกำลัง ความปรารถนาที่มุ่งอย่างจดจ่อมีกระแสบังคับรุนแรง เรียกว่า "**อธิษฐาน**" เมื่อนักเพ่งฌานใช้กำลังจิตที่ประกอบด้วยฌานอธิษฐานคือ มุ่งหมายจดจ่อในฤทธิ์อันใด ฤทธิ์อันนั้นก็เป็นอันสำเร็จด้วยการอธิษฐานอันมีกำลังแก่กล้าเหล่านั้น แต่ฌานที่มีกำลังอย่างแท้จริงให้สำเร็จฤทธิ์ได้ก็คือจตุตถฌานนั่นเอง

รูปฌานและอรูปฌานต้องมีความเจริญต่อ ๆ กันขึ้นไปเป็นลำดับ เมื่อมีความสามารถในการเจริญรูปฌานแล้ว ควรจะศึกษาอบรมในอรูปฌานต่อไป นักกสิณฌาน ผู้ปรารถนาอบรมในอรูปฌานต่อไปต้องกำหนดเพิกถอนดวงกสิณที่ตนเพ่งอยู่นั้น จนเห็นว่าไม่มีรูปอะไรเลย เมื่อรูปไม่ปรากฏก็จะคงเหลืออยู่แต่ความว่างเปล่าความรู้ในความว่างเปล่านั้นว่า "**อนนฺโต อากาโส**"

อากาศคือช่องว่างไม่มีที่สุดเป็น "**อากาสานัญจายตนฌาน**" คำว่าไม่มีที่สุดนั้นไม่ได้หมายความว่าเที่ยวเพ่งเรี่ยราดไปในอากาศไม่มีที่สุด แสดงปัญญาความรู้ทั่วถึงว่าในโลกทั้งหมดนี้มีอากาศอยู่ทั่วไป แท้ที่จริงอรูปฌาน ไม่มีการเพ่งอย่างรูปฌาน เหตุฉะนั้นจึงกล่าวความเพ่งนั้นว่า "**อายตนฌาน**" คือความเพ่งในระหว่างจิตกับอารมณ์ สนธิหรือเงื่อนต่อระหว่างจิตกับอารมณ์ เรียกว่า "**อายตนะ**" ความกำหนดรู้ของจิตในความติดต่อนั้นเรียกว่า "**อายตนฌาน**" ลักษณะของอรูปฌาน ความเพ่งจิตมุ่งตรงไปสู่เป้าหมายข้างหน้าที่ตนประสงค์โดยถึงแม้จะไม่มีรูปก็ตามที ความเพ่งอันนั้นเป็นลักษณะของรูปกสิณอรูปฌานเป็นเรื่องของใจที่มั่นคงแล้ว ไม่ประสงค์แสวงหาที่ยึดเหนี่ยวอรูปกสิณเป็นเรื่องของใจที่เริ่มฝึกหัดอบรมต้องประสงค์จุดหมายข้างหน้าที่ตนเพ่งนั้นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว จิตดำรงอยู่ในอากาสานัญจายตนฌาน ทุกเมื่อที่กระทำความกำหนดอยู่ในเรื่องอากาศการหยุดกำหนดเช่นนั้นเสีย แล้วกำหนดรู้ในกระแสแห่งวิญญาณธาตุจนรู้ชัดว่า "**อนนฺตํ วิญฺญาณํ**" วิญญาณธาตุไม่สิ้นสุด มีกระแสสายติดต่อกันทั่วโลก ความกำหนดรู้เช่นนั้นเรียกว่า "**วิญญาณัญจายตนฌาน**" หยุดเสียไม่กำหนดในวิญญาณธาตุ ใช้กำลังจิตกำหนดรู้ในสรรพสิ่งทั่วไปในโลก จนรู้ชัดว่า "**นตฺถิ กิญฺจิ**" ไม่มีอะไร ทุกสิ่งเป็นของสูญว่างเปล่า ความกำหนดรู้ว่าทุกสิ่งเป็นของว่างเปล่า ไม่มีอะไรปรากฏว่ามีอยู่ในกระแสแห่งความรู้ เรียกว่า "**อากิญจัญญายตนฌาน**" ถ้าเป็นผู้เพ่งอยู่ในความรู้ชนิดนั้นตราบใด ก็ได้ชื่อว่าดำรงอยู่ในอากิญจัญญายตนฌานตราบนั้น

การหยุดกำหนดในความกำหนดรู้นั้นเสีย ใช้จิตกำหนดจิตจนรู้ชัดว่า "**สนฺตํ ปณีตํ**" จิตนี้สงบเป็นของละเอียดยิ่ง ความกำหนดรู้อย่างนี้เรียกว่า "**เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน**" เป็นฌานแปลกยิ่งกว่าฌานทั้งหมด คงเหลือ

ความรู้อยู่แต่เพียงนิดเดียว คล้าย ๆ กับแสงเรืองของหิ่งห้อยที่ปรากฏแวม ๆ เป็นบางครั้ง จะว่ามีสัญญาก็มิใช่จะว่าไม่มีสัญญาก็มิใช่

การเจริญในอรูปฌานฝ่ายกสิณฌานไม่เป็นของแปลก นักพรตแต่เก่าก่อนทั้งหลายก็เจริญอยู่ด้วยวิธีนี้ แต่การเจริญอรูปฌานในฝ่ายสติปัฏฐานนั่นแหละ นับว่าเป็นการเจริญที่น่าเอาใจใส่ เพราะว่าเรื่องของสติปัฏฐานย่อมมีทั้งสติและปัญญา ผู้บรรลุจตุตถฌานตามสติปัฏฐานวิธีแล้ว เมื่อปรารถนาอบรมในอรูปฌานอีกต่อไป พึงกำหนดในรูปกายของตนให้กระทำความพิจารณาว่ากายนี้มีความแตกดับทำลายไปเป็นธรรมดา จนสามารถกำหนดบังคับให้เห็นได้ว่ากายนี้ดับไปจริง เมื่อกายดับไปแล้ว สิ่งใดที่ยังเหลือเป็นอารมณ์อยู่ สิ่งนั้นเรียกว่า "**อากาศธาตุ**" เป็นสิ่งที่หารูปมิได้เป็นแต่สักว่าของว่างเปล่า ความกำหนดรู้ในเรื่องอากาศอย่างนี้เรียกว่า "**อากาสานัญจายตนฌาน**"

ความกำหนดรู้ในวิญญาณ คือความรู้ในอารมณ์ทั้งปวงว่า วิญญาณนี้แผ่ไปในสิ่งทั้งหมด ไม่มีกำหนดสุดสิ้น ความกำหนดรู้นี้เรียกว่า "**วิญญาณัญจายตนฌาน**" เป็นความกำหนดพิจารณาในสภาวธรรมทั้งหมดว่า มีความย่อยยับสูญไป ไม่มีสัตว์ใดหรือมนุษย์ใดที่มีวิญญาณดำรงอยู่ในโลกอันไพศาลนี้ได้ตลอดไป ทำความกำหนดรู้ในเรื่องความสูญสิ้นทุกสิ่งให้เยือกเย็นอยู่ที่ใจ ไม่กระทำใจให้ข้องเกี่ยวอยู่ในอารมณ์ใด ๆ ผู้รู้จักความเป็นไปของโลกด้วยอาการอย่างนี้เรียกว่า ผู้อยู่ใน "**อากิญจัญญายตนฌาน**" เป็นความกำหนดรู้ในความรู้ของอากิญจัญญายตนะนั้นอีกทีหนึ่งรู้ว่า ความกำหนดนั้นมีความจริงเป็นอย่างไร โดยรู้ถึงความสุขุมละเอียดของความรู้นั้นว่า นี่เป็นของละเอียดนัก ความยินดีในความละเอียดสุขุมนั้น กระทำให้ความรู้ในอารมณ์ไม่กระทำการ

ทุกสิ่งที่จะเป็นแต่เพียงผ่านไปแล้วผ่านไปอีก แต่ความรู้ในสิ่งที่ผ่านไปเป็นอย่างไรนั้น ไม่มีความกำหนดชนิดนี้เรียกว่า “**เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน**”

ความละเอียดของกสิณฌาน และสติปัฏฐานฌานมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ต่างกันตรงที่ว่ากสิณฌานอาศัยรูปกสิณเป็นสำคัญ สติปัฏฐานฌานอาศัยกายของตนเองทั้งหมดทุกส่วนเป็นสำคัญฌานทั้งหมดตั้งแต่ ปฐมฌานถึงจตุตถฌาน เรียกว่า “**เมตตาเจโตวิมุตติ**” ความพ้นของใจเป็นเมตตาอากาสานัญจายตนฌานเรียกว่า “**กรุณาเจโตวิมุตติ**” ความหลุดพ้นของใจเป็นกรุณาวิญญาณัญจายตนฌานเรียกว่า “**มุทิตาเจโตวิมุตติ**” ความหลุดพ้นของใจเป็นมุทิตา อากิญจัญญายตนฌานเรียกว่า “**อุเปกขาเจโตวิมุตติ**” ความหลุดพ้นของใจเป็นอุเบกขา เนวสัญญายตนฌานเรียกว่า “**สังขาราวเสส**” เป็นสักว่าเศษของสังขาร

รูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๓ มีพรหมวิหารประกอบเป็นองค์ แต่อรูปฌานที่ ๔ เป็นฌานพิเศษ ถึงแม้ผู้บรรลุฌานนั้น จะนับเข้าในจำพวกพรหมก็ตามที อารมณ์และความประกอบในฌานนั้นเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า ผู้นี้เป็นพรหมชนิดพิเศษ นักพรตผู้ทรงไว้ซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนฌานไม่ได้ประกอบในพรหมวิหารธรรม แต่ก็มิได้ประกอบในความพยาบาท หรือความเบียดเบียน ความที่เขามิได้ประกอบในความชั่วชนิดที่ตรงกันข้ามกับความประกอบของพรหมนี้เอง ความเพ่งของเขาจึงได้มีชื่ออยู่ในวงศ์ของพรหมวิหารด้วย

รูปฌานที่ ๓ และอรูปฌานที่ ๓ เป็นฌานที่ให้ความสุขความอดทนต่ออารมณ์ที่มากระทบแก่ผู้บรรลุเป็นอย่างดี รูปฌานที่ ๓ บรรลุความสุขที่ละเอียดไว้ในร่างกายของตนเต็มที่ อารมณ์ทั้งที่ดีและชั่วจะสะท้อนกลับ ในเมื่อ

วิ่งมาถูกกระแสแห่งฌานนี้ ผู้เกี่ยวข้องกับชนหมู่มากจะบำเพ็ญตนให้คงที่อยู่ได้โดยไม่หวั่นต่อความรักและความชังของใครทั้งสิ้น อย่าว่าถึงคนอื่นเลย แม้ชีวิตของนักเพ่งฌานชนิดนี้ก็ไม่มีความกลัวความอาลัย ติดอยู่ด้วยเขาอาจจะตายได้ทุกเมื่อ เขาอาจจะไปได้ในที่ทุกสถานที่เขาได้พิจารณาแล้วลงมติว่าของทุกสิ่งในโลกไม่มีสิ่งใดที่เขาชอบเขาชัง เขาไม่ยินดีต่อความออดฉะอ้อนด้วยน้ำคำ ไม่ยินดียินร้ายในคำบริภาษแช่งด่า ผู้นี้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอุเบกขาธรรมยิ่งกว่านักพรตชนิดอื่น ๆ

จงดูความงดงามของนักพรตผู้ทรงขันติด้วยกำลังฌานเถิด ความละเอียดสุขุมอันนี้ กระทำให้นักพรตผู้หย่อนปัญญาสำคัญว่าตนบรรลุถึงอริยภูมิ เป็นความเข้าใจผิดอย่างร้ายกาจ มรรคผลเป็นของละเอียดให้ผลถึงขีดขั้นแห่งความสุขที่จริงแท้ทุกๆอิริยาบถกำลังฌานเป็นของละเอียดก็จริง แต่ให้ผลถึงขีดขั้นในเวลาบำเพ็ญอยู่เท่านั้นเลิกบำเพ็ญหรือเสื่อมเสียไปเมื่อใด นักฌานกับมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่งก็มีฐานะเท่ากันนั่นแล นักฌานต้องระวังตัวแจอยู่เสมอจึงไม่เสียทีแก่โลกธรรม แต่ผู้บรรลุถึงอริยภูมิแล้ว มีความเชื่อในสมรรถภาพของตนเองทุกเมื่อ ถึงจะไม่ระวังก็เหมือนระวังไม่มีใครทำให้น้ำไหลจากที่ต่ำไปหาที่สูงได้ สภาวะของดวงจิตแห่งพระอริยะนับแต่โสดาบันเป็นต้นคงที่อยู่ในคุณธรรมที่ตน มีไม่เปลี่ยนแปลงด้วยกำลังย้อมแปลงของกิเลสชนิดใด ๆ ทั้งสิ้น

ผู้ดำรงอยู่ในรูปฌานเรียกว่า ผู้ประกอบด้วยรูปสัญญา มีความสำคัญมั่นหมายในรูปารมณ์ ผู้ดำรงอยู่ในอรูปฌานเรียกว่า ผู้ประกอบด้วยอรูปสัญญา มีความสำคัญมั่นหมายอยู่ในอารมณ์แต่ปราศจากรูป ฌานทั้ง ๘ คงย่นลงได้เป็น ๒ คือ รูปฌานหรือรูปสัญญาและอรูปฌานหรืออรูปสัญญาใน

ระหว่างแห่งฌานทั้ง ๘ นี้ ได้มีความเป็นไปของจิตที่แปลกประหลาดชนิดหนึ่งปนอยู่ด้วยเรียกว่า "**อสญฺณี**" คือจิตนั้นไม่มีสัญญาในสิ่งใด ๆ เลย ความบรรลุถึงอสัญญีภูมินี้ไม่จัดเป็นฌานใดฌานหนึ่งเลย เป็นแต่อาศัยฌานเหล่านี้แล้วบรรลุเท่านั้น

อสัญญีภูมิ

อสัญญีภูมิ ตกอยู่ในระหว่างจตุตถฌานกับอากาสานัญจายตนฌาน แต่จะจัดเป็นโคตรภูระหว่างจตุตถฌานกับอากาสานัญจายตนฌานทีเดียวก็มิได้ แท้จริงอสัญญีภาพไม่มีใครพึงประสงค์ แต่ความบรรลุอสัญญีภาพนั้นมีเพราะความสามารถในการบำเพ็ญฌานของผู้นั้นไม่เพียงพอ จตุตถฌานมีลมอัสสาสะปัสสาสะดับไป ในระหว่างแห่งความดับของลมนั้น เป็นวาระที่สำคัญยิ่งที่จะต้องบำรุงสติสัมปชัญญะให้ไพบูลย์เต็มที่ ถ้าสามารถ ก็จะประคองจิตให้ดำรงมั่นอยู่ได้ในจตุตถฌานภูมิ ถ้าไม่สามารถบำรุงสติสัมปชัญญะให้ทันท่วงทีของลมที่ดับไป ก็เป็นอันเชื่อได้แน่ว่า จิตของผู้นั้นจะตกไปสู่อสัญญีภูมิในทันใด ปราศจากความรู้สึกความสำคัญหมายใด ๆ ทั้งสิ้นในขณะนั้น ไม่มีใครสามารถกำหนดเวลาฟื้นขึ้นสู่ความทรงจำของตนได้ ถ้าพลาดมาเวลาที่ปราศจากความรู้สึกนั้น อาจกินเวลานานนับตั้งหลาย ๆ ปี แต่ถ้าเป็นความพลาดแต่เพียงเล็กน้อย ก็อาจจะรู้สึกได้เร็วภายใน ๓๐ นาที หรือ ๑ ชั่วโมง ผู้พลั้งพลาดชนิดนี้มีทางแก้ไขน้อยที่สุด ถ้าตั้งใจฟื้นฟูพยายามระมัดระวังอย่างจริงจังก็อาจแก้ไขได้ ถ้ามิฉะนั้น ความทรงจำทั้งหมดจะค่อย ๆ ลบเลือนไปเป็นลำดับ ความปราศจากความรู้สึกก็จะกินเวลานานเข้าเป็นลำดับทุกครั้งที่จิตตกไปสู่อสัญญีภูมินี้ความโง่จะทวีกำลังขึ้น ความฉลาดจะค่อย ๆ คลายหายไปเป็นลำดับ อันนี้เป็นความพลั้งพลาดที่น่าสงสารยิ่งนัก

ความพลั้งพลาดที่อำนวยผลร้ายแก่ชีวิตอย่างมากมายนี้ เกิดขึ้นเพราะความด่วนได้ผลีผลามของนักสมาธินั่นเอง ควรจะค่อย ๆ บำรุงสติและสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ขึ้นเป็นลำดับ ด้วยการเคลื่อนไปแต่ช้า ๆ ตามลำดับขององค์ฌานดีกว่า ผู้ค่อย ๆ พินิจเคลื่อนไปแต่ช้า ๆ จะไม่พลั้งพลาดเช่นนี้เลย เพราะเรามีสติสัมปชัญญะยังไม่บริบูรณ์นั่นเอง เราจึงต้องบำเพ็ญสมาธิใคร ๆ จะอวดเก่งไปไม่ได้ สมาธิถ้าสามารถประคองให้เป็นไปได้ด้วยดี ก็อำนวยผลอำนวยประโยชน์แก่ชีวิตอย่างมากมาย แต่ถ้าไม่สามารถก็มีความพินาศเป็นผลดังกล่าวมาแล้วนี้

นิวรณ์ ๕

สิ่งที่กั้นจิตมิให้บรรลุความบริสุทธิ์ เรียกว่า **"นิวรณ์"** ว่าโดยข้อใหญ่ ๆ มี ๕ ประการคือ

๑. กามฉนฺท	ความพอใจในกาม
๒. พฺยาปาท	ความพยาบาท
๓. ถีนมิทฺธ	ความง่วงเหงาหาวนอน
๔. อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ	ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ
๕. วิจิกิจฺฉา	ความสงสัย

นิวรณ์ ๕ กับองค์ฌาน ๕ เป็นคู่ต่อสู้กัน ถ้าองค์ฌาน ๕ มีนิวรณ์ ๕ ก็ไม่มี และถ้ามีนิวรณ์ ๕ องค์ฌาน ๕ ก็ไม่มี เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามอยู่เสมอไปอย่างนี้

คู่ของนิวรณ์ ๕ กับองค์ฌาน ๕

๑. กามฉนฺท	คู่กับ	**สมาธิ**
๒. พฺยาปาท	คู่กับ	**ปีติ**
๓. ถีนมิทฺธ	คู่กับ	**วิตก**
๔. อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ	คู่กับ	**สุข**
๕. วิจิกิจฺฉา	คู่กับ	**วิจาร**

กามฉันทะคู่กับสมาธิอย่างไร

ความลุ่มหลงในเมื่อเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องกับกลิ่นสัมผัสกายเรียกว่า **"กามฉันท์"** ใจที่ตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิจะไม่มีความลุ่มหลง

ในอารมณ์เหล่านี้เลย ถ้าใจเราดีทุกสิ่งก็เป็นแต่เพียงอารมณ์ซึ่งผ่านไปมาตามธรรมดาเท่านั้น แต่ถ้าใจเราไม่ดีอารมณ์เหล่านั้นก็ถูกเพิ่มคุณศัพท์เข้าอีกเป็น **"กามารมณ์"** ตามความผันแปรของใจที่ลุ่มหลงไปตามอารมณ์เหล่านั้นนักสมาธิที่มีเพียงความเข้มแข็งของใจเท่านั้น จะไม่มีกำลังใจพอแก่การห้ามกามฉันท์ นักสมาธิเช่นนี้อาจจะโหดเหี้ยมที่สุด และบางคนอาจจะมีกามราคะรุนแรงที่สุดก็อาจจะเป็นได้ เช่นนี้เราย่อมเห็นได้ว่าความเข้มแข็งของใจที่เต็มอยู่ด้วยไมตรีจิตนั้น จึงเป็นความเข้มแข็งที่ดี และใจเช่นนั้นสามารถยิ้มเย้ยอารมณ์ต่าง ๆ ที่มันเคยสามารถทำใจให้ฉุนเฉียวระเริงหลง ชายและหญิงอาจเป็นเพื่อนกันได้จริงแท้ตามลัทธิของพลาโตก็ด้วยกำลังใจเช่นนี้เอง แต่ความเข้มแข็งของใจที่เกิดจาก **"มิจฉาสมาธิ"** นับเป็นภัยอย่างร้ายกาจแก่วัฒนธรรมของโลกตามวิธีการฝึกใจของศาตราจารย์ชาวตะวันตก ไม่ควรจะไว้ใจมากมายนักถ้าบังเอิญพลิกเหลี่ยมผิดอาจจะเป็นการทำลายวัฒนธรรมของตนเองและของผู้อื่นได้อีก จงดู**ราสปูติน**เป็นตัวอย่างแห่งผู้มีสมาธิผิดทางประวัติการณ์ของราสปูตินเป็นประวัติการณ์ที่น่าเกลียดน่ากลัวเพียงใดนั้น ไม่จำเป็นต้องกล่าว วาระสุดท้ายของราสปูตินผู้มีสมาธิผิดก็คือความพินาศไม่มีชิ้นดี ถึงแม้เราจะมีใจยังไม่บริสุทธิ์พอก็ไม่ควรเพิ่มความมัวหมองเข้ามาอีก ควรหาทางอบรมใจให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นกว่าเดิมทุกๆวินาทีที่กำลังอยู่เฉพาะหน้า การบำรุงกามให้เจริญการอบรมตนเองให้ตื่นเต้นอยู่ด้วยความยั่วยวน การปล่อยใจของตนให้หลงใหล ใฝ่ฝันอยู่ด้วยความรักที่ฉุนเฉียวเหล่านี้ล้วนแต่เป็นความหมองมัวแห่งชีวิตทั้งสิ้น ราคะความกำหนัดร้อนรนอยู่ด้วยเพลิงกาม มันเกิดขึ้นมาก่อนโทสะความประทุษร้าย ความมุ่งหมายเพื่อการทำลายก็เกิดขึ้นในระยะต่อมาราคะและโทสะมีมูลรากมาจากความหลงใหลที่เรียกว่า **"โมหะ"** ความมืนงงมืด

มัวความไม่รู้จักแก้ตนออกจากเพลิงโลกีย์ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของโมหะทั้งสิ้น โมหะกับสัมมาสมาธิเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกัน สัมมาสมาธิ มีความบริสุทธิ์ใจเป็นหลักสำคัญ โมหะมีความมัวหมองของใจเป็นสำคัญ เพื่อการก้าวหน้าไปสู่ความเจริญอันถูกต้อง สมควรที่ทุกคนจะฝึกตนในสัมมาสมาธิ

"ทำไมจึงมองดูแสงเพลิงที่กำลังเผาโลกอยู่ด้วยหน้าเฉยตาเฉย ท่านไม่รู้หรอกหรือว่าท่านคือผู้หนึ่งที่อยู่บนพื้นโลกอันนี้ด้วย"

ความพยาบาทคู่กับปีติอย่างไร

พยาบาท ในเรื่องของนิวรณ์ผิดจากความหมายของพยาบาทที่เราเข้าใจกันอยู่โดยมากเล็กน้อย ความไม่พอใจ ความไม่เต็มใจความไม่พึงประสงค์เป็นเรื่องของพยาบาทนิวรณ์ ความผูกโกรธความปรารถนาแก้แค้นเป็นเรื่องของพยาบาททั่วไป พยาบาทนิวรณ์หายไปด้วยกำลังปีติ ความพยาบาททั่วไปหายไปด้วยกำลังไมตรีจิตที่เรียกอีกอย่างว่า **"เมตตา"** ดังนี้ เราจะเห็นได้ทันทีว่าความพยาบาทมีความหมายต่างกันจริง ๆ

ถ้าเราทำกิจการงานอะไรรู้สึกว่าใจแห้งๆทำไปอย่างเสียไม่ได้ใจแห้งนั่นแหละเป็นตัวพยาบาทนิวรณ์ แต่ถ้าทำกิจการงานอะไรรู้สึกว่าใจสดชื่นออกรสนั่นแหล่ะเป็นตัว **"ปีติ"** ถ้าเรามีปีติคือความสดชื่นแล้ว ความพยาบาทคือความแห้งในใจจะมีได้อย่างไร ดังนี้ ใคร ๆ ก็ย่อมเห็นได้ว่า พยาบาทนิวรณ์เป็นเครื่องกีดกันความดี ปีติอำนวยให้ประพฤติดี ให้มีความเจริญ

ผู้มีพยาบาทนิวรณ์จะไม่ประสงค์กระทำความดี ความรู้สึกในใจจะรู้สึกเหี่ยวแห้ง นักสมาธิถ้ามีพยาบาทนิวรณ์ ก็ไม่สามารถบรรลุสมาธิได้เช่นเดียวกัน ถ้ากำจัดพยาบาทนิวรณ์ได้แล้วจะรู้สึกว่ามีความอิ่มใจสดชื่น และใจมุ่งต่อสมาธิเป็นสำคัญ อาจบรรลุถึงความบริสุทธิ์ใจได้โดยเร็ว

ถีนมิทธะคู่กับวิตกอย่างไร

ความรู้สึกเพลีย เหนื่อยอ่อน มึน เมื่อย ทั้งทางกายและทางใจ เรียกว่า ถีนมิทธะ ความส่งใจไปในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือกระแสความคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเรียกว่า "**วิตก**" ใจมึนเมื่อยไม่มีความคิดใด ๆ เป็นเหตุให้เกิดความง่วงงุน ถ้าใจมีกระแสความคิดอยู่ ใจก็ไม่มึนเมื่อย ไม่ง่วงงุน จงดูอย่างหยาบ ๆ ว่า ถ้าเรากำลังคิดอยู่ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เราจะไม่รู้สึกง่วงนอนเลย ดวงตาก็แจ่มใส ไม่ซึมเซื่อง ถีนมิทธะทำคนให้เกียจคร้าน การงานทั้งหมดจะเฉื่อยช้าลงไม่เจริญรวดเร็ว ความเกียจคร้านที่มีเหตุใหญ่มาจากถีนมิทธะนี้ เป็นบ่อเกิดแห่งความฉิบหายอย่างสำคัญ ถีนมิทธะมีทางเกิดมาจากการบริโภคอาหารอีกทางหนึ่ง อาหารบางอย่างบริโภคเข้าไปแล้วจะรู้สึกเมื่อยมึน อาหารบางอย่างไม่ให้โทษอย่างนั้น แต่บังเอิญบริโภคมากเกินไปเลยทำให้เกิดความเมื่อยมึนได้อีก นอกจากเรื่องกระแสใจและเรื่องอาหารแล้ว ก็มีความเกียจคร้านติดสันดานอยู่เดิมอีกเรื่องหนึ่ง ความเกียจคร้านที่มีอยู่เดิมเป็นตัวสำคัญใหญ่ โดยถึงแม้จะไม่รู้สึกมึนงงเท่าไรก็ไม่คิดต่อสู้ กลับตามใจความขี้เกียจของตัวเองเสียอีก เท่ากับว่าเป็นการปลูกถีนมิทธะให้มากขึ้น

วิตกที่เป็นองค์ฌานมีกำลังแก่กล้าเพียงพอสามารถทำลายความมึนงงทั้งทางกายและทางใจได้ อาจจะไม่มีใครเชื่อก็ได้ว่าวิตกสามารถแก้ความมึนงงทางกายได้ แท้จริงวิตกถ้ามีเต็มที่ตามขีดขั้นของฌานแล้ว ทางใจจะรู้สึกเบาโล่งกระฉับกระเฉงขึ้น ทางกายตามส่วนต่าง ๆ ที่เมื่อยมึนจะรู้สึกว่ามีกระแสชนิดหนึ่งคล้าย ๆ กับกระแสไฟฟ้าพุ่งไปทั่วหมด เส้นเอ็นต่าง ๆ จะขยายตัวขึ้น ต่อจากนั้นกระแสนั้นก็จะแผ่ซ่านไปทั่วร่างกายทุก ๆ ส่วน

วิตกเป็นกีฬาชนิดหนึ่งของนักเพ่งฌาน ผู้ดำรงอยู่ด้วยปฐมฌานจะรู้สึกรื่นเริงสนุกสนานด้วยกีฬาวิตกนี้ กระแสของใจที่ประกอบด้วยวิตกแก่กล้าจะพวยพุ่งไปทั่วทุกส่วนของกาย คล้ายกระแสแห่งรัศมีอุลตร้าไวโลเลต หรือบางทีคล้ายกระแสฟ้าแลบที่พุ่งไปในอากาศเป็นริ้ว ๆ กายบริหารของนักเพ่งฌานจำเป็นต้องอาศัยวิตกเป็นกำลังใหญ่ ถ้ามิฉะนั้นนักเพ่งฌานจะไม่สามารถอดทนต่อความตรากตรำได้ดีกว่าคนธรรมดาคนหนึ่ง

ฌานทั้งหมดนั้นมีแต่ปฐมฌานเท่านั้นที่มีวิตก เรามีแง่อยู่นิดหนึ่งในเรื่องวิตก **ตรรกวิทยา หรือวิตักกวิทยา** ก็เป็นอันเดียวกัน หลักของวิตกมีอยู่แต่เพียงแค่ปฐมฌานเท่านั้น แต่เหตุใดพระพุทธเจ้าและพระสาวกจึงยึดจตุตถฌาน ซึ่งไม่มีวิตกปนอยู่ด้วยเป็นหลักดำเนินตรรกวิทยา จะมิผิดจากความจริงไปหรือ? ได้กล่าวแล้วว่า กระแสแห่งความคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเรียกว่า **"วิตก"** ในปฐมฌานกระแสวิตกวิ่งปรูดปราดเต็มที่ แต่เมื่อย่างเข้าสู่ทุติยฌานวิตกก็ระงับทันที คำที่ว่าวิตกระงับหมายความว่าไม่มีอาการปรากฏอย่างปฐมฌาน แต่ผู้ดำรงอยู่ในทุติยฌานอาจจะประกอบในวิตกคือความที่ประกอบด้วยกำลังของทุติยฌานภูมิได้อยู่ วิตกในทุติยฌานจะมีความต่างจากวิตกในปฐมฌาน ตามความบริสุทธิ์ของใจ แต่วิตกนี้ไม่เรียกว่าวิตกคงเรียกแต่เพียงว่า **"คิดค้น"เท่านั้น** ถึงแม้ผู้ดำรงอยู่ในจตุตถฌานภูมิก็เช่นเดียวกัน คือสามารถประกอบในวิตกได้เป็นอย่างดี โดยอาการของวิตกในจตุตถฌานมีความละเอียดยิ่งกว่าในวิตกปฐมฌาน วิตกในปฐมฌานแข็งแรงมีกระแสหยาบแต่วิตกในจตุตถฌานสุขุมคมกริบ ไม่มีความกระทบกระเทือนอะไรเกิดขึ้นทางกายและใจด้วยวิตก กายและใจของผู้ดำรงอยู่ในจตุตถฌาน ไม่มีความมึนเมื่อยใด ๆ เลย กระแสวิตกจะปลอดโปร่งเต็มที่อำนวยผลในส่วนปรัชญาเป็น

อย่างดี ซึ่งดีเสียกว่าวิตกที่เรียกว่าวิตกอย่างจริงจังในปฐมฌานหลายเท่า หลักธรรมของพระพุทธเจ้าแจ่มแจ้งได้เป็นอย่างดี ด้วยกระแสวิตกที่ลึกลับในจตุตถฌานเท่านั้น

อุทธัจจกุกกุจจะคู่กับสุขอย่างไร

ความฟุ้งซ่านรำคาญใจซึ่งเรียกว่า **"อุทธัจจกุกกุจจะ"** พึงมีแก่เราเพราะความรู้สึกไม่สบายกายไม่สบายใจ เมื่อกายและใจไม่สบายแล้ว ความวิ่งพล่านของจิตก็มีทันที ความสุขที่มีเพราะการเพ่งฌานทำให้ใจเย็นลงไม่พลุ่งพล่านไปมา เรื่องอุทธัจจกุกกุจจะกับความสุขเป็นคู่กันนี้ ก็ไม่มีแง่เคล็ดที่ไหนมากมาย ลองเทียบเคียงกับความเป็นไปที่หยาบ ๆ ดูก็อาจเห็นได้ง่าย

วิจิกิจฉาคู่กับวิจารอย่างไร

ความลังเล ความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจเรียกว่า **"วิจิกิจฉา"** ผู้สั่งการสั่งงานไม่กล้าสั่งให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ให้เด็ดขาด ก็เพราะวิจิกิจฉาความไม่เด็ดขาด ก็จะทำให้การงานไม่เผล็ด (ผลิ) ผล เต็มเม็ดเต็มหน่วยนับว่าเป็นศัตรูต่อความเจริญที่จริงแท้ ทำไมเราจึงไม่ตกลงใจให้เด็ดขาด เพราะว่าเรายังมองไม่เห็นผลที่จะได้แน่นอน ความพิจารณา หรือวิจารณ์ทำให้เราตัดสินใจได้เด็ดขาด ถ้าเราพิจารณาไปแค่ไหน เราก็สามารถตัดสินใจได้เด็ดขาดไปแค่นั้น นี้เป็นความหมายของวิจิกิจฉาและวิจารในเรื่องของฌานมีลักษณะละเอียดยิ่งกว่านี้มากมาย ความต่อสู้ระหว่างวิจารกับวิจิกิจฉาของนักเพ่งฌานเป็นไปรวดเร็วมาก เป็นการต่อสู้ของกระแสความดีกับความชั่ว ไม่ต้องถึงกับคลำหาเงื่อนอย่างการแก้ปัญหาที่ลึกลับ กระแสของใจที่พุ่งไปมานั้นเรียกว่ากระแสวิตก ความรู้อันมีได้เพราะความพุ่งไปแห่งกระแสวิตกนั้นเรียกว่าวิจาร ตราบใด

ที่กระแสความรู้นั้นยังมีอยู่วิจิกิจฉาไม่มีตราบนั้น อำนาจของวิจารในองค์ฌานมีกำลังข่มขี่วิจิกิจฉาอย่างลึกลับแทบจะไม่มีใครเชื่อว่าเป็นความจริง แต่ความจริงก็คงเป็นความจริง ผู้ปรารถนาความตกลงใจเด็ดขาดรวดเร็วถ้าขาดวิจารในองค์ฌานแล้วก็เป็นอันสำเร็จยากยิ่งนัก

ใจ จิต วิญญาณ

เรื่อง **ใจ จิต และวิญญาณ** เป็นเรื่องค่อนข้างยุ่ง ภาษาตามความเข้าใจนักศึกษาโดยมาก ใจ จิต วิญญาณเป็นเรื่องอันเดียวกันถ้าพูดกันเรื่อยเฉื่อยก็พอทำเนา ถ้าบังเอิญเกิดซักไซ้ไล่เลียงกันเข้า ก็ชักทำให้ยุ่งเหยิงไปมาก วิทยาศาสตร์และจิตศาสตร์ จะปราศจากกันมิได้เลย จริงอยู่วิทยาศาสตร์เป็นศาสตร์ที่กว้างขวางมีความหมายกินไปทั่วโลก แต่วิทยาศาสตร์จะยิ่งใหญ่ไปกว่าจิตศาสตร์ไม่ได้ สิ่งทั้งหมดที่จะต้องรู้ด้วยวิทยาศาสตร์ล้วนแต่อยู่ในอำนาจของจิต เราก็ต้องรู้เช่นเดียวกัน แต่ถ้าเรารู้สิ่งที่อยู่ใต้อำนาจของจิต บางทีก็ไม่รู้เรื่องจิตก็มี เราควรจะศึกษาทั้งเรื่องจิตและสิ่งที่อยู่ใต้อำนาจของจิต จึงจะสามารถเป็นปราชญ์ที่ดีได้

ใจ จิต วิญญาณ ความหมายออกมาจากภาษามคธ คำว่าใจ ออกมาจากคำว่า "**มโน**" คำว่าจิตออกมากจากคำว่า "**จิตฺตํ**" คำว่าวิญญาณออกมาจากคำว่า "**วิญฺญาณํ**" ทั้งสามนี้เป็นชื่อธาตุชนิดเดียวกัน เรียกชื่อต่างกันตามความแปรของธาตุ ใจ หรือ มโน มีอำนาจเหนือทุกสิ่งในโลกถ้าพูดทำนอง "**พระเจ้า**" ใจ หรือ มโน ก็เป็น **"พระเจ้าผู้สร้างและผู้ทำลาย"** ทุกสิ่งจะถูกสร้างขึ้นเมื่อใจประสงค์ ทุกสิ่งจะถูกทำลายลงในเมื่อใจไม่ประสงค์ ถ้าใจเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทุกสิ่งก็เปลี่ยนตามไปด้วยถ้าใจหยุดชะงักทุกสิ่งก็พลอยหมดอำนาจไปด้วย ความติดต่อบังคับระหว่างใจกับวัตถุธาตุต่าง ๆ พึงเห็นดังนี้ เช่นเราเอาเข็มวางไว้กับพื้นเล่มหนึ่งแล้วหาแม่เหล็กมาอันหนึ่ง จับแม่เหล็กให้เข้าไปอยู่ในระยะใกล้เข็มพอประมาณทันใดนั้นเราจะเห็นได้ทันทีว่า เข็มสั่นริก ๆ คล้าย ๆ กับจะกระโดดตรงเข้าไปหาแม่เหล็ก ทีนี้ลองลากแม่เหล็กให้เลื่อนไปมาเป็น

วงกลมรอบ ๆ เข็มนั้นช้า ๆ ปลายของเข็มที่อยู่ใกล้แม่เหล็กจะหมุนไปเป็นวงกลมรอบตัวด้วยกำลังดึงดูดของแม่เหล็ก ถ้าเราหยุดลากเสียแล้วเอาแม่เหล็กออกมาห่างจากระยะดึงดูดเข็มนั้นก็หมดอำนาจในการหมุน แต่จะเป็นอย่างไรต่อไปนั้นก็แล้วแต่เหตุการณ์ของเข็มที่จะต้องผจญ ไม่ใช่เรื่องของแม่เหล็กอันนั้นดังนี้เราจะเห็นได้ชัดว่าวัตถุต่าง ๆ เมื่อใจไม่เกี่ยวข้องด้วยแล้วก็คงเหลืออยู่แต่ธรรมดาของธาตุนั้น ๆ แร่ธาตุต่าง ๆ ทั่วโลกถูกนำมาประดิษฐ์เป็นรูปร่างเครื่องใช้สอยของมนุษย์ ตามความพอใจของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ไม่นำธาตุเหล่านั้นมาก็คงมีอยู่ตามสภาพเดิมของมัน แต่ต้องไม่ลืมว่าใจนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหากจากวัตถุธาตุเหล่านี้

"การแก้เรื่องทุกข์ เรื่องสุข ก็ต้องแก้ที่เรื่องใจ และวัตถุธาตุที่อยู่ใต้อำนาจของใจนี้เอง"

ความเที่ยงแท้ของใจและวัตถุธาตุต่าง ๆ ไม่มีเหตุ ฉะนั้นจึงไม่ปรากฏว่ามีสิ่งใดในโลกซึ่งทรงอยู่ด้วยอำนาจของใจ ด้วยวัตถุธาตุเป็นของไม่ยั่งยืนเรื่องของโลกก็จงดูทะเลเป็นตัวอย่าง ชาวทะเลเรียกทะเลที่ปราศจากความบ้าว่าทะเลสงบ ฤดูใดมีลมพัดแรงจัด ฤดูนั้นทะเลก็เกิดบ้า คลื่นแต่ละลูกวิ่งเป็นลำสูงเมื่อถึงฝั่งก็กระทบฝั่งดังครืนใหญ่ ฤดูใดไม่มีลมพัดแรง มีบ้างอ่อน ๆ ตามธรรมดา ฤดูนั้นก็มิใช่ว่าคลื่นจะไม่มีเมื่อไร กลางคืนสงัด ๆ ระยะห่างตั้ง ๒๐๐-๓๐๐ เส้นก็ยังได้ยินเสียงคลื่นตีฝั่งอยู่ดังครื้นเครง ภัยแห่งมนุษย์และสัตว์นอกจากเกิดมาจากอติพลวเหตุแล้ว ภัยธรรมดาของมนุษย์และสัตว์คือความหิวกระหาย ความทรุดโทรมแห่งร่างกาย ความมรณะคือความย่อยยับในที่สุดก็คงมีอยู่

มโน จิต วิญญาณ เป็นธาตุที่กล่าวเฉพาะในวงที่มีอยู่ในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ตามความค้นคว้าของนักเพ่งฌานในชั้นวิญญาณัญจายตนะกล่าวว่า วิญญาณธาตุมีอยู่ทั่วไม่มีที่สิ้นสุดในเมื่อทราบชัดใจเรื่องอากาศธาตุทั้งหมดแล้วว่า อากาศมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ภายในความละเอียดของอากาศธาตุนั้น "**ปรมาณูชนิดหนึ่ง**" ไม่มีรูปร่างใด ๆ ปรากฏได้มีอยู่ทั่วไปเช่นเดียวกัน ปรมาณูชนิดนี้เป็นปรมาณูแห่งมหาอำนาจ มีความเปลี่ยนแปลงยักย้ายอยู่เสมอ เรียกปรมาณูชนิดนี้ว่า "**วิญญาณธาตุ**" เพราะมีความรู้เป็นคุณลักษณะวิญญาณธาตุที่ทั่วไปนี้เอง ได้กลับตัวเป็นปฏิสนธิวิญญาณ ในเมื่อมีกระแสชนิดหนึ่งมาปนปรุงซึ่งกระแสนั้นเรียกว่า "**อาสวะ**"

ปฏิสนธิวิญญาณนี้เองเป็นต้นเค้าแห่งการเรียกว่า มโน จิต วิญญาณ ปฏิสนธิวิญญาณที่เข้าประจำร่างของมนุษย์และสัตว์ "**มโน**" กระแสความคิดของมโนเรียกว่า "**จิต**" ความรู้ที่ประจำอยู่ทั่วร่างเรียกว่า "**วิญญาณ**" จิตและวิญญาณ เป็นอาการของมโน หรือเรียกอีกอย่างว่า เป็นกระแสของมโนนั่นเอง ถ้าปราศจากมโน จิตและวิญญาณก็ไม่มี

อาสวะ

อาสวะ คือสิ่งที่มีอยู่รอบด้านแห่งวิญญาณธาตุ คลุกเคล้าปนเปไปด้วยกันกับวิญญาณธาตุนั้นมีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. กามาสวะ ได้แก่ทุกๆสิ่งที่น่ารัก น่าใคร่

๒. ภวาสวะ ได้แก่ความปรากฏเปลี่ยนแปลงของงทุกสิ่ง

๓. ทิฏฐาสวะ ได้แก่การเห็นอาการเหล่านั้น

๔. อวิชชาสวะ ได้แก่ความมืดมัวของทุกๆสิ่ง

อาสวะทั้ง ๔ นี้ กระทำให้วิญญาณธาตุเปลี่ยนแปลงไปได้เดิมวิญญาณธาตุมีความรู้มีแสงสว่างไม่มืดมัว เมื่อปนเปกับอาสวะมาก ๆ เข้าก็ได้กลายเป็นสิ่งที่มีความมืดมัวเป็นเจ้าของ ความมืดมัวของวิญญาณเรียกว่า **"อวิชชา"** พระพุทธเจ้าพระองค์เป็นผู้ค้นเห็นเรื่องเหล่านี้ก่อนใคร ๆ ทั้งหมด ทรงทราบว่า **"อวิชชา"** เป็นเหตุแห่งความเกิด คำว่า "**อวิชชา**" แปลว่า ไม่มีกระแสสว่างแห่งความรู้ ได้แก่วิญญาณธาตุที่หุ้มด้วยอวิชชานั่นเอง นักศึกษาบางท่านกล่าวว่าพระพุทธเจ้าก็ไม่รู้จบเหมือนกัน ผลสุดท้ายพระองค์ก็ทิ้งอวิชชาทั้งหมดเพียงเท่านี้เอง แต่ความจริงถ้านักศึกษานั้นคิดตรองดูให้ดี ก็จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงพระปรีชาสักปานใด พระองค์ได้ทรงแก้เงื่อนไขแห่งความเกิดและความดับจนหมดสิ้น

ถ้ามโนหรือใจเป็นอวิชชา ความเวียนเกิดนับครั้งไม่ถ้วนก็มีขึ้นถ้ามโนหรือใจเป็นวิชชา ความเวียนเกิดก็ไม่มีในอาทิตตปริยายสูตรกล่าวว่า "**มโน อาทิตฺโต ธมฺมา อาทิตฺตา มโนวิญฺญาณํ อาทิตฺตํ**" ใจเป็นของร้อน ธรรมารมณ์คืออารมณ์ของใจก็เป็นของร้อน มโนวิญญาณก็เป็นของร้อนแล้วยังกล่าวต่อไปอีกว่าร้อนด้วยเพลิงคือ ราคะ โทสะ โมหะ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความร่ำไร ความตรอมใจ ความแห้งแล้งของใจ โดยนัยนี้เราจะเห็นได้ทันทีว่า มโน หรือ ใจ เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์นานาประการ เพราะอำนาจแห่งอาสวะที่หุ้มห่อในคาถาอุทานที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งทักตัณหาในตอนตรัสรู้ครั้งแรกว่า "**วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา**" จิตของเราถึงวิสังขารเพราะได้ถึงความสิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว บ่งความให้เราทราบว่า ถ้าตัณหายังมีอยู่จิตก็ยังมีอำนาจพาให้เวียนเกิดได้อยู่ถ้าตัณหาหมดไปจิตก็ไม่ปรุงตัณหาคือ

ความปรารถนาไม่สิ้นสุดอันเกิดมาจากอวิชชาความไม่รู้ของใจ เมื่อใดใจปราศจากอวิชชา ตัณหาคือจิตปรารถนาไม่สิ้นสุด ก็เป็นอันหมดเชื้อกันที

จิตขันธ์

จิตขันธ์ คือ ดวงจิต มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑. เวทนา รู้เสวยอารมณ์สุข ทุกข์ หรือ เฉย ๆ

๒. สัญญา รู้จำหมายทุกสิ่งที่ผ่านไปในกระแสแห่งตน

๓. เจตนา มีความจงใจ

๔. วิญญาณ มีความรู้สึกในทุกสิ่ง

กระแสจิตหรือดวงจิต ก็คือรัศมีแห่งมโนนั่นเอง ถ้าจิตดีคือมีความคิดเยือกเย็นสุขุมไม่คิดรักไม่คิดชัง รู้เท่าอารมณ์ทุก ๆ สิ่งก็เป็นเหตุให้เราทราบได้ว่า ใจคือมโนมีความบริสุทธิ์ดี ถ้าจิตเดือดร้อนคิดรักคิดทำลายวันละตั้งหลายสิบครั้ง เราก็ทราบได้ว่าใจมัวหมอง จิตขันธ์กับดวงมโน มีความสะท้อนกลับกันไปกันมา คือกระแสของมโนเป็นจิตขันธ์ จิตขันธ์ซัดคืนไปยังมโน ปรุงมโนให้เปลี่ยนแปลงไปตามตนอีกทีหนึ่ง เหตุฉะนั้นจิตขันธ์ที่สำเร็จมาจากอวิชชาจึงเป็นสังขาร คือมีความคิดปรุงแต่งให้ใจเวียนวนอยู่เสมอในปฏิจจสมุปบาทพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า "**อวิชฺชา ปจฺจยา สงฺขารา**" อวิชชาเป็นปัจจัยแห่งสังขาร ฯลฯ เราก็ทราบได้ทันทีว่า อวิชชาทำให้กระแสจิตเป็นตัณหา เป็นตัวหมุนเวียนปรุงแต่ง ถ้าวิชาก็ทำให้ "**จิตหมดตัณหา**" หมดความหมุนเวียนปรุงแต่ง

ความปราศจากอวิชชาของใจมีอยู่ในระยะต้นกับระยะปลายระยะต้นเมื่อยังเป็น "**วิญญาณธาตุ**" หรือใจเดิม ระยะปลายเมื่อบรรลุวิมุติธรรม ระยะแรกคือใจเดิมมีความรู้ในทุก ๆ สิ่งแต่ก็หลงติดหมดทุกสิ่ง ระยะที่สุดคือใจหมดกระแสอวิชชาอย่างเด็ดขาด รู้หมดทุกสิ่ง แต่ไม่หลงติดในทุกสิ่ง

ใจและจิตมีเรื่องเกี่ยวกันเป็นสายเดียว จะมีอวิชชาหรือไม่มีก็ช่าง แต่วิญญาณมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ทุกสิ่ง ความรู้ที่เกี่ยวกับการรับรู้อารมณ์เรียกว่า "**วิญญาณ**" มีประจำอยู่ทั่วร่างแท้จริงวิญญาณก็คือกระแสแห่งใจอันเดียวกันนั่นเอง สำหรับความรับรู้อารมณ์ อย่าว่าแต่ที่ปรากฏในส่วนกายเลย แม้ความรู้ของใจเองถ้าเกี่ยวกับอารมณ์ก็เรียกว่าวิญญาณเช่นเดียวกัน กระแสวิญญาณเป็นกระแสที่รับรู้ชั่วคราว ตามระยะความเกิดขึ้นและเสื่อมไปตามอารมณ์ มิใช่ของมีอยู่เสมอ

อารมณ์ใหม่ ความรู้คือวิญญาณก็พลอยใหม่ไปด้วย

อารมณ์ดับไป วิญญาณพลอยดับไปด้วย

กระแสจิตเดิมตกอยู่ในอำนาจของอาสวะกระแสจิตที่หมดตัณหา อาสวะไม่มีอำนาจประการใดเลย อาสวะที่จิตปัจจุบันหลุดพ้นมี ๓ คือ

๑. **กามาสวา** หลุดพ้นจากอำนาจความรักทุกสิ่ง

๒. **ภวาสวา** หลุดพ้นจากความเปลี่ยนแปลง

๓. **อวิชฺชาสวา** หลุดพ้นจากความมืดมัว

ส่วน **ทิฏฐาสวะ** นั้น หมดอำนาจแต่เมื่อมีความรู้เห็นชัดเจนครั้งแรกแล้ว เป็นอันว่าไม่ต้องกล่าวเฉพาะอาสวะ ๓ ชนิดที่กล่าวนี้ส่วนละเอียดจะหมดสิ้นไปพร้อมกัน กามและภาพจะคงมีอยู่ตลอดกาลที่อวิชชายังมีอยู่ ถ้าอวิชชาหมดไปเมื่อใด กามและภพจึงหมดไปเมื่อนั้น คำที่ว่าหมดไปยังไม่ถูกแท้นัก เป็นแต่ดวงจิตมีอำนาจเหนืออาสวะเหล่านั้น ถึงแม้สิ่งเหล่านั้นจะผ่านไปมาอยู่เสมอก็ไม่มีอำนาจอะไรที่จะหมุนจิตให้วิ่งไปตามตน ด้วยกำลังของจิตที่บรรลุวิมุตติแล้วมีกำลังเข้มแข็งมาก แต่กำลังของจิตนักสมถะและวิปัสสนาที่บริสุทธิ์ผ่องใสด้วยกำลังแห่งกรรมฐานที่ตนอบรม มีความบริสุทธิ์ชั่วคราวไม่สามารถ

ต้านกำลังอาสวะได้ เป็นความบริสุทธิ์ที่ถูกบีบคั้นให้อยู่ภายในวงกำหนด ๑ ชั่วโมงแรกดำรงอยู่ในความบริสุทธิ์ ชั่วโมงที่ ๒ ต่อจากนั้นอาจหมุนไปตามอำนาจของอาสวะก็เป็นได้

ปรามาตมัน

มติในเรื่องวิญญาณศาสตร์ของพราหมณ์กล่าวว่า **"ปรมาตมัน"** เป็นพระเจ้าแห่งความบริสุทธิ์ **"มหาตมัน"** เป็นพระเจ้าแยกต่อมาจาก **"ปรมาตมัน"** **"อาตมัน"** เป็นชื่อของวิญญาณที่หมุนเวียนไปในสังสารวัฏฏ์ ความเห็นนี้ไปลงเอยกันที่วิญญาณเดิม โดยกล่าวว่าเมื่อใดเข้ารวมอยู่กับพระเจ้าปรมาตมันแล้วจะไม่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

ปรมาตมันตรงกับมโน มหาตมันตรงกับจิต อาตมันตรงกับวิญญาณ

อาตมันกับอัตตา เป็นความหมายอันเดียวกันคือหมายความว่า "**ตัวตน**" ความเข้าใจของเขาเข้าใจว่ามีตัวตนและวิญญาณเป็นตัวตนในความคิดของเขา การบรรลุปรมาตมันมีได้ด้วยการเพ่งฌานนักเพ่งฌานผู้มีคุณวุฒิชั้นเอกอุ อาจจะนำวิญญาณของตนเข้ารวมกับปรมาตมันได้ ซึ่งแท้จริงการบรรลุปรมาตมันก็คือการบรรลุถึง **"จิตเดิม"** ดังได้กล่าวแล้วนั่นเอง จิตเดิมหรือปรมาตมัน ก็คงไม่สามารถรอดพ้นจากอำนาจของ **"อาสวะ"** ได้เช่นเคยแต่นั่นก็คือ **"พระเจ้าของเขา"** คือ **"แดนแห่งวิสุทธิ"** ของเขาเป็นบรมสุขในความคิดของเขา

ในทางพุทธศาสนาไม่ยึดถือว่ามี **"อัตตาหรืออาตมัน"** ในที่ใด ๆ เลย ไม่ได้ถือผลสุดท้ายอยู่ที่การตั้งต้นใหม่ สุดท้ายในทางพระพุทธศาสนาเป็นความปราศจากเชื้อใดๆ เหลือค้างอยู่ ไม่มีการไปและการมา ไม่จำเป็นต้องเกาะเหนี่ยวสิ่งใดอยู่เรียกว่า **"นิพพาน"** การเข้ารวมกับปรมาตมันของเขาเรียกว่า

“นิรวาน” วิธีการอบรมจิตเพื่อบรรลุสุขของพราหมณ์ก็คล้ายกันกับของพระพุทธเจ้าของเราอยู่มาก แต่ยังไกลกันลิบลับในเรื่องของหลักความจริงและในส่วนผลสุดท้ายยังมีต่างกันอีกมากมาย พวกศาสนาพราหมณ์เขาก็บอกว่าพระพุทธเจ้าของเราเอาหลักไปจากศาสนาของเขา แต่ใครบ้างจะเชื่อในเมื่อมีเหตุและผลที่ต่างกันมากมายอย่างนี้

อาตมันก็มีจริง แต่อาตมันได้แก่วิญญาณที่เกิดแล้วดับไป **มหาตมันก็มีจริง** แต่มหาตมันได้แก่กระแสจิตที่ปรุงไปมาเสมอ **ปรมาตมันก็มีจริง** แต่ปรมาตมันได้แก่วิญญาณธาตุอันไพศาลจักมีความเวียนวนไปตามอำนาจแห่ง**อาสวะ อาตมัน**, **มหาตมัน ปรมาตมัน** ดูช่างไม่มีชิ้นดีเสียเลย

วิญญาณก็มีจริงแต่วิญญาณเป็นสักแต่ว่า ความรู้อารมณ์ จิตก็มีจริงแต่จิตก็คือกระแสมโน ใจก็มีจริง แต่ใจก็คือมโนธาตุที่เปลี่ยนสภาพมาจากวิญญาณธาตุตัวเดิมนั่นเองใจ จิต วิญญาณ มีอะไรบ้างที่เป็นชิ้นเป็นอัน

ความจริงของ ใจ จิต วิญญาณและวัตถุธาตุทั้งหมด ก็เป็นสักว่าของประจำโลกเท่านั้นเอง แต่จิตจะไม่หมุนเวียนมึนเมาในเมื่อมีกำลังอยู่เหนืออาสวะทั้งหมด ในเมื่ออวิชชาได้คลายกำลังรึงรัดอันตรธานไปแล้ว

ใครมีชีวิตเป็นธัมมานุวัตต์

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นธรรมประกอบกับชีวิตของมนุษย์ ผู้ประกอบด้วยโพธิปักขิยธรรมเป็นธัมมานุวัตตบุคคล

พระอริยบุคคล ๔ จำพวกคือ พระโสดาบัน ๑ พระสกิทาคามี ๑ พระอนาคามี ๑ พระอรหันต์ ๑

เป็นผู้ประกอบด้วยโพธิปักขิยธรรม ฉะนั้นชีวิตของท่านเหล่านี้ก็เป็นธัมมานุวัตต์ ในหนังสือเล่มนี้กล่าวถึงแนวทางแห่งความสงบสุขเป็นสำคัญ เหตุฉะนั้นในที่นี้จะได้กล่าวถึงผู้บรรลุความสุขขั้นแรก เพื่อเป็นตัวอย่างแห่งผู้แสวงสุขอย่างจริงแท้ พระอริยบุคคลขั้นแรกคือ พระโสดาบันเป็นธัมมานุวัตตบุคคลผู้ประพฤติตนทางธรรมเป็นผู้บรรลุถึงความสุขอย่างจริงแท้เป็นขั้นแรก พระสกิทาคามีเป็นขั้นที่ ๒ พระอนาคามีเป็นขั้นที่ ๓ พระอรหันต์เป็นขั้นที่ ๔ จุดมุ่งหมายของผู้แสวงสุขหมายพระนิพพาน คือ ความดับตัณหาสิ้นเชิง แต่ความบรรลุมี ๔ ขั้นดังกล่าวแล้ว ขั้นแรกคือโสดาบัน เป็นขั้นสำคัญที่เราจะต้องรู้ไว้เพื่อความปฏิบัติให้ตรงต่อแนวทางอันจริงแท้ ส่วนขั้นต่อไปเป็นเรื่องไม่สำคัญเท่าใดนัก เพราะยังเป็นเรื่องไกลออกไป ไม่ใช่เรื่องเฉพาะหน้าการกล่าวถึงเรื่องโสดาบันจะได้กล่าวไปตามกระทู้ที่ตั้งขึ้นดังต่อไปนี้

๑. อะไรเรียกว่าโสดา

เรากล่าวกันว่า โสดา แต่คำว่าโสดานั้นคืออะไร เราควรจะรู้จักเสียก่อนว่า **"โสดาคืออะไร"** แล้วจึงปรารถนาเพื่อความบรรลุ คำว่า **โสดา** แปลว่ากระแสเป็นเครื่องถึงนิพพาน ได้แก่มรรคมีองค์แปด แล้วก็ไม่มีใครสามารถบรรลุได้

๒. บุคคลเช่นไรเรียกว่าโสดาบัน

ผู้ปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปด จนกระทั่งมรรคทั้งแปดประชุมกันเป็นองค์อันเดียวเรียกว่า **"มรรคสามัคคี"** กำจัดสังโยชน์ ๓ ประการคือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ได้เด็ดขาด เรียกว่า โสดาบัน ผู้บรรลุถึงกระแสเป็นเครื่องถึงพระนิพพาน พระโสดาบัน เป็นนักปฏิบัติขั้นแรกที่ยืนยันว่าพระนิพพานมีอยู่จริงความรู้แจ้งเรื่องพระนิพพานมีในขณะที่สังโยชน์ได้ทำลายไปแล้วด้วยกำลังแห่งมรรคสามัคคี และมรรคสามัคคีทำลายสังโยชน์ได้อย่างไร เราควรจะรู้กันดังต่อไปนี้

ก. สักกายทิฐิ

ความสำคัญผิดในกายของตนเองเรียกว่า **"สักกายทิฏฐิ"** คำว่า **"กายของตน"** หมายความกว้างขวางมาก อัตภาพทั้งหมดแยกออกเป็น ๕ ส่วน เรียกว่า ขันธ์ ๕ คือ

๑. รูปขันธ์ ได้แก่ รูปกายที่สามารถมองดูด้วยตาเห็นได้

๒. เวทนาขันธ์ ได้แก่ ความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ

๓. สัญญาขันธ์ ได้แก่ ความสำคัญหมาย

๔. สังขารขันธ์ ได้แก่ ความคิดปรุงแต่ง

๕. วิญญาณขันธ์ ได้แก่ความรู้อารมณ์ทั่วสกนธ์ร่างกาย

ขันธ์ทั้ง ๕ นี้ยนลงเป็น ๒ คือ เป็น **รูป** สิ่งที่สามารถมองเห็นด้วยตาได้ ๑ เป็น **นาม** สิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาได้ แต่เป็นของมีอยู่ ๑

สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องประกอบทำให้คนเป็นคน ทำให้สัตว์เป็นสัตว์ ถ้าปราศจากสิ่งเหล่านี้เสียแล้ว คนก็ไม่เป็นคน สัตว์ก็ไม่เป็นสัตว์เราควรจะยึดถือว่า ขันธ์ทั้ง ๕ เป็นตัวตนหรือไม่ เราควรเศร้าโศกหรือไม่ ในเมื่อเบญจขันธ์

ทำลายลง จงดูเรือนเป็นตัวอย่างทีแรกบ้านเรือนก็ไม่มีต่อเมื่อเราไปตัดไม้จากป่า ดัดแปลงทำให้เป็นเสาเป็นฝาขึ้นแล้วก็ปลูกเป็นตัวเรือน เรือนนั้นสำเร็จขึ้นด้วยความปรารถนาของเจ้าของเรือน ไม่เคยปรากฏว่าเรือนหลังใดที่ปลูกสร้างขึ้นแล้วไม่หักไม่พัง ปรากฏว่าความพังพินาศเป็นปลายทางของเรือนเสมอ กฎธรรมดาวางไว้แล้วว่า **"สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นก็มีความดับไปเป็นธรรมดา"** ในที่สุดแม้เรื่องของเบญจขันธ์ก็เช่นเดียวกัน ผู้พิจารณาเห็นความจริงจะเห็นได้ว่า เบญจขันธ์ ก็คือร่างโครงของเรือน เบญจขันธ์ถูกนำมาติดต่อกันเข้าเป็นร่างโครงด้วยอำนาจอวิชชาและตัณหา ครั้นแล้วก็มีความพินาศไปในที่สุดเช่นเดียวกัน พระโสดาบันได้เห็นความจริงของเบญจขันธ์ด้วยกระแส **"วิปัสสนาญาณ"** เมื่อทราบความจริงแล้วเป็นผู้ไม่มีความสำคัญผิดว่า **"เบญจขันธ์เป็นตัวตนหรือเป็นของตน"** ทราบชัดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นไปตามธรรมดาของเขา ไม่มีอำนาจใดกระทำให้เบญจขันธ์คุมกันเป็นร่างโครงอยู่ได้ตลอดไป นอกจากแยกกันแล้วคุมกันเข้าใหม่ด้วยอำนาจของอวิชชาและตัณหา ความแยกออกแล้วปรุงเข้าใหม่จะมีอยู่เสมอตลอดกาลที่อวิชชาและตัณหายังเป็นเจ้าหัวใจของคนและสัตว์อยู่พระโสดาบันได้เรียนรู้เรื่องการก่อ การทำลายแห่งเบญจขันธ์ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า พระโสดาบันได้เรียนรู้ต้นทางแห่งชีวิตของคนและสัตว์ทั้งหมดว่า มนุษย์และสัตว์เกิดมาจากอะไร ? ทำไมจึงต้องเกิด ? ถ้าจะไม่เกิดไม่ได้หรือ ? เป็นต้น และได้เรียนรู้ปลายทางของชีวิตว่าสุดท้ายของชีวิตเป็นอย่างไร มีความเป็นจริงแค่ไหน ยิ่งกว่านั้นพระโสดาบันยังรู้ถึงเงื่อนต่อระหว่างความเกิดและความตายอีกด้วยว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ในเมื่อตายแล้วสูญเลยหรือไม่สูญ หรือมีเหตุผลเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร รวม

ความว่า เป็นผู้รู้จักชีวะเป็นอย่างดี เหล่านี้เป็นภูมิธรรมของพระโสดาบันในเรื่องมนุษย์และสัตว์

ข. วิจิกิจฉา

วิจิกิจฉาที่ต้องตัดด้วยอริยมรรค กับวิจิกิจฉาที่เป็นนิวรณ์ต้องละด้วยองค์ฌานนั้นต่างกัน วิจิกิจฉาที่เป็นสังโยชน์หมายถึงความสงสัยในพระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่ามีจริงหรือไม่ มีความเป็นจริงแค่ไหน **"วิจิกิจฉานิวรณ์"** หมายถึงความสงสัยเล็กน้อยซึ่งคลายหายไปได้ด้วยอำนาจวิจารณ์

พระรัตนตรัยในที่นี้หมายถึง **"วิสุทธธรรม"** คือ ธรรมที่บริสุทธิ์ วิสุทธิธรรมมีคุณลักษณะ ๓ อย่างคือ เป็นพุทธ เป็นธรรม เป็นสงฆ์ ความสงสัยในวิสุทธธรรมจะดับไป เมื่อสักกายทิฏฐิดับไปแล้ว สักกายทิฏฐิเป็นเครื่องบังวิสุทธิธรรม เมื่อสักกายทิฏฐิดับแล้ววิสุทธิธรรมก็ปรากฏว่ามีจริง ความสงสัยที่เรียกว่าวิจิกิจฉาก็หายไป วิสุทธิธรรมเป็นความบริสุทธิ์หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นความดับโดยไม่เหลือแห่งมลทิน ไม่ใช่ว่าพระรัตนตรัยหรือวิสุทธิธรรมเป็นก้อน เป็นท่อนเหมือนก้อนดินและท่อนไม้ รูปร่างของวิสุทธิธรรมไม่ปรากฏ วิสุทธิธรรมเป็นสิ่งที่ลึกลับอยู่มาก เราควรพูดบ่งกันได้ว่า วิสุทธิธรรมก็คือ **"พระนิพพาน"** นั่นเอง

พระโสดาบันเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกอย่างจริงแท้ก็เพราะท่านได้ทราบชัดเจนว่าพระรัตนตรัยมีอยู่จริง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ นี้เป็นอาการของวิสุทธิธรรม ผู้ทราบอาการชัดเจนจักทราบวิสุทธิธรรมได้แน่ชัด พระรัตนตรัยไม่ใช่พระเจ้า ไม่ใช่สักว่าเป็นเจว็ดบูชาของพวกหลงศาสนา พระรัตนตรัยก็คือหลักสำคัญที่มีกระแสร่วมกันเป็นอันเดียว

บ่งถึงพระนิพพาน นักวิทยาศาสตร์คนใดจะพิสูจน์ได้บ้างว่าพระรัตนตรัยคืออะไร ถ้ายังพิสูจน์ไม่ได้อย่าอวดรู้ว่าไม่ใช่ความจริง ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าเตรียมพร้อมที่จะแสดงเหตุผลให้ทราบในเรื่องวิสุทธิธรรมหรือพระรัตนตรัยหรือพระนิพพานว่ามีความเป็นจริงแค่ไหนเหตุเพราะคนเรามองดูอะไรแต่เพียงลวกๆนั่นเอง ความจริงที่เป็นความจริงอย่างสูงสุดจึงถูกปิดบังไว้หมด แต่อย่าลืมว่าถ้าท่านเห็นว่าท่านไม่รู้ คนอื่นที่เขารู้ยังมีอยู่ อะไรกันคนจะโง่เหมือนกันหมดทุกคนเทียวหรือ

ค. สีลัพพตปรามาส

หลักความประพฤติเพื่อความสงบสุขเรียกว่าศีลและวัตรความสงสัยในเรื่องศีลและวัตร เป็นเหตุให้ความประพฤติ เพื่อความสงบสุขเป็นลุ่มๆดอนๆ เดี๋ยวถูกเดี๋ยวผิด ผลสุดท้ายไม่รู้อะไรเป็นอะไร เรื่องสีลัพพตปรามาสนี้สำคัญมาก ประเพณีของพุทธศาสนิกเมืองไทยถูกนำไปปนกับประเพณีของพราหมณ์คือหมายความว่า เอาลัทธิของพระพุทธเจ้ากับลัทธิของพราหมณ์ไปปนกัน ก็เพราะสีลัพพตปรามาสนี้เอง เรื่องตะกรุด คาถาหมอดู เสกเป่า ดูฤกษ์ดียามดีเหล่านี้ล้วนแต่นำมาจากลัทธิของพราหมณ์ทั้งสิ้น

พระโสดาบันกำจัดความเหลวไหลชนิดนั้นเสียได้ ก็เพราะพระโสดาบันได้ปฏิบัติถูกต้องดีแล้ว และได้รับผลดีจริงคือได้ถึงทราบวิสุทธิธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา เมื่อท่านได้บรรลุผลเช่นนั้นแล้ว ท่านก็ทราบทันทีว่าการปฏิบัติเช่นนี้เป็นการปฏิบัติที่ถูก มิได้หมายความว่าสิ่งที่ท่านเคยปฏิบัติมาเป็นอันถูกทั้งหมด สิ่งที่ผิดก็อาจมีเช่นเดียวกัน แต่เมื่อท่านได้บรรลุถึงความเป็นพระโสดาบันแล้ว ท่านสามารถบอกได้ว่า อย่างนี้ผิดอย่างนี้ถูก

ความประพฤติปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ใจของท่านต่อไปเป็นไม่มีผิด ไม่มีสงสัยว่าจะเอาอย่างไหนจึงจะถูก

สีลัพพตปรามาสถ่วงความเจริญของประเทศชาติ ศาสนาเป็นอย่างมาก น่าเบื่อหน่ายในความหลงงมงายของพุทธบริษัท อย่าว่าแต่ฆราวาสเลยแม้แต่พระภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้นำยังหลงงมงายไปกับเขาเสียอีก มิหนำซ้ำยังอวดดีบอกให้คนอื่นอีก ในที่บางแห่งวัดเป็นสำนักลงตะกรุดเสกเป่าลือนาม ท่านพุทธบริษัททั้งหลายจะมัวรื่นเริงอยู่อย่างไร เราจะปล่อยให้พุทธศาสนาที่แท้จริงจมหายไปต่อหน้าต่อตา โดยไม่มีการเอาใจใส่วิตกถึงเทียวหรือ บ้านเมืองที่เจริญความงมงายด้วยเรื่องนี้ดูก็ห่างไปไม่ค่อยจะมี เช่นกรุงเทพฯ เป็นต้น แต่ถ้ายิ่งเป็นบ้านป่าเท่าไร มนต์คาถาและพิธีที่แสนจะน่าเบื่อหน่ายก็ยิ่งมีชุม พุทธศาสนาถูกป้ายด้วยของโสโครกเสียแล้ว ชาวเราทั้งหลายจะทิ้งทองคำแท่งใหญ่ที่ถูกหุ้มโดยของโสโครกเสียแล้วหรือ ถ้าช่วยกันลงทุนลงแรงชำระล้างให้สะอาด เหลือแต่เนื้อทองที่เหลืองอร่ามจะเป็นการโง่มากไปอย่างนั้นหรือ ?

สังโยชน์ ๓ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส จะหายไปพร้อมกัน ในขณะที่กำลังญาณทัสสนะแก่กล้าเต็มขีดเป็นองค์มรรค ความเข้าใจในเรื่องชีวะก็แจ่มแจ้ง ความสงสัยในวิสุทธิธรรมก็หมดไป ความสงสัยในศีลและวัตรก็หมดไปพร้อมกับความประชุมลงแห่งมรรคครั้งแรกนั้น

๓. พระโสดาบันมีกี่ประเภท

พระโสดาบันมีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. **เอกพีชี** มีความเกิดอีกครั้งเดียว

๒. **โกลงฺโกล** มีความเกิดอีกไม่ถึง ๖ ครั้ง

๓. **สตฺตกฺขตฺตุปรม** มีความเกิดอีก ๗ ครั้งเป็นอย่างมาก

พระโสดาบันทั้ง ๓ จำพวกนี้มีความตัดสังโยชน์ได้ขาด ๓ อย่างเหมือนกันหมดทั้งสิ้น แต่ความแตกต่างในเรื่องความเกิด มีเพราะสังโยชน์ส่วนอื่นเบาบางยิ่งกว่ากัน ตัวอย่างเช่น นักเรียนในโรงเรียนสอบไล่ได้ชั้นเดียวกันต่ความรู้ต่างกัน คนที่สอบไล่ได้ที่ ๑ อาจจะเลื่อนชั้นก็ได้แล้วแต่ความสามารถของเขา พระโสดาบันผู้จะต้องเกิดอีกหลายชาติสามารถกำจัดสังโยชน์ ๓ อย่างได้โดยเฉพาะ ส่วนสังโยชน์อื่น ๆ ยังมีอยู่มากมาย **"พระโสดาบัน เอกพีชีและโกลังโกละ"** มีความสามารถทำลายสังโยชน์ส่วนอื่น ๆ ให้เบาบางลงได้มาก แต่ยังไม่สามารถตัดให้ขาดได้ทีเดียว ความแน่นอนของเรื่องความขาดรู้ได้ด้วยกำลังอริยมรรคที่เรียกว่า **"มรรคสามัคคี" ถ้ามรรคสามัคคีไม่ประชุมความขาดเป็นอันไม่มี** ถึงมาตรแม้นว่าจะรู้สึกว่าไม่มีก็ตามที ความรู้สึกนั้นเป็นเครื่องหลอกตัวเองอย่างแน่ ๆ

๔. พระโสดาบันมีคุณลักษณะอย่างไร

คุณลักษณะของพระโสดาบันมีอยู่ ๔ ประการคือ

๑. มีศรัทธาความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า

๒. มีศรัทธาความเชื่อมั่นในพระธรรมเจ้า

๓. มีศรัทธาความเชื่อมั่นในพระสงฆ์

๔. มีศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติประจำตัวมิให้ด่างพร้อย

คุณลักษณะพิเศษไปอีกมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. มีใจประกอบด้วยจาคธรรมยินดีในการบริจาคทุกเมื่อ

๒. มีปัญญากล้าเป็นสัมมาทิฏฐิ

ในอริยธนาคาถากล่าวคุณของพระโสดาบันไว้ ๔ อย่าง คือ

๑. มีศรัทธาเชื่อมั่นต่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าโดยตนเอง ได้พิจารณาทราบแน่ชัดว่าเป็นความจริงอย่างนั้น เนื้อความข้อนี้หมายถึงว่า **"ไม่ดูหมิ่นคำสอนของพระพุทธเจ้า"** แต่ความไม่ดูหมิ่นนั้นเกิดมีขึ้น เพราะได้พิจารณาทราบชัดความจริงแน่นอนแล้ว ไม่ใช่อะไรก็บาป อะไรก็บาปพูดนิดเดียวก็ไม่ได้เป็นต้องตกนรกฉิบหายหมด ขอจงเข้าใจว่าพุทธศาสนาไม่ขู่ให้ใครกลัวเรื่องอะไรก็บาปไปทั้งนั้น ตกนรกเป็นเปรตไปทั้งนั้น เป็นเรื่องของนักสนับสนุนเขาต่างหาก ผู้นับถือพุทธศาสนาหรือไม่ก็ตาม มีสิทธิ์ที่จะพิเคราะห์หาความจริงในพุทธศาสนาได้ แต่ความพิเคราะห์นั้นขอจงเป็นความพิเคราะห์อย่างจริงจัง อย่าสักแต่ว่าพิเคราะห์เล่นเป็นทำนองขี้เมา หรือเจ้าชู้ประตูดินเจ้าชู้ไก่แจ้ แล้วจะได้เห็นความจริงของพระพุทธศาสนาว่ามีแค่ไหน พระโสดาบันเป็นตัวอย่างขั้นต้นในเรื่องนี้

๒. มีความเห็นตรงเชื่อมั่นในพระธรรมเจ้า คือเห็นว่าทุกสิ่งมีเหตุเป็นแดนเกิด เมื่อจะดับไปก็ต้องดับที่เหตุก่อน ทัศนะคือความเห็นของพระโสดาบัน เป็นความเห็นที่ผ่องใสประกอบด้วยญาณ ญาณจักษุและปัญญาจักษุเป็นเครื่องวิภาค ย่อมเป็นความเห็นที่ถูกต้องตรงต่อความเป็นจริง

๓. มีความเลื่อมใสในพระสงฆ์ คือมีความพอใจในวิธีการปฏิบัติของสาวกพระพุทธเจ้า

๔. มีศีลเป็นที่รัก เป็นผู้มีศีล ๕ บริสุทธิ์

๕. ประพฤติอย่างไรจึงจะบรรลุโสดาได้

ผู้มีความประสงค์บรรลุนิพพาน ต้องประกอบด้วยจริยาวัตรดังต่อไปนี้คือ

๑. **สปฺปุริสูปสํเสโว** สมาคมกับผู้ฉลาด มีความสงบกาย วาจา ใจ เป็นคุณลักษณะ

๒. **สทฺธมฺมสฺสวน** ฟังธรรมคือหลักวิชาข้อปฏิบัติของท่าน

๓. **โยนิโสมนสิการ** ใช้ใจดำริตรองโดยถ้วนถี่

๔. **ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ** พยายามปฏิบัติตามสุดสามารถ

ความคบหาสมาคมเป็นสิ่งสำคัญมาก ถ้าเราคบคนดีก็พลอยดี ถ้าเราคบคนชั่วก็พลอยชั่ว ถ้าไม่พลอยชั่วถึงเราจะดีอยู่ก็ไม่วายเป็น "**ใบคาห่อปลาร้า**" เข้าแบบภาษิตโบราณที่ท่านกล่าวไว้ว่า "**คบคนดีมีศรีแก่ตัว คบคนชั่วอัปราชัย**" ผู้ประสงค์บรรลุพระนิพพานก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคบหาสมาคมกับผู้ที่รู้พระนิพพาน สัปปุริสบุคคลในที่นี้หมายถึงผู้รู้พระนิพพานมีพระโสดาบันเป็นต้น

คุณธรรม ๔ ข้อที่กล่าวนี้เป็นคุณธรรมที่สำคัญมาก ความเจริญนับแต่ปุถุชนหมุนไปสู่ความเป็นกัลยาณชน จากความเป็นกัลยาณชนสู่ความเป็นอริยะ จากอริยะชั้นโสดาบันสู่สกิทาคามี จากสกิทาคามีสู่อนาคามี จากอนาคามีสู่อรหันต์ มีได้ด้วยความประกอบในธรรม ๔ ข้อนี้ หัวข้อที่เขียนไว้ว่า "**ประพฤติอย่างไรจึงจะถึงโสดาบัน**" นั่นหมายความแคบไปกว่าความเป็นจริงเสียอีก

๖. บุคคลเช่นไร อาจบรรลุโสดาบันได้

บุคคลผู้อาจบรรลุโสดาบันได้ไม่ยากนั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. **สทฺธานุสารี** มีความเชื่อมั่นด้วยจริงใจ ว่าสังขารทั้งหมดไม่เที่ยง สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา

๒. **ธมฺมานุสารี** มีความเชื่อด้วยกำลังปัญญาพิจารณาเห็นตามว่าสังขารทั้งหมดไม่เที่ยง สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา

สัทธานุสารีบุคคลเป็นผู้แก่กล้าด้วยกำลังจิต ธัมมานุสารีบุคคลเป็นผู้แก่กล้าด้วยกำลังปัญญา บุคคลทั้ง ๒ ประเภทนี้เป็นคนฉลาดในหลักธรรมด้วยกันทั้ง ๒ ประเภท มีหลักเหตุผลอ้างอิงในความเชื่อของตนอย่างพร้อมมูล

เรื่องสัทธานุสารีและธัมมานุสารีนี้ ตรงกับบาลีตอนหนึ่งว่า "**สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา สพฺเพ สงฺขารา ทุกขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ อถ นิพฺพินฺทติ ทุกเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา**"

ความว่า "**เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง เมื่อนั้นจึงเบื่อในทุกข์ นี้เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์ เมื่อนั้นจึงเบื่อในทุกข์ นี้เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งมวลเป็นอนัตตา เมื่อนั้นจึงเบื่อในทุกข์ นี้เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์**"

ผู้เห็นความจริงของสิ่งทั้งหมดด้วยกำลังจิตอันสุขุม มีความเชื่อมั่นตรงต่อความจริงนั้นเรียกว่า "**สัทธานุสารีบุคคล**" ผู้เห็นความจริงของสิ่งทั้งหมดด้วยการพิจารณา มีปัญญาตัดสินเด็ดขาด ความเห็นนั้นเป็นวิปัสสนาญาณโดยแท้ มีกระแสสว่างไสวอาจกำหนดพิจารณาในสิ่งต่าง ๆ ได้โดยรวดเร็ว เมื่อกำหนดพิจารณาแล้วได้มีความเห็นว่า มีความจริงเป็นอย่างนั้นถูกต้องเรียกว่า "**ธัมมานุสารีบุคคล**"

บุคคลผู้เห็นความจริงทั้ง ๒ ประเภทนี้ อาจบรรลุโสดาได้โดยไม่ยากนัก แต่ข้อสำคัญมีอยู่ว่า ใครบ้างหนอที่ได้เห็นความจริงจัดเข้าในบุคคล ๒ ประเภทนี้ ประเภทใดประเภทหนึ่ง

อันติมลิขิต

หนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าเขียนด้วยความเร่งร้อน เวลาสำหรับการเขียนของข้าพเจ้าไม่เพียงพอ รวมวันที่ได้เขียนไม่ถึง ๙๐ วัน ความมุ่งหมายเดิม มุ่งจะให้มีหลักธรรมมากกว่านี้ แต่บังเอิญเขียนไม่ทันเวลา หนังสือนี้จำเป็นต้องจัดพิมพ์โดยเร็ว เพราะเกี่ยวแก่การปฏิสังขรณ์ทางวัดพระแท่นฯ ด้วยจะรออยู่ช้าก็ไม่ทันการ

"การเขียนของข้าพเจ้าค่อนข้างจะบิน ๆ อยู่สักหน่อย ท่านจะเชื่อหรือไม่เชื่อ ข้าพเจ้าไม่มีอำนาจอะไรบังคับท่านได้ ข้าพเจ้าคือใคร ? อยู่ที่ไหน ? มียศศักดิ์ภูมิรู้สูงแค่ไหน ท่านไม่จำเป็นต้องรู้ วาจาที่เป็นสุภาษิตถึงแม้จะเป็นของคนเลวทรามสักปานใด ก็จงเงี่ยโสตสดับเถิด แต่ถ้าเป็นวาจาที่ไม่ดี ถึงแม้จะเป็นวาจาของคนสูงศักดิ์ปานใดก็ไม่ควรฟัง"

ข้าพเจ้าเคยได้ยินท่านผู้หนึ่งกล่าวว่า "**หนังสือเราอุตส่าห์เขียนแล้วพิมพ์ขึ้นด้วยความเหนื่อยยาก ผู้ที่เขารับเอาไปแทนที่จะดูอย่างเอาใจใส่ตริตรอง กลับเอาไปเก็บไว้ในตู้ หรือมิฉะนั้นก็เป็นสมุดประลองฝีมือการเขียนของพวกเด็ก ๆ คิด ๆ ดูแล้วไม่อยากจะพิมพ์เพิ่มเสียเลย**" ข้าพเจ้าฟังแล้วก็จำไว้ พอมาถึงคราวตัวเองเขียนเข้าบ้างก็นึกถึงคำพูดของท่านผู้นั้นทันที แต่ครั้นแล้วก็นึกฟาดเคราะห์ว่า ฮึ! ช่างเถอะนะ คนเราชั่ว ๆ ดี ๆ เขาก็เป็นคน เขาจะทำอย่างไรก็ช่างเขาเป็นไร เราอยากพิมพ์ขึ้นทำไมละ ถ้าไม่อยาก ท่านคิดว่าข้าพเจ้าอยากอะไร ? บางท่านจะคิดว่าอยากกำปั้น แต่เปล่า ข้าพเจ้าขอปฏิเสธอย่างแข็งแรง ข้าพเจ้าอุตส่าห์เขียนขึ้นด้วยความเหนื่อยยากครั้งนี้ก็โดยประสงค์เพื่อเป็นการเผยแผ่หลักธรรมปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการ

แสดงกตัญญูกตเวทีต่อพระบรมศาสดาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นเอง ในที่สุดข้าพเจ้าหวังว่าท่านผู้อ่านคงไม่แช่งด่าข้าพเจ้ามากมายนัก ถ้าจะแช่งจริง ๆ จัง ๆ ก็โปรดคิดถึงความเหนื่อยยากในการเขียนของข้าพเจ้าบ้าง และโปรดดูซิว่าข้าพเจ้าเขียนขึ้นด้วยเจตนาดีหรือร้าย

ขอท่านทั้งหลายโปรดรับความนับถือของข้าพเจ้า

ผู้เขียน "ธัมมานุวัตต์"

พระแท่นศิลาอาสน์ ๒๒/๗/๒๔๗๘ : ๑๕ นาฬิกา

เพิ่มเติม
ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

เนื้อความในหนังสือเล่มนี้ซึ่งจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๑ แล้วนั้นบางตอนไม่แจ่มแจ้งเพียงพอ บางตอนแจ่มอยู่แต่มีเนื้อความผิดแผกไปจากความเข้าใจของนักศึกษาอยู่มาก เหตุฉะนั้นในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ จึงได้เขียนความเพิ่มเติมเฉพาะที่เห็นว่าอาจทำความเข้าใจผิดได้จริงเท่านั้น

๑. เรื่องปฏิสัมภิทา

เรื่องปฏิสัมภิทาในหนังสือนี้ มีความแตกต่างไปจากแบบแผนที่แพร่หลายกันอยู่ทั่วไป ดังนี้ คือ บางตำราว่า **ธัมมปฏิสัมภิทา** แตกฉานธรรม คือคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกย่อ ๆ กันว่า **นวังคสัตถุศาสน์**

อัตถปฏิสัมภิทา แตกฉานในอรรถ คือเข้าใจความหมายของ **นวังคสัตถุศาสน์**

นิรุตติปฏิสัมภิทา แตกฉานในนิรุตติ คือภาษา

ปฏิภาณปฏิสัมภิทา แตกฉานในปฏิภาณ คือการโต้ตอบแต่บางตำราวาง "อัตถปฏิสัมภิทา" ก่อนดังนี้คือ

อัตถปฏิสัมภิทา แตกฉานในผล

ธัมมปฏิสัมภิทา แตกฉานในเหตุ

นิรุตติปฏิสัมภิทา แตกฉานในการเปล่งวาจา คือเข้าใจพูดให้ถูกเหตุถูกผล

ปฏิภาณปฏิสัมภิทา แตกฉานในการโต้ตอบ

แต่ในหนังสือนี้ได้วาง **"ธัมมปฏิสัมภิทา"** ก่อน ทั้งนี้ก็มิใช่ว่าจะนอกแบบนอกแผนอะไร เป็นแต่เพียงหนุนเนื้อความให้เด่นขึ้นเท่านั้นเอง ขอให้พิจารณาดูปฏิสัมภิทาต่างๆที่วางไว้นี้เถิด มีผู้ศึกษาบางคนสงสัยว่า ในตำราต่างๆกล่าวว่า **"นิรุตติปฏิสัมภิทา"** แตกฉานในภาษา แต่หนังสือนี้ว่า แตกฉานทั้งสองเงื่อน คือทั้งเหตุและผลจะมิเป็นการนอกครูไปหรือ ? ขอตอบว่าเท่าที่เขียนก็เขียนในครูทั้งนั้นแต่ไม่ได้เขียนตามครูเสมอไป พยายามเขียนเพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจครูเท่านั้นเอง

คำว่า **"นิรุตฺติ"** นั้นแปลว่า วาจาที่เปล่งออกซึ่งถือเอาความว่าภาษา ถ้าพูดกันในที่ทั่วไปคำว่า **"นิรุตฺติ"** ก็แปลว่าภาษากันทั้งนั้น เช่น ในพระวินัยปิฎกตอนหนึ่งว่า "**อนุชานามิ ภิกฺขเว สกาย นิรุตฺติ ยา พุทฺธวจนํ ปริยาปุณิตุนฺติ**" ซึ่งแปลว่า **"ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้เรียนพุทธวจนะด้วยภาษาของตน"** ดังนี้เป็นต้น แต่สำหรับนิรุตติในปฏิสัมภิทานี้ ในที่บางแห่งท่านเติมศัพท์ **"สภาวะ"** เข้ามาอีก เป็นสภาวนิรุตติ เพื่อทำให้ความหมายหนักแน่นเข้ากว่าเก่า ดังนี้เราก็คงจะพอเข้าใจกันได้ทั่วถึงกระมังว่า นิรุตติปฏิสัมภิทา คืออะไรแน่ พึงพิจารณาว่า **"คำว่าแตกฉานทั้งสองเงื่อน ทั้งเหตุและผลนั้น"** จะตรงกับตัวสภาวนิรุตติหรือไม่ ขอผู้ศึกษาทั้งหลายจงพินิจดูให้แน่ชัด

บางอาจารย์เข้าใจว่า นิรุตติปฏิสัมภิทา แตกฉานในภาษานั้นจะต้องรู้ภาษาของโลกสารพัด เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน จีน ญี่ปุ่น อูรดู เบงกาลี เป็นต้น พวกเราไม่ใช่อาจารย์ก็เชื่อตามอาจารย์เขาไปตามเรื่อง เรื่องนี้ขอถามว่า ภาษาไทยรุ่นเก่ากว่านี้สัก ๕๐-๖๐ ปี กับเดี๋ยวนี้ต่างกันอย่างไร ก็คงมีผู้ตอบว่า แตกต่างกันมากมายเพราะภาษาเป็นเรื่องของโลกบัญญัติขึ้น ทีนี้ขอถามอีกทีเถอะว่า พระอริยบุคคลจำเป็นอย่างไร จึงต้องไปเที่ยวพิจารณา

ค้นคว้าภาษาที่โลกเขาพูดกันทั้งหมด กว่าจะรู้ได้หมดศัพท์โลกที่พูดกันมิแย่หรือ ดูแต่ภาษาไทยภาษาเดียว ก็ยังตามไม่ค่อยจะทันเสียเลย ขอจงอย่าเข้าใจให้วิเศษมากนักเลย ทุกสิ่งต้องมีเหตุมีผลมีผลสิ อะไรอยู่ ๆ จู่ ๆ ก็จะเกิดรู้ใหญ่มากมายท่วมขึ้นมาเอาดื้อ ๆ เสียอย่างงั้น

การรู้ภาษาต่าง ๆ นั้น พระอริยะรู้ได้ แต่ไม่ใช่เที่ยวรู้ไปหมดทุกภาษา การรู้นั้นรู้ด้วยปุพเพนิวาสานุสสติ การู้ระลึกชาติหนหลังได้ คือถ้าชาติก่อน ๆ เคยเป็นชนชาติอังกฤษ ฝรั่งเศส จีน ครั้นมาในชาตินี้กลับระลึกขึ้นมาได้ว่า เราเคยเกิดในหมู่ชนชาตินั้น ๆ ภาษาชนชาตินั้น ๆ ที่ตนเคยพูดมาก่อนก็เป็นอันระลึกได้ด้วย พระอริยะท่านรู้ภาษาต่าง ๆ ก็ด้วยอย่างนี้เอง แต่รู้อย่างนี้ไม่ใช่ปฏิสัมภิทาดอกหนาอย่าเข้าใจผิดไป คือการรู้ชาติหนหลังเป็นเรื่องความระลึกเรียกว่า **“อนุสสติญาณ”** การรู้อย่างปฏิสัมภิทาเป็นเรื่องของปัญญาญาณโดยตรง พึงเข้าใจให้แน่ชัดดังนี้เทอญ ฯ

๒. เรื่องสังโยชน์

เนื้อความตอนหนึ่งว่า “***ถ้าโอรัมภาคิยสังโยชน์มีกำลังกล้าก็เป็นเหตุฉุดให้ไปเกิดในกำเนิดต่ำ เช่น เป็นเปรต เป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น ถ้าอุทธัมภาคิยสังโยชน์มีกำลังกล้าเป็นเหตุชักนำให้ไปเกิดในกำเนิดสูง เช่น เป็นพรหม เป็นเทวดา เป็นต้น***” ตอนนี้พึงเข้าใจอย่างนี้คือ ที่ว่าโอรัมภาคิยสังโยชน์มีกำลังกล้าก็หมายความว่าสังโยชน์มีเต็มบริบูรณ์ทั้ง ๑๐ นั่นเอง และกำลังของโอรัมภาคิยสังโยชน์มีมาก จึงให้ไปเกิดในกำเนิดต่ำเป็นธรรมดา ส่วนที่ว่าอุทธัมภาคิยสังโยชน์มีกำลังกล้านั้น หมายเฉพาะสังโยชน์หน้าเบื้อต่ำขาดไปบ้างแล้วหรือขาดไปทั้งหมดทีเดียว จึงเป็นเหตุให้ไปเกิดในกำเนิดสูงเป็นธรรมดา

๓. คำว่า ซามูไร

ในตอนกล่าวถึงสมาธิขันธ์มีความตอนหนึ่งว่า **“ผู้เจริญสัมมาสมาธิก็คือซามูไรแห่งพระพุทธเจ้า”** คำว่าซามูไรนั้นเป็นภาษาญี่ปุ่น แปลว่าผู้กล้าหาญหรือนักรบ ความหมายของข้าพเจ้าที่เขียนขึ้นหมายถึงศัพท์บาลีที่ว่า **“สงฺคามสีสโยโธ”** ซึ่งแปลเป็นไทย ความว่า **“นักรบเอกในสงคราม”** แต่คำว่า **“สงคราม”** ไม่ได้หมายเอาการฆ่าฟันกันอะไรดอก หมายเอาการต่อสู้กับกิเลสตนเพื่อความชนะตนเท่านั้น

ในที่สุดนี้ ขอท่านผู้อ่านทั้งหลายโปรดรับความนับถือจากข้าพเจ้า

ผู้เขียน **“ธัมมานุวัตต์”**

ป่าช้าบ้านบางพระ ๑๘/๙/๒๔๗๙ ๑๐ นาฬิกา

ศาสนวิถี

ของ

สามเณรสีลาภิรโต (ประมัย กาพเนตร ป.)

วัดปทุมวนาราม

คำนำผู้เขียน

ศาสนวิถี เป็นเรื่องแสดงวิถีแห่งศาสนาโดยความย่อมีความหวังเพื่อความสดชื่นเบิกบานแก่ผู้มีหัวใจอันร้าวรานขื่นขม ถึงแม้เปล่งเสียงว่า "**ศาสนา ศาสนา**" แล้วใจของผู้อ่อนระโหยยังท้อแท้อยู่ ข้าพเจ้าก็ยังพยายามต่อไปอีก พยายามขอร้องโดยอ่อนหวานว่า "**ขอท่านได้โปรดอ่านหนังสือเล่มกะจิดริดนี้ต่อไป ด้วยความพินิจอย่างแท้จริง ถ้าท่านขุดบ่อไม่ลึกสักหน่อยท่านจะได้ดื่มน้ำที่ใสสะอาดหรือ ? อากาศแม้ว่างเปล่า นกก็ยังบินไปได้ด้วยกำลังปีก**"

ขอได้รับความนับถือ

จาก "ข้าพเจ้า"

สามเณรสีลาภิรโต (ประมัย กาฬเนตร) ป.

“ สามเณรประมัยนี้

แตกฉานในทางปฏิบัติมาก สามเณรจะเป็น

ผู้นำทางจิตอยู่เสมอ

และพวกเราก็เชื่อถือสามเณรมาก”

ทางสู่สันติ

โดย พระครูญาณวิริยะ

(พระอาจารย์วิริยัง สิรนฺธโร)

ศาสนา

มนุษย์มีจำนวนมากมาย ที่อาศัยอยู่บนพื้นโลกอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ นับว่าเป็นสัตว์จำพวกหนึ่งที่มีใจดียิ่งกว่าสัตว์ทั้งหมด คือสามารถอบรมให้มีความรู้ดียิ่งกว่าเดิม จนถึงกับในที่สุดมีกำลังจิตอยู่เหนืออำนาจแห่งทุก ๆ สิ่งในโลก

ชีวิตของสัตว์ทุกชนิด มีความเกี่ยวพันกันโดยคุณภาพแห่งจิต จิตแห่งสัตว์ทั้งหมดย่อมสามารถส่งเชื้อแห่งความเดือดร้อน และความเยือกเย็นไปสู่กันและกันได้ ด้วยกำลังแห่ง **"กระแสจิต"** อันเป็นไปตามกฎธรรมดา

มนุษย์มีโชคดีในฐานะเป็นสัตว์ผู้นำ สัตว์ผู้เดินหน้าสัตว์ทั้งหมดในโลก ก็เพราะมนุษย์มีกำลังจิตใหญ่หลวงยิ่งกว่าสัตว์เหล่าอื่น มนุษย์สามารถเชิดชูความสงบสุข สามารถก่อความเดือดร้อนอันใหญ่ยิ่งด้วยกำลังจิตของตน ถ้า

มนุษย์อบรมจิตเพื่อความสงบสุข สัตว์เหล่าอื่นก็พลอยเยือกเย็นไปด้วยกระแสไมตรีจิตของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ปรนปรุงจิตแส่หาความเดือดร้อนสัตว์เหล่าอื่นก็พลอยแตกตื่นร้อนรนไปด้วยกระแสจิตอันร้อนรนของมนุษย์

เมื่อเรารู้แล้วว่าชีวิตแห่งมนุษย์และสัตว์มีความเกี่ยวเนื่องกันด้วยกระแสจิตเช่นนี้ จึงมีข้อที่จะต้องกล่าวต่อไปว่า ธรรมดาแห่งจิตของสัตว์ทั้งหมดมีความเป็นไปอย่างไร ? และโลกทั้งหมดคงอยู่ได้เพราะอะไร ?

การกล่าวถึงเรื่องจิต ย่อมเป็นของยากที่จะทำความเข้าใจกันได้ จิตมีชั้นเชิงมากมายจึงจำเป็นที่หนังสือเล่มเล็กนี้ จะนำมากล่าวให้พิสดารไม่ได้ จะกล่าวย่อๆ แต่เพียงจิตธรรมดาที่มีประจำอยู่ในร่างของสัตว์ทั้งหมดเท่านั้นว่า "**ธรรมดาของจิต**" เช่นนั้น มักเป็นเช่นไร

ความเกิดแห่งสัตว์เป็นองค์พยานอย่างหยาบ ๆ ให้รู้ว่า จิตอันมีอยู่ในร่างของสัตว์นั้น ๆ อยู่ภายใต้อำนาจแห่งอารมณ์ คือถ้าจิตมีอำนาจเหนืออารมณ์โดยไม่หลงอารมณ์ไม่หมุนเวียนไปตามความเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ จิตก็ไม่เกิดไม่จำเป็นต้องสิงสถิตอยู่ในสิ่งใด ๆ ทั้งหมด

แต่ถ้าจิตยังไม่มีอำนาจเพียงพอ ก็จำเป็นอยู่เองที่จิตต้องอยู่ในบังคับบัญชาหรือความกดขี่แห่งอารมณ์ ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "**อยู่ใต้อำนาจของกิเลส**"

อารมณ์ไม่ใช่กิเลส จิตก็ไม่ใช่กิเลส แต่ถ้าจิตไม่มีกำลังความรับรู้อารมณ์กลับเป็นกิเลสไปเสียเอง ถ้าจิตมีกำลังเพียงพอแล้วก็ไม่มีอะไรเลยที่จะเป็นกิเลสของจิตนั้น กิเลสเกิดขึ้นด้วยการดองของจิตกับอารมณ์ กิเลสไม่ใช่ของเกิดขึ้นต่างหากจากจิตกับอารมณ์เลย กิเลสก็คือความมัวหมองแห่งจิตนั่นเอง

เมื่อเราทราบว่าจิตของสัตว์ทั้งหมดในเบื้องต้นย่อมตกอยู่ในอำนาจของกิเลสเช่นนี้แล้ว เราก็ทราบได้ทันทีว่าธรรมดาของจิตอันประจำอยู่ในร่างเช่นนั้นมักเวียนไปหาความไม่สงบมักเวียนไปสู่ความคิดอันต่ำช้าเสมอ ด้วยอำนาจของกิเลสนั่นเองปรนปรุง

จิตที่มีอำนาจอบรมตามหลักความเจริญทางจิตย่อมสร้างแต่ความสงบโดยส่วนเดียวจิตที่อ่อนแอย่อมสร้างสิ่งที่ตรงกันข้ามคือความไม่สงบจิตมีอำนาจได้ด้วยการอบรม ถ้าไม่อบรมจะรอให้มีกำลังขึ้นเองนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ ในข้อนี้แสดงให้เห็นว่าการอบรมจิตเป็นการสร้างความสงบสุขให้แก่โลกทั้งหลายไม่ขีดขั้น การอบรมจิตเป็นของประเสริฐมีผลปรากฏแผ่ไปทั่วโลก

เมื่อเราทราบข้อความข้างต้นนี้แล้วก็ไม่เป็นการยากที่จะตอบปัญหาที่ว่าโลกทั้งหมดคงอยู่ได้เพราะอะไร ? คือเราตอบได้ทันทีว่า

"โลกทั้งหมดคงอยู่ได้ เพราะการอบรมจิตตามหลักแห่งความเจริญตามหลักแห่งความสงบ"

การอบรมจิตเพื่อความสงบสุขนั้นหากเรียกโดยข้อใหญ่ว่า "**ศาสนา**" คำว่า **ศาสนา** แปลว่า **คำสอน** แต่เมื่อว่าโดยความหมายศาสนาก็คือ การอบรมจิตให้มีความเมตตาอารีมุ่งต่อความสงบนั่นเอง

ศาสนาในโลกนี้มีหลายศาสนา มีมากขึ้นตามจำนวนของหัวหน้าผู้ฝึกสอนอบรม เหตุฉะนี้วิธีการอบรมจิตจึงมีหลายอย่างตามความรู้ความเห็นของผู้อบรมเหล่านั้น เมื่อศาสนามีมากมายเช่นนี้จึงเป็นที่ผู้นับถือศาสนาจะต้องวิเคราะห์เสียก่อนว่าศาสนาไหนเป็นศาสนาที่แท้จริงควรได้รับนามว่า "**ศาสนา**"

ศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตใจของมนุษย์ มนุษย์แสวงหาศาสนาเพราะต้องการความป้องกัน ความช่วยเหลือจากศาสนา

ศาสนาที่มนุษย์ค้นพบแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ผู้ที่ศักดิ์สิทธิ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก

๒. หลักวิชาที่อ้างเหตุผลตามความเป็นจริง

ความหมายของการนับถือศาสนาในข้อแรกหมายถึงการนับถือการขอพึ่งอานุภาพของผู้อื่น ของสิ่งอื่นที่ศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก เช่น การนับถือผีและเทวรูปเป็นต้น การนับถือศาสนาชนิดหนึ่งนี้แสดงถึงความปราศจากเหตุผลแห่งจิตของผู้นับถือ เพราะการนับถือเช่นนั้นไม่มีความเชื่อมั่นตนเองเสียเลยก็ว่าได้ ความสำเร็จผลที่ต้องการของตนมอบให้พระเจ้าเป็นผู้สร้างแล้วประทานให้ ตนเองมีแต่การอ้อนวอนร้องขออย่างทารกที่ต้องการขนมหวานฉะนั้น

ความหมายของการนับถือศาสนาในข้อสองหมายความถึงการปฏิบัติตนตามหลักวิชาประพฤติตนตามหลักสุจริตธรรมไม่จำเป็นต้องอ้อนวอนร้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆในสากลโลก การนับถือชนิดที่สองนี้บ่งให้ทราบถึงความดีงามแห่งจิตของผู้นับถือ บ่งให้ทราบถึงปัญญาการศึกษาของผู้นั้นว่าตกอยู่ในขีดขั้นของผู้เจริญ

ศาสนามี ๒ อย่าง การนับถือก็มีสองอย่างดังที่กล่าวมาแล้วแต่ศาสนาที่ควรแก่นามว่า ศาสนา การนับถือศาสนาอย่างถูกต้องก็คงมีอยู่อย่างเดียวเท่านั้น คืออย่างที่ ๒ นั้น ส่วนอย่างที่ ๑ นั้น ถึงจะอยู่ในงบประมาณแห่งศาสนาก็ไม่อำนวยผลดีในส่วนความเจริญทางจิต โดยจิตของผู้นับถือศาสนาตามวิธีที่ ๑ นั้นมักจะเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. อ่อนแอจนน่าเกลียด

๒. แข็งกระด้างจนน่ากลัว

ไม่มีความเจริญอันแท้จริงในถิ่นของผู้นับถือศาสนาโดยวิธีนี้เพราะวิธีนี้เป็นของผู้ไม่ศึกษา วิธีของผู้เกลียดเหตุผล เขาไม่ต้องการคำชี้แจงไม่ต้องการความคิดหาหลักฐาน

ศาสนาทั้ง ๒ ประเภทนี้เป็นที่พึ่งของจิตตามหลักความจริงหลักของจิตอยู่ที่ความเชื่อถือ ผู้เชื่อถือย่อมมีความมั่นใจเป็นสมบัติประจำตน ซึ่งความมั่นใจนี้แบ่งออกเป็น ๒ ตามความเชื่อถือ คือ

๑. มั่นใจว่าสิ่งที่ตนนับถือเชื่อมั่นนั้น จะประสิทธิ์ผลที่ตนปรารถนาให้จริง

๒. มั่นใจว่าตนได้พิจารณาค้นหาเหตุผลดีแล้ว ความจริงควรทำอย่างนี้จึงจะมีความสุขสมความปรารถนา

ความมั่นใจในข้อ ๑ ไม่จำเป็นต้องอาศัยเหตุผลภายนอกความมั่นใจชนิดนี้เป็นของสืบมาจากเหตุผลทางจิตโดยตรง แสดงอาการออกมาให้ผู้นั้น มีความมั่นใจอย่างนั้น ความเชื่อถือของผู้นั้นโอนไปอย่างมีความรู้สึกมึน ๆ ไม่แจ่มใส ความรู้สึกมัว ๆ แน่น ๆ ไม่ปลอดโปร่งนั่นเองปิดทางแห่งเหตุผลเสียหมด โดยมากความเชื่อถือชนิดนี้มักเนื่องมาจากประเพณีเดิมของปู่ย่าตายายครั้นมาถึงสมัยของบุตรหลานก็ยังคงถือต่อ ๆ เรื่อยไปโดยไม่ต้องมีเหตุผลใด ๆ เลย แต่ถึงจะอย่างไรก็ตามความมั่นใจนี้ก็ยังเป็นที่พึ่งทางจิตของเขาได้ พอเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวแห่งจิตตามประสายาก

ความมั่นใจในข้อ ๒ ต้องมีเหตุผลประกอบทั้งภายในและภายนอกเป็นความมั่นใจของผู้มีปัญญาผู้นี้เป็นผู้ดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งความเจริญ เป็นผู้นับถือศาสนาถูกต้อง

ต่อไปนี้เราจะไม่กล่าวถึงศาสนาประเภทที่ ๑ ฉะนั้น เมื่อว่าศาสนาก็ขอจงเข้าใจว่าเป็นศาสนาอย่างแท้จริง เป็นศาสนาที่สมนามเป็นศาสนาที่นักศึกษาผู้มีปัญญาเทิดไว้ ณ เบื้องสูง พวกเรามีชีวิตอยู่ด้วยความสดชื่นก็เพราะศาสนาที่ดีเลิศนั่นเอง

ศาสนา เมื่อว่าโดยหลักความประพฤติคงได้ความเพียงว่า "**ละความชั่วประพฤติความดี**" เท่านั้น การละความชั่วแล้วประพฤติดีนั่นแหล่ะ คือ หลักอบรมจิตโดยตรงแต่เรื่องของการนับถือศาสนาเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล คือใครนับถือลัทธิไหนก็มักจะยกย่องลัทธินั้น ติเตียนลัทธิอื่นมักจะขาดความพิจารณาหาความจริง ทั้งนี้เพราะผู้นับถือศาสนาเหล่านั้น ไม่ได้คิดไปถึงว่าศาสนาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตอย่างไร มักมองเห็นแต่เปลือกคือลัทธิพิธีธรรมดานั้นเองเป็นศาสนา

คนบางคนปฏิญญาว่าตนเป็นคนไม่นับถือถือศาสนาใดๆทั้งหมดซึ่งถ้าคิดอย่างแคบๆสำหรับผู้ไม่ประกอบตนตามลัทธิพิธีแห่งศาสนาใดๆ เรียกว่าผู้ไม่นับถือศาสนาใด ๆ ก็พอฟังได้ แต่ถ้าคิดให้กว้าง ๆ ว่า คำสอนของนักปราชญ์ย่อมแผ่ไปทั่วโลกคนจะประพฤติดีได้ก็เพราะได้อบรมตนเองด้วยการศึกษาตามคำสอนของปราชญ์ การอบรมตนให้เป็นคนดีนั่นต่างหากเป็นเครื่องหมายของผู้นับถือศาสนา กิจพิธีต่างๆจะเป็นเครื่องหมายได้อย่างไรศาสนาไม่ต้องการอุปาทานแต่ท่านก็ไม่ควรปฏิเสธศาสนา

เมื่อคำว่า **ศาสนา** หมายความว่า "**อบรมตนให้บริบูรณ์ด้วยความดี**" เช่นนี้คงไม่มีใครปฏิเสธมิใช่หรือ ว่าตนไม่ถือศาสนาใด ๆ แต่ก็เป็นความจริงที่ในโลกนี้ไม่ใช่มีแต่คนรักดีเท่านั้น แม้แต่คนรักชั่วก็มีอยู่ด้วย ถึงกระนั้นก็ยังจะ

กล่าวว่าผู้รักชั่วเหล่านั้นไม่นับถือศาสนาใด ๆ มิได้คงจะมีแง่หนึ่งแห่งศาสนาที่ฝังอยู่ในตัวของเขา

ความดีอำนวยผลให้เป็นความสุข ความชั่วอำนวยผลให้เป็นความทุกข์ แต่ทำไม ? ทั้ง ๆ ที่ชอบสุข เกลียดทุกข์ คนในโลกนี้ก็กระทำความชั่วที่เป็นทางทุกข์เสียมากต่อมาก

อย่าว่าถึงจำนวนคนโดยมากเลย ว่าแต่ในชีวิตของคนคนหนึ่งบางคนมีการทำชั่วมากกว่าทำดีก็มี การที่เขาทำชั่วนั้น ไม่ใช่เขาชอบทุกข์ เขาก็ชอบสุขนั่นเองแต่เขาเข้าใจผิดไป เข้าใจว่าการทำเช่นนั้นจะผลิดอกออกผลเป็นความสุข

การเข้าใจผิดนั้นเกิดจากการไม่ศึกษา ซึ่งการศึกษานั้นเป็นทางเดียวที่เพาะความเข้าใจถูกให้มีขึ้นการศึกษาก็คือการอบรมตนให้รู้จักทางดี และทางชั่ว การศึกษาโอบอุ้มเอาความหมายของศาสนาไว้สิ้น ผู้จะบรรลุความดีความสุขก็ด้วยการศึกษา

มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายล้วนแต่ปรารถนาความสุขด้วยกันทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าจะมีปัญหาว่า “**คนเราจำเป็นอย่างไรจึงต้องนับถือศาสนา**” ทั้งนี้ก็เพราะว่าศาสนานั่นเอง อำนวยความสงบสุขให้แก่โลกทั้งหมด ความสงบสุขที่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายปรารถนา ย่อมผลิตผลมาจากการนับถือศาสนาอันแท้จริง

มนุษย์นั้นเป็นผู้นำ สัตว์อื่น ๆ ในโลกเป็นผู้พลอยตาม พลอยสุขพลอยทุกข์ มนุษย์เป็นผู้ป้องกัน สัตว์อื่น ๆ เป็นผู้อาศัยร่มเงา อาศัยอานุภาพแห่งมนุษย์ ขอพวกเราทั้งหลายผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ จงได้มองดูความหวังพึ่งพิงของสัตว์นานาชนิดด้วยเถิด

การนับถือศาสนาย่อมเป็นของจำเป็นยิ่งสำหรับชาวโลกทั้งหมดแด่ผู้หวังความสงบสุขเป็นอาหารประจำชีพ

พุทธศาสนา

ส่วนรวมแห่งศาสนาได้กล่าวมาแล้วแต่เบื้องต้น ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ด้วยว่าประเทศสยาม (เปลี่ยนชื่อเป็นประเทศ "**ไทย**" วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๘๘) ของเราเป็นประเทศที่อบรมคุณงามความดีด้วยพุทธศาสนาจึงเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่พวกเราจะต้องทำความเข้าใจในพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง

พุทธศาสนาแปลว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้นับถือพุทธศาสนาก็คือผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นก็ถูกต้องแล้ว แต่การนับถือของผู้นับถือพุทธศาสนานั้น มีอยู่สามประการคือ

๑. นับถือผู้รู้ ผู้สอน ชื่อว่านับถือพระพุทธ

๒. นับถือคำสอนของผู้รู้ ชื่อว่านับถือพระธรรม

๓. นับถือผู้รู้ ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธ ชื่อว่านับถือพระสงฆ์

หลักสำคัญทั้งสามประการนี้จัดว่าเป็นชีวิตของผู้นับถือพุทธศาสนา จนถึงกับเรียกหลักสำคัญทั้งสามนี้ว่า "**ตรัยรัตน์**" ซึ่งแปลว่าแก้วสามประการ คำที่ว่าแก้วนั้น มิได้หมายความว่าเป็นแก้วเป็นเพชรแต่หมายความว่าเป็นหลักสำคัญที่สุดของพุทธศาสนิก เปรียบเหมือนแก้วเป็นหลักที่ผู้นับถือพุทธศาสนาทุกคนต้องรู้

พุทธศาสนายกความจริงเป็นธรรมอันสูงสุดนั้นมีอยู่ ๔ ประการ คือ อริยสัจ

๑. **ทุกข์** กล่าวถึงความเป็นไปธรรมดาแห่งชีวิต และกล่าวถึงความรู้สึกเป็นทุกข์แห่งจิตในชีวิตนั้น

๒. **สมุทัย** กล่าวถึงมูลเหตุแห่งชีวิตและความรู้สึกเป็นทุกข์แห่งจิต

๓. **นิโรธ** กล่าวถึงความดับเชื้อทุกข์ทางจิต

๔. **มรรค** กล่าวถึงวิธีดับเชื้อทุกข์ทางจิต

ผู้รู้ความจริงทั้ง ๔ ประการนี้ เรียกว่า "**พุทธ**" แปลว่าผู้รู้

ผู้รู้ความจริงนี้แบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑. ผู้มีปัญญา สามารถค้นคว้า พิจารณาทราบโดยลำพังตนเองไม่มีผู้ใดเป็นครูสอนและมีความสามารถแนะนำผู้อื่นให้รู้ตามได้ เรียกว่า "**สัมมาสัมพุทธ**" แปลความว่า "**ผู้รู้ดีด้วยตนเอง**""

๒. ผู้มีปัญญาสามารถค้นคว้าพิจารณาทราบโดยลำพังตนเองไม่มีผู้ใดเป็นครูสอน แต่ขาดความสามารถในการแนะนำผู้อื่นเรียกว่า "**ปัจเจกพุทธ**" แปลความว่า "**ผู้รู้เฉพาะคนเดียว**"

๓. ผู้ฟังคำแนะนำของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วสามารถทราบความจริงทั้ง ๔ ประการได้ และสามารถเปลื้องจิตจากเชื้อทุกข์ได้หมดสิ้นเรียกว่า "**อนุพุทธ**" แปลความว่า "**ผู้รู้ตาม**"

๔. ผู้ฟังคำแนะนำของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วสามารถรู้ความจริงทั้ง ๔ ได้ แต่ยังไม่สามารถเปลื้องจิตจากเชื้อทุกข์ได้หมดสิ้นเรียกว่า "**สุตพุทธ**" แปลว่า "**ผู้รู้วิชาดับเชื้อทุกข์**"

พุทธทั้ง ๔ ประเภทนี้รวมเรียกว่า "**พุทธรัตน์**" แปลว่า "**แก้วคือผู้รู้**" เป็นตัวอย่างของผู้นับถือพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนาสอนให้เปลื้องจิตจากเชื้อทุกข์ด้วยการเรียนรู้ความจริง ๔ อย่างและมีตัวอย่างของผู้เรียนรู้ความจริง สามารถเปลื้องจิตจากเชื้อทุกข์ได้จริงดังที่กล่าวแล้ว

ความหมายของคำว่า "**พุทธ**"นั้นมีอยู่ ๔ ประการดังที่กล่าวแต่ความหมายของผู้นับถือพุทธศาสนาที่เปล่งวาจาอยู่เสมอว่า "**พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า**" นั้นหมายแต่เพียงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นจอมแห่งพุทธทั้งหลายเท่านั้น

คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกว่า "**พระธรรม**" คำสั่งสอนนั้นว่าโดยจุดประสงค์ของผู้สอนแบ่งออกเป็น ๓ ข้อใหญ่ คือ

๑. สอนไม่ให้ทำชั่ว

๒. สอนให้ทำดี

๓. สอนให้อบรมจิตของตนให้แจ่มใส

ทั้งสามข้อนี้เป็นจุดประสงค์ในส่วนเหตุ เมื่อผู้นับถือศาสนาบำรุงเหตุทั้งสามเต็มที่แล้ว ก็ได้รับผลคือการเปลื้องจิตจากเพลิงทุกข์เสียได้ ผู้หวังบรรลุผลตามคำสอนของพระพุทธเจ้าต้องศึกษาเป็นชั้น ๆ ไปคือ

๑. **ปริยัติ** ต้องเรียนให้รู้จักเสียก่อนว่า พระพุทธเจ้าสอนให้ปฏิบัติอย่างไรบ้าง

๒. **ปฏิบัติ** เมื่อรู้แล้วต้องเรียนปฏิบัติตามแนวที่พระพุทธเจ้าสอน

๓. **ปฏิเวธ** เป็นนักเรียนปฏิบัติก้าวหน้าเพียงไรก็บรรลุผลที่พระพุทธเจ้าสอนเพียงนั้น ถ้าเรียนจบชั้นแล้วก็สามารถเปลื้องจิตจากเชื้อทุกข์ได้หมดสิ้น

การศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อว่าโดยหลักใหญ่มีอยู่ ๕ หลักคือ

๑. **ศีล** ต้องศึกษาวิธีทำตนให้เป็นคนสงบระงับความพลุ่งพล่านชั่วร้ายที่ปรากฏทางกายและวาจาได้

๒. **สมาธิ** ต้องศึกษาวิธีอบรมจิตให้แจ่มใสปลอดโปร่ง สามารถคิดค้นหาความจริงได้โดยสะดวก

๓. **ปัญญา** ต้องศึกษาถึงลักษณะแห่งความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักแห่งความจริงว่าเป็นเช่นไร

๔. **วิมุตติ** ต้องศึกษาถึงลักษณะแห่งจิตที่พ้นจากเพลิงทุกข์ว่ามีลักษณะอย่างไร

๕. **วิมุตติญาณทัสสนะ** ต้องศึกษาถึงความรู้จักตนว่ารู้อย่างไรจึงเป็นความรู้ที่แน่ชัด

คำว่า “**ธรรม**” นั้น แปลโดยความว่า “**คุณความดีที่ทรงบุคคลไว้ไม่ให้ตกไปสู่อำนาจฝ่ายต่ำ คือความชั่ว**” ผู้นับถือพุทธศาสนาที่ศึกษาหลักธรรม ๕

อย่างนี้ สำเร็จตามชั้นที่วางไว้ คือตั้งแต่ปริยัติจนถึงปฏิเวธ ย่อมมีคุณธรรม ๕ อย่างนี้เต็มบริบูรณ์ ในตนเอง คือ

๑. **ศีล** มีความสงบระงับโทษทางกายและวาจาได้

๒. **สมาธิ** มีจิตแจ่มใสปลอดโปร่ง

๓. **ปัญญา** มีความเข้าใจในหลักความจริงทั้ง ๔ แน่ชัด

๔. **วิมุตติ** มีจิตพ้นจากเชื้อเพลิงทุกข์

๕. **วิมุตติญาณทัสสนะ** มีความรู้จักตนตามความจริงอย่างแน่ชัด

ผู้ศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะเป็นนักบวชซึ่งเรียกว่าสงฆ์นั้น มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. **อริยสงฆ์** หมายเอานักศึกษาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในชั้นปฏิเวธ มีอยู่ ๔ พวกคือ

๑.๑ พระโสดาบัน

๑.๒ พระสกิทาคามี

๑.๓ พระอนาคามี

๑.๔ พระอรหันต์

๒. สมมุติสงฆ์ หมายเอาภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปผู้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม และยังไม่มีความรู้ถึงขีดขั้นของอริยสงฆ์

๓. โคตรภูสงฆ์ หมายเอาผู้ปฏิญญาตนว่า "**เราเป็นภิกษุ**" แต่มีความประพฤติไม่สมแก่คำปฏิญญา

พระสงฆ์เมื่อกล่าวโดยประเภทย่อมมีอยู่ ๓ ประเภทดังกล่าวแล้ว แต่ความหมายของผู้นับถือพุทธศาสนาที่เปล่งวาจาว่า "**สังฆรัตน์**" นั้นหมายเอาแต่พระอริยสงฆ์เท่านั้น

พระสงฆ์หมายเอานักบวชผู้ปฏิบัติตามรอยของพระพุทธเจ้าพระสงฆ์มีชีวิตเป็นนักศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

ด้วยเหตุนั้น พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำและนำวิธีปฏิบัติตามแนวของพระพุทธเจ้าแก่ผู้ครองเรือน

พระสงฆ์ผู้เป็นครูรองของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์จึงเป็นที่นับถือของพุทธศาสนิกชน แต่ครูย่อมไม่มีทุกคนไป เหตุฉะนั้นพระสงฆ์จึงถูกแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทดังกล่าวแล้ว

การถึงพระรัตนตรัย

พระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นของสำคัญอย่างไร ได้กล่าวมาแล้ว ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึง "**การถึงพระรัตนตรัย**" ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวพันระหว่างพระรัตนตรัยกับผู้นับถือพระรัตนตรัยนั่นเอง

พุทธศาสนิกชนถือว่าพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกอย่างสูง เรียกการยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของตนได้ว่า "**การถึงพระรัตนตรัย**" การถึงพระรัตนตรัยนี่แหล่ะ เป็นที่พึ่งที่เราจะต้องทำความเข้าใจกันให้ถูกต้อง ถ้ามิฉะนั้นอาจจะมีผู้เข้าใจผิดลงโทษพระรัตนตรัยได้ คือ "**ผู้ที่ถึงพระรัตนตรัยแล้วย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งทุจริต**" บางคนสำคัญว่าตนถึงพระรัตนตรัยแล้ว แต่ยังประกอบทุจริตการประกอบชนิดนั้นยังผลชั่วให้เกิดขึ้นตามกฎธรรมดาครั้นได้รับผลร้ายเสวยผลเป็นทุกข์จากการกระทำของตนแล้วก็ตู่พระรัตนตรัยว่าไม่ให้ความสุขจริง ทั้งนี้เพราะผู้นับถือพุทธศาสนาปฏิญญาว่าตนถึงพระ

รัตนตรัยก็ด้วยปรารถนาสุข ไม่นึกเลยว่าจะมาทุกข์ใหญ่อย่างนี้ แต่อันนี้เป็นความเข้าใจผิด

คำที่ว่า "**ถึงพระรัตนตรัย**" นั้นหมายความถึงการนำตนให้เข้าอยู่ในจำนวนสมาชิกภาพของพระรัตนตรัยก่อนที่จะกล่าวถึงการถึงพระรัตนตรัย ต้องกล่าวถึงแง่เคล็ดของพระรัตนตรัยที่เกี่ยวแก่การถึงให้รู้ไว้เสียก่อน

พระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้พระธรรม พระสงฆ์ เป็นผู้ทรงธรรมที่พระพุทธเจ้ารู้ พระธรรมนั้นมาจากไหน? พระธรรมเป็นหลักความจริงอันคงที่อยู่การกระทำชนิดใดให้ผลเป็นสุขก็ให้อยู่อย่างนั้นสุดแท้แต่ผู้ใดกระทำ พุทธเจ้าเป็นนักปราชญ์เอกที่ค้นพบความจริงของเหตุผล สุข ทุกข์เหล่านี้ได้แจ่มแจ้ง การรู้นั้นเรียกว่ารู้ธรรม ครั้นพระพุทธเจ้ารู้แล้วก็แนะนำให้ผู้อื่นรู้อีกต่อไป ผู้ที่ทรงธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเรียกว่า พระสงฆ์รวมความว่าพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เป็นผู้รู้ธรรม ถ้าพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ไม่รู้ธรรม พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ก็คือคนธรรมดาคนหนึ่งนั่นเอง พระธรรมเป็นหลักเอกที่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เคารพอย่างสูง พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ท่านเป็นผู้ปฏิบัติตามธรรมยกธรรมขึ้นเป็นใหญ่ ทำอะไรไม่ให้ผิดธรรม แต่พระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้มาก่อน พระสงฆ์รู้ทีหลัง รู้ตามพระพุทธเจ้า แต่อย่างไรก็ตาม เราได้ความว่าพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เป็นผู้ถึงธรรมด้วยความรู้ธรรม เมื่อรู้แล้วปฏิบัติเป็นธรรมจึงชื่อว่า "**ผู้ถึงธรรม**"

เมื่อเรารู้ความเป็นไปของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เช่นนี้แล้วเราจึงมีปัญหาที่จะต้องถามเราเองว่า "**ทำอย่างไรเราจึงจะนำตนเข้าไปอยู่ในจำนวนสมาชิกของพระพุทธและพระสงฆ์ได้**" คำตอบก็คงมีแต่เพียงว่า "**พระพุทธและพระสงฆ์เป็นผู้รู้ธรรม**" เป็นผู้ปฏิบัติธรรมแล้วเป็นผู้ถึงธรรม ถ้าเรา

ต้องการความสุขอย่างพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ต้องการเข้าอยู่ในหมู่ของท่าน เราก็ต้องศึกษาให้รู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรม เมื่อปฏิบัติแล้วก็ได้เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ด้วยการถึงอันเดียวกันนั่นเอง

พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์นั้นถึงธรรม คำว่าธรรมนั้นคืออะไร ? คำว่าธรรมนั้นก็มิใช่อื่น ได้แก่ศีล เป็นต้น วิมุตติญาณทัสสนเป็นที่สุดนั่นเอง แต่เมื่อว่าโดย "**ธรรมเอก**" หรือ "**แก่นธรรม**" พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ท่านถึงวิชา ท่านเป็นผู้มีความรู้ "**ไม่หลงโลก**" ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว การถึงพระรัตนตรัยโดยอย่างสูง จึงได้ความว่า

๑. เราถึงพระพุทธได้ด้วยการรู้ความจริง ๔ อย่าง (อริยสัจ ๔)

๒. เราถึงพระธรรมได้ด้วยการอบรมความดีให้มีในตน

๓. เราถึงพระสงฆ์ได้ด้วยการปฏิบัติ

การรู้ความจริงและอบรมความดีนั้นไม่น่ามีข้อสงสัย เพราะได้กล่าวมาแต่เบื้องต้นแล้ว แต่การถึงพระสงฆ์ด้วยการปฏิบัตินั่นแหล่ะ ยังมีที่น่าสงสัยอยู่บ้าง คือ "**สงสัยว่าปฏิบัติอย่างไรจึงจะถึงพระสงฆ์ได้**" ข้อนี้ตอบได้โดยง่ายคือ ตอบว่า ปฏิบัติให้ปรากฏอย่าง พระสงฆ์นั่นเอง พระสงฆ์ท่านปฏิบัติปรากฏเฉพาะส่วนตนนั้นมีอยู่ ๔ อย่างคือ

๑. ปฏิบัติเป็นสุจริต เรียกว่าปฏิบัติดี

๒. ปฏิบัติความจริงเป็นผู้มีปากกับใจตรงกัน เรียกว่าปฏิบัติตรง

๓. ปฏิบัติตามแนวความดี ปฏิบัติด้วยความรู้ไม่งมงายเรียกว่าปฏิบัติตามธรรม

๔. ปฏิบัติตามกฎธรรมดาของชาวโลก คือ ชาวโลกทั้งหลายย่อมปรารถนาความสุข ความปรารถนาสุขนี่แหล่ะเรียกกฎธรรมดาพระสงฆ์ท่านรู้

ทางของความสุขความเจริญและในส่วนปฏิบัติของท่าน ท่านปฏิบัติเพื่อความสงบสุขเท่านั้น อย่างนี้เรียกว่า ปฏิบัติชอบ

เมื่อผู้ใดปฏิบัติได้อย่างนี้เรียกว่าปฏิบัติถึงพระสงฆ์ได้

การถึงพระรัตนตรัยนั้น ไม่ใช่ถึงทีละอย่างพระรัตนตรัยมีกระแสร่วมกันเป็นอันเดียว คือผู้รู้ความจริงนั่นแหล่ะ ย่อมเป็นผู้มีความดีเป็นผู้ปฏิบัติดี หรือผู้ปฏิบัติดีนั่นแหล่ะ คือผู้รู้จริงและเป็นผู้มีความดีในตน รู้ถึงพระรัตนตรัย ย่อมรู้จักรัตนตรัยทั้งสามนี้ดีเฉพาะตน แต่ผู้อื่นอาจเห็นเพียงแง่เดียวหรือสองแง่เท่านั้นก็อาจเป็นได้

นอกจากนี้ ผู้มีคุณธรรมเสมอกันย่อมรู้กันได้คือ โง่ต่อโง่ก็พอรู้กันได้ ฉลาดต่อฉลาดก็พอรู้กันได้ ฉันใดผู้ถึงพระรัตนตรัยรู้จักผู้ถึงพระรัตนตรัยฉันนั้น เรารู้จักแล้วว่า การถึงพระรัตนตรัยโดยหลักอย่างสูงนั้นมีอยู่อย่างไร คงจะมีผู้ติงขึ้นว่าการถึงพระรัตนตรัยโดยหลักนี้ ย่อมมีน้อยคน เพราะหาผู้รู้จริงยากโดยมากมักจะพอได้ชื่อว่ารู้ ๆ เท่านั้น เมื่อมีคนน้อยคนถึงพระรัตนตรัยดังนี้ ผู้นับถือพุทธศาสนาอีกจำนวนมากนั้นจะทำอย่างไรมิได้ชื่อว่าไม่ถึงพระรัตนตรัยไปหรือ? ปัญหานี้แหล่ะเป็นปัญหาสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งผู้นับถือพุทธศาสนาทุกคนต้องรู้

จริงอยู่การถึงพระรัตนตรัยอย่างดีแท้ ต้องเป็นดังที่กล่าวแล้วแต่ธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมไม่ลึกโกรกชันไปทีเดียว ธรรมของพระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนทะเล ซึ่งทะเลนั้นก็ค่อย ๆ ลึกลาดไปเป็นลำดับ ไม่ใช่ชันดิ่งลงไปทีเดียว ผู้จะลงไปทะเลก็ต้องค่อย ๆ เดินจากริมฝั่งลงไปและค่อย ๆ เดินลึกลงไปในทะเลเรื่อย ๆ ฉันใด แม้ผู้นับถือพุทธศาสนาปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้าก็ต้องค่อย ๆ ลึกลงเป็นลำดับเหมือนกัน

วิชาเป็นธรรมอันสูงสุด ผู้ชื่อว่าถึงพระรัตนตรัยนั้นถึงด้วยวิชา วิชาเป็นสิ่งที่ต้องปลูก ผู้ศึกษาวิชาของพระพุทธเจ้าก็เหมือนกับนักเรียนในโรงเรียนเหมือนกัน คือต้องเลื่อนความรู้ของตนขึ้นเป็นลำดับ รู้ดีรู้มากเท่าไหร่ก็ชื่อว่าถึงพระรัตนตรัยเท่านั้น แต่คำว่า **"รู้"** นั้น ก็ขอจงเข้าใจว่าแบ่งออกเป็น ๓ ชั้นคือ

๑. รู้อย่างนักเรียน เรียกว่ารู้ชั้นปริยัติ

๒. รู้อย่างนักธรรม เรียกว่ารู้ชั้นปฏิบัติ

๓. รู้อย่างผู้ได้รับผลของการเรียนและการกระทำ เรียกว่ารู้ชั้นปฏิเวธ

การรู้อย่างข้อ ๑ เป็นอย่างหยาบ

การรู้อย่างข้อ ๒ เป็นอย่างกลาง

การรู้อย่างข้อ ๓ เป็นอย่างละเอียดอย่างสูง

หลักแห่งการถึงพระรัตนตรัยว่าโดยหลักรวมก็มีเพียง ๓ หลักเท่านี้

สหายธรรมรำลึก

บทสัมภาษณ์

พระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล ป.ธ. ๕)

(ทั่นยาย : สัมภาษณ์/เรียบเรียง)

๑. ประวัติของพระวินัยโสภณ (เล็ก ธมฺมปาโล)

พระวินัยโสภณ หรือที่มักเรียกกันว่า **หลวงตาเล็ก ธมฺมปาโล** เดิมเป็นชาวอำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เกิดเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๕๔ โยมบิดาชื่อ **อยู่** โยมมารดาชื่อ **เซี้ยม** มีพี่น้องทั้งหมด ๑๐ คน เป็นชาย ๕ คน หญิง ๕ คน

ท่านเป็นบุตรคนที่ ๓ ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๓) พี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ รวมทั้งตัวท่าน มี ๔ คน คือ หลวงตาเล็ก คนที่ ๘ คนที่ ๙ และคนที่ ๑๐ เท่านั้น

พระวินัยโสภณ บรรพชา เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๐ และอุปสมบทที่ วัดปทุมวนาราม เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๕ โดยมี **พระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปญฺโญ) เป็นพระอุปัชฌาย์** ท่านสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๖ พร้อมกันกับสามเณรประมัย กาพเนตร ต่อมาท่านสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่พระวินัยโสภณ ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๓) ท่านอายุ ๙๙ ปี ๗๘ พรรษา

๒. เป็นสัทธิวิหาริกร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน

พระวินัยโสภณ เมตตาเล่าเรื่องราวของสามเณรประมัยว่า มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับตัวท่านแต่สามประมัยจะอ่อนวัยกว่าประมาณ ๓-๔ ปี สามเณรประมัยบรรพชาเป็นสามเณรที่วัดปทุมวนารามนี้เอง โดยมีพระอุปัชฌาย์เดียวกันกับท่าน คือ **พระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปญฺโญ)** อดีตเจ้าอาวาสองค์ที่ ๕ ของวัดปทุมวนาราม ซึ่งพระปัญญาพิศาลเถรจะคอยดูแลและส่งเสริมในเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่เสมอ

๓. เป็นศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระวินัยโสภณเล่าเพิ่มเติมอีกว่า สมัยที่**หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** มาพักที่วัดปทุมวนารามเป็นครั้งคราวนั้น สามเณรประมัยมีโอกาสเข้าไปรับใช้ใกล้ชิดหลวงปู่มั่นอยู่เสมอ และได้เรียนกรรมฐานจากหลวงปู่มั่นด้วย จึงอาจจะเรียกได้ว่า สามเณรประมัยเป็นศิษย์องค์หนึ่งของหลวงปู่มั่น

๔. สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค ปีเดียวกัน

พระวินัยโสภณจำได้ดีว่า ตัวท่านกับสามเณรประมัย สอบเปรียญ ๓ ประโยคได้ปีเดียวกัน คือ พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งในปีนั้นมีพระภิกษุและสามเณรจากวัดปทุมวนารามสอบเปรียญธรรมได้ถึง ๑๐ รูป นับว่ามากเป็นประวัติการณ์อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน และภายหลังไม่เคยมีพระเณรของวัดปทุมวนาราม สอบเปรียญธรรมได้มากเท่านี้อีกเลย อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าเสียดายอย่างมาก ที่ต่อมาสามเณรประมัยเลิกศึกษาต่อทางด้านปริยัติธรรมทั้ง ๆ ที่เป็นผู้เรียนดีมาก ที่เช่นนี้ เพราะท่านต้องการทุ่มเวลาให้กับการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังนั่นเอง

๕. นิสัยชอบความสงบ

กุฏิของพระเณรที่วัดปทุมวนารามในสมัยนั้น จะเป็นตึกสองชั้นเสียส่วนใหญ่ มีความสะดวกสบายพอสมควร เพราะอยู่ในกำแพงวัดทั้งหมด แต่สามเณรประมัยไม่พัก

ที่กุฏิในวัดร่วมกับพระเณรรูปอื่น ๆ เพราะท่านเป็นผู้ที่ชอบความสงบ มุ่งมั่นในการภาวนามากท่านจึงไปพักที่กระต๊อบในป่าข้างวัด ซึ่งมีชาวจีนคนหนึ่งมาปลูกไว้สำหรับใช้ในการปฏิบัติธรรม บริเวณที่ตั้งของกระต๊อบนั้น คือ บริเวณที่เป็นสวนป่า ด้านหลังวัดปทุมวนารามในปัจจุบันนั่นเอง ภายหลังวัดปทุมวนารามปรับปรุงพื้นที่ภายในวัด จึงรื้อถอนกระต๊อบที่สามเณรประมัยเคยอยู่

๖. ชอบธุดงค์

เนื่องจากสามเณรประมัยเคยติดตาม**หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม** จาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อปฏิบัติธรรมและเคยเรียนกัมมัฏฐานจาก หลวงปู่มั่น และมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ท่านจึงไม่ค่อยได้อยู่ที่วัดปทุมวนารามมากนัก แต่มักออกธุดงค์ไปเรื่อยๆบางครั้งก็ไปเพียงลำพัง บางครั้งก็มีสหธรรมมิกไปด้วย เท่าที่พระวินัยโสภณทราบ สหธรรมมิกที่เคยไปธุดงค์กับสามเณรประมัยได้แก่ **พระครูอุดมธรรมคุณ (ทองสุก สุจิตฺโต) วัดป่าสุทธาวาส สกลนคร พระราชมุนี (โฮม โสภโณ) วัดปทุมวนาราม พระกระจ่าง กนฺตสีโล วัดปทุมวนาราม** โดยบางครั้งธุดงค์ไปทางเชียงใหม่บ้างไปทางกาญจนบุรีบ้าง ไปทางชลบุรีบ้าง หรือลงใต้ไปทางประจวบคีรีขันธ์บ้าง และเท่าที่ทราบธุดงค์ไปจนถึงสวนโมกข์ที่สุราษฎร์ธานีด้วย ซึ่งเป็นกิจของพระกรรมฐาน ที่ชอบธุดงค์เพื่อแสวงหาโมกขธรรมไปเรื่อย ๆ พระวินัยโสภณบอกว่า ตัวท่านเองไม่ใช่พระกรรมฐานจึงไม่เคยไปธุดงค์กับสามเณรประมัย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงไม่ค่อยทราบเรื่องราวของสามเณรประมัยมากนัก เพราะไม่ได้อยู่ใกล้กัน จึงไม่สนิทกันเท่าที่ควร แต่สามเณรประมัยจะสนิทกันกับพระมหาโฮม โสภโณ (ต่อมา คือ พระราชมุนี) มาก เพราะไปธุดงค์ด้วยกันบ่อย ๆ

๗. มีชื่อเสียงมากในยุคนั้น

พระวินัยโสภณยังเล่าถึงสามเณรประมัย ด้วยความทรงจำที่แจ่มชัดว่า สมัยนั้นสามเณรประมัยมีชื่อเสียงมาก จาการเขียนหนังสือธัมมานุวัตต์ แม้ตัวท่านเองก็เคยอ่านหนังสือธัมมานุวัตต์เช่นกัน โดยท่านบอกว่าเป็นหนังสือที่ดีมาก แต่ท่านไม่เคยอ่าน

หนังสือศาสนวิถี จึงไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร พระวินัยโสภณได้กล่าวทิ้งท้ายว่า ท่านรู้สึกยินดีมากที่ทราบว่าหนังสือธัมมานุวัตต์และหนังสือศาสนวิถีจะถูกจัดพิมพ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง.

จากหนังสือสีลาภิรตานุสรณ์

ปทุมวนารามเถรานุสรณ์

พระวินัยโสภณ
(เล็ก ธมฺมปาลเถร ป.ธ.๙, น.ธ.เอก)

วัดปทุมวนาราม ราชวรวิหาร
เลขที่ ๙๖๙ ถนนพระราม ๑ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐
โทรศัพท์ ๐ - ๒๒๕๑ - ๖๔๖๙